

XIX. KOLOKVIUM SLOVENSKÝCH, MORAVSKÝCH A ČESKÝCH BIBLIOGRAFŮ

e-kniha • Hradec Králové • 2017

Vize:

**"STUDIJNÍ A VĚDECKÁ KNIHOVNA
NEJEN PRO STUDENTY A VĚDCE."**

Poslání:

Jsme veřejná univerzální knihovna.
Svými službami a knihovními fondy zaručujeme právo všech občanů na informace
a zajišťujeme jim rovný a neomezený přístup k těmto informacím.
Jsme součástí systému knihoven a poskytujeme poradenské a informační služby
knihovnám Královéhradeckého kraje.
Pořádáme vzdělávací a kulturní akce pro veřejnost.

Naše cíle do roku 2020:

Tradiční služby a spolupráce na různých úrovních

Budeme nabízet stále kvalitnější služby prostřednictvím kompetentního personálu, a to
způsobem srozumitelným pro všechny.

Knihovní fondy

Budeme se i nadále zaměřovat na doplňování a zpracování fondu tak, aby byla
zachována rovnováha mezi uživatelskými potřebami a požadavky na ochranu fondu
knihovny.

Komunitní funkce a prostor bez bariér

Budeme příjemným a otevřeným prostorem pro studium i odpočinek, místem
pro inspiraci a kreativitu, místem pro setkávání a diskusi.

XIX. kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů

9. – 11. 10. 2016

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici

Slovenská asociácia knižníc
Sdružení knihoven ČR – Sekce SDRUK pro bibliografii

Pod záštitou
primátora města Banská Bystrica Jána Noska
primátorky města Banská Št'avnica Nadeždy Babiakové
primátora města Nová Baňa Jána Havrana

Sestavila Mgr. Eva Svobodová

§

Texty přednášek publikované Studijní a vědeckou knihovnou v Hradci Králové jsou vázány autorskými právy a jejich využití je definováno Autorským zákonem č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, podléhá licenci:
[Creative Commons Uveďte původ-Neužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česká republika.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/cz/)

Obsah :

[Úvod] Mgr. Zdeňka Mikulecká (Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové)	7
I. tematický blok: Hornická města v historii a literatuře	
Barborská cesta – oživenie baníckej histórie Mgr. Barbora Skubachová (Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici)	9
Báňská města a slovenské pohádky Němcové – Dobšinského doc. PhDr. Jaromír Kubíček, CSc. (Moravská zemská knihovna v Brně)	23
„Zlatá éra“ zlatých českých měst – Jilového u Prahy a Kašperských Hor PhDr. Jiřina Kádnerová	30
Zlaté mesto Pezínok ako centrum malokarpatského baníctva PhDr. Katarína Benciová – Mgr. Daniela Tóthová (Malokarpatská knižnica v Pezinku)	49
Hornictví v Krušnohoří – odraz v literatuře a kulturním dědictví Gerda Lorenzová (Krajská knihovna Karlovy Vary)	56
Baňa Viktória Viola Bieliková (Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre)	61
Ostravské doly a jejich těžní věže Mgr. Pavlína Szöke (Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě)	69
Kovlad, Runa a permoníci – vládcovia zemských pokladov Mgr. Tatiana Klimková (Knižnica pre mládež mesta Košice)	80
II. tematický blok: Raně gotické památky regionů	
Olomoucké gotické ozvěny Mgr. Anna Vitásková (Vědecká knihovna v Olomouci)	93
Ranogotické sakrálné pamiatky v okolí Banskej Bystrice Mgr. Dana Chalupeková (Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici)	109
III. tematický blok: Bankovníctví a jeho významní představitelé v Čechách a na Slovensku	
„Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje“ Mgr. Katarína Pekařová, PhD. (Univerzitná knižnica v Bratislave)	124

Vplyv Matice slovenskej (jej členov) na vznik Tatrabanky v Martine (130. výročie založenia) a jej filiálok po celom Slovensku [135](#)
Ing. Ivana Poláková
(Matica slovenská, Martin)

Z baníka bankárom – americký sen Michala Bosáka [148](#)
Mgr. Andrea Sivaničová
(Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove)

IV. tematický blok: Zimní sporty a centra zimních sportů

Krušnohorské zimní radosti [161](#)
Gerda Lorenzová
(Krajská knihovna Karlovy Vary)

„Kanaďané“ ze Zlína [169](#)
Mgr. Eva Filípková
(Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně)

Josef Horák (1932–2011), pardubický hokejista a mecenáš [176](#)
Martina Zlatohlávková
(Krajská knihovna v Pardubicích)

V. tematický blok: Česko - slovenské vzťahy a významné osobnosti Čech a Slovenska

Prierez česko-slovenskými partnerstvami vybraných miest a obcí regiónu Nové Zámky [182](#)
Mária Feldinszká
(Knižnica A. Bernoláka v Nových Zámkoch)

Jaroslav Rozsival (14. 10. 1924 –13. 1. 1996) – 20. výročie úmrtia [190](#)
PhDr. Anna Kucianová, PhD.
(Slovenská národná knižnica)

Peter Jilemnický do otištění Pádu v KLN [197](#)
Mgr. Martina Smolová
(Moravská zemská knihovna v Brně)

Devatenáct. Co to znamená? To je číslo, v jehož duchu se neslo tradiční Kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů. Ano, opravdu je tomu tak, bibliografové se v rámci měsíce česko-slovenské kulturní vzájemnosti sešli již po devatenácté.

Hostitelské role na slovenské straně, kde se ve dnech 9. – 11. 10. 2016 kolokvium uskutečnilo, se ujala Státní vědecká knihovna v Banské Bystrici a zorganizováno bylo opět ve spolupráci Sdružení knihoven ČR - Sekce SDRUK pro bibliografii a Slovenské asociace knihoven. Pondělní odborný program kolokvia zahájila PhDr. Oľga Lauková, PhD., ředitelka SVK BB, v slavnostních báňských uniformách přivítali účastníky Mgr. Naděžda Babiaková, primátorka města Bánská Štiavnica, a Mgr. Ján Havran, primátor města Nová Baňa. Slova na uvítanou pronesly také Mgr. Emília Antolíková, předsedkyně SAK, a Mgr. Eva Svobodová, místopředsedkyně SDRUK, jakožto zástupkyně organizací, pod jejichž záštitou se kolokvium každoročně koná.

Již tradičně je součástí kolokvií doprovodný kulturní program. Ten loňský začal v neděli komentovanou prohlídkou centra Banské Bystrice. Procházku městem pak završila návštěva budovy Státní vědecké knihovny, sídlící v prostorách župního domu, a expozice literárního a hudebního muzea. V pondělí odpoledne jsme si prohlédli raně gotické památky regionu – hrad Slovenská Lupča, Kostel sv. Františka Assiského v Ponikách, Kostel sv. Martina v Čeríně a večer nás čekalo vystoupení Strohorského báňského pěveckého spolku Haliar.

Devatenácté kolokvium, devatenáct příspěvků rozdělených do pěti tematických bloků. Právě z tohoto setkání bibliografů vznikla publikace, kterou nyní držíte v rukou. A pokud by se vám textové verze přednášek nezdály dostačující, můžete je shlédnout také v podobě powerpointových prezentací na webových stránkách SDRUK v sekci pro bibliografii: <http://sdruk.mlp.cz/sdruk/odborne-sekce/sekce-pro-bibliografii/clanek/sekce-pro-bibliografii>

Devatenáct. Co to znamená? Že nás čeká jubilejní 20. ročník! Rezervujte si proto ve svých diářích čas 8. – 10. října 2017. Na viděnou v Brně!

Mgr. Zdeňka Mikulecká

I. TEMATICKÝ BLOK

HORNICKÁ MĚSTA V HISTORII A LITERATUŘE

BARBORSKÁ CESTA – OŽIVENIE BANÍCKEJ HISTÓRIE

Mgr. Barbora Skubachová

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici

Abstrakt

Barborská cesta vznikla spojením územia bývalých významných stredoslovenských bankých miest – Banskej Bystrice, Kremnice a Banskej Štiavnice. Ide o poznávaciu a pútnickú trasu, ktorá návštevníkom umožňuje objavovať unikátne pamiatky spojené s históriou baníctva či rôzne kultúrne, religiózne, technické a prírodné pozoruhodnosti. Príspevok prináša stručný pohľad do histórie najväčších stredoslovenských bankých miest. Tie spolu s ďalšími lokalitami, ktoré boli v minulosti centrom baníctva celoeurópskeho významu, v súčasnosti ožívajú aj vďaka Barborskej ceste. Príspevok predstavuje tento unikátny projekt a prináša prehľad článkov o Barborskej ceste publikovaných v tlačенých a elektronických periodikách.

Abstract

Barbara's trail connects territories of former major mining towns of central Slovakia, i.e. Banská Bystrica, Kremnica and Banská Štiavnica. It is a pilgrimage and touristic trail that offers travellers an opportunity to discover unique monuments of mining, cultural, religious, technical and natural significance. This article offers short insight into the history of the largest mining towns of central Slovakia, as well as other towns and villages whose former glory and power is remembered thanks to the Barbara's trail. Additionally, it presents an overview of articles dealing with the Barbara's trail that can be found in both printed and electronic periodicals.

Baníctvo na území dnešného Slovenska malo po dlhé stáročia mimoriadny význam. Banské mestá mali dôležité postavenie v ekonomike celého Uhorska. Banská a hutná výroba bola sústredená najmä v stredoslovenskej banskej oblasti a na východe Slovenska. Na strednom Slovensku sa ťažba a spracovanie rudy vykonávalo v slobodných kráľovských bankých mestách: Banská Štiavnica, Kremnica, Banská Bystrica, Nová Baňa, Lubietová, Pukanec, Banská Belá a okolitej krajine Štiavnických, Kremnických a Starohorských vrchov. V minulosti sa uvedené mestá nazývali aj dolnouhorské banké mestá (Vozár 1983, s. 7).

Slovenské banské mestá vynikali produkciou zlata, striebra, medi, železa a iných kovov ako aj prínosom do rozvoja banskej, úpravnickej a hutníckej techniky a technológie.

Banská Štiavnica

V okolí Banskej Štiavnice sa zlato a striebro ťažilo už v mladšej dobe železnej. S príchodom kolonistov z alpských krajín a Saska, ktorí so sebou priniesli vyspelejšie výrobné formy sa banícka činnosť zintenzívnila. Banská Štiavnica je považovaná za najstaršie banské mesto na Slovensku. Predpokladá sa, že základnú výsadnú listinu získala pred vpádom Tatárov, najneskôr v rokoch 1237-1238 (Lichner 2002, s. 30). Začiatkom 13. storočia bola v Banskej Štiavnici rozvinutá banská výroba zameraná na striebro a štiavnický revír sa v listine z roku 1288 označuje ako strieborná baňa (argenti foldina) (Lichner 2002, s. 30). Rudonosné žily sa nachádzali priamo v mestskom jadre, ale aj mimo mestského obvodu. V Banskej Štiavnici sa uskutočnila zakladacia schôdza Zväzu stredoslovenských banských miest (1388), ktorého úlohou bolo spoločné riešenie problémov banských miest. Koncom 16. storočia boli bane vo vlastníctve jednotlivých súkromníkov a ťažiarських spoločností, z ktorých bola najväčšia Brennerova spoločnosť (Lichner 2002, s. 71). Postupne sa však jediným banským podnikateľom stával erár a jeho kľúčovým orgánom bol Hlavný komorsko-grófsky úrad pôsobiaci v Banskej Štiavnici od roku 1598. Hlavný komorský gróf bol kráľovským úradníkom a stál na čele baníctva, hutníctva a mincovníctva v siedmych stredoslovenských banských mestách.¹ Zo zaujímavostí možno spomenúť, že v Banskej Štiavnici bol v roku 1627 prvýkrát na svete použitý pušný prach v baníctve (Encyklopédia 1977, s. 131). V 18. storočí sa Štiavnica stala mestom významných konštruktérov, vynálezcov a vedeckých kongresov. Z unikátnych technických diel stoja za zmienku umelé vodné nádrže (tajchy), ktoré zabezpečovali energiu na pohon banských strojov, vodočerpacích, ťažných i úpravnicových zariadení a hút (História 2008). Na budovaní tohto dômyselného vodohospodárskeho systému, ktorý sa stal vzorom aj pre iné banské revíry na svete, sa podieľali také významné osobnosti ako strojní majster [Matej Kornel Hell](#) a [Samuel Mikovíni](#). Dnes ponúkajú lákavé kúpanie v nádhernom prírodnom prostredí. Banská Štiavnica bola od stredoveku aj významným centrom kultúry a vzdelanosti Horného Uhorska. Rozhodnutím cisárovnej Márie Terézie tu bola v roku 1762 zriadená prvá vysoká škola na svete v odbore baníctva – Banícka akadémia. V 20. storočí bola banská prevádzka v Banskej

¹ Podliehali mu aj lesy, uhliarstvo a všetko čo súviselo s baníctvom.

Štiavnici zastavená. Mesto bolo spolu s technickými pamiatkami v okolí v roku 1993 zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Banská Bystrica

Početné archeologické nálezy svedčia o tom, že na okolí Banskej Bystrice sa medené a strieborné rudy dobývali už na sklonku eneolitu a začiatku doby bronzovej (Vozár 1983, s. 208). Špecifikom Banskej Bystrice bolo, že rudy sa nedolovali priamo pod mestom, ale v jej okolí – Staré Hory, Špania Dolina, Piesky. Po príchode nemeckých hostí, ktorí sa usadili vedľa starej osady Bystrica, im uhorský panovník Belo IV. udelil mestské privilégia v roku 1255.² Uvedená listina je zároveň najstaršia písomná zmienka o existencii Banskej Bystrice. V 13. a najmä 14. storočí je už Banská Bystrica významným hospodárskym centrom. Zlatá éra stredovekej Banskej Bystrice bola spojená s fungovaním Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti v období 15. – 16. storočia. V tom čase to bola najvýznamnejšia ťažobná a obchodná spoločnosť v medenorudnom baníctve s celoeurópskou pôsobnosťou. Med ňou a striebro sa vyvážali na trhy v Antverpách, Norimbergu a Benátkach, odkiaľ putovali ďalej do Európy, ale aj do zámoria, Afriky, Ruska. Banská Bystrica sa v 16. storočí (1525 a 1526) stala centrom banického povstania. Časom postupne dochádzalo k utlmovaniu banskej a hutníckej výroby a do popredia sa dostávala cechová a manufaktúrna výroba. Zatvorením baní v roku 1888 prestala byť Banská Bystrica baníckym mestom (Ďuriančík 2016, s. 5).

Kremnica

Predpokladá sa, že v Kremnici a jej okolí sa zlato a striebro ťažili už od 10. storočia. V roku 1328 udelil uhorský kráľ Karol Róbert z Anjou osade Kremnici mestské výsady (Škvarna et al. 2006, s. 40). V roku 1328 tu bola založená mincovňa, ktorá začala raziť strieborné groše a denáre. Od roku 1335 sa podľa vzoru mincí mesta Florencia razili aj povestné zlaté dukáty (zlaté florény), vďaka rýdzosti uznávané medzinárodné platidlá (Kováč et al. 1998, s. 156). Kremnická mincovňa pracuje nepretržite od svojho vzniku až dodnes.³ Kremnica sa stala sídlom banskej komory a komorského grófa, ktorý dohliadal na kráľove príjmy z banskej

² Mestské privilégium zahrňovalo právo slobodnej voľby richtára, súdnu a cirkevnú autonómiu, právo vyhladávať a ťažiť na území Zvolenského komitátu drahé kovy, výsady pri zámene peňazí, oslobodil mešťanov od platenia daní a iných poplatkov, od platenia mýta, od konania vojenských povinností
VOZÁR, Jozef. Zlatá kniha banícka: Banská Štiavnica, Kremnica, Banská Bystrica, , s. 208.

³ Produkciu Mincovne Kremnice tvoria v súčasnosti mince (obehové, pamätné), medaily, plakety, odznaky, služobné označenia, kravatové spony, kľúčenky, insignie s reťazou, štítky a vizitky
Výrobný program. Mincovňa Kremnica 1328. 2011.

činnosti a mala vedúce postavenie v Zväze stredoslovenských banských miest. V 14. a 15. storočí bola Kremnica jedným z hlavných producentov zlata v Uhorsku a vyslúžila si prívlastok „zlatá.“ V roku 1587 sa sídlom banskej komory stala Banská Štiavnica. Erár postupne bane odkupoval od súkromníkov a výroba zlata klesala. V 17. storočí nastal pokles banskej ťažby, čo pretrvalo po ďalšie storočia, s výnimkou prechodného oživenia v 18. storočí. V 20. storočí bola uznesením vlády zastavená ťažba a spracovanie zlato-strieborných rúd v Kremnici.

Pripomenuli sme históriu 3 najväčších stredoslovenských banských miest, ktoré majú na mape Barborskej cesty dôležité miesto. Okrem nich sa tu však nachádzajú aj ďalšie menšie mestečká a dedinky, ktoré boli kedysi centrom baníctva celoeurópskeho významu.

Barborská cesta (BC) – oživenie baníckej histórie

Barborská cesta bola vytvorená v duchu myšlienky „Kráčaj za poznaním“. Ide o novú turistickú, pútnickú a poznávaciu trasu, ktorú zastrešuje občianske združenie Banský región – Terra Montanae. Autorom projektu je Juraj Slašťan, ktorý sa v spolupráci s kolegami z o. z. Terra Montanae pustili do projektu zážitkového turizmu. Inšpiráciou sa im stal obdobný pútnický projekt s názvom Johannesweg v Hornom Rakúsku, ale aj známa Svätajakubská cesta do Santiaga de Compostela.

Poznávacia trasa privádza návštevníka na územie bývalých dolnouhorských banských miest, kde má možnosť oboznámiť sa s bohatou históriou ťažby a spracovania metalurgických rúd. Pútnik po ceste odhaľuje stopy ľudskej činnosti v prírode v podobe starých zarastených hald, lomov, tajchov, kanálov, ciest, štôlní a starých baníckych domov. Okrem banských pamiatok, návštevník spoznáva aj ďalšie prírodné, historické, kultúrne a religiózne pamiatky a zaujímavosti. BC ponúka návštevníkovi unikátny čas strávený v očarujúcej prírode, kde má možnosť zregenerovať sa fyzicky aj duševne a navrátiť sa k svojmu vlastnému „ja“.

Projekt je prínosný aj z hľadiska cestovného ruchu. Prináša oživenie a zviditeľnenie stredoslovenského regiónu. Má za cieľ osloviť a priniesť autentický zážitok domácim aj zahraničným návštevníkom. Iniciuje vzájomnú spoluprácu verejného, súkromného a neziskového sektora. Dáva možnosť zamestnanosti, podpore regionálnych produktov, gastronómii, ubytovávaniu a pod. (Stehlík 2014, s. 14).

Sv. Barbora a Barborská cesta ([obr. č. 1](#))

Barborská cesta bola pomenovaná po sv. Barbore, ktorá je považovaná za patrónku baníkov.⁴ Vytýčenie trasy BC bolo realizované tak, aby sa do nej zahrnuli súčasné najvýznamnejšie mestá regiónu – Banská Bystrica, Zvolen, Banská Štiavnica, Kremnica a dosiahla tvarom hranice siluetu sochy sv. Barbory, ktorá je ústrednou sprevádzajúcou postavou na celej trase (Gregorová 2014, s. 39).

Sv. Barbora má na hlave medenú korunu, ktorá zapadla do lokality ťažby a spracovania medi v Španej Doline, na Starých Horách a Banskej Bystrici. V pravej ruke drží sv. Barbora zlatý kalich, ktorý symbolizuje ťažbu a spracovanie zlata v Kremnici a okolí. Strieborný meč je nasmerovaný na Banskú Štiavnicu a okolie ako symbol ťažby striebra.

Barborská cesta má svoje špecifické označenie. Je ňou veža s tromi oknami, ktorá sa nachádza buď na žltých smerovníkoch v teréne alebo v podobe drevených vyrezávaných veží na jednotlivých zastaveniach. Podľa legendy (Barborská 2015, s. 4) dal Dioscur z Nikomédie svoju dcéru Barboru zamurovať do veže, aby ju uchránil pred kresťanskými vplyvmi. Napriek tomu sa jej podarilo tajne stretnúť s kňazom, ktorý ju pokrstil. Barbora sa obrátila na kresťanskú vieru a na jej znak dala vo veži vybúrať tretie okno ako symbol Najsvätejšej trojice. Z veže utiekla a ukryla sa v jaskyni, ktorá sa jej sama otvorila (symbol otvárania zeme – symbol baníctva). Prezradil ju však pastier a otec ju vydal súdom. Bola kruto mučená. Svoju vieru si však udržala a každé ráno sa jej rany uzdravili. Nakoniec bola odsúdená na smrť s'atím. Rozsudok smrti vykonal jej vlastný otec. Za tento skutok bol zasiahnutý bleskom a jeho telo bolo spálené.

Prvý ročník Barborskej cesty bol oficiálne otvorený 1. 5. 2015. Na otvorenie prišiel aj jej ambasádor, herec Lukáš Latinák. Prvá etapa BC viedla do Španej Doliny. Vydalo sa na ňu takmer 150 turistov, z toho asi 20, ktorí prišli z Rakúska (TASR 2015, s. 5).

29 zastavení na Barborskej ceste

Barborskú cestu je možné absolvovať pešo alebo na bicykli. Celková dĺžka trasy je takmer 190 km a je rozdelená do 9 etáp. Po každej je možnosť na prenocovanie, načerpanie nových síl, oddych a relax. Celá trasa sa dá prejsť za 9 dní. Na trase sa nachádza 29 zastavení⁵ (Slobodníková et al. 2015), kde návštevník objavuje zaujímavé miesta a významné pamiatky.

⁴ Sv. Barbora žila v 3 storočí. Pokladá sa za patrónku baníkov, delostrelcov, zvonárov, stavbárov a požiarnikov.

⁵ Počet zastavení symbolizuje dožitý vek sv. Barbory.

1. zastavenie – Banská Bystrica

Významnou pamiatkou na tomto úseku trasy je oltár v Kaplnke sv. Barbory v Kostole Nanebovzatia Panny Márie v Banskej Bystrici, ktorý pochádza z dielne majstra Pavla z Levoče. V zasklenej nike, vedľa hlavného vchodu do kostola, je súsošie „Kristus na olivovej hore,“ ktoré je 1. zastavením najdlhšej, 11 km, krížovej cesty na Slovensku. Krížová cesta má 8 zastavení a končí v Španej doline.

2. zastavenie – Medený Hámor

Začal fungovať v roku 1496. Bola tu zriadená huta na sciedzanie medi a hámor na jej spracovanie. Vyrábali tu medený riad, kotly, drôt, plech, zrenú med' pre mincovne. Nachádza sa tu aj 2. zastavenie krížovej cesty.

3. zastavenie – Špania Dolina

Pamiatková rezervácia – bývalá banícka osada, kde je možné nájsť mnoho diel dokazujúcich banskú aktivitu – haldy, šachty, štôlne, zachovalé domy baníkov. Zachovala sa tu aj budova banickej strážnice – klopačky, ktorá dnes slúži ako reštaurácia a penzión. Návštevník má možnosť navštíviť aj Múzeum medi či ranogotický Kostol Premenenia Pána. Kaplnka Božieho hrobu je posledným 8. zastavením najdlhšej krížovej cesty.

4. zastavenie – Staré Hory

Najstaršia banícka lokalita v okolí Banskej Bystrice. Ťažila a spracúvala sa tu strieborná a medená ruda. V súčasnosti sú Staré Hory známe najmä ako mariánske pútnické miesto – Bazilika Návštevy Panny Márie a prameň Studnička s liečivou vodou.

5. zastavenie – Piesky

Bývalá banícka osada neďaleko Španej Doliny.

6. zastavenie – Koliba u sv. Krištofa

Tradičná drevená zrubová stavba reštaurácie, v ktorej sú ponúkané typické slovenské jedlá.

7. zastavenie – Harmanec

Harmanec a okolie bolo od stredoveku sídlom banských aktivít. Od 19. storočia tu pôsobí papieriň. V okolí je možné navštíviť národnú kultúrnu pamiatku – posledný zachovaný funkčný vodný žľab na splavovanie dreva a Harmaneckú jaskyňu, jednu z najvýznamnejších jaskýň na Slovensku.

8. zastavenie – Kordíky

Pôvodne to bola uhliarska osada ležiaca pod Kremnickými vrchmi. Dnes je miestom letnej turistiky a zimných športov.

9. zastavenie – Gergelyho/Görgeyho tunel, Skalka

Gergelyho tunel sa nachádza na hrebeni Kremnických vrchov. Bol využívaný na prepravu medi a striebra z hút v Banskej Bystrici a Tajove do Kremnickej Mincovne. Tunel leží neďaleko vrcholu Skalka, ktorá je najvyšším bodom na trase (1220 m).

10. zastavenie – Krahule

Bývalá banická, drevorubačská a uhliarska osada so zachovanými zrubovými domami. V súčasnosti vyhľadávané turistické stredisko.

11. zastavenie – Geografický stred Európy

Nachádza sa pri gotickom Kostole sv. Jána Krstiteľa v katastri obce Kremnické Bane.

12. zastavenie – Prepadlisko Šture

Vzniklo v roku 1443 závalom banských diel pri zemetrasení s epicentrom pri Žiline (dĺžka 700 m, šírka 250 m, hĺbka 170 m).

13. zastavenie – Kremnica

Banicú históriu zachytávajú zachované technické pamiatky, ako napríklad Dedičná štôlna cisára Ferdinanda (odtiaľ Barborská cesta pokračuje popod zem 11 km smerom k toku Hrona medzi Žiarom nad Hronom a Šášovským Podhradím) a Banské múzeum v štôlni Andrej. V meste je možné navštíviť národnú kultúrnu pamiatku Mestský hrad v Kremnici, Kostol sv. Kataríny, Mincovňu Kremnica.

14. zastavenie – Šášovský hrad

Jeho vznik sa datuje približne do obdobia 1242–1252. Bol to strážny hrad, nakoľko pod ním viedla tzv. Matejova cesta, ktorá spájala významné banské mestá. Po nej sa vozilo striebro a zlato do Kremnice a z nej vyrazené mince do Viedne.

15. zastavenie – Sklené Teplice

Približne v roku 1350 tu bola založená prvá skláreň v Uhorsku. Fungovala do 17. storočia. Vďaka termálnym prameňom sa Sklené Teplice v 16. storočí dostali do povedomia ako kúpeľné miesto. Tunajšie alkalicko-sadrové minerálne pramene s jaskynným kúpeľom sa radia medzi európske unikáty.

16. zastavenie – Repište

Obec založili uhliari-drevorubači, ktorí spracúvali drevo pálením na drevené uhlie. V obci a jej okolí sa nachádza Kostol Panny Márie ružencovej, chránená prírodná pamiatka Wilckensove pamätné stromy a replika stredovekého hradu Marcus.

17. zastavenie – Banská Štiavnica, Trojičné námestie

V Banskej Štiavnici je možné navštíviť zaujímavé banské pamiatky – šachtu Ondrej a štôľňu Bartolomej, dedičnú štôľňu Glanzenberg, štôľňu Michal. Medzi kultúrno-historické pamiatky patria Námestie sv. Trojice, Starý a Nový zámok, budova Banskej a lesníckej akadémie a ďalšie.

18. zastavenie – Banská Štiavnica, Kalvária

Jedna z najvýznamnejších barokových pamiatok na Slovensku.

19. zastavenie – Svätý Anton

Obec je súčasťou lokality UNESCO. Dominantou obce je barokovo-klasicistický kaštieľ z 18. storočia s umelecko-historickou a poľovníckou expozíciou.

20. zastavenie – Banský Studenec

Bývalá banícka osada. V okolí obce boli vybudované vodné nádrže (tajchy) – Kolpašské jazerá, ktoré sa využívali pri ťažbe kovov. Dnes slúžia na rekreáciu.

21. zastavenie – Obec Bacúrov

Obec bola známa hlavne vďaka košíkárom. Koše sa využívali aj v baniach na vynášanie rudy. Boli úzke a vysoké a nazývali sa bančiare.

22. zastavenie – Ostrá Lúka

Obec v mnohom preslávil šľachtický rod Ostrolúckych (Mikuláš Ostrolúcky, Adela Ostrolúcka). V Ostrej Lúke sa nachádza barokovo-klasicistický Kaštieľ Ostrolúckych z 18. storočia.

23. zastavenie – zrúcaniny Pustého hradu

Niekdajšie sídlo zvolenského kráľovského komitátu. Jeho najstaršou stavbou je románska veža z 12. storočia.

24. zastavenie – Zvolen

Jedno z najstarších miest na Slovensku. Mestské privilégia mu boli udelené v roku 1238. Zvolen bol v minulosti hlavným zásobovateľom potravín pre obyvateľov banských miest. Jeho najvýznamnejšie historické dominanty sú Pustý hrad a Zvolenský zámok (14. stor.). Zvolenský zámok je národná kultúrna pamiatka. V 16. storočí to bola protiturecká obranná bašta, chrániaca prístup k stredoslovenským banským mestám.

25. zastavenie – Mesto Sliač

Nachádza sa západne od Zvolena. Jeho história je od 17. storočia pevne spätá s kúpeľmi. Najstaršou architektonickou pamiatkou je ranogotický Kostol sv. Mikuláša z 13. storočia.

26. zastavenie – Sampor

Kláštor Premenenia Pána v Sampore je od roku 2010 domovom nového mníšskeho spoločenstva, snažiaceho sa obnoviť mníšsky spôsob života na Slovensku.

27. zastavenie – Obec Hronsek

V obci sa nachádza evanjelický artikulárny drevený kostol z roku r. 1726 zapísaný v UNESCO. Kostol bol postavený za prísnych podmienok, a to: musel byť celý z dreva, musel byť postavený bez použitia jediného železného klinca, musel byť postavený za jeden rok, bez hlavného vchodu do dediny a bez veže.

28. zastavenie – Vartovka

Bola to strážna veža, ktorá slúžila na obranu Banskej Bystrice proti tureckým vpádom. Na tomto mieste dnes stojí Hvezdáreň M. Hella.

29. zastavenie – Banskobystrická kalvária

S jej stavbou sa začalo v 18. storočí. V súčasnosti ju tvorí 8 kaplniek krížovej cesty, Kostol Povýšenia Svätého kríža, novostavba kláštora a Lipová aleja.

Kde hľadať informácie o Barborskej ceste?

Záujemcovia o Barborskú cestu nemajú núdzu o informácie. Barborská cesta je výborne informačne spracovaná na webových stránkach www.barborskacesta.com a www.terramontanae.sk. Nachádza sa na sociálnych sieťach Facebook, Google+. Má aj svoj vlastný blog (www.barborskacesta.blogspot.sk), ktorý dáva priestor na diskusiu a postrehy pútnikov. Pri zadaní hesla Barborská cesta na YouTube, zobrazí sa viacero zaujímavých príspevkov. Barborská cesta je zakreslená na mapách na internete, dokonca aj v rakúskej mape Europa Pilgerwege, kde sa o nej môžu dozvedieť aj nemecky hovoriaci turisti a pútnici. Užitočné informácie pútnikovi poskytne bedeker *Barborská cesta: sprievodca na ceste banskou históriou stredného Slovenska* (Slobodníková et al. 2015), ktorý slúži aj ako „pas pútnika.“ V bedekri sú miesta pre odtlačky pečiatok, ktoré pútnik zbiera počas putovania po Barborskej ceste ako dôkaz, že miesta navštívil. Za príslušný počet pečiatok môže pútnik získať Odznak Barborská cesta (9 pečiatok) a Certifikát o absolvovaní Barborskej cesty (18 pečiatok). Držiteľ certifikátu si môže zakúpiť Pamätnú medailu Barborskej cesty, najcennejšiu pamiatku z púte.

O Barborskej ceste sa veľa napísalo v printových ako aj elektronických zdrojoch. Boli to články prinášajúci informácie o projekte BC, o jeho cieľoch, význame pre návštevníkov, ale aj pre región, o realizácii projektu a pod. Našu pozornosť sme zamerali primárne na regionálnu

tlač – týždenníky MY Banskobystrické noviny, MY Noviny Žiarskej kotliny, MY Zvolensko-podpolianske noviny, mesačník Radničné noviny mesta Banská Bystrica. Dostali sme sa však aj k zaujímavým príspevkom publikovaným v odbornom časopise Geografické informácie, v časopise Krásy Slovenska, ale aj v časopise vychádzajúcom v Kanade - Slovo z Britskej Kolumbie. Ako súčasť príspevku predkladáme bibliografický súpis článkov vo vyššie uvedených periodikách (Príloha č. 1).

V príspevku sme predstavili projekt Barborskej cesty, poznávacej a pútnickej trasy, ktorý v sebe zahŕňa tri úrovne poznania, a to poznanie pamiatok, poznanie prírody, poznanie seba samého. A preto pútnik, vydaj sa na cestu! Zdar Boh!

Obrazová príloha

Obr. č. 1: Sv. Barbora a Barborská cesta

Zoznam bibliografických odkazov

ĎURIANČIK, Jozef. *Banská Bystrica v 18. až 20 storočí. V. časť*. In: Bystrický permon. 2016, roč. XIV, č. 1, s. 5. Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=3568
Encyklopédia Slovenska. I. zväzok. A – D. Bratislava: Veda, 1977.

KOVÁČ, Dušan et al., eds. *Kronika Slovenska 1: od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava: Fortuna Print, 1998. ISBN 80-7153-174-X.

LICHNER, Marián et al. *Banská Štiavnica: svedectvo času*. Banská Bystrica: Harmony, 2002. ISBN 80-968547-8-X.

ONDRUŠ, Rajmund. *Blízki Bohu i ľudom: životopisy svätých a komentáre k cirkevným sviatkom v kalendárnom poradí: 2. zväzok: júl – december*. 2. rozšírené vydanie. Trnava: Dobrá kniha, 2012. ISBN 978-80-7141-743-9.

SLOBODNÍKOVÁ, O. et al. *Barborská cesta: sprievodca na ceste banskou históriou stredného Slovenska*. [Banská Bystrica]: OOCR Stredné Slovensko, 2015.

STEHLÍK, Jaroslav. Barborská púť, vybočenie z kolotoča. In: *MY Zvolensko-podpolianske noviny*. 2014, roč. 22, č. 43, s. 14. ISSN 1338-1725.

ŠKVARNA, Dušan et al. *Lexikón slovenských dejín*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006. ISBN 80-1000872-9.

TASR. Ambásador Latinák: rád si trasu prejdem celú. In: *MY noviny Žiarskej kotliny*. 2015, roč. 15/49, č. 17, s. 5. ISSN 1337-5695.

VOZÁR, Jozef. *Zlatá kniha banicka: Banská Štiavnica, Kremnica, Banská Bystrica*. Bratislava: Veda, 1983.

Elektronické zdroje

Barborská cesta [online]. Banská Bystrica: Agrafík, 2015 [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: <http://www.terramontanae.sk/barborska-cesta>

FAJČÍKOVÁ, Kveta. *Barborská cesta pozýva hľadať svoj vlastný poklad* [online]. 2014 [2016-09-27]. Dostupné z: http://nasabystrica.sme.sk/c/7515778/barborska-cesta-pozyva-hladat-svoj-vlastny-poklad.html?utm_source=link&utm_medium=rss&utm_campaign=rss

GREGOROVÁ, Bohuslava. Barborská cesta – nový produkt cestovného ruchu? In: *Geografické informácie* [online]. 2014, roč. 18, č. 1, s. 34 – 43 [cit. 2016-10-01].

ISSN 1337-9453. Dostupné z:

http://www.kgrr.fpv.ukf.sk/images/geograficke_informacie/2014_18_1/gregorova.pdf

História baníctva od 17. storočia. In: *Banská Štiavnica: mesto svetového dedičstva* [online]. 2008 [cit. 2016-10-03]. Dostupné z: <http://www.banskastiavnica.sk/o-meste/historia-a-banictvo-2/banictvo/historia-banictva-od-17-storocia.html>

Výrobný program. Mincovňa Kremnica 1328 [online]. 2011 [cit. 2016-09-28]. Dostupné z: <http://www.mint.sk/vyroba.php>

Príloha č. 1 – Prehľad článkov o Barborskej ceste vo vybraných tlačných a elektronických periodikách

Barborská cesta – nový produkt cestovného ruchu? [elektronický zdroj] / Bohuslava Gregorová. – Mp., obr., tab. – Abstrakt v angličtine. Bibliogr. odkazy. In: Geografické informácie. – Elektronický časopis. – ISSN 1337-9453. – Roč. 18, č. 1 (2014), s. 34–43. – Spôsob prístupu:

http://www.kgrr.fpv.ukf.sk/images/geograficke_informacie/2014_18_1/gregorova.pdf

Na históriu baníctva má turistov prilákať atraktívna Barborská cesta / (SITA). In: MY Banskobystrické noviny. – ISSN 1335-8367. – Roč. 23, č. 13 (2014), s. 2.

Barborská cesta pozýva hľadať poklady / Kveta Fajčíková. – Fotogr., mp., obr. In: My Banskobystrické noviny. – ISSN 1335-8367. – Roč. 23, č. 46 (2014), s. 6.

Görgeyho tunel : zasypaný aj po roku : tunel sa má stať po obnove súčasťou Barborskej cesty / Kveta Fajčíková. – Fotogr. In: MY Banskobystrické noviny. – ISSN 1335-8367. – Roč. 23, č. 17 (2014), s. 2.

Barborská púť, vybočenie z kolotoča / Jaroslav Stehlík. In: MY Zvolensko-podpolianske noviny. – ISSN 1338-1725. – Roč. 22, č. 43 (2014), s. 14.

Barborská cesta spája slávne banské mestá / (TASR). In: MY Zvolensko-podpolianske noviny. – ISSN 1338-1725. – Roč. 22, č. 44 (2014), s. 5.

Barborská cesta ponúkne oddych, nové sily aj poklady / Ľubica Mojžišová, Kveta Fajčíková. – Fotogr. In: MY Zvolensko-podpolianske noviny. – ISSN 1338-1725. – Roč. 22, č. 46 (2014), s. 10.

Barborská cesta pozýva hľadať poklady / Kveta Fajčíková. – Fotogr., mp., obr. In: MY noviny Žiarskej kotliny. – ISSN 1337-5695. – Roč. 15/49, č. 46 (2014), s. 11.

Nový produkt cestovného ruchu: Barborská cesta nás prevedie históriou baníctva / Barbora Winterová. – Obr. In: Radničné noviny. – Roč. 8, č. 5 (2014), s. 3.

Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

O Barborskej ceste diskutovali zahraniční hostia / Martina Kanisová. In: Radničné noviny. – Roč. 8, č. 7 (2014), s. 3.

Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

Barborská cesta sa stáva realitou / Odbor propagácie mesta Banská Bystrica. – Fotogr. In: Radničné noviny. – Roč. 8, č. 8 (2014), s. 6.

Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

Príprava Barborskej cesty je v plnom prúde / Dana Drábiková. – Fotogr. In: Radničné noviny. – Roč. 8, č. 11 (2014), s. 3.

Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

Barborská cesta / Oľga Slobodníková ; Ivan Čillík. – Fotogr., mp. In: Krásy Slovenska. – ISSN 0323-0643. – Roč. 92, č. 7-8 (2015), s. 54 – 57.

Putovanie po stopách sv. Barbory sa začne 1. mája / Kveta Fajčíková. – Fotogr. In: My Banskobystrické noviny. – ISSN 1335-8367. – Roč. 24, č. 15 (2015), s. 6.

Po stopách sv. Barbory / (MOJ, ETA). – Fotogr. In: MY Zvolensko-podpolianske noviny. – ISSN 1338-1725. – Roč. 23, č. 15 (2015), s. 3.

Po stopách svätej Barbory už čoskoro / Kveta Fajčíková ; foto J. Krošlák. – Fotogr. In: MY noviny Žiarskej kotliny. – ISSN 1337-5695. – Roč. 15/49, č. 15 (2015), s. 3.

Ambasádor Latinák : rád si trasu prejdeme celú / (TASR) ; foto Iva Zigová. – Fotogr. In: MY noviny Žiarskej kotliny. – ISSN 1337-5695. – Roč. 15/49, č. 17 (2015), s. 5.

Vyberáme z ponuky kultúrnych programov : otvorenie Barborskej cesty. – V rubrike Pozývame. In: Radničné noviny. – Roč. 9, č. 4 (2015), s. 15.

Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

Barborská cesta sa teší zahraničnej návštevnosti / dmo ; fotogr. Ferdinand Kaineder. – Fotogr. In: Radničné noviny. – Roč. 9, č. 9 (2015), s. 7.

Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

V stopách histórie / sek. – V rubrike Pozývame. In: Radničné noviny. – Roč. 9, č. 11 (2015), s. 11.

Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

Barborská cesta [elektronický zdroj] / Jožo Starosta ; Juraj Slašťan. – Fotogr., mp., obr. In: Slovo z Britskej Kolumbie [elektronický časopis]. – Roč. 8, č. 1 (2015), s. 31. – Rozhovor. – Spôsob prístupu: <http://www.sk-bc.ca/files/Slovo.23.Midres.pdf#page=1>

Barborská cesta otvorená 1. mája 2015 [elektronický zdroj] / Oľga Slobodníková. – Fotogr., mp. – V rubrike Predstavujeme vám. In: Slovo z Britskej Kolumbie [elektronický časopis]. – Roč. 8, č. 2 (2015), s. 10. – Spôsob prístupu: <http://www.sk-bc.ca/files/24.cislo.jesen.2015.pdf#page=6>

1. etapa nádeje a dobrodružstva, ktoré trvá 9 dní [elektronický zdroj] / Oľga Slobodníková. – Fotogr., mp. – V rubrike Predstavujeme vám. In: Slovo z Britskej Kolumbie [elektronický časopis]. – Roč. 8, č. 2 (2015), s. 11. – Spôsob prístupu: <http://www.sk-bc.ca/files/24.cislo.jesen.2015.pdf#page=6>

Štart Barborskej cesty / (TASR). – Fotogr. In: My Banskobystrické noviny. – ISSN 1335-8367. – Roč. 24 [i.e. 25], č. 17 (2016), s. 9.

Rakúšania na Barborskej ceste : je to sen / Kveta Fajčíková. – Fotogr., mp., obr. In: My Banskobystrické noviny. – ISSN 1335-8367. – Roč. 25, č. 26 (2016), s. 4.

Otvárame sezónu / Oľga Slobodníková. – Fotogr., obr. In: Radničné noviny. – Roč. 10, č. 4 (2016), s. 9. Dostupné aj na: http://www.banskabystrica.sk/?id_menu=18078

BÁŇSKÁ MĚSTA A SLOVENSKÉ POHÁDKY NĚMCOVÉ – DOBŠINSKÉHO

Doc. PhDr. Jaromír Kubíček, CSc.

Moravská zemská knihovna v Brně

Abstrakt

Cesty Boženy Němcové na Slovensko, její literární zdroje získané při pobytu v Banské Bystrici. Souběžné aktivity Pavola Dobšinského a jeho slovenské pohádky vydané v Banské Štiavnici. Jejich vzájemné názory při edici obou sbírek slovenských pohádek v padesátých letech 19. století.

Abstract

Božena Němcová's journeys to Slovakia and the literary resources acquired during her stay in Banská Bystrica. Concurrent activities of Pavol Dobšinský and his Slovak fairy tales published in Banská Štiavnica. Their reciprocal opinions on both collections of Slovak fairy tales during their editing in the 1850s.

Osobnost Boženy Němcové je pro česko-slovenské vztahy prioritní již proto, že to byla ona sama, která se snažila svou tvorbou o vzájemnost mezi oběma národy. I na našich bibliografických kolokviích jsme v minulých ročnících mohli vyslechnout několik příspěvků spojených s jejím jménem a jistě se blíží 200. výročí jejího narození, které připadne na rok 2020, stane pro českou a věřím, že i pro slovenskou kulturu mezníkem, kdy se literární věda i knihovny stanou hlavními organizátory jubilejních akcí.

Božena Němcová (1820–1862) je ponejvíce spojována s Prahou, za svého života však často žila jinde, v místech působení svého muže. V sedmnácti letech byla provdána za Josefa Němce (1805–1879), o patnáct let staršího státního finančního úředníka, který byl často překládán na různá působiště, kam jej jeho žena následovala. Josef Němec byl také český vlastenec, svou ženu v literární práci podporoval, ta to s ním však pro jeho prudkou povahu neměla lehké. Po pěti letech putování po několika místech v Čechách se v roce 1842 dostali do Prahy, kde se Němcová seznámila s českou vlasteneckou společností a živě se zapojila do společenského a literárního života. Psala básně a zaměřila se na lidová vyprávění.

V červenci 1845 vyšel první sešit českých pohádek, na který napsal Karel Havlíček do *České včely* obšírný posudek a nešetřil chválou. Obsahoval šest pohádek, stejný počet byl i ve druhém sešitu, vydaném v srpnu; do roku 1847 vyšlo ještě pět svazečků. V červenci 1845 dostal Němec povýšení a rodina odchází na nové místo do Domažlic, odkud Božena Němcová psala pro Pospíšilovy *Květy* Obrázky z domažlického okolí a *Česká včela* redigovaná Karlem Havlíčkem publikovala její dopisy. Revoluční rok 1848 prožila rodina Němcových v pohraniční německé obci Všeruby na Domažlicku, kde Josef Němec vyzýval na shromážděních lid ke klidu a vystupoval proti frankfurtskému sněmu, který chtěl spojit Němce do jedné říše. Koncem roku 1848 byl Josef Němec přeložen do Nymburka, v únoru 1850 do Liberce a v říjnu 1850 dostal umístění do Uher. Rodina se rozdělila, Němcová zůstala se čtyřmi dětmi kvůli školní docházce v Praze. Ovšem život v Praze za Bachovy éry policejního pronásledování nebyl snadný a pro Němcovou nastalo období nemocí a hmotné nouze.

První cesta na Slovensko o prázdninách roku 1851 vedla přes Brno a Vídeň do Pešti, kde ji muž čekal a odvezl do svého působiště v převážně maďarském Miškovci. Tři týdny byly plné návštěv, její muž jako finanční komisař byl všude vítán, byli také v lázních Topoľčany. Vrací se přes Vídeň, kde požádala Aloise Vojtěcha Šemberu o přímluvu pro svého muže, pozdravila Jána Kollára; na zpáteční cestě ji čekal v Brně u přátel dopis, že její syn Jaroslav onemocněl tyfem, a tak spěchala za svými dětmi do Prahy. Z první cesty si Slovenska tedy moc neužila.

Také díky přímluvě prof. Šembery byl Josef Němec povýšen na vrchního komisaře a na podzim 1851 služebně přidělen do Balašských Ďarmot. Tam za ním i s rodinou odjela Němcová v srpnu 1852, a to už si dovedla představit, že by mohla na Slovensku žít. Němec vzal celou rodinu na desetidenní úřední cestu po Zvolenské stolici, ve Štiavnici si prohlédli doly neželezných rud a v Bystrici se seznámila s Jánem Franciscim (1822–1905), který jí dal svou knížku slovenských pohádek vydanou pod pseudonymem Janko Rimavský.¹ Druhá cesta trvala šest neděl a byla pro Němcovou literárně úspěšná. Sebrala mnoho národopisného materiálu, poznala se se zajímavými lidmi a koupele ve Sliači jí udělaly dobře na její zdravotní problémy.

Josef Němec věděl, že se do Čech nevrátí, a žádal ženu, aby se k němu přestěhovala. Rozhodla se proto své dva syny - studenty, Hynka a Karla, nechat u známých v Praze a sama se dvěma menšími dětmi, kterým lékař po prodělaných nemocech doporučoval změnu

¹ Ján Francisci-Rimavský (1822–1905) byl sběratel slovenských lidových pohádek a v Levoči, kde v letech 1844 a 1845 byl asistentem na katedře řeči a literatury, vydal *Slovenskje povesti*. Němcové si posteskl, že když z nákladu 500 výtisků zaslal sto výtisků této sbírky do Prahy, vrátil se mu pro nezám.

podnebí, se v květnu 1853 vypravila opět do Ďarmot za mužem. Třetí cesta byla nejdelší, od 9. května 1853 trvala pět měsíců, a při ní vznikl plán zpracovat vedle dříve vydaných českých pohádek také sbírku pohádek slovenských. Nechala si vyprávět od sluzky Marky pohádku O dvanácti měsíčkách a od jednoho starého sluhy Široký, Dlouhý a Bystrozraký, a to byly ty nejkrásnější asi z deseti dalších, které sama v těchto měsících vypátrala. Rodinné problémy a jiné literární práce ji ovšem od slovenských pohádek odvedly. Všechno se totiž změnilo, když na muže přišlo udání pro protistátní řeči, které měl vést při revolučních událostech roku 1848 ve svém tehdejší působišti ve Folmavě na Šumavě. Marně se hájil a jeho služební kariéra postupně brala za své. Němcová se vrátila do Prahy, kde její syn Hynek v říjnu zemřel na tuberkulózu, a to na ni tak zapůsobilo, že se rozhodla nadále s dětmi zůstat v Praze. Stále byla literárně činná a vedle řady povídek dokončila v červnu 1854 rukopis *Babičky*, díla, ve kterém dosáhla dokonalého souladu mezi námětem a jemností v popisu nálad a v kresbě výjevů a postav. *Babička* vyšla v Praze u Jaroslava Pospíšila až po delším naléhání v červnu 1855, kdy současně vyšlo i druhé vydání českých *Národních pohádek a pověstí*.

Její čtvrtá cesta na Slovensko měla badatelský ráz. Již na podzim 1854 uvažovala Němcová o delší cestě na Slovensko, chtěla žít na slovenských dědinách, poznat lid a navázat styky se slovenskými literáty. Programově uvažovala o česko-slovenské vzájemnosti. Nebylo snadné získat prostředky na cestu, ale to ji neodradilo. Koncem srpna 1855 vyrazila z Prahy přes Vídeň, Bratislavu, Bystrici a Štiavnicu do Sliache, kde se měla léčit. Brzy ovšem lázeňská sezóna končila a Němcová se přesunula do Banské Bystrice, kde bydlela u starších manželů Rárusových, se kterými se seznámila ve Sliachi. Poznávala město, ve kterém působilo v té době i několik českých profesorů, a Francisci jí nabídl, že jí postoupí celou sbírku slovenských pohádek, z kterých jen deset otiskl ve své knížce z roku 1845, pokud si pro rukopis dojede za evangelickým farářem Ludovítem Reusem (1822–1905) do Revúce, kterému, jako jiní slovenští sběratelé, poslal rukopis své sbírky. Tu vytvořil jeho otec Samuel Reuss (1783–1852) s pomocí studentů, mezi kterými byl také Pavol Dobšinský. Vypravila se za ním a cestou se zastavila u ev. faráře a básníka Sama Chalupky (1812–1883), který jí také dovolil opsat některé pohádky ze své sbírky. Zatímco ve Sliachi, v Banské Bystrici a nedaleké Horné Lehotě u Chalupky byla přijímána se srdečnou upřímností, Reuss ji přijal chladně, rukopis jí nedal, jen slíbil, že jí některé pohádky opíše a pošle do Prahy. Po třech

týdnech se vrátila z cesty zpátky do Bystrice, ale na naléhání muže ukončila během týdne pobyt a přes Bratislavu se vrátila 21. října 1855 do Prahy.²

Po návratu ze Slovenska byla Němcová opět plná pracovního elánu. Psala dopisy Pavlu Dobšinskému, Škultétymu a Reussovi, aby jí poslali slíbené pohádky, a vyjednávala s nakladateli, aby vytiskli sbírku slovenských pohádek v původním nářečí. Napsala povídku *Divá Bára* a dokončila *Pohorskou vesnici*, kterou sama pokládala za své nejlepší dílo, napsala také dojemně idealizovaný obrázek ze Slovenska – novelu *Chyže pod horami*.

Při svých slovenských cestách se Němcová zaměřila na slovenské pohádky se záměrem vydat v Praze pendant svých českých národních pohádek také od některých dalších slovanských národů. Slovenské pohádky chtěla vydat ve slovenštině, a to pod jmény těch autorů, kteří se na jejich sběru podíleli. Když marně sháněla nakladatele pro vydání takového souboru pohádek ve slovenštině, rozhodla se je přepsat česky, jen dialogy nechat v originále a lidové termíny vysvětlit v poznámkách pod čarou. Léta 1857 a 1858 byla Němcovou věnována hlavně *Slovenským pohádkám a pověstem*, které vycházely péčí nakladatele Josefa Šálka v Praze v deseti sešitech po dvou tiskových arších. Obsahují 59 pohádek a označené jsou v tomto vydání ty, které získala od J. Rimavského a S. Reusse. Sama se obrátila na Josefa Mánesa a zaplatila mu z honoráře kresbu, kterou najdeme na každé obálce z deseti svazeků této sbírky. Protože si nebyla v překladu jistá, obrátila se o jazykovou pomoc na slovenského prof. Martina Hattalu (1821–1903), který učil slovanskou filologii na pražské univerzitě; ten však v této věci nebyl příliš pečlivý stejně jako sazeči v tiskárně, kteří počesťovali slovenské termíny, a Němcová se často marně snažila při dvojích korekturách všechno uhlídat. Šlo ovšem o úspěšný titul, jak svědčí na svou dobu vysoký náklad 4000 výtisků.

V doslovu tohoto prvního vydání *Slovenských pohádek a pověstí* napsala Němcová o svém setkání s Jánem Franciscim-Rimavským v Banské Bystrici roku 1852, a jak od něj dostala souhlas s vydáním pohádek i v českém překladu a o návštěvě u faráře Ludovíta Reusse v Revúci, který jí ukázal rukopisnou sbírku vybudovanou za jeho otce Samuela. V doslovu také vyslovila přesvědčení, že vydáním slovenských pohádek v češtině neučiní Slovákům zadosť a že si oni brzy své pohádky sami a lepší vydají.

² Náhlé ukončení pobytu v Banské Bystrici bylo vyvoláno jejím sledováním policií. V Banské Bystrici byl přednostou okresní správy František Trojan, který ji před příkazem vídeňského ministerstva vnitra o sledování sice chránil, ale hrozilo jí vypovězení z Uher, a doporučil jí proto včas odjet. Manželé Němcovi se zúčastnili pohřbu Karla Havlíčka, který zemřel 29. 7. 1856. Němec byl odsouzen k osmi dnům vězení a Němcovou policie na slovenské cestě sledovala, po varování se proto rozhodla k okamžitému návratu do Čech.

A k tomu došlo brzy. Koncem „mája“ 1858 je datován první sešit *Slovenských povestí*, které vydávali vlastním nákladem jejich editoři August Horislav Škultéty (1819–1892) a Pavol Dobšinský (1828–1885). Jejich první soubor obsahoval 64 pohádek, které vybrali z rukopisných podkladů soustředěných ve sbírce Samuela Reusse. V úvodu prvního vydání se autoři zmiňují o publikování slovenských pohádek a že Ludovít Reuss připravil k vydání 2. svazek pohádek jako pokračování 1. svazku vydaného v Levoči 1845 Jankem Rimavským, „ale že sa nenašiel nakladateľ obdržala povesti doň určené p. Božena Němcová z Prahy, a koncom r. 1857-ho spolu aj s tými zo sväzku Rimavského na svetlo jich vydala. Z jednej strany sme tu vďační tomu, že ctená Spisovateľka tyto skryté poklady Tatier pred oči najbližšieho bratského kmene vystavila; ale z druhej strany všetko se nám tak vidí, žeby nás to ani pred svojimi ani pred zrakom celého Slovanstva nectilo, keby sme my naše povesti z vlastnieho domu, v opravdovom Slovenskom kroji, vypraviť či nechceli či nevedeli.“

Dobšinského *Slovenské povesti* začaly vycházet od května 1858, a to bylo v době, kdy Němcová dávala v Praze do tisku poslední desátý svazek svých *Slovenských pohádek a pověstí*. Němcová první sešit slovenské sbírky dostala hned po vydání od svého známého, lékaře z Brezna v Pohroní dr. Gustáva K. Zechentera (1824–1908), jak svědčí její poznámka o vydávání slovenských pohádek v jejím doslovu v poznámce pod čarou, že slovenské pohádky právě vycházejí. Zamrzelo ji však, že v citovaném úryvku z úvodu byly zcela pominuty její zásluhy o sběr slovenských pohádek, a chtěla se proto ohradit v časopisu *Světovzor*. Od toho ovšem po domluvě ze strany prof. Hattaly upustila a jen v dopise z 6. července 1858 napsala Zechenterovi, banskobystrickému rodáku, se kterým si nejvíce dopisovala ze všech slovenských přátel, že z 63 pohádek převzala od Rimavského 10, od Reussů 11, a tak většina byla těch, které sama sesbírala nebo dostala z Banské Bystrice a odjinud. Dobšinský to napravil až v rozsáhlejším druhém vydání *Prostonárodních slovenských povestí*, které vyšlo v Turčianském sv. Martině v letech 1880–1883. V tomto vydání je uvedeno mezi 64 pohádkami 11 pohádek, u kterých jako zdroj je uvedena Božena Němcová, bez jejíž sběratelské práce bychom je neznali. Mezi nimi jsou např. *O dvanácti měsíčkách*, *Sůl nad zlato*, *Bača a šarkan*, *O Vítázkovi*, *Starý Bodrik a vlk*, tedy opravdové poklady lidové kultury.

Bibliografický soupis vydání slovenských pohádek, sestavený Jánem Štefánikem a vydaný v roce 1975, uvádí výskyt edice Škultétyho/Dobšinského *Slovenských povestí* ve fondech Slovenské národní knihnice v Martině (jeden úplný exemplář a zvlášť ještě 3. sešit) a Univerzitní knihnice v Bratislavě (jejich exemplář zahrnuje pouze čtyři sešity), v souborném katalogu slovenských knih první vydání *Slovenských povestí* nenajdeme.

V knihovnách se ovšem seriálová vydání vážou do jednoho konvolutu a přebaly jednotlivých sešitů se zpravidla nedochovají. Přitom obsahují často zajímavé údaje. Na přebal 1. sešitu *Slovenských povestí* napsali Škultéty s Dobšinským výzvu ke sbírání slovenských národních písní a podali zprávu, jak k vydání pohádek po editorské stránce přistupovali a kdo a kolika zlatými přispěl na jejich vydání nebo na předplatné. Seznam předplatitelů je uveden i na obálce druhého sešitu. První dva sešity vyšly v roce 1858 v tiskárně Ladislava Kéka v Rožnavě; to proto, že šlo o město nejbližší působišti Dobšinského, který byl v té době kaplanem v Rožňavském Bystrém. Z obálky třetího svazku se pak dovíme, že Pavol Dobšinský se stal profesorem řeči a literatury slovenské na Evangelickém lyceu v Banské Štiavnici a tisk přenesl do tamní tiskárny Františka Lorbela. To bylo důvodem delší přetržky ve vydání, neboť tak jako Kékova tiskárna v Rožnavě, která si musela pro tisk slovenského textu přivést písmo ze své druhé tiskárny z Darmot, nebyla ani štiavnická tiskárna zařízení na slovenský tisk a potřebné litery si musela zaopatřit, než přistoupila k tisku; třetí sešit vyšel až v máji 1859. Editoři si ovšem slibovali od změny místa lepší tisk i pohotové korektury, jak Dobšinský napsal na přebal třetího sešitu: „*Pri tom i tú výhru zpomenúť slušno, že tunajší tlač je čistejší na každej strane o dva riadky rozmnožený a tlačiarskych chýb prázdnejší (pred týmto pre vzdialenosť tlačiarne correctura náležite sa nám viesť nedalo) jako predošle*“. Vzájemným porovnáním tisku sešitů pohádek v Rožnavě a v Banské Štiavnici i s odstupem času můžeme jen konstatovat, že kvalita tisku i papíru se takto potvrdila. Pavol Dobšinský měl na starosti všechny práce spojené s vydáváním pohádek, a to od počátku společné práce se Škultéty. Ještě v roce 1859 vyšel 4. sešit, v dalším roce 5. sešit a poslední 6. sešit vyšel v Banské Štiavnici roku 1861. Dobšinský také vedl administraci a rozesílal sešity po jejich vydání abonentům a také do knihkupectví Eugena Krčméryho v Banské Bystrici, který byl jejich kmenovým prodejcem. Knihkupectví jsou uvedena od 2. sešitu: kromě Krčméryho ještě Josef Szendelszky v Rožnavě, Michal Siegler v Nitře a František Hoffmann v Trnavě. Když byl tisk přeložen od 3. sešitu do Banské Štiavnice, neprojeví již zájem o další spolupráci knihkupci v Rožnavě a Nitře, nahradili je však August Joerges v Banské Štiavnici a Lauger & Stolp v Pešti.

Protože se Škultétymu s Dobšinským nepodařilo získat nakladatele, vydávali pohádky vlastním nákladem a hledali sponzory a předplatitele. Z obálek jednotlivých sešitů se dovíme, že největším mecenášem byl darem 50 zlatých stříbra přisedící stoličného soudu ve Velké Kállové Štefan Marko Daxner a dalších 28 podporovatelů přispělo po 5 zlatých. Na výzvu k předplatnému se přihlásilo dalších 58 zájemců, z nichž bylo 29 převážně evangelických farářů, devět učitelů a různí měšťané. Byla mezi nimi také knihovna balockého děkanátu

a jeden kaplan ze Suchdolu v Čechách. Cena jednotlivých sešitů byla 13 krejcarů pro předplatitele a 16 krejcarů u knihkupce. Předplatné se vybíralo na druhý až sedmý svazek ve výši 2 zlaté a 30 krejcarů na poštovné. Že ten sedmý svazek nikdy nevyšel, také svědčí o tom, že materiální podmínky pro vydavatele nebyly snadné. To jsou některé zajímavé údaje získané z obalů prvních čtyř sešitů Dobšinského pověstí, které jsou k dispozici a jako unikátní je dostává do svých sbírek Štátní vědecká knihovna v Banské Bystrici.

Byla to Božena Němcová, která o vydání slovenských pohádek měla několikerou zásluhu. Při pobytech na Slovensku se jí podařilo z vyprávění lidí, se kterými se stýkala, získat řadu originálních pohádek, svým šarmem a příjemnou povahou docílila toho, že jí slovenští sběratelé vyšli vstříc a souhlasili, aby jimi sebrané pohádky publikovala, a byla to také ona, která nepřímo přiměla Škultétyho s Dobšinským, aby se edičně ujali sbírky, která po deset let ležela bez zájmu v komoře u Reussů, a vlastním úsilím ji vydali na světlo světa.

Seznam bibliografických odkazů

FEDOROVÁ, Iveta. Božena Němcová a jej vzťah k Slovensku. In: *Sdružení knihoven České republiky: rok 2004*. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2004, s. 40–42.

HALUZICKÝ, Bohumil. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952. 341 s.

HORČÁKOVÁ, Václava. Život a dílo Boženy Němcové v novější literatuře. In: *Sdružení knihoven České republiky: rok 2009*. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2009, s. 67–71.

KLIMKOVÁ, Tatiana. *Božena Němcová a slovenské rozprávky*. In: *Sdružení knihoven České republiky: rok 2012*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2013, s. 70–75.

KOVAČKA, Miloš. Od Slavošoviec po Rožňavu – Pavol Dobšinský. In: *Sdružení knihoven České republiky: rok 2009*. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2009, s. 13–19.

PÁCALOVÁ, Jana. Slovenské povesti Jána Francisciho v kontexte edícií slovenských rozprávok v 19. storočí. In: *Knihy 2015*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2015, s. 169–184.

ŠTEFÁNIK, Ján. *Bibliografia vydání slovenských ľudových rozprávok slovenských zberateľov a Slovenských pohádek a pověstí B. Němcovej (1845–1974)*. Martin: Matica slovenská, 1975. 367 s.

TILLE, Václav. *Božena Němcová*. 9. vyd. Praha: Odeon, 1969. 260 s.

„ZLATÁ ÉRA“ ZLATÝCH ČESKÝCH MĚST – JÍLOVÉHO U PRAHY A KAŠPERSKÝCH HOR

PhDr. Jiřina Kádnerová

Abstrakt

Nejvýnosnější zlatorudné revíry v Čechách byly v Kašperských Horách a Jílovém u Prahy. Vrchol rozvoje hlubinného dolování v obou městech byl v době Lucemburků. Obě města povýšena z původních osad na horní města, Kašperské Hory na královské horní město. Karel IV. zakládá kašperskohorskou větev Zlaté stezky (spojující Prahu s bavorským Pasovem) a hrad Kašperk k její obraně.

Úpadek hornictví za husitských dob, znovuoživení koncem 15. století; ale v obou revírech množství dolů, štol i vytěženého zlata nedosahuje stavu ve 14. století. Postupné snižování významu měst, hledání náhradních hospodářských aktivit. Pokusy o obnovu dolování v obou lokalitách ve 20. století.

Kašperské Hory jsou městskou památkovou rezervací s cennými architektonickými památkami i památkami na středověké dolování. Zachovalo se i mnoho cenných historických dokumentů a listin. V Jílovém u Prahy bylo otevřeno specializované Muzeum těžby a dolování zlata (včetně historických štol).

Abstract

The greatest yields of gold in Bohemia came out of mines in Jílové u Prahy and Kašperské Hory. Underground mining in both regions reached its greatest expansion and development during the reign of the Luxembourg dynasty (14th century). King John of Bohemia promoted the town of Kašperské Hory to a royal mining town and granted Kašperské Hory many privileges and rights. His son, Charles IV, constructed a strong castle nearby to protect the town, the nearby border between Bohemia and Bavaria and most of all, the Golden trail: a road through which the gold was traded. The castle was named after its founder, Kašperk (Karlsberg). Jílové was promoted much later by king Vladislav II. of the Jagiellonian dynasty. Mining met with a significant decline during the Hussite wars and has never again reached its 14th century yields, though it still took until 1968 for mining activities in Jilove to cease completely.

In the present day, both towns are urban heritage reservations with significant architectonic monuments. Both towns are examples of unique medieval mining sites, including techniques and relics.

Zlato se těžilo nebo rýžovalo na mnoha místech v Čechách. V jedné z odborných studií je uvedeno 1 453 míst výskytu zlata v Čechách. V Regionálním muzeu v Jílovém, muzeu specializovaném na těžbu a zpracování zlata, je v abecedním seznamu nalezišť zlata v Čechách uvedeno přes 700 míst nejrůznějších úrovní (Mokrsko, Nový Knín, Jizerské hory, Krkonoše, potoky s přítoky – potok Třemešná, včetně lokalit těžko identifikovatelných – Zámeček Lovecký). Míst, kde těžba byla rozsáhlejší a výnosy vydatnější, zdaleka tolik není. Na současné mapě ČR je uvedeno dvanáct lokalit, z toho devět v Čechách, na nichž dosud zásoby zlata – větší či menší – evidovány jsou. Netěží se nikde.

Dvě nejbohatší naleziště zlata v Čechách byla a jsou Jílové u Prahy a Kašperské Hory. Obě královská města prožívala svoji „zlatou éru“ za doby panování Lucemburků, byť se zlato v obou lokalitách rýžovalo nebo těžilo ve stoletích předcházejících i pozdějších.

Mapa četnosti nalezišť dokládá, že zlaté žíly se táhnou především ze středu k jihozápadu Čech, zhruba od míst dnešního města Jílové k Šumavě k městu Kašperské Hory.

Město **Jílové u Prahy** s okolím bylo nejbohatším a nejvýznamnějším zlatonosným revírem v Čechách. Celková historická produkce z primárních ložisek v Čechách činila 38,908 tuny, z toho v jílovském revíru bylo vytěženo především hlubinnou těžbou 11 tun zlata (z toho ve 20. století 1,1 tuny). Současné zásoby a prognózní zdroje zlata se udávají na 7,5 tuny.

„*Vrch vidím Jílový, je zlata plný...*“, tak líčí Alois Jirásek Libušino proroctví ve Starých pověstech českých. V 10. století bylo zlatonosné Jílovsko v držení Slavníkovců a historici soudí, že to mohlo být i jílovské zlato, které bylo spolu s ostatními důvody v pozadí vyvraždění Slavníkovců na Libici v roce 995.

Jílové u Prahy leží asi 20 km jižně od Prahy v mírné Středočeské pahorkatině necelé 3 km od řeky Sázavy. Dnes je to město s necelými 5 000 obyvateli a s okolím je již od 20. let významnou rekreační zónou Prahy.

V roce 1992 byl střed města vyhlášen městskou památkovou rezervací.

Název města se odvozuje od vlastnosti půdy – jílu.

Řada archeologických nálezů, které jsou částečně uloženy ve zdejším Regionálním muzeu, svědčí o osídlení Jílovska už v době prehistorické. V okolí města byly nalezeny nejstarší keltské mince, statéry s řeckými motivy (na mladších bývaly znázorňovány motivy keltské – kanec nebo býk).

Hmotnost všech keltských archeologických nálezů mincí a šperků v Čechách se odhaduje na 58 kg čistého zlata.

Přesné datum založení města není známo, žádná listina se nedochovala. Jen z nepřímých důkazů se odvozuje, že městečko již existovalo ve 13. století, kdy byly zahájeny hlubinné těžby a zlato získáváno amalgamační metodou, protože povrchová rýžoviště byla víceméně vyčerpána.

První datovanou hodnověrnou zprávou o Jílovém je listina z roku 1331, kterou Jan Lucemburský zastavuje jílovské doly Oldřichovi Zajíci z Valdeka.

Ve 13. a 14. století, v době vrcholné těžby zlata, byly Čechy jednou z hlavních produkčních oblastí zlata v Evropě a Jílové bylo pravděpodobně v té době nejbohatším nalezištěm známým Evropanům.

Na jílovském dolování se od počátku podíleli převážně němečtí těžaři a obchodníci a téměř všechny významné pražské patricijské rody, proto město samotné tolik nevzkvétalo.

V první polovině 14. století se účastnila těžby zlata i patricijská rodina Rokycanských z Okoře; Menhart Rokycanský z Okoře byl za Jana Lucemburského nejbohatší pražský měšťan, u kterého si král často nejen půjčoval, ale zastavoval mu mj. zlaté jílovské doly. V Karlově době jedním z těžařů, tzv. nákladníků, byl pražský měšťan Jan Rotlev; na jílovských dolech získal pohádkové bohatství. Dokladem toho byla stavba tzv. Rotlevova domu v Praze. Málokdo ví, kde hledat v Praze Rotlevův dům, ale téměř všichni ho znají. Jan Rotlev svůj rozsáhlý gotický dům věnoval právě založené univerzitě – je to budova dnešního Karolina. Z gotického období se na budově zachoval nádherný gotický arkýř.

Karel IV. svým privilegiem potvrdil Jílové kolem roku 1350 jako královské město a obdaroval ho řadou městských práv a výsad.

Jílovské doly byly za Lucemburků hlavním dodavatelem zlata pro královskou pokladnu; většina historiků se domnívá, že jílovské zlato se podílelo na vzniku svatováclavské koruny. V době největšího rozkvětu bylo v jílovském zlatonosném revíru uváděno 115 dolů, štol, těžních zařízení a sloupoven. Většina jejich názvů nesla jména světců (sv. Kryštof, sv. Josef, sv. Jan a sv. Jakub Větší) nebo to byly názvy podle náboženských symbolů – Boží ruka, ale vznikaly i názvy obecnější nebo zeměpisné – V Egyptě, Dobré štěstí, Petrov, Tobolská štola.

Ve 14. století na Jílovsku horníci hledali zlato v hloubce 250–300 metrů. Dostali se pod

úroveň dna řeky Sázavy, a proto nastaly problémy s odvodňováním dolů, což způsobilo pokles množství vytěženého zlata. Před husitskými válkami se čtvrtletně vytěžilo více než půl tuny zlata. Sláva jílovského dolování byla přerušena obdobím husitských válek; husité v roce 1421 město vypálili a zničili všechna povrchová zařízení těžby. Těžaři a měšťané město opustili, doly byly zaplaveny vodou. Husitské bouře a války nebyly ale hlavní příčinou úpadku dolování. Věřilo se, že v podzemí je stále zlata dost. Počínaje 15. stoletím se přes veškerou snahu o obnovu již nikdy nepodařilo doly povznést na bývalý stupeň rozvoje. Po stabilizaci politického a hospodářského neklidu v polovině 15. století byly báňské práce obnovovány, tomu napomáhalo i potvrzení báňských svobod vladaři: v roce 1437 Zikmundem Lucemburským, roku 1460 Jiřím z Poděbrad a roku 1480 Vladislavem Jagellonským, za kterého k mírnému oživení těžby skutečně došlo. Ten kromě potvrzení městských privilegií také vylepšil městský znak: na štít bylo doplněno počáteční písmeno jeho jména „W“ a ozdobeno královskou korunou. Dokladem toho bylo stříbrné městské pečetidlo. Dodnes je to městský znak.

V roce 1530 za Ferdinanda I. Habsburského byla těžba dále obnovována. Ferdinand I. Habsburský vydal pro Jílové nový horní řád a v roce 1529 vydal král reskript, kterým nařídil obnovení některých starých dolů např. v Jílovém, Kašperských Horách nebo Stříbře. Podařilo se přivést do Čech i do samotného Jílového nové nákladníky a horníky. Nejvyšším mincmistrem s rozsáhlou pravomocí se stal komorní rada Jan z Vartenberka. Nákladníci, mezi nimi Zdeněk z Rožmitálu nebo Adam ze Šternberka, investovali větší sumy do jílovského důlního podnikání, a to skutečně ožilo. Zlato přilákalo v době císaře Rudolfa II. do Jílového i alchymistu Edwarda Kelleyho; v roce 1590 získal v okolí Jílového několik statků a v samotném městě mu patřilo několik budov, mezi nimi i rozlehlý dům Mince, ve kterém dnes sídlí Regionální muzeum. Nejvyšší bergmistr království českého za císaře Rudolfa II. Lazar Ecker ze Schreckenfestu v roce 1592 píše: „... *pásma šlojiřské v Jílovém jest mezi všemi zlatými báněmi nejnádhernější klenot...*“. Současně bergmistr mínil, že zatopení pásma se dá technicky odstranit, a proto jsou do města znovu povoláni němečtí horníci, kteří si s odvodněním poradili pomocí „žentourů“ poháněných koňmi, ale koně byli vojskem brzy rekvírováni.

Další úpadek města přinesla třicetiletá válka. Brzy po bitvě na Bílé hoře v roce 1623 byl v Jílovém založen minoritský klášter, který se významně podílel na rekatolizaci města. V roce 1636 vyhořela polovina města. Mnoho svobodných obyvatel z města odešlo.

Práce v dolech ustala na více než 100 let, těžba se obnovovala jen pomalu. Majiteli dolů byli znovu převážně pražští měšťané; v letech 1710–1715 byl jedním z těžařů dolu Marie Vítězná malíř Petr Brandl, který dokonce v městě pobýval, ale nebyl v těžbě příliš úspěšný.

Další Habsburkové se snažili podpořit obnovu dolování vlastní vydatnou finanční pomocí i účastí v těžářstvech samotných.

V roce 1789 založilo 150 horníků rýžovnické družstvo se společnou pokladnou. Družstvo získávalo zlato především rýžováním z potočních náplavů.

Devatenácté století opět dává novou naději k obnově dolování díky statkáři a hornímu radovi Josefu Wangovi a profesorovi hornické akademie v Příbrami Františku Pošepnému (1836–1895).

Statkář Josef Wang z Kňovic na Sedlčansku koupil v roce 1870 jeden důl na Jílovsku; po třech letech mu stát prodal všechny doly i s inventářem, domy, pozemky a právy za 5 000 zlatých. Podle soudního odhadu jenom stavby byly oceněny na 178 000 zlatých, takže koupě to byla velmi výhodná. Podařilo se mu něco vytěžit. V roce 1878 obeslal Světovou výstavu v Paříži velkými kusy zlata, v roce 1891 také Jubilejní zemskou výstavu v Praze, kde získal státní medaili. Napsal a vydal několik odborných knih, v roce 1897 vlastním nákladem vydal Služební řád pro Bohulib – Jílovské zlatodoly Josefa Wanga. Přesto všechny doly prodal silné francouzské společnosti, která se chystala zpracovávat denně nejméně 20 tun rudy. Zaplatila Wangovi ale jen část ceny a zbankrotovala. Wang v exekuci koupil všechny doly zpět.

Geolog František Pošepný studiem historických zpráv, starých důlních map a nových terénních průzkumů zhotovil podrobnou mapu jílovského revíru. Vydání svého díla (v Sasku) se nedožil.

Terénní průzkumy prováděl koncem 19. století také Jindřich Ladislav Barviř (1863–1952), první profesor petrografie Univerzity Karlovy. Výzkumu jílovských zlatých dolů se věnoval mnoho let a velmi intenzivně zejména po svém penzionování, kdy zhodnotil vše, co za léta o zlatě nashromáždil. Necelý rok po penzionování vychází za podpory města Jílového, Učitelské jednoty Komenský v Jílovém a Občanské záložny jeho nejrozsáhlejší dílo *Ze zlatých hor Jílovských* (v roce 1927). Jeho bibliografie za tvůrčí období v letech 1923–1949 čítá téměř 160 citací prací především problematiky jílovského revíru i dalších lokalit ve středním Povltaví. V roce 1948 vydává Okresní muzeum v Jílovém u Prahy *Paměti Královského města Jílového a jeho zlatých dolů*, které autor Václav Čihák připisuje PhDr. Jindřichu Lad. Barviřovi, „od r. 1895 neúnavnému zkoumateli horního okrsku i prací po zlatě u Jílového a badateli v historii města“. Autor v knize připomíná: „Dlouho se budou

příští pracovníci vraceti k jeho spisům a znovu je studovati.“ V tom se Čihák nemýlil. Když bylo v roce 1891 v městě zřízeno muzeum, tento jílovský historik Leopold Čihák mu věnoval svoje bohaté sbírky.

V 19. století došlo v Jílovém i k dalším pozitivním změnám, nikoliv zvýšenou těžbou, ale posílením pozice města – v roce 1849 byl zřízen jílovský okres, který existoval do roku 1949. Na konci 19. století město získalo také železniční spojení s Prahou, což bylo pro ně nesmírně významné. Velmi využívané dráze se dodnes pro její romantiku říká Posázavský pacifik. V meziválečném období ji proslavili především trampové, Posázaví jimi bylo zvláště oblíbeno. I ti mají v jílovském muzeu vlastní expozici.

Začátkem 20. století, resp. před začátkem první světové války doly přešly znovu do francouzských rukou; tentokrát je koupil jedinec L. G. Peré, ale velmi rychle o ně přišel.

Těžba se začalo až na začátku druhé světové války na dole Pepř. Po roce 1945 byla vybudována nová úpravna a také rychle obnovena těžba na několika místech. V roce 1958 byla obnovena podzemní těžba na dole Pepř a dole Bohuliby, intenzivně se těžilo do roku 1968. Ovšem vzhledem k tehdejší nízké ceně zlata (za gram zlata se platilo 8 Kčs, dnes 1 000 Kč) byla těžba naprosto ztrátová a v letech 1969–1970 byl důlní a zpracovatelský závod uzavřen a zlikvidován. V těchto letech jílovské doly zaměstnávaly 230 pracovníků. Ročně se vytěžilo až 42 tisíc tun zlaté rudy, roční výnosnost byla 63–145 kg ročně.

Odhaduje se, že v Jílovém bylo za celou dobu existence zlatých dolů vytěženo asi 11,133 tuny zlata.

I dějiny **Kašperských Hor** jsou úzce spjaty se zlatem, s rýžováním i dolováním, i historie tohoto města je plná zvrátů.

Objeviteli zlata v této lokalitě byli Keltové, o jejichž přítomnosti svědčí hradiště Obří hrad s kamennými valy nad horou Popelnou ve výšce téměř tisíc metrů (nejvýše položená prehistorická stavba v našich zemích). Dodnes archeologové nerozhodli, k čemu hradiště sloužilo, zda to bylo místo pro kultovní obřady a shromaždiště druidů, nebo zda hradiště bylo vybudováno na ochranu zlatých rýžovišť a šachet. Pozůstatky pravěkých šachet byly zničeny pozdějším středověkým dolováním. Keltské osídlení v Kašperských Horách bylo prokázáno v roce 1988 při budování městského vodovodu nálezem střípků červenobílé malované keramiky.

Poblíž Kašperských Hor byly nalezeny dvě zlaté keltské mince – statéry. Uloženy byly v muzeu, odkud byly zeizeny, zachoval se však jejich popis. Odhaduje se, že Keltové v Čechách získali velkou část zlata právě z naleziště u Kašperských Hor a řeky Otavy.

Keltové na přelomu letopočtu zemi Bójů i Gabretu (keltský název pro Šumavu) opustili. Další obyvatelé, germánští Markomani, zlato získávali obchodem a loupežnými nájezdy, rýžování zaniklo.

Rok založení Kašperských Hor není známý, zakládací listina se nezachovala. Prostor byl s jistotou osídlen na přelomu 12. a 13. století a za své založení město vděčí obchodu a hornictví, což je ojedinělé: většina měst byla zakládána kvůli rozvoji řemesel nebo obchodu. Z 12. a první poloviny 13. století byly nalezeny keramické zlomky a jeden šperk – bohužel byl z muzea před lety zcizen. Založení sídla v těžce přístupných horách v nadmořské výšce okolo 750 metrů nad mořem nebylo v raném středověku obvyklé. Název osady byl odvozen z názvu hory Berg Reichenstein (Bohatá skála), název Kašperské Hory začal být užíván až v 16. století.

Zlato bylo v Kašperských Horách znovu objeveno pravděpodobně ve 13. století, zlatá horečka nastala za vlády posledních přemyslovských králů.

Kolem roku 1300 přišli do Kašperských Hor němečtí kolonisté, zkušení těžaři. Z té doby se zachovaly šachty a úklonné štoly v intravilánu Kašperských Hor i nejbližším okolí. Jejich hloubka byla jedenáct láter, tj. asi 22 metrů. Většina dolů v Kašperských Horách velkých hloubek nedosahovala, výjimečně to bylo 80 metrů. V nejbližším okolí města upomínají na tuto dobu těžby dosud viditelné tzv. pinky, pozůstatků této povrchové těžby je bezpočet.

O dolech se hovoří v dochovaných pramenech jihlavského horního soudu z roku 1325, který řešil spory horních osad a měst, tedy i Reichensteinu (v listinách je uvedeno Reychstein). Na jihlavský soud se obrátil královský zástupce Reichensteinu, jímž byl pražský královský purkrabí Hynek Berka z Dubé, jeden z nejbohatších a nejvlivnějších šlechticů té doby. Ve sporech se řešily také problémy s důlní vodou i kupčení se zlatou rudou.

V té době patřil k městu i nynější Rejštejn – Unterreichenstein, to trvalo až do 16. století. Dnes je Rejštejn s 266 obyvateli jedním z nejmenších měst u nás.

Dokladem prosperity obou měst – Berg Reichenstein a Unterreichstein – je raně gotický kostel sv. Mikuláše, vzdálený necelé 2 km od dnešních Kašperských Hor a více než 2 km od dnešního Rejštejna. Podnět ke stavbě kostela dali horníci, sami horníci také stavbu financovali a kostel užívali nejen k bohoslužebným účelům, ale i cechovním shromážděním. Zasvěcen byl sv. Mikuláši, světci, jehož atributem jsou tři hroudy zlata. Mohutná, 40 metrů dlouhá raně gotická trojlodní bazilika s pětiboce zakončeným presbytářem a hranolovou věží se střílnami poukazujícími i na někdejší fortifikační význam kostela je z období před rokem 1330. Uvnitř kostela zaujme návštěvníka dřevěný strop o rozměrech 8,5 a 18,5 metru, který květinovými motivy s růžemi, kosatci, tulipány, jiřinami, narcisy, slunečnicemi a kopretinami

vymaloval před rokem 1770 tehdejší purkmistr města Viktorin Antonín Graff. Uprostřed v oválu vavřínového věnce namaloval znak Kašperských Hor. Malba o rozloze 162 m² je dílo nezvyklé a naprosto gigantické. Jedinečnou uměleckou výzdobou jsou také gotické nástěnné malby většinou ze 14. století, které také dali pořídit příslušníci místního hornického patriciátu. Chrám je velmi cennou a originální památkou s jedinečnou akustikou. Každoročně v letních měsících se v kostele konají koncerty.

V archivu města Kašperské Hory, uloženém ve Státním okresním archivu v Klatovech, je zachováno 42 originálů městských privilegií z let 1345–1794.

Jedinečným dokumentem je privilegium Jana Lucemburského z 29. září 1345, povyšující horní osadu na svobodné horní město současně s vydáním městského znaku a městskou pečeti. Městský znak je raně gotický trojhranný štít (pravděpodobně červené barvy), z jehož spodního okraje vyrůstá pravá horníková paže v černém rukávu třímající ve vodorovné poloze zlatou rukojeť černého mlátku. Po stranách horníkovy paže jsou vodorovně položena další dvě černá želízka. Znak vyjadřuje zobrazením hornického nářadí povolání obyvatel města. Tento znak je považován za nejstarší městský znak v Čechách, dokonce byl vydán o rok dříve než znak Starého Města pražského (nejstarší městský znak v ČR má město Brno). Znak získali Kašperskohorští nejpozději právě v roce 1345 jako ozbrojený sbor, protože byli povoláni do českého vojska na pomoc Janu Lucemburskému proti opevněným slezským městům a hradům. Ve vojsku fungovali díky své specializaci jako „ženijní jednotky“. V souvislosti s tažením proti městu Landshut (dnes Kamienna Gora v Polsku) je v dokumentech, kronikách a literatuře opakovaně uváděno, že do králova vojska odešlo z Kašperských Hor 600 ozbrojených horníků, aniž bylo rýžování a dolování ve městě jakkoliv omezeno. Tato – pravděpodobně trochu nadsazená – informace v kronice Beneše Krabice z Weitmile ukazuje na velký rozsah báňských prací a velké osídlení (město v té době mělo více než 4 000 obyvatel, dnes 1 500). „... král se svými dvěma syny, Karlem a Janem, a panem Arnoštem, prvním pražským arcibiskupem, shromáždili veliké vojsko, vtrhli do země toho vévody [rozumí se Bolka Svídnického] ... Obrátili vojsko k Landshutu, pevnému městu téhož vévody, kteréžto ze všech stran oblehli a získali bez boje. Stalo se tak okolo svátku blahoslaveného sv. Jiří. Potom knížata uzavřela s oním knížetem příměří, ačkoliv mu způsobila mnoho škod, a vrátila se s radostí domů...“ Pravdivost této informace potvrzuje vzpomínané privilegium Jana Lucemburského z 29. září 1345. V listině je uvedeno, že vzhledem k velké oddanosti města zavazuje i své syny, že i oni městu musejí v budoucnu odpustit všechny daně s výjimkou daně ze soli. Historik Jan Šusta zdůrazňuje,

že se u slezského Landshutu vyznamenali především horníci z Kašperských Hor, pomáhající při obléhání města podkopy, čímž přispěli k hladkému dobytí města.

Do města v souvislosti se zlatou konjunkturou proudili noví a noví horníci a díky výtěžku zlata pomáhali Janu Lucemburskému výrazně umořit jeho dluhy.

V roce 2015 – ve výroční rok této události – byla na budově Muzea Šumavy v Kašperských Horách odhalena pamětní deska a město zvažuje přejmenování hlavního náměstí na náměstí Jana Lucemburského.

Pozůstatky starých hornických prací jsou dodnes patrné ve městě a nejbližším okolí ve třech lokalitách.

Hlavní zlatonosné pole probíhalo podél Zlatého potoka v délce asi 4 km od vrchu Friedholzu přes Liščí a Suchý vrch, druhé se táhlo od východního okraje města přes Šibeniční vrch až k dnešnímu Klostermannovu vrchu. Třetí pole leželo mezi osadou Kavrlík a vrchem Ždánov.

Nejstarší doly byly založeny přímo ve městě, těsně u hornických obydlí – dědičná štola sv. Jana, doly Třešeň, sv. Petr, sv. Barbora, sv. Václav. Důl Nebeského pána a důl Masné krámy ležely pod dnešním náměstím. Názvy byly ovšem německé, obyvatelstvo Kašperských Hor bylo až na výjimky německé.

Národní technické muzeum v Praze koncem 80. let 20. století pod vedením archeologa (a předního keltologa) dr. Jiřího Waldhausera provedlo průzkum šachet a dolů.

Důkladně byl prozkoumán jižně od města Suchý vrch o rozloze několika kilometrů čtverečních a některé další lokality v městě i nejbližším okolí. Průzkum zjistil, že i tehdejší těžařské práce dokázaly zdevastovat přírodní prostředí: na celé rozloze nerostly žádné stromy, jenom keře. Dnes už tyto dávné ekologické problémy nejsou vůbec viditelné, Suchý vrch je pokryt lesem. Na lokalitě byly zdokumentovány dvě základní důlní techniky 14. století: svislé šachty (v případě rovného místa a povrchového výskytu zlatonosného křemene), na svazích s vystupujícím křemenným zrudněním byly vylámany úklonné štoly až do hloubky či délky 30 metrů. Ty jsou dodnes zachovány na mnoha místech, jsou zakonzervovány, opatřeny kovovými mřížemi a kolem nich prochází naučná sedmikilometrová stezka Cestou zlatokopů.

Při výkopech kanalizace v 90. letech 20. století v jižní části dnešního města v lokalitě zvané Na Prádle (původní pomístní název – pral se zde křemen) při pečlivém průzkumu archeologové v hloubce 2 metry pod zemí identifikovali, zakonzervovali a tím zachovali jedinečnou technickou památku – patrně nejstarší úpravnu zlatonosných rud na evropském

kontinentě. Byla objevena kamenná podezdívka stavby z přelomu 13. a 14. století o rozměrech 12 x 12 metrů s kamennou pecí s klenbou uvnitř a velkým množstvím žárem rozpukaného křemene. Jsou to zbytky objektu sloužícího k tepelnému rozrušování křemene s obsahem zlata. Nálezem bylo objasněno, jak bylo zlato z křemene získáváno. Aby bylo možno křemen snáze drtit, byl nejprve několik hodin zahříván na roštu z cihel a dubových polen a poléván vodou, aby snadněji pukl (cisterna na vodu byla nalezena ve vzdálenosti asi 5 metrů).

Vytěžený tvrdý křemen byl poté rozdrcen na kousky o průměru 1 - 2 cm, ty potom semlety ve zlatomlýnech (zlatomlýnů bylo podle pramenů z lucemburské doby v Kašperských Horách a nejbližším okolí 300–350) na jemný prášek podobný mouce a z něho potom pomocí amalgamace extrahováno železo.

Na místě se zachovaly i větší hromady již rozemletého zlatonosného kamene. Úpravna pracovala asi 150 let; o tom svědčí nálezy domácí i importované luxusní keramiky. Na místě byl nalezen i stříbrný peníz Jana Lucemburského – parvus. Na dně úpravny byly objeveny i zbytky kožených částí oděvů horníků. Všechny nálezy jsou vystaveny v kašperskohorském muzeu.

Cituji Jiřího Waldhausera z jeho monografie *2 200 zlatých let Kašperských Hor* o tomto nálezu: „... po jejím dokončení se rezervace octne na malém prostranství a bude, doufejme, uvedena do brilantního stavu, aby důstojně prezentovala dřívější slávu kašperskohorského zlata. Konečně, patří k nejstarším v celosvětovém měřítku.“

Stalo se: lokalita byla zakonzervována, ohraničena a upravena, opatřena informačním panelem, lavičkou.

Tudy vede naučná stezka Cestou zlatokopů a vlastivědné procházky městem u této památky končí.

Karel IV. svými zakladatelskými činy město Kašperské Hory významně hospodářsky pozdvihl: vedle založení strážního hradu Kašperk to byla především kašperskohorská větev Zlaté stezky (v délce 24 km a s převýšením 650 metrů).

Hrad Kašperk – ve výšce 886 m n. m. nejvýše položený královský hrad v Čechách – byl založen roku 1356 a již v roce 1361 plnil svoji strážní úlohu zlatých dolů, Zlaté stezky a česko-bavorské hranice. Budování hradu řídil Vít Hedvábný, vlastním stavitelem byl podle Dobroslavy Menclové Michal Parlář, údajně bratr pokračovatele Matyáše z Arrasu Petra Parláře při stavbě svatovítské katedrály v Praze. V držení hradu se vystřídal mnoho majitelů;

jedním z prvních byl olomoucký biskup a druhý pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi. V době jeho držení byla do provozu uvedena Kašperskohorská zlatá stezka. Dalšími významnějšími držiteli byli saský lantkrabě a hofmistr Václava IV. Jan I. z Leuchtenbergu, Zmrzlíkové ze Svojšína, Šternberkové, Švamberkové. Od Kryštofa ze Švamberka koupil hrad s panstvím Václav z Velhartic, roku 1533 byl zastaven králem Ferdinandem I. Jiřímu z Lokšan (který panství vyměnil s Ferdinandem I. za panství březnické). Poté panství získal Ludvík z Tovarů a vyplatil je až roku 1579 Jan z Vchynic a odevzdal králi Rudolfovi II., který roku 1584 většinu panství rozprodal. Podstatnou část koupilo město Kašperské Hory; nedrželo ho dlouho, do nájmu hrad získal Mikuláš Černohorský z Hořiměřic. V roce 1605 ho město získalo znovu a v roce 1617 ho koupilo od císaře Matyáše dědičně včetně několika okolních vesnic a dvorů, v nichž město vidělo hlavní zdroj příjmů. Samotný hrad ale chátral a jevil se spíše zátěží. Rozkaz o boření hradů v roce 1655 měšťané uvítali, hrad ovšem nezbořili, ale vše, co se hodilo, vylámali a odvezli. Teprve v 19. století se město začalo o hrad starat.

V muzeu v Kašperských Horách je uložena skříňka s letopočtem 1938. Podle muzejních záznamů byla uvnitř uložena darovací listina, dle níž se rada města rozhodla hrad „jako výraz vděčnosti za osvobození z cizího područí“ věnovat Adolfu Hitlerovi. Město Kašperské Hory bylo v celé své historii až do roku 1945 městem téměř výhradně s německým obyvatelstvem. V jubilejním roce 1956 (600 let od zahájení stavby) kašperskohorští ochotníci s obrovským úspěchem předvedli na hradě Vrchlického Noc na Karlštejně. To byl impuls k větším opravám. Od 60. let 20. století plzeňští památkáři zahájili rozsáhlé a nákladné opravy. Od roku 1994 po uplatnění restitučních nároků je hrad znovu v držení města a nákladné a rozsáhlé opravy financované městem stále pokračují.

Hrad Kašperk patří dnes k lákavým a hojně navštěvovaným návštěvnickým bodům Šumavy nejen pro svoji historii, ale i nádherný rozhled z obou věží.

Zlatá stezka vycházela z Pasova a ještě na bavorském území se rozpojovala do tří směrů, dolní přes Waldkirch a Volary do Prachatic, střední přes Strážný do Vimperka a horní přes Freyung a Kvildu do Kašperských Hor. Vrcholu svého významu dosáhly stezky ve 14. – 16. století, po třicetileté válce nebyly pokusy o jejich obnovu příliš úspěšné.

První písemné záznamy o Zlaté stezce jsou z počátku 11. století.

V listině z 19. dubna 1010 daroval římský král Jindřich II. pasovskému ženskému klášteru Niedernburg mýtní poplatky na cestě do Čech a později český král Vratislav II. daroval poplatky z cesty z Prachatic až do Pasova vyšehradské kapitule. To byla tzv. Dolní Zlatá stezka, nejstarší větev zvaná Prachatická.

Stezka byla velmi využívaná a z důvodu její přetíženosti byla na přelomu 13. a 14. století založena Prostřední Zlatá stezka, nazývaná Vimperská.

Karel IV. inicioval rozšíření o poslední větev, tzv. Horní neboli Kašperskohorskou, na jejíž obranu byl vybudován i hrad Kašperk. Stezka byla dokončena roku 1361 (stejně jako hrad) a Karel IV. nařídil všem kupcům, kteří po ní pojedou, zůstat nocovat v Kašperských Horách, čímž město a její patriciát ekonomicky podpořil. Za neuposlechnutí bylo nutno zaplatit 100 hřiven stříbra: polovina připadla královské komoře a polovina Kašperskohorským. Za každého koně se platil jeden haléř. Výstavbu stezky s nevraživostí sledovali Prachatičtí, protože jim vyvstala další konkurence. Karel IV. musil dokonce Prachatickým přikázat, aby stavbu stezky a hradu Kašperku nerušili.

Stezka vede z Kašperských Hor do Amáлина údolí přes Malý Kozí Hřbet (dnes rekreační osada) a bývalou vesnicí Zhůří (zanikla po roce 1945) na Hut'ské hoře do osady Horská Kvilda a Kvilda až k hraničnímu přechodu Bučina. Úseky v podobě úvozových cest jsou dodnes zřetelně zachované v původním vzhledu. Po trase původní stezky dnes vede značená turistická cesta, doplněná informačními tabulemi.

Všechny tři větve Zlaté stezky byly v posledních letech Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích důkladně prozkoumány. Na nich bylo nalezeno mnoho předmětů ze železa – podkovy a jejich úlomky, různá kování, hřebíky, sekery, řetězy, nože i hroty šípů a jeden meč. Karavany obchodníků byly provázeny ozbrojeným doprovodem, protože na stezkách docházelo k přepadům.

Karel IV. vyvinul velké úsilí, aby dálkový obchod vedl i do Čech, a zejména Prahy, protože by zemi hospodářsky pomohl. Kvůli nesnadným přechodům přes hory se Čechám dálkové cesty vyhýbaly. Souběžně se Zlatou stezkou založil proto Karel IV. přes centrální Šumavu i Zlatou cestu; označil ji za veřejnou cestu, „strata publica“. Byla plánována jako součást dálkové obchodní komunikace spojující Prahu přes Pasov a Salzburg s Benátkami. Husitské války ochromily provoz na Zlaté cestě stejně jako na Zlaté stezce. K oživení došlo až v 16. století, ale města na obou cestách se dostala do velkých sporů a obchodní ruch ustal. V okolí hraniční hory Luzný byly do 19. století pozůstatky cesty dost patrné a byly zaznamenány schwarzenberským lesním geometrem A. Brzorádem v mapách a současně publikovány. Jeho práce může být event. dobrým podkladem pro budoucí stejně důkladný průzkum Zlaté cesty, jaký byl proveden u všech větví Zlaté stezky.

V 15. stol. dolování upadlo rozvratným vlivem husitské revoluce, horníci odcházejí na jiná ložiska a ti, kteří zůstávají, splývají s původním obyvatelstvem. Současně s útlumem dolů pravděpodobně nastává zvýšený příliv českého obyvatelstva, které hledá jiné zdroje obživy, především ve sklářství. V roce 1424 bylo údajně v provozu ještě 37 zlatodolů. Příčinou dalšího úpadku dolování byly také velké přítoky důlních vod a nedostatek provozního kapitálu. Dolování bylo obnoveno v letech 1528–1599; za tato léta bylo mincovně odevzdáno 76 kg zlata a 3 289 kg stříbra. Město bohatlo, mohlo si dovolit investovat mj. do kamenných gotických domů i financovat umělecké objednávky, mj. rozkládací oltář – archu – Madony Ochránitelky. V každém případě to ale byla „labutí píseň“ zlatých let, začínalo se těžít několikanásobně více stříbra než zlata.

Pro období 1536–1543 jsou v třeboňském archivu dochovány rožmberské účty a výkazy o odvodu zlata do mincovny, z nichž je zřejmé, že Rožmberkové měli právo výkupu zlata bez ohledu na skutečnost, že od roku 1538 byly Ferdinandem I. uděleny horní výsady pro kašperskohorské dolování na 10 let držiteli hradu Jiřímu z Lokšan. Jiří z Lokšan na hradě příliš nepobýval, byl majitelem také několika budov na náměstí v Kašperských Horách, především budovy dnešní radnice, pivovaru a sladovny i několika mlýnů na zlatou rudu. Traduje se, že Kašperské Hory navštívila jeho neteř, krásná Filipína Welsarová, později tajně provdaná za vévodu Ferdinanda Tyrolského.

V polovině 16. století byla postavena půvabná radnice. Od roku 1538 měly Kašperské Hory vedle týdenního trhu také dva trhy výroční.

V roce 1572 dosáhlo město polepšení svého erbu a roku 1584 byly Kašperské Hory privilegiem císaře Rudolfa II. povýšeny na královské horní město. Hrad Kašperk získalo město do dědičného vlastnictví v roce 1617. Velká část blahobytu do města přicházela po kašperskohorské větvi Zlaté stezky, o jejíž údržbu se starala vrchnost. Podstatnou část dováženého zboží tvořila sůl, dokonce byl ve městě zřízen i sklad soli. Proti tomu silně protestovaly Prachatice a Vimperk, ale neúspěšně. V roce 1603 Rudolf II. potvrdil sklad soli všem třem městům.

Vraťme se k těžbě. Koncem 16. století těžba zlata zanikala, dalším nepříznivým obdobím byla třicetiletá válka, po níž zde – podle berní ruly – žilo jen 114 obyvatel a trvalo celá staletí, než se pobělohorské škody zahladily. Tuto informaci uvádí většina historiků. V encyklopedii *Města, městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* v hesle Kašperské Hory Karel Kuča uvádí: „Od přelomu 16. a 17. století úpadek dolů, dovršený za třicetileté války.“

Na rozdíl od většiny badatelů má historik Jan Kilián v příspěvku *Kašperskohorské hornictví v období třicetileté války* (Historica, ročník 2015, č. 1, s. 17-26) poněkud odlišný názor. Uvádí, že bezprostředně po stavovském povstání v roce 1619 švédské vojsko město napadlo a vyplenilo, poté znovu v roce 1641 (vypálili radnici) a naposledy v roce 1648 se spokojili výpalným. Současně je autor přesvědčen, že těžba neutuchala. Cituji: *„Také po celou třicetiletou válku totiž Kašperské Hory platily za horní město produkující nezanedbatelné množství drahých kovů, které panovník nutně potřeboval k financování svých potřeb během ozbrojeného konfliktu, pochopitelně především svých armád. Bylo tedy v jeho zájmu, aby těžba neustala a aby nákladníci (investoři) a horníci nebyli zatěžováni nad únosnou mez, jež by jim dolování znemožnila, pokud by je z lokality přímo nevyhnala za jinou obživou. Nesporným faktem je, že kašperskohorské hornictví nezadržitelně upadalo už během 16. století. Kučova encyklopedie ale hovoří o úpadku těžby právě v období třicetileté války i o neúspěšných pokusech o následnou obnovu. Takový výklad je však poněkud zjednodušující a ne zcela přesný, v Kašperských Horách totiž ve sledovaném třicetiletí těžba zlata stále sehrávala velmi důležitou roli. Můžeme jen litovat, že prameny, které se nám k jejímu poznání dochovaly, jsou zcela torzovité. Horní knihy, které byly ve městě prokazatelně vedeny, zmizely patrně nenávratně, neznámo kam.“*

Další kolonizační vlna (díky bohatým lesům) vedla k zakládání sklářských hutí.

V 18. a 19. stol. se těžilo jen občas, duch hornického města pomalu vyprchával. Důležité podklady pro obnovu dolování přinesla mapa kašperskohorského rudního areálu s komentářem a návrhem na zahájení prací z let 1804-1805, zpracovaná důlním měřičem Vojtěchem Bleidlem. A v letech 1806–1846 skutečně k oživení došlo, byly vyraženy štolý František, Josef, Bedřich a Kristýna. Těžařem byl stát – byl zapotřebí přísun do habsburské pokladny. Zisk však z dolování žádný nebyl, stát v roce 1868 vyhlásil na prodej zlatodolů i rýžovišť veřejnou dražbu, kupec se ale nenašel. První světová válka a vydání s ní spojená vedla roku 1916 opět k obnovení těžebních prací. V roce 1918 se aktivity ujalo Kašperskohorské zlatodůlní těžařstvo a pracovalo s různým úspěchem do roku 1923.

Štolý František, Kristýna a Bedřich se zachovaly až do dnešní doby.

Moderní průzkum zlatonosných ložisek probíhal od roku 1982. Úspěchy vedly k založení geologické štolý Naděje, jejíž úvodní překop je dlouhý téměř 800 metrů; včetně chodeb do stran má štola celkem tři kilometry. Dnes je ve štole Naděje umístěna seismická stanice, jedna z nejcitlivějších a nejpřesnějších na světě. Výsledkem geologického průzkumu v Kašperských Horách je tvrzení, že je to nejvýznamnější podzemně těžitelné ložisko zlata

nejen v ČR, ale v Evropě s prognózním zdrojem 1 022 tun zlata a 42 000 tun wolframu. Úsilím občanů, města a ekologických aktivistů byly průzkumné práce česko-kanadské firmy TVX Bohemia důlní zastaveny a výzkum nebyl dokončen. Vytěžení zlata by znamenalo ekologickou zkázu přírody a krajiny v širokém okolí. Důlní společnost žalovala stát o 700 mil. Kč ušlého zisku. Zamítavý verdikt potvrdil i Ústavní soud.

Ve druhém desetiletí 21. století usiluje o těžbu zlata znovu firma Treasure Valley Holding, s r. o., s holandským kapitálem, která v katastru skoupila asi 50 hektarů pozemků. V srpnu 2014 Ministerstvo životního prostředí ČR zamítlo firmě dvě ze tří podaných žádostí na průzkum ložisek zlata. Petice iniciovaná společností Ne zlatu v Kašperských Horách čítá víc než 13 000 podpisů a další stále přibývají. Usnesením č. 552 z roku 2014 Senát České republiky tuto petici přijal a vyzval vládu ČR pojmout při aktualizaci surovinové politiky horninové prostředí jako integrální součást životního prostředí. A právě životní prostředí by obnovou těžby bylo na mnoha místech silně ohroženo.

Dovolím si citovat opět Jiřího Waldhausera: *„V současné době probíhá střet dvou doslova válečných táborů, z nichž jedni chtějí zlato u Kašperských Hor těžit, jiní to odmítají. Obě strany užívají reálných i demagogických argumentů. Mám za to, že by měla být konstituována národní nezávislá rada renomovaných odborníků všech zainteresovaných disciplín, ekologie, ekonomie, ložiskové geologie, práv, báňské historie a dalších, jejíž rozhodnutí by pro odmítnutí nebo schválení těžby zlata nejen v Kašperských Horách bylo závazné pro verdikt příslušného ministerstva.“*

Snahy o obnovu těžby nepolevují a čas od času se obnovují, nepolevují samozřejmě ani odpůrci těžby. Poslední jejich setkání se uskutečnilo na náměstí v Kašperských Horách 20. srpna 2016. Geolog jílovského muzea Jan Morávek soudí, že zásoby zlata v ČR jsou pravděpodobně nejvyšší v Evropě.

Kašperské Hory se dokázaly s útlumem dolů hospodářsky dobře vypořádat. S bohatstvím lesů a jejich zpracováním souvisel kromě skláren a papírny na ruční papír i rozvoj truhlářského řemesla (v roce 1878 byla zřízena odborná dřevařská škola, zrušená až roku 1927). Pokusy o zavedení sirkařské výroby nebyly úplně úspěšné, stejně tak i zřízení státních úřadů (Kašperské Hory byly sídlem soudního okresu; to připomíná půvabná povídka Karla Klostermanna *Odysea soudního sluhy*). V 80. letech 19. století zavedl Angličan Henry J. Simlimk výrobu dřevěného drátu na okenní žaluzie, který byl vývozním artiklem ještě v době mezi světovými válkami. Továrna na výrobu brýlí (pozdější Okula Nýrsko, závod Kašperské Hory) vyráběla půl miliónu brýlí ročně, dnes továrna Medica Filter vyrábí

zdravotnické zboží. Městský pivovar založený roku 1551 je dnes přebudován na luxusní hotel, vaření piva bylo v roce 2016 částečně obnoveno.

Dnes jsou Kašperské Hory, ležící na hranici národního parku Šumava, jedním z atraktivních turistických center střední Šumavy.

Zlato a zlatou éru dnes v Jílovém připomíná **Regionální muzeum v Jílovém u Prahy** se specializací na těžbu zlata a nejrozsáhlejší expozicí těžby zlata v České republice, několika turistickými trasami po zaniklých dolech s prohlídkou štol sv. Josefa a Antonína Paduánského. Štola sv. Josefa je zakreslena na jedné z nejstarších dochovaných map jílovského revíru z roku 1718. Jmenována je také v „Seznamu hor a cechů v obvodu královského horního úřadu v Jílovém“ v druhé polovině 18. století.

V muzejní expozici se návštěvník seznámí s výskytem zlata v přírodě a jeho použitím v lidském životě, oblastmi těžby zlata, středověkými hornickými pomůckami i rýžováním pomocí pánví. V expozici jsou vystaveny historické dokumenty, staré mapy, zlaté mince, památky na dolování (nejen) v Jílovém.

Úvahy o otevření a zpřístupnění některého opuštěného důlního díla se v muzeu datují k roku 1995. Štola sv. Josefa je dnes součástí Regionálního muzea a byla otevřena v roce 2002, od roku 2005 probíhaly práce na otevření štoly sv. Antonína Paduánského; ta první návštěvníky přivítala v roce 2008. Trasa je výjimečná nejen v Jílovém, ale i mezi ostatními zpřístupněnými důlními díly. Vede ve dvou úrovních, spojení mezi nimi je systémem žebříků a povalů v původním úzkém komíně. Chodba není osvětlena, návštěvníci procházejí prohlídkovým okruhem se skutečnými hornickými kahany.

Jílovské muzeum je též vlastníkem štoly Halíře, která dosud zpřístupněna nebyla. První zmínka o Halířích se vyskytuje v Hájkově kronice, kde se nazývá Halěrek.

V jarních měsících výročního roku Lucemburků 2016 byl vysílán v ČT 24 pořad *Náš Karel IV.* Jeden z dílů pořadu byl věnován Karlu IV. a Šumavě. V tomto dílu jsme se mohli důkladně seznámit s dolováním na Kašperskohorsku, Zlatou stezkou kašperskohorskou i hradem Kašperk. V pořadu vystupovali i zástupci obou měst, totiž geolog Regionálního muzea v Jílovém u Prahy a historik Muzea Šumavy v Kašperských Horách, a hovořili samozřejmě o těžbě a využití zlata. Oba se – v souvislosti s výročí Karla IV. – zmínili o svatováclavské koruně Karla IV. a původu zlata na ní.

Jílovský geolog Petr Morávek formuloval svoji výpověď opatrně: ačkoliv lze těžko rozhodnout, z jakého zlata je korunovační klenot vyroben, zhruba polovina historiků se domnívá, že koruna byla vyrobena z jílovského zlata. Vysvětlil ve své odpovědi,

že chemický rozbor zpracovaný zhruba před deseti lety přesvědčivě ukázal, že většina zlata na svatováclavské koruně je vysoké ryzosti, jaké se dobývalo právě v jílovských dolech, a jen dodatečné doplňky na koruně jsou ze zlata méně ryzího, které z Jílového nepochází. Historik kašperskohorského muzea PhDr. Vladimír Horpeniak použil formulace: „*Směle se můžeme domnívat, že na královskou korunu bylo použito právě zlato z Kašperských Hor.*“

Původ zlata na svatováclavské koruně asi zůstane trvalou otázkou.

Literatury monografické i sborníkových statí o obou městech a dolování v nich vyšlo od konce 19. století nesmírné množství.

Z literatury o Jílovém je stěžejní monografie Petra Morávka a Jiřího Litochleba *Jílovské zlaté doly* (Regionální muzeum v Jílovém v roce 2002) a starší titul kolektivu autorů *Jílové u Prahy*, vydaný stejným muzeem v roce 1987.

Kašperské Hory samostatnou důkladnou publikaci o dolování dosud nemají. Monografie Jiřího Waldhausera *2200 zlatých let Kašperských Hor*, vydaná v roce 1990, je shrnutím výsledků po dokončení archeologických výzkumů.

Řada erudovaných studií byla v posledních letech publikována ve sbornících vydaných ústavy nebo muzei.

Historikem Kašperských Hor, vedoucím muzea Šumavy v Kašperských Horách a dokonalým znalcem střední části Šumavy je autor dvoudílné publikace *Šumava očima Vladimíra Horpeniaka* (Plzeň: Starý most, 2014).

Od téhož autora je několik statí ve *Sborníku vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory*, vydaném v roce 1980.

Ze čtyřdílného titulu *Zlatá stezka* s podnázvem Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty, vydaného Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích v roce 2009, je 3. svazek *Úsek Kašperské Hory – státní hranice* (autoři výzkumu František Kubů a Petr Zavřel) věnován této její části.

Seznam bibliografických odkazů

BALÍK, Stanislav. *Jílové u Prahy: historie a současnost*. Jílové u Prahy: Okr. muzeum Praha-západ, 1987. 235 s.

HORPENIAK, Vladimír. *Kašperské Hory v době krále Jana*. Kašperské Hory: Město Kašperské Hory ve spolupráci s Muzeem Šumavy v Sušici, 2015. 39 s.

HORPENIAK, Vladimír. *Kašperské Hory a zlaté horní Pootaví*. Kašperské Hory: Město

Kašperské Hory ve spolupráci s Muzeem Šumavy v Sušici, 2016. 55 s.

HORPENIAK, Vladimír. *O znaku horního města, privilegiu a jednom královském tažení*. Vlastivědné zprávy. Sušice: Muzeum Šumavy, 1989, s. 29-33.

HORPENIAK, Vladimír. *Šumava očima Vladimíra Horpeniaka*. Plzeň: Starý most, 2014. 2 díly.

Jindřich Ladislav Barviř – petrograf, montanista, geolog. Sborník příspěvků semináře pořádaného ke 140. výročí narození Jindřicha Ladislava Barviře. Jílové u Prahy: Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2003. 79 s.

KILIÁN, Jiří. *Kašperskohorské hornictví v době třicetileté války*. Historica. Roč. 6 (2015), č. 1, s. 17-26.

KUBÁTOVÁ, Ludmila. *Nejstarší dochovaný horní řád pro zlaté doly v Jílovém z roku 1536*. Studie z dějin hornictví. 21 (1991), s. 147-160.

KUBŮ, František a Petr Zavřel. *Zlatá stezka*. Historický archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. úsek Kašperské Hory – státní hranice. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2009. 263 s.

MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady*. Praha: Odeon 1976. Díl 2, s. 63-68.

MORÁVEK, Petr a Jiří Litochleb. *Jílovské zlaté doly*. Jílové u Prahy, Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2002. 187 s.

MORÁVEK, Petr. Surovinový potenciál zlata České republiky. In. <http://www.ascez.cz/publikace/2013/01/>

MORYSEK, Antonín. Historické důlní mapy jílovského zlatonosného revíru. Morysek, Antonín. In: Středočeský vlastivědný sborník: Muzeum a současnost. Řada společenskovední. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Rožtokách u Prahy 13, (1995) s. 59-64.

RUDA, Pavel. Geografická poloha a demografický vývoj Kašperských Hor. In: *Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory*. Kašperské Hory: Městský národní výbor, 1980, s. 127-133.

RUDA, Pavel. Stručný ekonomický vývoj a současný hospodářský význam Kašperských Hor. In: *Sborník vlastivědných prací o Šumavě k 650. výročí města Kašperské Hory*. Kašperské Hory: Městský národní výbor, 1980, s. 134-147.

WALDHAUSER, Jiří. *2200 zlatých let Kašperských Hor aneb Povídání o dějinách zlata v krajině pod Kašperkem*. Kašperské Hory: Muzeum Šumavy, 1998. 39 s.

WALDHAUSER, Jiří. *Výzkum a zpřístupnění úpravny zlatonosných rud ze 14. století v Kašperských Horách*.

WALDHAUSER, Jiří. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích / 27, č. 3, (1990) s. 219-223.

ZLATÉ MESTO PEZINOK AKO CENTRUM MALOKARPATSKÉHO BANÍCTVA

PhDr. Katarína Benciová

Malokarpatská knižnica v Pezinku

Abstrakt

Pezinok je známe vinohradnícke mestečko, ale v 14.–15. storočí zažilo svojich 15 minút slávy aj ako banícke mesto s ťažbou zlata. Posledné vyťažené zlato bolo odoslané do Kremnice v roku 1861. Až do konca 20. storočia ostal Pezinok centrom malokarpatského baníctva s ťažbou najmä antimónových rúd. Pestrosť rudných mineralizácií robí z malokarpatského podložia jednu z najzaujímavejších lokalít na území Slovenska. Príspevok priblíži pezinské a malokarpatské baníctvo v histórii a literatúre a predstaví zaujímavé osobnosti, napr. Jána Derschwama, banského odborníka v službách rodu Fuggerovcov, ktorý pochádzal zo severočeskej šľachtickej rodiny z Mostu.

Abstract

Pezinok is a well known wine growing town, but it has also had its 15 minutes of fame as a gold mining town back in the 14th - 15th centuries. The last gold mined there was sent to Kremnica in 1861. Pezinok remained a centre of the Lesser Carpathian mining until the end of the 20th century, mainly through mining antimony ores. The variety of ore mineralization makes the Lesser Carpathian bedrock one of the most interesting locations in Slovakia. This article will illustrate Pezinok's and Lesser Carpathian's mining in history and literature, and introduce us to a few interesting personalities, for example Ján Derschwam, a mining expert in service of the Fugger family, who came from a noble North Bohemian family from Most.

Hoci sa história Pezinka a jeho bezprostredného okolia spája v mysliach súčasníkov hlavne s vinárstvom a vinohradníctvom, v určitých časových etapách formovala charakter mesta a jeho obyvateľov vo výraznej miere ešte aj iná činnosť – ťažba drahých a neskôr priemyselných rúd. Prvú písomnú zmienku o existencii baníctva na území dnešného Pezinka máme z 24. júna 1339. Vtedy uhorský kráľ Karol Róbert I. udeľuje Šebušovi a Petrovi, synom

grófa Abraháma zo Svätého Jura a Pezinka právo otvárať na ich pozemku zvanom „Zumberg“ bane na zlato, striebro a iné kovy s podmienkou, že budú kráľovskému dvoru odvádzať daň vo výške 15-tiny výnosu.

Z textu listiny nie je síce jasné, či v tom čase už v pezinskej časti Malých Karpát ťažba prebiehala alebo nie, no nasledujúce udalosti tu potvrdzujú intenzívnu banskú činnosť už pred rokom 1339. Výsadná listina totiž takmer ihneď narazila na odpor ťažiara Koňuša, niekedy uvádzaného aj ako richtára banskej osady Mhyr, ktorý tvrdil, že pezinské zlaté bane patria ku kráľovským majetkom. Komisia, ktorú Karol Róbert vyslal 13. júla 1339 na prešetrenie tohto sporu rozhodla, že zlaté bane ležia na grófskych a nie kráľovských majetkoch. Spor však týmto neskončil, práve naopak. Vyústil až do ozbrojených zrážok, počas ktorých Koňušovi ľudia vypálili grófsky mlyn na potoku, ktorý bol hranicou medzi oboma majetkami a zabili pri tom niekoľkých ľudí, medzi nimi aj Šebušovho úradníka Valentína. Až 7. novembra 1339 bol spor definitívne ukončený prisúdením Zumbergu grófom zo Svätého Jura a Pezinka proti nárokom baníkov z Mhyru.

Grófi zo Svätého Jura a Pezinka aj v nasledujúcich obdobiach rozvíjali ťažbu zlata na svojich majetkoch. Listina Ľudovíta I. potvrdzuje právo na ťažbu zlata. Dokonca tento panovník povoľuje ponechávať si výnos z dane. Takmer o dvesto rokov neskôr kráľ Ferdinand povoľuje obnoviť ťažbu v pezinských horách pezinským grófom. Kvalitou bolo pezinské zlato porovnávané so zlatom arabským, ktoré bolo v tom čase považované za najhodnotnejšie na svete. Zdalo by sa, že ťažba zlata v pezinských horách skončila práve s vymretím rodu grófov z Pezinka a Svätého Jura v roku 1543.

Dňa 15. 4. 1773 však žiada penzionovaný banský podnikateľ Jozef Entzler z Gelnice o banské právo na starú štôľňu, onedlho po preskúmaní žiada o povolenie ťažby vo viacerých starých štôľňach. O rok na to zakladá banský podnik.

Jozef Entzler, ako šikovný podnikateľ nadviazal kontakty s vysokopostavenými osobami v okolí a zaviazal si ich darovaním jedného, či dvoch podielov v banskom podniku. Rakúskej arcivojvodkyni Marianne predal podiel za 500 zlatých. Kráľovská komora Entzlerovi potom ihneď poskytla úver 16 000 zlatých. Rozbehol tak banský podnik, zamestnával 55 baníkov a ťaží sa viditeľné voľné zlato. Rozširuje svoju činnosť o ďalšie štôľne. V tomto čase sa však už dostáva do sporu s mestom Pezinok pre svojvoľné vyrúbavanie mestských lesov baníkmi. Entzlerovi sa spočiatku darilo, úver 16 000 zlatých splatil do dvoch rokov. Z tohto obdobia je zachovaná prvá spoľahlivo zaevidovaná výroba zlata, ktorá dosiahla 1 267 g čistého zlata. Postupne sa však Entzlerov podnik ocital čoraz vo vyššej strate.

Koncom 18. stor. klesla ťažba zlata na minimum, podnik sa musel preorientovať na ťažbu antimónových rúd. Hlavným banským podnikateľom sa stal Ján Németh. Ťažbu zlata sa pokúšal opäť obnoviť. Napriek mnohým pokusom sa však ani jemu nepodarilo ťažbu zlata obnoviť. Situáciu komplikovala najmä vysoká hladina spodnej vody, ktorá v roku 1806 zatopila štôľnu Marianna.

Ťažba v tejto štôľni napokon zanikla v roku 1830. Situáciu sa podarilo dočasne stabilizovať v rokoch 1826–1827, keď sa podarilo opätovne nájsť zlatú rudu s väčším obsahom zlata, z ktorej bolo v priebehu 18 mesiacov vyťažených 20,75 kg veľmi kvalitného zlata. Definitívny úpadok ťažby zlata v pezinských horách nastáva začiatkom tridsiatych rokov 19. storočia.

Definitívny zánik zlatého baníctva v pezinských horách môžeme klásť do roku 1861, keď mesto Pezinok odkúpilo zlaté bane s celým inventárom za 5 200 zlatých a Banský súd zmluvu schválil s tým, že mesto Pezinok sa zrieklo práva na ťažbu zlata. Napriek tomu tu až do konca prvej svetovej vojny prebiehali viaceré pokusy o obnovu ťažby, ale k reálnej obnove ťažby už nikdy nedošlo.

S úpadkom ťažby zlata sa začínali postupne dostávať do popredia aj ďalšie banské suroviny. Ťažil sa antimón, vyťažilo sa tu 11,1 tony antimónovej rudy. Úpadok ťažby vyvrcholil v roku 1906. Ťažba antimónovej rudy bola zastavená na viac ako 30 rokov. Obnovenie ťažby v r. 1939 prinášalo mesačnú ťažbu rudy 600–700 ton. V r. 1967 sa ročne ťažilo 30 000 ton rudy. Okrem antimónovej rudy sa tu ťažila aj pyritová ruda, olovo, zinok, mangán a limonit. V roku 1992 boli Rudné bane v Pezinku definitívne zatvorené.

Pezinok patrí medzi najvýznamnejšie svetové lokality výskytu minerálov ako napríklad kermezit, valentinit, antimonit. Využívajú sa vo viacerých odvetviach priemyselnej výroby.

Zistené fakty: presné údaje o množstve vyťaženého zlata nie sú, v jednotlivých rokoch sú kolísavé od 5 do 10 kg.

- 1811–1823 ťažiarstvo odovzdalo do Viedne 58, 75 kg surového zlata, za čo dostalo 146 tisíc zlatých
- 1826–1827 sa tu vyťažilo 20,775 kg rýdzeho zlata
- v 19. storočí ťažba nedosahovala ani 1 kg ročne

Ján Dernschwam

V súvislosti s baníctvom nemôžeme nespomenúť významnú osobnosť v dejinách slovenského baníctva, Jána Dernschwama. Bol nielen vychýreným baníkom špecialistom, ale aj

humanistom, cestovateľom, spisovateľom, zberateľom a politikom. Českú republiku, Pezinok a Banskú Bystricu spája tým, že sa narodil v Moste, pracoval a pôsobil v Banskej Bystrici a striedavo žil v Častej blízko Pezinka, kde si kúpil pozemky, a v Banskej Bystrici.

V čase začiatkov reformácie na Slovensku bol Ján Dernschwam v službách Fuggerovcov.

Patrí medzi naše najvýznamnejšie regionálne osobnosti. Bol význačným exponentom Fuggerovských podnikov na med' na Slovensku, výnimočným banským odborníkom. Okrem toho, že Fuggerovcom slúžil v oblasti baníctva, bol aj priateľom popredných humanistov a učencov, zberateľ starorímskych nápisov, odporcom pápežskej politiky, cestovateľom po Oriente a spisovateľom, ktorý prežil väčšinu svojho života na Slovensku, a ktorého pamäti sú cenným príspevkom k dejinám doby jagelovskej.

Narodil sa 23. marca 1494 v Moste v severných Čechách, kam sa prisťahovali Dernschwamovci z Radešína, erbovní mešťania, krátko pred jeho narodením. Bol nadaný a vynikajúci žiak, ktorý v trinástich rokoch už ovládal, vtedy tak veľmi prepotrebnú latinčinu, a odišiel z náboženských a národných dôvodov študovať do Viedne. Tu študoval gréckych a rímskych klasikov, ako aj rétoriku a poéziu. Neskôr odišiel do Lipska, kde študoval klasikov, ktorí sa zamerali na zemepis a dejepis. O pár rokov neskôr odišiel do Talianska, kde mal poruke poklady klasickej kultúry. Bolo to v roku 1513. Bolo to v čase, keď Michelangelo Buonarroti tvoril svoje nesmrteľné diela, a keď v Ríme stavali svätopeterskú baziliku.

Po štúdiách viedla Dernschwamova životná cesta do Uhorska a na celý život mu prisúdila Slovensko. Zamestnal sa u istého profesora Jeronýma Balbu, benátskeho rodáka, ktorý bol v roku 1514 významným úradníkom na dvore kráľa Vladislava a zároveň vychovávateľom kráľoviča Ľudovíta, ako aj obratným diplomatom. Práve Balbus dal Dernschwamovi životnú školu a možnosť bližšie poznať významných feudálov. Keď sa Balbus v hodnosti prepošta usadil v Bratislave v r. 1517, Dernschwam z jeho služieb vystúpil a prijal úradnícke zamestnanie u Juraja Thurzu, spolumahajiteľa podniku na med' v Banskej Bystrici, ktorého financovali od roku 1495 Fuggerovci. Takto sa dostal Ján Dernschwam v roku 1517 do Banskej Bystrice.

Alex Thurzo čoskoro dokázal oceniť Dernschwamove schopnosti i jeho spoľahlivosť, preto bol vyslaný do Veľkej Bane za správcu thurzovskej mincovne. Po pobyte v Sedmohradsku bol povolaný za úradníka do Budína. Od roku 1526 bol Dernschwam nielen pokladníkom budínskej faktórie, ale boli mu zverované špeciálne úlohy, ktoré súviseli s bystrickým podnikom na med' a s peňažnými a inými fuggerovskými obchodmi. Od roku 1529 bola Banská Bystrica jeho domovom a fuggerovský renesančný palác na námestí jeho bydliskom. Odtiaľto sa vydával každoročne na služobné cesty do Budína, Viedne, Prahy, aj do Ausburgu.

Služobné cesty zblížili Dernschwama s najzápadnejšou časťou Slovenska. To najmä odvtedy, keď obchodný zmysel Fuggerovcov postrehol, že Slovensko je krajina požehnaná nielen nerastným bohatstvom, ale aj znamenitým vínom. Preto v roku 1535 odkúpili od Alexandra Thurzu panstvo Červený Kameň s mestečkom Častá s jedenástimi dedinami a prestavali tamjší hrad na renesančnú pevnosť s dvoma poschodiami vínnych pivníc a na priestrannom nádvorí zriadili slávny žrebčinec.

Na Červený Kameň a jeho mestečko Častá sa zahľadel aj zámožný Dernschwam. V Častej v apríli 1538 zakúpil väčšiu usadlosť za 510 zlatých. Bol to dvorec, ku ktorému patrili štyri lúky a šesť štvrtí vinohradov. Sám v Častej nehospodáril, ale majetok prenechal mladšiemu bratovi, ktorý sa oženil so Slovenkou, a tak zrástol so Slovenskom aj manželským zväzkom. Neskôr vinohrady prilákali aj ďalšieho Dernschwamovho brata Baltazára, ktorý tiež v Častej kúpil nehnuteľnosť, ale onedlho odtiaľto odišiel.

Začiatkom jari 1553 takmer 60-ročný, požiadal Ján Dernschwam cisársky dvor, aby sa mohol pripojiť k cisárskemu posolstvu a na vlastné útraty sa zúčastniť výpravy do Turecka. Keď jeho žiadosti vyhoveľi, pripojil sa s tromi koňmi, kočišom a sluhom k mohutnému sprievodu a opustil brány Viedne. Karavána pozostávala zo 64 ľudí a 52 koní. Cestovali z Viedne do Budína, odkiaľ plávali na piatich lodiach s vozmi i koňmi do Belehradu a potom po súši do Carihradu, kam dorazili 25. augusta 1553. Bolo to v čase keď Soliman II. opúšťal mesto a odtiahol s vojskom do Malej Ázie na vojnovú výpravu proti Peržanom. To spôsobilo, že diplomatická misia uviazla na rok a pol v „babylonskom zajatí“. Dernschwam však mal dostatok času na to, aby sa mu do pamäti hlboko vštepili pamiatky Carihradu, stavby, život, jeho sociálna štruktúra. Až začiatkom roka 1555 sa výprava opäť pobrala ďalej do Malej Ázie, na miesto vyjednávania prišli až 7. apríla 1555, pretože kvôli neschodným cestám a veľkému nákladu batožiny museli ísť okľukou do Amázie, sultánovho vojnového stanu. Po odovzdaní všetkých darov, vyjednali šesťmesačné prímerie a potom osemročný mier. Do Viedne sa výprava vrátila 11. augusta 1555. Vrátilo sa 30 ľudí a 12 vozov.

Rok po návrate z tureckej cesty 1556 navštívil rodné mesto Most a poskytol väčšiu finančnú pomoc rodine svojho zomrelého brata Gašpara. Z Mostu sa vrátil do svojho bystrického bytu na hlavnom námestí. Krátko pred dosiahnutím sedemdesiatky v roku 1563 napísal pamäti o bystrickom podniku na meď a v nich obširne opísal budínske udalosti z roku 1525. K nim pripojil aj stručnú správu o kremnickom mincovníctve na základe spoľahlivých správ, ktoré bezpochyby získal od brata Baltazára, mincovného zamestnanca. Posledná podložená správa o Jánovi Dernschwamovi je z roku 1567. Čoskoro potom, pravdepodobne v polovici roku

1567, bezdetný a osamelý bystrický humanista po striedavom bývaní v Častej a Banskej Bystrici, v Častej zomrel a odkázal svoj majetok synovcom z Mostu.

Knižnica, ktorú po sebe zanechal, najlepšie charakterizuje jeho kultúrne záujmy. Sú v nej zastúpené nielen drahocenné vydania gréckych a rímskych klasikov, úplná humanistická literatúra XVI. storočia, ako aj dobovo nevyhnutná teologická literatúra, ale aj početné rukopisy, ktoré skúpil na svojich cestách. Zaobstaral skvostnú knižnicu najvýznamnejších spisovateľov. Z bohatých Dernschwamových zbierok sa na Slovensku veľa nezachovalo. Do roku 1945 bola jedna kniha v mestskom múzeu v Bratislave, od roku 1945 v hradnom archíve na Červenom Kameni, v roku 1955 sa našli časti knihy v archíve v Trnave. Po jeho smrti najstarší synovec Marek zdedil strýkovu knižnicu a vo februári 1568 ju veľmi lacno predal cisárskej knižnici vo Viedni. Dernschwamova knižnica, jedna z najväčších svojej doby, obsahovala 2 000 diel. Podľa zachovaného rukopisného katalógu (ktorý je uložený v Hofbibliotek vo Viedni), je v nej možné nájsť základné spisy vtedy známych vedných odborov. Dnes je uložená v Národnej knižnici vo Viedni a jej inventár má 346 strán. Všetky ostatné materiály sú roztrúsené po iných knižniciach v Prahe, Drážďanoch, Mníchove a v knižnici Fuggerovcov v Ausburgu.

Zoznam Dernschwamovej knižnice je v Národnej knižnici vo Viedni. Z kníh, ktoré Dernschwam zakúpil za svojho života, sa niektoré dostali do vatikánskej knižnice, iné do fuggerovskej a odtiaľ do dvornej knižnice v Mníchove. Popri knižných záujmoch i ostatnej práci napísal viacero diel. Na Slovensko so sebou priniesol grécke, latinské a arabské rukopisy, vykopávky a mince, sošky, koberce, koreniny, zbrane a rôzne semená rastlín. Podľa tradície, práve on u nás udomácnil záhradný orgován. Toto všetko umiestnil v Častej, vo svojej kúrii, kde v roku 1567 zomrel. O jeho smrti a pohrebe nám žiaľ nezostali žiadne písomné správy, pretože matriky farského úradu sú až od roku 1639. Pochovaný je údajne v kostole v Častej. Jeho náhrobok bol v tomto kostole až do roku 1939 zachovaný, pri renovácii kostola však zmizol. Pri renovácii kostola v Častej sa v bočných kaplnkách nachádzali tri hrobky. Jedna z nich bola určená správcom Pálffyovských statkov. Do tejto hrobky bol pravdepodobne pochovaný aj Ján Dernschwam.

Ján Derschwam je pokrokový a vzdelaný zjav žijúci v XVI. storočí na Slovensku. Hoci bol významným faktorom mocných Fuggerovcov, ktorí našli úrodnú pôdu pre kumuláciu svojho kapitálu v banskom a hutnom podnikaní, pracoval aj za zlepšenie životnej úrovne baníckeho ľudu. Patrí k ojedinelým humanistickým vzdelancom, ktorí písali o vykorisťovaní pracujúcich más. Ostro a neohrozene vystúpil proti skazenej cirkvi a útočil aj proti pápežovi. Písomné

dielo ktoré zanechal, je cenným príspevkom nielen pre epigrafiku a zemepis, národopis, ale aj pre dejiny Slovenska.

Zoznam bibliografických odkazov

BLAŠKO, Rastislav, 2014. Oživovateľ banských tradícií. In: *Naše novinky*. Roč. 1, č. 11-12, s. 16.

DUBOVSKÝ, Ján Milan, 1989. Dejiny mesta : Pezinské a malokarpatské baníctvo. In: *Pezinčan*. Roč. 23, č. 2, s. 7.

FRÍVALDSKÝ, Štefan, 1986. Z histórie, súčasnosti a budúcnosti pezinského baníctva. In: *Hlas ľudu*. Roč. 32, 4. 9. 1986, s. 3.

JAMNICKÝ, F., 1970. Dejiny mesta : zlaté bane v pohorí Pezinka. In: *Pezinčan*. Roč. 3, č. 3, s. 9-10.

KÜHNDEL, Ján, 1955. Ján Derschvam, vzdelaný faktor Fuggelovcov na Slovensku (1494 – 1567). In: *Historické štúdie I*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955, s. 169-187.

MIŠUTA, Jozef, 2012. *Po banskom náučnom chodníku Pezinok*. Pezinok: Malokarpatský banícky spolok, 2012.

ONDRUS, Peter, 2013. *Podzemie Malých Karpát*. Bratislava: Spolok pre montánný výskum, 2013. 197 s. ISBN 978-80-971288-0-7.

VITÁLOŠ, Jiří, 1999. Výstava nadväzuje na tradíciu. In: *Pezinčan*. Roč. 32, č. 7, s. 5.

WITTGRÚBER, Peter, 1999. História pezinského baníctva 1. In: *Pezinčan*. Roč. 32, č. 10, s. 6.

WITTGRÚBER, Peter, 1999. História pezinského baníctva 2. In: *Pezinčan*. Roč. 32, č. 11, s. 6.

WITTGRÚBER, Peter, 2008. História mesta Pezinok. In: *Montanrevue*. Roč. 1, december 2008, s. 5-7.

WITTGRÚBER, Peter, 2008. Z histórie Pezinka 1339 : 800 rokov od prvej písomnej zmienky. In: *Pezinčan*. Roč. 41, č. 2, s. 11.

WITTGRÚBER, P., P. TLUČEK a J. VITÁLOŠ, 2001. *Dejiny baníctva v Malých Karpatoch: historická štúdia*. Bratislava: Road, 2001. 48 s. ISBN 80-88999-13-8.

HORNICTVÍ V KRUŠNOHOŘÍ, ODRAZ V LITERATUŘE A KULTURNÍM DĚDICTVÍ

Gerda Lorenzová

Krajská knihovna Karlovy Vary

Abstrakt

Kulturní dědictví hornictví Krušných hor zachycené v literatuře se zaměřením na Jáchymov.

Abstract

The Ore Mountains' mining cultural heritage as captured in literature focusing on Jáchymov.

Krušné hory tvoří příhraniční oblast dvou zemí, Česka a Saska. V minulosti zůstávaly dlouho mimo zájem obyvatel o trvalé usazení. Bylo to způsobeno tím, že Krušné hory byly pokryty mokřinami a rašeliništi a panovaly zde nepříznivé klimatické podmínky s dlouhými zimami.

Nerostné bohatství proslavilo Krušné hory natolik, že vstoupilo i do jejich jména. Původní německé jméno **Erzgebirge** se vynořilo v 16. století. Tehdy drážďanský kurfiřt Mořic Saský pro lepší kontrolu svých držav vymezil správní okrsky. Jeden pojmenoval Erzgebirgischer Kreis (= okrsek rudných dolů). Jméno se vžilo v celém pohoří. Český překlad **Rudohoří** se běžně používal až do poloviny 20. století. Současný název Krušné hory je odvozen od staročeského slova kruch, které znamená úlomek, odštěpek rudy. Název Krušné hory se rozšířil až v polovině 20. století, kdy k tomu přispěl fakt, že původní němečtí obyvatelé byli po válce vyhnáni ze svých domovů a krajinu dosídlovali noví, převážně čeští obyvatelé, kteří aniž by tušili pravý význam jejího jména, přijali zdejší „krušný“ život.

Zásadní a trvalý vliv na rozvoj celého Krušnohoří měly první nálezy stříbra u dnešního Freibergu v roce 1168. Kolonizace nového hornického regionu se začala rozvíjet až mezi 13. a 14. stoletím. Začaly sem proudit tisíce horníků, obchodníků, řemeslníků a dobrodruhů na cestě za prací, štěstím a bohatstvím. Během následujících staletí se hornictví rozšířilo po území celých hor a vedlo k založení četných horních měst a hornických sídel jak na saské, tak i na české straně Krušných hor.

V důsledku geografického rozmístění ložisek zde vznikaly hornické oblasti, jež byly od sebe zřetelně oddělené. Kromě stříbra a cínu se těžily, tavily a dále zpracovávaly také další rudy jako arzen, olovo, železo, kobalt, nikl, uran a zinek, ale i nerudní suroviny jako vápenec, kaolin, jíl a černé uhlí. Pokud byste se chtěli dozvědět víc, doporučuji knihu **Petra Rojíka Geologie a nerostné zdroje Karlovarského kraje**, kterou vydal Karlovarský kraj v roce 2015. V průběhu staletí zažívalo hornictví v Krušnohoří opakovaně vzestupy a pády, které lze rozčlenit do šesti ohraničených těžebních období. Uzavřením uranových dolů a posledních cínových dolů v letech 1990/91 hornictví v Krušnohoří v podstatě skončilo. Celosvětový růst cen surovin však v nedávné době vedl k novým průzkumům ložisek a k otevření prvního nového dolu na fluorit a baryt u Oberwiesenthalu.

Bohatství z hornické činnosti podnítilo i kulturní rozvoj. Nejvíce k tomu přispívala právě horní města.

K prostudování tematiky bych vám doporučila publikace ze sokolovského nakladatelství Fornica Publishing, které pod vedením Michala Urbana vyšly v roce 2014 a 2015. Jedná se o **Horní města Krušných hor**, ta první pro území Karlovarského kraje a ta druhá pro Ústecký kraj. Územní pracoviště Národního památkového ústavu v Lokti v roce 2013 vydalo knihu **Proměny montánní krajiny** – historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří. Abyste k tomu měli zároveň i uměleckou stránku území, začtěte se do obsáhlého katalogu **Bez hranic – umění Krušnohoří mezi gotikou a renesancí**. (Výstavy Národní galerie v Praze listopad 2015 – březen 2016, Královská mincovna Jáchymov červen – září 2016).

Nejslavnějším z horních měst české části Krušných hor je **Jáchymov**, který letos slaví 500. výročí založení a může se pochlubit mnohými kulturními památkami. Chtěla bych vám však představit hlavně knižní tituly, které k němu mají vztah.

Jáchymovský horní řád, pocházející z roku z roku 1518, napsal a nechal vydat v Lipsku hrabě Štěpán Šlik jen dva roky po objevu mohutné stříbrné žíly (1516). Na výstavu byl exemplář zapůjčen ze Státního oblastního archivu v Zámrsku.

Ve fondu Krajské knihovny Karlovy Vary máme **Statuta horního města Jáchymova z roku 1526**, která v Praze r. 2012 vydal Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR. Právní kodex obsahující vedle nařízení, směrnic a pokynů pro zajištění bezpečnosti ve městě i závazné pokyny pro správu města a pro městský soud a náplň funkcí jednotlivých úředníků těchto správních orgánů. Dále pak směrnice a nařízení pro jednotlivá řemesla a další pro oblasti života města – zdravotnictví, hygienu, sociální otázky, výstavbu, zásobování apod.

V roce 1526 dr. Georg Sturz založil **první lékárnu** v českých zemích. K dějinám lékárny je potřeba připomenout ještě další jáchymovské a patrně i celosvětové „nej“. Vzniklo zde totiž něco na způsob první zaměstnanecké zdravotní pojišťovny. Majitelé Jáchymova, hrabata Šlikové, byli velmi prozíraví a patrně i prohnaní, ale o své lidi se dokázali na svoji dobu velice dobře postarat. Poskytovali jim nejen odborné vzdělání, ale i zdravotní péči při pracovních úrazech zdarma. Dokonce zavedli i první předpisy v oblasti bezpečnosti práce.

Abych krušnohorské hornictví spojila se Slovenskem, uvádím dílo, které v roce 1773 vydal **Christoph Traugott Delius**, profesor Báňské akademie v Banské Štiavnici, první vysokoškolskou učebnici hornictví „Anleitung zu der Bergbaukunst“ neboli „Úvod do hornictví“. Dílo se rozšířilo nejprve po celé monarchii a později bylo další skoro dvě staletí využíváno nejenom v Evropě, ale rovněž v Latinské Americe. Poprvé klasické Deliovo dílo o hornictví v českém překladu vyšlo v roce 2012 v pražském nakladatelství Academia – **Poučení o zručnosti hornické**. Z krušnohorského Božího Daru pocházel i významný báňský a metalurgický odborník **Jan Tadeáš Antonín Peithner**, pedagog, který vypracoval plán na zřízení první báňské akademie v Rakousku. Od roku 1772 působil v Banské Štiavnici.

Dalším významným dílem o hornictví je **Agricola De re metallica libri XII** (v překladu z latiny Dvanáct knih o hornictví a hutnictví), spis významného německého učenice Georgia Agricoly vydaný krátce po autorově smrti v roce 1556 v Basileji. Na základě dedikačního listu ze dne 1. prosince 1550, jímž Agricola dílo připsal saskému kurfiřtovi, lze usuzovat, že práce byla dokončena již v tomto roce, ale vydání pozdržel tematický výběr a zhotovení 292 dřevorytů s vysvětlivkami, názorně ilustrujícími pojednání, a také negativní postoj panovníka. De re metallica pojednává o výskytu, vyhledávání, dobývání a zpracování nerostů. Ve své době bylo dílo pokládáno za nejúplnější spis v oblasti hornictví a v několika následujících staletích bylo využíváno jako víceméně autoritativní učebnice.

Citací z díla bych chtěla jen poukázat na to, jak si Agricola považoval hornické práce i horníků:

„Mnozí myslí, že jest hornictví něco náhodného a nečistá práce, a vůbec zaměstnání toho druhu, které si vyžaduje více tělesné námahy než umění. Mně však, uvažují-li dobře jeho části, zdá se, že věc se má zcela jinak. Neboť horník musí být svého umění dokonale znalý tak, aby ihned věděl, která hora, který kopec nebo která údolní nebo rovinná poloha výhodněji by mohla býti kopána, nebo má-li se zřící kopání. Pak musí znáti žíly, žilky a vrstvy skal. Dále musí důkladně poznati mnoho různých druhů zemin, roztoků, drahokamů, kamenů, mramorů, hornin, kovů a sloučenin; konečně má rozuměti každému způsobu prací podzemních. Posléze

by měl znáti umění, jak různé látky zkoušeti a připravovati k tavení, kteréž samo jest nad míru různotvaré. “

Další knihou významnou pro hornictví je výpravná historická publikace **Nástin dějin českého hornictví**, která nám dodnes připomíná, do jaké míry je tato země, život jejích obyvatel i její politika a kultura už po staletí úzce spjata právě s touto činností. Že rozvoj měst, která stále obdivujeme jako kulturní památky (jen namátkou např. Č. Budějovice, Č. Krumlov, Kutná Hora, Jihlava, Příbram atd.), nastal právě v souvislosti s důlní činností, s níž byl úzce spjat i vývoj dalších oborů. Vedle pozitivních rysů hornictví však **Kašpar Maria hrabě ze Šternberka** dobře vidí i odvrácenou stranu a negativní průvodní jevy: podvody, mamonářství, machinace i rabování přírodních zdrojů a z toho plynoucí problémy a stagnaci. Jedná se o první oficiální české vydání tohoto stěžejního díla, jehož vznik je datován do roku 1836 a které má nedocenitelný význam i pro dnešní hornictví. Nejnovější vydání vyšlo v Ostravě v Montanexu r. 2003.

Dalším kulturním dědictvím je **Knihovna latinské školy v Jáchymově**, jež se stala roku 1624 součástí latinské školy založené už roku 1519, jejímž rektorem byl od roku 1532 evangelický kněz Mathesius, zakladatel matriky a kronikář. Latinská knihovna byla kolem roku **1540 nejrozsáhlejší knihovnou** ve střední Evropě. Knihovna od počátku sloužila nejen žákům školy, ale i lékařům, horním úředníkům a těžařům. Knihovna byla společně se školou uzavřena roku 1627 jako hnízdo protestantismu. Zbytky latinské knihovny byly objeveny v roce 1871 Karlem Sieglem na půdě radnice. Z knihovny se zachovalo 232 knih, z nichž je 52 vytištěných do roku 1500 – jedná se tedy o evropské prvotisky. Z jedné třetiny knihovnu tvoří teologické spisy, další třetina jsou spisy antických klasiků a zbytek slovníky, astronomická a astrologická díla, kalendáře a spisy přírodovědecké nebo botanické. Část knihovny je vystavena v muzeu v budově bývalé mincovny. Najdeme zde například spis Sarepta od Mathesia nebo epos Das Joachimsthaler Bergbuchlein od Hanse Rutharta. Nejmladší knihou je Cosmographia od Sebastiana Münstera z roku 1629.

Nakonec se chci ještě zmínit o **Johannu Crigingerovi**, narozeném v Jáchymově r. 1521. Byl to luteránský kněz, ale také kartograf. Jeho nejvýznamnějším dílem je **Bohemiae regni nova chorographica Descriptio**, známá spíše jako „*Crigingerova mapa Čech*“, vydaná v roce 1568. Tato mapa je orientovaná k severu. Měřítko má 1 : 683 500. Rozměr rámu je 510 x 340 mm. Vlastní mapa má tvar oválu o rozměrech 486 mm a 412 mm. Mapa je v rozích doplněna rytinami, na nichž jsou zobrazeny čtyři erby panovníků koruny české – Čech, Moravy, Slezska, Horní a Dolní Lužice. Mapa byla vytištěna v Lipsku. Crigingerova mapa je mnohem obsáhlejší než Klaudiánova, a to i přesto, že ji Criginger kreslil doma a při její

tvorbě necestoval. Mapa existuje ve dvou exemplářích: jeden se nachází ve Strahovském klášteře a druhý v Salzburgu.

Hornictví bylo po staletí nejdůležitějším motorem rozvoje Krušnohoří na obou stranách česko-německé hranice. Více než 800 let těžby přitom trvale ovlivnilo území a jeho obyvatele, ale i celkovou kulturu regionu. Na obou stranách hranice docházelo i ke stejné hospodářské restrukturalizaci po úpadku těžby kovů, která vyústila ve specifická krušnohorská hospodářská odvětví, jako např. krajkářství, hračkářství, rukavičkářství a výroba hudebních nástrojů. Krušnohorský region měl také jednotný jazyk včetně vlastního dialektu, tradice, kulturní a společenské zvyky. V obdobích rozkvětu hornictví vznikala nádherná horní města, která svědčí o bohatství těchto epoch. I v přírodě a krajině se nacházejí stopy hornictví, jako stuha se regionem táhnou pinky, pásma hald a umělé vodní příkopy.

Myšlenka ochrany a zachování světově mimořádných kulturních a přírodních statků jako dědictví celého lidstva vedla ke vzniku česko-německého projektu **Hornická kulturní krajina Erzgebirge/Krušnohoří**. 16 let trvaly přípravy, než oba smluvní státy, Česká republika a Spolková republika Německo, podaly na Centrum světového dědictví v Paříži žádost o zápis na Seznam světového dědictví (2014).

Statut světového dědictví UNESCO by se stal více než jen nástrojem ochrany a zachování jedinečné hornické kulturní krajiny. Mohl by to být důležitý aktivační stimul, který by podstatnou měrou mohl přispět k pozitivnímu posunu v ekonomickém, turistickém, společenském a kulturním rozvoji regionu.

BAŇA VIKTÓRIA

Viola Bieliková

Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre

Abstrakt

Hnedouhoľné ložisko sa nachádza medzi obcami Obyce a Jedľové Kostolány. Pravidelne sa tu začalo ťažiť uhlie až k prvej polovici 19. storočia. Uhoľná baňa bola pôvodne jednou z osád obce Jedľové Kostolány. Vznikla ako banícka kolónia v blízkosti uholnej bane Viktória. Baňa počas svojej existencie, do 1. júla 1949 kedy ťažbu definitívne ukončili, mala viacerých majiteľov. Najznámejším majiteľom bol gróf Štefan Keglevich de Buzin, ktorého zásluhou vznikla v rokoch 1886–1890 lesná konská železničná trať v celkovej dĺžke 15 km. Ďalšími významnými majiteľmi boli Jozef August Habsburg, veľkopodnikateľ Petö, ktorý v roku 1916 vybudoval novú úzkorozchodnú lesnú železnicu, firma Baťa a Handlovské uhoľné bane.

Abstract

There is a brown coal deposit located between the villages Obyce and Jedľové Kostolány. Regular coal mining there began in the first half of the 19th century. The coal mine itself used to be one of the settlements in Jedľové Kostolány. It originated as a mining colony near the coal mine Viktória. The mine had several owners during its existence, which lasted until July 1, 1949, when mining was terminated. The most famous owner was Earl Štefan Keglevich de Buzin, thanks to whom a forest horsecar railway was constructed in 1886 - 1890 with a total length of 15 km. Other influential owners were Joseph August Habsburg, the magnate Petö, who in 1916 built a new narrow gauge forest railway, Baťa Shoe Company and the coal mining company Handlovské uhoľné bane.

Okres Zlaté Moravce svojou rozlohou patrí medzi menšie okresy Nitrianskeho samosprávneho kraja. Má bohatú a zaujímavú históriu a nachádza sa v ňom množstvo zaujímavostí a pozoruhodností. Medzi takéto pozoruhodnosti patrí aj hnedouhoľné ložisko medzi obcami Obyce a Jedľové Kostolány, juhovýchodne od Tribečského pohoria, v blízkosti

prírodnej rezervácie Včelár. Tiahne sa až k obci Hostie, kde v lokalite Rinčovo vychádza až na povrch ([obr. č. 1](#)).

Podľa záznamov obecnej kroniky v Jedľových Kostol'anoch už v roku 1537 začal Ján Zábłathi-Hrussoi na svojom panstve dobývať uhlie. Ako pokračovali práce ďalej, nie je známe. Uhoľná baňa bola pôvodne jednou z osád obce Jedľové Kostol'any. Vznikla ako banícka kolónia v blízkosti uholnej bane Viktória. Osada mala 28 obytných domov a v jej blízkosti sa nachádzal aj banícky cintorín ([obr. č. 2](#)). Podľa historických záznamov mala osada aj svojho lekára.

Skúmaním geologických pomerov hnedouhoľného ložiska sa zaoberali viacerí odborníci, ale uhoľné zásoby neboli spočiatku ani neskôr, vrtmi riadne preskúmané tak, aby mohli byť zistené v celom rozsahu. Podľa prieskumov z minulosti ložisko tvoria tri sloje. Uhlie z prvého sloja je lignit, ktorý obsahuje veľa síry a pri spaľovaní silno páchne. Podľa niektorých prameňov sa uhlie z druhého sloja kvalitou vyrovná handlovskému uhlíu a tretí sloj je prevažne mierne bridličnatý.

Toto ložisko pomohla objaviť voda. Prívalové dažde odplavili zo sloja povrchovú zeminu, a tak sa dostalo na povrch uhlie. História nezaznamenala človeka, ktorý tento objav zaznamenal ako prvý. Historické záznamy uvádzajú až údaj z roku 1768, keď Komorsko-grófsky úrad v Banskej Štiavnici informoval o objave úrady vo Viedni. Asi v tomto roku bol vykonaný aj prvý prieskum uhoľného ložiska priamo na príkaz viedenských úradov. Prieskum bol vykonaný pod vedením banského radcu Jána Seppa z Banskej Štiavnice. Zistil, že ložisko má smer JS a sklon VZ, mocnosť sloja 5 stôp, čo znamenalo hrúbku asi 1,7 m. Zistil, že uhlie obsahuje veľa vody, značné množstvo síry a pri horení vydáva veľký zápach. Vzhľadom na to, že toto ložisko bolo značne vzdialené od vtedajších banských miest, neprejavil v tomto období nik o ťažbu uhlia záujem.

Až v rokoch 1787–1788 sa snažil o využívanie ložiska podžupan Tekovskej stolice Ján Szentiványi, ale ani jemu sa nepodarilo začať s ťažbou uhlia. Na prelome 18. a 19. storočia sa objavili nové snahy o využitie uhoľného ložiska. S iniciatívou vyšiel v roku 1799 Ján Juraj Medšacher, ktorý bol ránhojičom v erárnej hute v Žarnovici a súčasne bol majiteľom železiarskej pece na píle a železného hámra v Žarnovici. Uhlie z tejto lokality sa mohlo používať na praženie železnej rudy a ak sa vo vhodnom pomere zmiešalo s dreveným uhlím, mohlo sa využívať aj na tavenie rúd. Za týchto okolností postupne prejavil záujem o ťažbu uhlia Komorsko-grófsky úrad v Banskej Štiavnici a záujem prejavili aj viedenské úrady. V tomto období začalo prebiehať vyjednávanie s majiteľmi pozemkov. Jedným bolo opátstvo v Hronskom Beňadiku a druhým gróf Štefan Keglevich v Topoľčiankach. V Hronskom

Beňadiku sa dohodli podmienky ťažby rýchlo a ľahko, ale v Topoľčiankach narazili vyslaní úradníci na značný odpor.

Pravidelne sa tu začalo ťažiť až k prvej polovici 19. storočia. V roku 1855 sa tu vyťažilo 81 405 metrických centov uhlia, pričom pri ťažbe a triedení uhlia pracovalo 57 mužov, 39 žien a 18 detí.

Ako prví získali právo na ťažbu uhlia viedenský bratia Kresovci, ale až v roku 1859. Ochranný názov „Viktória“ sa uvádzal od roku 1860 ([obr. č. 3](#)). V roku 1860 predali bratia baňu firme Gerson a Lippmann. Barón von Lippmann baňu kúpil za 5 tisíc zlatých. Až táto firma začala skutočnú ťažbu uhlia, ale po ôsmich rokoch prevádzkovania bane firma v roku 1868 skrachovala. Nebola železnica z Topoľčianok ani podniky, ktoré by v blízkosti vyťažené uhlie spotrebovali. Baňa prešla do držby berlínskej firmy Sandrop a v nasledujúcich rokoch sa ťažilo uhlie v tejto lokalite iba živelne a uholná baňa doslova živorila.

Prvým známym majiteľom bane bol gróf Štefan Keglevich de Buzin (18. 12. 1840 Viedeň – 29. 5. 1905 Budapešť, poch. v Bódvarakó), ktorý vlastnil majetky v Topoľčiankach a okolí od roku 1856 do roku 1890 ([obr. č. 4](#)). Bol cisárskym a kráľovským komorníkom, členom uhorského parlamentu, správcom Uhorskej kráľovskej opery a Národného divadla v Budapešti. Žil na svoju dobu nákladným životom. Po štúdiách na vojenskej akadémii nastúpil do armády. Ako člen jazdeckého pluku sa zúčastnil vojenskej výpravy do Talianska. Vojenská kariéra mu však nevyhovovala, rozhodol sa pre politickú dráhu. V roku 1861 sa stal najmladším členom Uhorského parlamentu. Bol zapisovateľom v Hornej komore parlamentu a od roku 1865 poslancom za konzervatívnu stranu. Ani v politike dlho nevydržal. V roku 1867 sa vzdal poslaneckého mandátu a začal sa venovať hospodárskym záležitostiam (hospodárskej burze vo Viedni) a správe rodinných majetkov. V roku 1873 doplatil na krach Viedenskej burzy a zbankrotoval. Aby sa predišlo škandálu, jeho majetok, vrátane Topoľčianok, prevzala rodinná banka a gróf Keglevich ich aj naďalej spravoval až do roku 1890. Najväčší zdroj príjmov videl vo svojich rozsiahlych lesoch. Drevo predával na pni odberateľským firmám. Veľké množstvo vyťaženého dreva sa odvážalo z lesných porastov konskými potahmi. Už v roku 1882 vyvinul snahu, aby do nich vybudovali železničnú prípojku. Najvhodnejším riešením sa ukazovala stavba konskej železnice. Gróf Štefan Keglevich bol spoločensky uznávaným a vplyvným človekom, ktorý mal významné kontakty aj v najvyšších vládných kruhoch. V rámci týchto kontaktov sa mu podarilo vybaviť dlhodobé cvičenie ženijného vojska v Topoľčiankach. Vojaci postavili počas vojenského cvičenia v rokoch 1886 až 1890 lesnú konskú železničnú trať v celkovej dĺžke 15 km. Trať spájala Topoľčianky s poľským Jedľové Kostolany. Jej trasa viedla cez Hostie a povedľa osady

Modoš do Uhoľnej bane Viktória na vrchu Včelár v katastri obce Jedľové Kostol'any ([obr. č. 5](#)). Táto konská železnica však nebola pôvodne postavená na zväžanie dreva z lesov, ako sa bežne uvádza, ale bola určená predovšetkým na odvoz uhlia z Uhoľnej bane Viktória. Pôvodná trasa konskej železnice bola vedená mimo lesných porastov a až postupné predĺženie trate do Hlbokej doliny a na Žiare umožnilo využívanie železnice na odvoz dreva.

Konská železnica v Topoľčiankach vznikla zásluhou grófa Keglevicha, ale pri otvorení železnice v roku 1890 už nebol prítomný, pretože sa veľmi zadĺžil a celý svoj majetok v Topoľčiankach vrátane kaštieľa bol nútený odpredať. V septembri 1890 celý jeho majetok prešiel do rúk Habsburgovcov. Po bankrote v roku 1890 sa odsťahoval do Albánska, kde mu v obci Buzin zostali zvyšky majetku.

V roku 1894 sa podarilo založiť akciovú spoločnosť „Viktoria“, ktorá do bane investovala asi pol milióna zlatých. Banské pole pozostávalo zo štyroch dvojitéch banských mier v rozlohe 340 931,2 m². Baňa vtedy vyťažila ročne 6 330 q (metrických centov) uhlia a robilo tu 16 robotníkov. Spoločnosť však nezvládla ťažkosti s vodou, ohňom a so závalmi, a tak pre nedostatok prostriedkov baňu predala majiteľovi topoľčianskeho panstva arcikniežat'ovi Jozefovi Augustovi Habsburgskému. 15. augusta 1900 baňu arciknieža odkúpil za 130 tisíc zlatých. Baňa opäť ožila na priestore 50 jutár a ročne vyťažila okolo 4 tisíc vagónov uhlia. Bola dlhá 8 km a vysoká až tri metre. Zásoby sa odhadovali na 4 milióny metrických centov a jeho výhrevnosť 4–5000 kcal.

Konská železnica premávala až do roku 1915 kedy bola prebudovaná na premávku s lokomotívami na parný pohon. Zlatomoravecká firma Pethö si od arcikniežat'a Jozefa Augusta Habsburga prenajala časť lesov a v roku 1916 vybudovala novú úzkorozchodnú lesnú železnicu v pomerne zložitých výškových a terénnych podmienkach. Projektovú dokumentáciu pre firmu Albert Petö, účastinná spoločnosť Zlaté Moravce, vypracovala firma Orenstein & Koppel, spoločnosť s ručením obmedzeným. Pretože veľkopodnikateľ Petö mal prostredníctvom Habsburgovcov veľmi dobré styky aj na ministerstvách v Budapešti, veľmi rýchlo sa mu podarilo vybaviť potrebné povolenia na výstavbu železnice. Petö využil Habsburga aj pri zabezpečovaní veľmi lacnej pracovnej sily na stavbu železnice. Rakúsko-uhorské úrady mu prideliť na stavbu lesnej železnice prvých talianskych zajatcov po vstupe Rakúsko – Uhorska do prvej svetovej vojny, ktorí tu pracovali za stravu a ubytovanie. Zajatci boli ubytovaní priamo v objektoch Petöho fabriky v Zlatých Moravciach, v obci Hostie, v baníckej osade Uhoľnej bane Viktória a v osade Lúčno v katastri Jedľových Kostolian. Aj napriek skromnému ubytovaniu a biednej strave podávali v práci veľmi dobré výkony. Vo veľmi zlých pracovných podmienkach iba s jednoduchým náradím vybudovali v priebehu

dvoch rokov celú železničnú trať, ktorá merala 34,08 km, rozchod trate mal 760 mm. Spájala Topoľčianky s Karlovou dolinou a Jedľovými Kostol'ňami. Prechádzala chotárom obcí Jedľové Kostol'ňany, Skýcov, Hostie, Machulince, Kňažice (dnes Žitavany) a Topoľčianky. Od obce Hostie po najvyšší bod v lesných porastoch vrchu Včelár prekonávala železnica asi 200 výškových metrov a na trati musela prekonávať úseky hlbokých dolín a hrebeňov.

Úzkokoľajná železnica slúžila na prepravu uhlia až do začiatku 40-tych rokov 20. storočia, keď bola majiteľom bane firma Baťa, ktorá presmerovala ťažbu uhlia do údolia Žitavy, do blízkosti cesty Obyce - Jedľové Kostol'ňany. Preprava vyťaženeho uhlia sa preniesla na štátne cesty, a tým význam úzkokoľajnej železnice pre dopravu uhlia úplne zanikol. Železnica sa nezachovala, ale v lese ešte vidieť miestami stopy po trase.

Tesne pred prvou svetovou vojnou sa stal majiteľom bane Kegelmann (Kachelmann), v čase vojny baňu odkúpil Maďar menom Fenő (Fono, Föno), ktorý ju vlastnil až do roku 1918.

Ďalším majiteľom bane sa stal ruský emigrant Litinský (Linský), ktorý robil v osade banského lekára. V nasledujúcich rokoch sa majitelia bane menili veľmi často, do roku 1922 sa ich vystriedalo až 12 majiteľov. V roku 1922 bola založená akciová spoločnosť pod názvom Tekovské uhoľné bane so sídlom v Bratislave, ktorá prevzala aj Uhoľnú baňu Viktória a prevádzkovala ju do roku 1926. Potom bola baňa znova zatvorená až do roku 1936, kedy ju odkúpila firma Baťa, ktorá v nej ťažila uhlie do roku 1946. Účelová spoločnosť Baťovany zamestnávala asi 250 baníkov. Robilo sa tu na tri smeny a so 40 ľuďmi na smene vydolovali denne 500 q uhlia. Uhlie sa ťažilo ručne, pričom uhoľné sloje dosahovali hrúbku 3 až 4 metre. Firma Baťa otvorila do bane nový vstup od údolia rieky Žitavy v katastrálnom území obce Obyce. Po skončení druhej svetovej vojny, keď začali intenzívnejšie pracovať bane s kvalitnejším uhlím, vznikli pre obycké uhlie odbytové ťažkosti, ktoré sa nepodarilo odstrániť ani Povereníctvu pre priemysel a obchod. Pasívna bilancia ťažby narástla až na 8 miliónov korún. Následne baňu prevzali Handlovské uhoľné bane, ktoré definitívne ukončili ťažbu 1. júla 1949.

Za hlavný dôvod zastavenia prevádzky popri rôznych iných dôvodoch, napr. časté záplavy štôlní pokladali vtedy malú zásobu uhlia a jeho nevyhovujúcu kvalitu. Podľa geologických prieskumov ložiska dva vrchné sloje sú od seba vzdialené 0–20 metrov a mocnosť vrchného je 3 až 5 metrov, spodného 3 metre. Uhlie má údajne nižšiu kvalitu, výhrevnosť a vysoký obsah popola. Výhrevnosť by mala podľa týchto údajov byť od 2200 kcal do 2850 kcal. Na banskej ťažbe sa od roku 1859 až do roku 1949 vystriedalo 16 majiteľov, čo spôsobilo veľkú nepravidelnosť a výkyvy v ťažbe.

Šachty zasypali a baníci z Jedľových Kostolian, Obýc a Hostí prešli do iných baní alebo iných povolání. Z jej niekdajšej slávy ostala len zanedbaná jama a výskyt záhradných kvetov, ktoré tam ešte doteraz rastú. Málokto však vie, že je to pozostatok banického cintorína, ktorý tam vtedy bol.

Počas existencie uhoľnej bane sa v nej vyťažilo 2 172 195 q uhlia (1 q =100 kg). V roku 1855 sa vyťažilo 81 405 q, v rokoch 1856 až 1891 – 1 696 625 q, v rokoch 1891 až 1902 – 463 827 q a v rokoch 1939 až 1946 – 11 743 q. V tomto vyťaženom množstve uhlia nie je započítané uhlie vyťažené v rokoch 1946 až 1949, keď baňa patrila podniku Handlovské bane, pretože vyťažené uhlie bolo započítané do celkovej ťažby podniku.

Na Baňu Viktóriu si už len málokto spomenie, ale jej pamiatku si môžeme pripomenúť v budove kultúrneho domu v Obýciach, kde sa nachádza Stála expozícia hornín a minerálov Horného Požitavia ([obr. č. 6](#)).

Sporadicky v periodikách sa objavujú aj zaujímavé články. V regionálnych novinách Naše Zlaté Moravce 9. augusta 2004 vyšiel článok pod názvom Ukrýva Baťova uhoľná baňa zlatý poklad? od Ondreja Sivčáka. Tento článok bol prepracovaný Mgr. Gregorom Turčanom a bol uverejnený v novinách Naše Moravce v máji 2008 pod názvom Ukrýva Uhoľná baňa Viktória zlatý poklad? Články sa dotýkajú udalostí Uhoľnej bane Viktória, ktoré sa udiali počas druhej svetovej vojny. Autor výpovede pán Štefan Čemez z Nitry v článku tvrdí, že pozná miesto, kde by mal byť ukrytý zlatý poklad Slovenského štátu a je presvedčený, že týmto miestom môže byť niektorá zo štôlni uhoľnej bane neďaleko Obýc. Vedú ho k tomu niektoré indície z dávnej minulosti, ale aj zo súčasnosti. A preto sa rozhodol zo zverejnením svojich úvah.

Čo, keď predsa ...

Obrazová príloha

Obr. č. 1: Obec Jedľové Kostolany
Zdroj: Best Foto

Obr. č. 2: Uhoľná baňa Viktória

Zdroj: Lesná železnica Topoľčianky / Jozef Šabo. - Banská Bystrica: LESY Slovenskej republiky, 2015.

Obr. č. 3: 1860 – ochranný názov – Baňa Viktória

Zdroj: Jedľové Kostolany: príroda, história, zvyky a obyčaje / [Darina Turčániová : Dana Hubáčová. Iveta

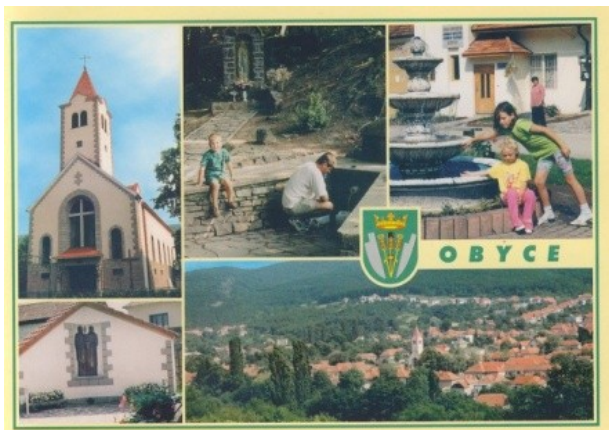
Obr. č. 5: Kartografický pohľad – osada Madoš, Baňa Viktória, vrch Včelár

Zdroj: Tribeč, Pohronský Inovec, Topoľčianky [Mapa]. - Harmanec : Vojenský kartografický ústav, 1995. - 1 mapa ; 99x58.

Obr. č. 4: Gróf Štefan Keglevich

Zdroj: Lesná železnica Topoľčianky / Jozef Šabo. - Banská Bystrica : LESY Slovenskej republiky, 2015.

Obr. č. 6: Obec Obyce

Zdroj: foto: Jaroslav Jančo, Tlač:
Nikara, Krupina

Zoznam bibliografických odkazov

BOBOK, Pavol, 2015. Šľachtické rody v Topoľčiankach. In: *Naše Topoľčianky*. Roč. 13, č. 4, s. 5. ISSN 1339-0619.

ČEPČEK, Štefan, 1983. *Topoľčianky*. Bratislava: Tatran.

HISTÓRIA obcí regiónu v kocke: Jedľové Kostolany, 1994. In: *Tekovské noviny*. Roč. 4, č. 5, s. 7.

HISTÓRIA obcí regiónu v kocke: Obyce, 1994. In: *Tekovské noviny*. Roč. 4, č. 13, s. 7.

HOTTMAR, Otakar a Ľubo TREFNÝ, 1975. Rodným naším krajom: ide furman do Jedľových Kostolian. In: *Hlas ľudu*. Roč. 21, č. 73, s. 3.

HOTTMAR, Otakar a Ľubo TREFNÝ, 1975. Rodným naším krajom: rodné Hostie, láska moja. In: *Hlas ľudu*. Roč. 21, č. 73, s. 3.

HUDÍK, Pavol, 2010. *Topoľčianky: rozprávanie*. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-27-5.

OBYCE : prvá písomná zmienka v roku 1075, 2008. Obyce: Obec Obyce, 2008.

RAKOVSKÝ, Štefan a kol., 1969. *Zlaté Moravce a okolie*. Bratislava: Západoslovenské vydavateľstvo Slavín.

RAKOVSKÝ, Š. a V. ČEMEŠ, 1976. Je v Obyciach uhlie? In: *Nitriansky hlas*. Roč. 17 (27), č. 31, s. 4.

ŠABO, Jozef, 2015. *Lesná železnica Topoľčianky*. Banská Bystrica: LESY Slovenskej republiky. ISBN 978-80-972204-0-2.

TURČÁNIOVÁ, Darina, Dana HUBAČOVÁ a Iveta KOVÁČOVÁ, 1997. *Jedľové Kostolany: príroda, história, zvyky a obyčaje*. [Zlaté Moravce]: KMP-A projekt VOCA.

Vrch Včelár a baňa Viktória, 2014. In: *Rendez-vous*. Č. 6, s. 4.

OSTRAVSKÉ DOLY A JEJICH TĚŽNÍ VĚŽE

Mgr. Pavlína Szöke

Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě

Abstrakt

V Ostravě bylo v minulosti asi 50 hlubinných dolů o cca 90 jámách, na kterých bylo postaveno cca 65 těžních věží. Do současnosti se v Ostravě zachovalo 11 ocelových těžních věží. Příspěvek pozve posluchače na malou projížďku městskou hromadnou dopravou Ostravou. Zastavíme na zastávkách pojmenovaných po významných ostravských dolech, seznámíme se s jejich názvem a historií.

Abstract

There were approximately 50 coal mines with 90 pits and about 65 winding towers in Ostrava in the past. Eleven of these steel winding towers remain today. This article invites readers for a short ride on Ostrava's public transportation. We will stop at bus stops named after the city's important mines and get to know their names and history.

Osídlování Ostravy a nejbližšího okolí spadá do 1. poloviny 13. století, kdy tudy vedla obchodní stezka z Opavy do Těšína. Pravděpodobným zakladatelem města byl olomoucký biskup Bruno ze Schauenburku, jehož závět' se zmiňuje o Ostravě v r. 1267.

Ostrava zůstala po celý středověk až do průmyslové revoluce jedním z mnoha desítek nevýznamných moravských zemědělsko-řemeslných městeček s průměrnou populací. Zásadní změnu ve vývoji města přineslo objevení uhlí v r. 1763, které ovlivnilo hospodářský rozvoj města a okolí. Rozmach těžby uhlí a průmyslu podnítil také prudký populační vývoj. Zdrojem růstu populace byla hlavně imigrace nových pracovních sil.

Po vzniku Československé republiky byl v roce 1924 vytvořen sídelní celek Velká Ostrava spojující Moravskou Ostravu, Přívoz, Vítkovice, Mariánské Hory, Zábřeh nad Odrou, Novou Ves a Hrabůvku v jednu obec s názvem Moravská Ostrava. Spojením moravských a slezských obcí v období německé okupace došlo ke změně dosavadního názvu města jen na Ostravu. Dnešní město tvoří 34 původně samostatných obcí.

Město leží v severozápadní části ostravsko-karvinské uhelné pánve, která je součástí hornoslezské kamenouhelné pánve. Na území města a jeho okolí probíhalo v pánvi po více než 200 let uhelné dolování a existovalo okolo 60 kamenouhelných dolů; z toho důvodu byla Ostrava nejvýznamnějším centrem těžkého průmyslu a byla chápána jako ocelové srdce republiky.

Po roce 1989 došlo v Ostravě k nebyvalému přerodu. Z provozu byly v rámci hospodářské restrukturalizace vyřazeny uhelné doly a některé průmyslové závody. Poslední černé uhlí bylo na území města Ostravy vytěženo 30. 6. 1994.

Bohatou hornickou minulost města dosud připomíná mnoho objektů. Řada z nich je v rozpadajícím se stavu. Naštěstí však zůstalo mnoho hornických památek, na které jsme náležitě pyšní, a je skutečně zajímavé je při návštěvě města vidět. Mezi takové památky patří **těžní věže**, které můžete zhlédnout i obyčejnou jízdou městské hromadné dopravy.

Dopravní podnik města Ostravy má pojmenovány některé zastávky tramvají a autobusů podle názvů dnes již zaniklých dolů, a to Důl Odra, Důl Hlubina, Důl Jeremenko, Karolina, Důl Jindřich, Důl Zárubek, Důl Alexander.

Těžní věže

Těžní věže představují stavební výškové objekty, které slouží hlubinným dolům pro těžbu uhlí.

Těžní věže představovaly nejvýraznější a přitom svérázné dominanty města Ostravy. Jejich siluety výrazně vyčnívaly vysoko nad úroveň zástavby. Svými jedinečnými tvary nad obzorem města hlásaly, že se jedná o město s důlní těžbou. Svoji početností dávaly na vědomí, jak velkému rozsahu dolování je město vystaveno. Jejich rychlé mizení z obzoru města v průběhu 90. let minulého století bylo znamením končící těžby uhlí pod městem a ztráty hornického charakteru.

Na počátku 90. let existovalo 33 těžních věží, zachována zůstala jen jedna třetina. Ta byla zachráněna jen díky úsilí Národního památkového ústavu v Ostravě. Z ostatních významných věží jiného druhu, nacházejících se v Ostravě, můžeme dnes vidět pouze několik církevních věží devíti kostelů, které doplňují dvě věže radniční v Moravské Ostravě a vodárenská věž ve Slezské Ostravě. Na obzoru města zůstávají i nadále siluety vysokých pecí Vítkovických železáren, včetně těžní věže dolu Hlubina.

Vývoj konstrukce těžních věží šel kupředu rychlým tempem stejně jako rozmach hlubinného dolování. Jejich konstrukce byly přísně funkční, jednalo se často o umná a krásná díla lidských rukou. Výstavba a existence těžních věží měla svůj začátek, období rozmachu a pak

i útlumu (někdy také velmi rychlý konec). Výstavba jednotlivých věží trvala mnoho měsíců, avšak konec existence byl okamžitý (odpal trhavinou). Věže se zřítily k zemi během několika sekund, i když se mnohdy jednalo o kolosy vážící často několik set tun (těžní věž jámy Heřmanice 2 vážila 450 t).

Těžní věže stojí přímo nad důlní jámou. Jejich tvar a konstrukce závisí na hloubce dolování, na druhu a poloze těžního stroje vůči jámě. Těžní věže slouží podobně jako kladkostroj k převádění pohybu lan do svislého směru v různě hluboké jámě. Ve věži se samotný převod pohybu lan do svislého směru děje pomocí lanovnic. Těžní věž je kromě nich vybavena dalším zařízením pro manipulaci a obsluhu jízdy dopravních nádob a má zabezpečovací soustavu pro samotnou věž. Nedílnou součástí těžní věže je **jámová budova**, která je postavená nad ústím jámy okolo nosné jámové stolice. Důlní jáma je svislé báňsko-stavební dílo, které je vyhloubeno v horninovém masívu. Začíná na povrchu tzv. ohlubní (ústí jámy) a v dole v jednotlivých hloubkových úrovních prochází postupně přes horizontální patra; má nejčastěji kruhový průřez. Jáma slouží jako dopravní komunikace nejen k těžbě uhlí, odvalového (haldového) kamene, dopravě různého materiálu a jízdě osazenstva, ale i k vedení důlních větrů pro odvětrávání dolu. V jámě jsou zavěšena potrubí stlačeného vzduchu, vodní potrubí, elektrické kabely, kabely telefonů a signalizace atd. Jámy mají lezní oddělení, vybavená žebříky pro možnost nouzového odchodu z dolu.

Z hornické stránky lze funkci těžní věže a jejího zařízení obecněji charakterizovat jako výkonnou část komplexu svislé důlní dopravy.

Vývoj staveb těžních věží v Ostravě

Předchůdcem těžní věže byl těžní rumpál (hornickým výrazem hašpl). Narubané uhlí z uhelných slojí bylo vyváženo nahoru pomocí jednoduchého zvedacího (těžního) zařízení, které bylo umístěné nad šachticí či jámou a nahradilo ruční vytahování věder.

Dolování se od svých počátků až do 40. let 19. století pohybovalo v malých hloubkách 20–60 m, výjimečně do 100 m. Těžení věder nebo košů rumpálem bylo uskutečňováno pomocí lidské síly.

S rozvojem těžby uhlí a narůstáním hloubky těžení docházelo k nahrazování rumpálu výkonnějším žentourem, používajícím zvířata místo lidí. Stačila k tomu jednoduchá trámová stolice, stojící nad jámou, na níž jsou upevněny lanovnice.

Z Ostravy je doložena existence dolu Žentourový, který existoval v letech 1805–1858 v Polské Ostravě, měl hloubku 71 m a měl 2 patra. Další se nacházel na vrchu Landeku v Petřkovicích, založen byl okolo r. 1810 a byl hluboký 129 m s 2 patry.

Po těchto začátcích byly nad jámou **budovány zděné jámové budovy s dřevěnými stolicemi** – zastávaly funkci podpěrné konstrukce, nesoucí nad jámou těžní lanovnice. K vyšším těžbám z dolů velkou měrou přispělo zavádění parních těžních strojů, což mělo vliv na změnu v konstrukci nosných stolic pro lanovnice.

Vlivem rostoucí hloubky a zvětšování výkonnosti dolů se stalo využívání nosnosti zděných budov jako opory pro těžní lanovnice nevyhovující. Proto lanovnice začaly být umístovány přímo na samostatné jámové stolice, **stavěné ze dřeva**. Přitom došlo k úplnému stavebnímu odloučení jámových budov od těžní stolice, takže se nevyhnutelné ořesy z provozu těžního zařízení na ně nepřenášely.

První dřevěná věž vzpěrového tvaru byla postavena v r. 1878 na jámě Terezii při rekonstrukci dolu, později i na Karolině či Františku. Některé dřevěné těžní věže sloužily po značně dlouhou dobu.

Odluka těžní věže od jámové budovy umožnila vytvořit kolem ústí jámy a jámové stolice krytý prostor pro nástup osazenstva do dopravních nádob a výstup z nich, pro manipulaci s plnými a prázdnými vozíky na uhlí, dopravu materiálu do dolu.

Ocelové těžní věže, které byly logicky vyšším vývojovým typem dřevěných jámových stolic, kopírovaly svým tvarem a konstrukcí dřevěné stavby. Postupně s hloubkou docházelo k vyšším konstrukcím, které přesahovaly běžné stavby v okolí. Při jejich výstavbě se používala konstrukce nýtovaná nebo šroubovaná. Nejvyšší těžební věže dosahovaly až 50 m (cca v 50. letech 20. stol.), posléze s rozvojem technologií nastupovaly konstrukce svařované – začal se měnit také tvar od klasických vzpěrových na např. kladivové. Kladivová těžní věž měla strojovnu umístěnou přímo v hlavě věže – tyto věže byly vysoké 45–70 m.

V Ostravě bylo v minulosti cca 50 hlubinných dolů, které byly o cca 90 jámách (bez kutacích jam), na kterých bylo cca 65 těžních věží.

Do současnosti se v Ostravě zachovalo 11 ocelových těžních věží, z toho 1 kladivová, 2 vzpěrové sdružené a 8 vzpěrových těžních věží.

Po druhé světové válce byly na těžní věže instalovány pěticípé hvězdy, které byly osázeny červenými žárovkami. Tyto rudé hvězdy ve večerních hodinách a v noci zářily do okolí. To ale kromě nějakých svátečních dnů pouze na těch dolech, kde se plnil plán těžby. Tam, kde se plánovaná těžba neplnila, zůstaly těžní věže tmavé. Úsloví, kterým se při různých příležitostech častovali havíři: „Na Hlubině hvězda svítí, na Zárubku tma jak v řiti.“

Postupné zanikání těžních věží na Ostravsku – např. na dole Šalamoun byla r. 1974 provedena likvidace těžní věže pro uvolnění výstavbě „frýdlantských“ mostů. V devadesátých letech došlo pro útlum těžby uhlí k likvidaci dalších věží. Naštěstí některé

věže ještě zůstaly, např. důl Jeremenko – funkční těžní věž se strojovnou vysoko na ocelové konstrukci, která umožňuje fárání k důlním čerpadlům. Krásnou dominantu tvoří dvě ocelové a jedna těžní věž s bývalou strojovnou nahoře na Hladnově ve Slezské Ostravě, u nejhlubšího dolu v Ostravě (Terezie). Dále lze při projížděce Ostravou vidět těžní věže u dolu Jindřich a důl Anselm v Hornickém muzeu.

Důl Hlubina

Důl Hlubina (Tiefbauschacht) byl založen roku 1852 průmyslníkem, svobodným pánem (později baronem) Salomonem Mayerem Rothschildem. Při hornické činnosti na dolech Antonín, Karolina a Šalomoun se zjistilo, že uhelné sloje jsou vyvinuty směrem k Vítkovicím. Proto byly v roce 1851 provedeny dva vyhledávací vrty. Na základě pozitivních výsledků byl založen nový důl pod názvem Tiefbauschacht. V roce 1852 začalo současně hloubení dvou jam vedle sebe. Těžní jáma Hlubina č. 1 byla do roku 1857 vyhloubena po 4. patro do hloubky 244 metrů, větrná jáma pod úroveň 2. patra do hloubky 155 metrů. První těžba byla vytěžena jámou v roce 1857, pravidelná těžba uhlí začala v roce 1863.

Největší rekonstrukce dolu začala počátkem 20. let minulého století. V květnu 1921 byl proveden slavnostní výkop pro novou těžní jámu Hlubina č. 2, která měla v průměru 6,1 metru. V září 1924 bylo dosaženo hloubky 437 m na úrovni 7. patra. V roce 1924 byla postavena těžní věž ocelové vzpěrové konstrukce, smontované z příhradové nýtované konstrukce. Délka jedné vzpěry je 51 m a váží 36 tun. Současně s těžní věží byla postavena těžní budova, tvořená ocelovou konstrukcí s cihelnou vyzdívkou hrázděným zdivem, a byla zastřešena segmentovou střechou. V roce 1924 byl rovněž instalován unikátní dvouválcový parní těžní stroj v ležatém provedení s ventilovým rozvodem. Klece měly čtyři etáže a byly určeny pro těžbu 8 vozů uhlí nebo 6 vozů kamene. Rychlost jízdy byla 18 m/s s uhlím a kamenem a 10 m/s s lidmi. Původní těžní jáma č. 1 byla přebudována na výdušnou a stará výdušná jáma byla zasypána. V letech 1942–1944 bylo dosaženo těžby více než 800 tisíc tun ročně. Pokračovala další rekonstrukce dolu. Těžní jáma byla prohloubena mezi 8. a 10. patrem až do hloubky 783 metrů.

Během druhé světové války upozorňovaly hlídky na těžní věži na blížící se letecké útoky. Před takovými útoky povolilo tehdejší německé vedení dolu, aby rodinní příslušníci zaměstnanců z blízké kolonie měli možnost sfárat na 4. patro a zde v náraží a ochozu nálety bezpečně přečkat.

V letech 1957–1961 došlo k prohloubení výdušné jámy na konečnou hloubku 796 m a těžní jámy na konečnou hloubku 1022 m.

Postupně se zhoršovaly důlně-geologické podmínky a dobývání postupovalo rychle až do hloubky kolem tisíce metrů. Těžba byla utlumena a pak zcela ukončena. Poslední vůz s uhlím byl vytěžen 30. 6. 1992 a je uložen v Hornickém muzeu OKD Ostrava. Těžní i výdušná jáma byly zasypány v letech 1995-1996, těžní stroje, kompresory a ostatní povrchová zařízení byly demontovány.

Za dobu svého trvání vydal důl Hlubina v Ostravě 47 160 milionů tun uhlí.

Těžní věž má výšku 49,8 m po osy lanovnice, celková výška věže je cca 58 m, průměr lanovnic je 5,5 m, průměr lana je 56,5 mm.

Společně s vysokými pecemi a koksovnu Vítkovických železáren tvoří část dominanty města. Tento komplex je prohlášen národní kulturní památkou s názvem Dolní oblast Vítkovice.

Důl Karolina

Důl Karolina vznikl v roce 1842 poblíž hotelu Palace (centrum Ostravy). Při hloubení těžní jámy se hlubiči potýkali se složitými tektonickými podmínkami, při hloubení došlo také k výbuchu metanu. Důl dostal jméno po manželce S. Rothschilda Caroline.

Jako výdušná jáma sloužila jáma Antonín, u které se zachoval plynový komínek před divadlem Antonína Dvořáka.

V roce 1858 vznikla vedle šachty Karolina, která produkovala kvalitní koksovateľné uhlí, první koksovna v Ostravě, se stejným názvem jako důl. Koksovna Karolina využívala také uhlí z dolu Petr Bezruč, se kterým byla propojená lanovkou. Provoz koksovny byl ukončen v roce 1985. Z původní koksovny se zachovala pouze elektrocentrála a dvojhalí, které měly to štěstí, že byly vyhlášeny za kulturní památky.

Důl Karolina, jehož těžní jáma byla zasypána v roce 1933, měl po celou dobu těžby jen dřevěnou těžní věž. Původní jámu dnes najdete ve středu první budovy Nové Karoliny, směrem od hotelu Palace. V areálu o rozloze 60 ha byl nejen důl a koksovna, ale i elektrárna a Žofínská huť, která fungovala do roku 1972.

Budovy, které se zachovaly, byly postaveny na počátku 20. století. I když byly postaveny jako průmyslové objekty uprostřed koksovny, takže nebyly veřejnosti přístupny, jsou i po více než 100 letech architektonicky zajímavé.

Důl Jeremenko

Důl Louis – Nová jáma – Jeremenko. Důl byl založen v roce 1891 pod názvem Nová jáma, vlastníkem byly Vítkovické kamenouhelné doly. Důl Jeremenko je jediná šachta na území

Ostravy, která má v provozu těžní jámy z důvodu čerpání důlní vody, aby nebyly ohroženy šachty v karvinské části revíru. Proto se této šachtě také říká vodní jáma.

V roce 1994 se přistoupilo k rekonstrukci jámy č. 1 pro účely čerpání důlních vod na povrch. Čerpání vody bylo na ostravských dolech zastaveno r. 1997. Od tohoto data se pod Ostravou začal plnit vodní bazén. Bazén, který je tvořen prostorem důlních děl zastavených dolů, se plnil 4 roky. Po zaplnění bazénu na stanovenou úroveň hladiny na kótě minus 387,5 m JM (Jaderské moře, tj. hloubka cca 620 m pod povrchem) začala být v jámě od r. 2001 čerpána voda pravidelně. Vyčerpaná voda, které bývá až 6 mil. m³ za rok, se vypouští do řeky Ostravice poblíž Rudné ulice. Přestavba uhelného dolu Jeremenko na vodní důl a čerpání důlních vod pomocí mamutích ponorných čerpadel z dolu na povrch a dále až do řeky představuje ve střední Evropě unikátní technické řešení.

Důl měl rozlohu 290 ha, osm pater a tři jámy s těžními věžemi. Uhlí se zde těžilo v letech 1896–1992. Největší jeho hloubka byla 1200 m. Těžba uhlí byla ukončena 31. 12. 1992, roku 1996 byla zlikvidována výdušná jáma č. 2. Druhé jámy zůstaly zachovány pro vodní důl.

Zvláštností této šachty jsou její těžní věže.

Těžní věž jámy Louis 3 / Jeremenko 3 má ocelovou konstrukci; jedná se o kladivovou těžní věž (v konstrukčním tvaru označovaném jako velké písmeno T), která byla postavena v roce 1966 a je vysoká okolo 40 m. Tato těžní věž je jediným objektem kladivového tvaru v Ostravě. Tvoří jedinečnou hornickou dominantu Ostravy.

Zvláštní je i druhá, sdružená vzpěrová těžní věž na výdušné jámě, která se nachází na dole Jeremenko 1. Sdružené těžní věže nad jámou tvoří atypickou soustavu dvou věží o rozdílné výšce, jejichž konstrukce jsou postavené u sebe na společných základech se vzájemným pootočením o 90 stupňů. Nejprve byla postavena r. 1909 vyšší a později r. 1922 přibyla věž nižší. Ta byla původně jen dřevěnou stavbou, posléze r. 1929 byla nahrazena konstrukcí ocelovou. Výška vyšší věže je 28,9 m. V hlavě nese dvě lanovnice o průměru 4 m. Nižší věž má výšku 28 m a lanovnice o průměru 1,5 m.

Důl Zárubek

Důl Zárubek, původním názvem Hermenegild, založila Severní dráha Ferdinandova v roce 1856.

Těžní věž nad jámou Zárubek měla ocelovou vzpěrovou konstrukci. Postavena byla v r. 1914 při generální rekonstrukci dolu, kdy také došlo k přejmenování z Hermenegildu na Zárubek. Věž měla výšku 37,6 m, v hlavě nesla dvojici těžních kol - lanovnic o průměru 4,5 m. Nahradila dřívější ocelovou věž z r. 1874.

Těžní věž jámy Zárubek:

- vytvářela charakteristickou dominantu na východním okraji města
- byla zapsána do seznamu kulturních památek
- vyznačovala se neobyčejnou krásou a ozdobným provedením, proto byla námětem četných fotografií a vyobrazení
- k likvidaci těžní věže došlo odstřelem trhaviny v květnu 1998

Těžní jáma Zárubek měla hloubku 834,8 m a kruhový průřez 6,5 m. Byla založena v roce 1845.

V závěru činnosti dolu Zárubek byly okolo jámy dobývány zbytkové sloje. Při dobývání došlo 14. 4. 1990 k důlnímu požáru, který se nepodařilo zlikvidovat, takže 15. 4. 1990 musel být uzavřen celý důl. Následně byla těžní jáma v letech 1992–1993 likvidována zasypáním od 2. patra až dolů. V červnu 1997 byly historické budovy a těžní věž přes námítky památkářů, historiků a příznivců technických památek zlikvidovány. Jako památník byl nad jámou zbudován v r. 2002 pomník, nesoucí originální těžní kolo ze zlikvidované těžní věže.

Důl Jindřich

Důl Jindřich se nacházel ve střední části městského obvodu Moravská Ostrava. Nacházel se na Nádražní ulici, vedoucí k hlavnímu nádraží. V současné době je zachováno pouze osamocené torzo, představované těžní věží s jámovou budovou. Ostatní objekty byly zlikvidovány, aby ustoupily výstavbě hotelového domu Jindřich. Těžní věž je zařazena do seznamu kulturních památek.

Jeho původní název bylo důl č. 10, založený rakouským státem; vznikl v roce 1846 vyhloubením kutací jámy, která se v roce 1853 prohloubila na těžní jámu. Od roku 1933 byla jeho těžba převedena podzemními cestami na důl František a závod Jindřich se stal jen pomocným dolem. Těžba uhlí probíhala v letech 1861–1933. Důl o rozloze 304 ha měl osm pater a dvě jámy s těžními věžemi. Jeho hloubka byla 550 m.

Těžní jáma má ocelovou vzpěrovou konstrukci. Smontována byla z příhradové nýtované konstrukce. Postavena byla v roce 1913 při generální rekonstrukci dolu. Věž má výšku 36,6 m. V hlavě nese lanovnice o průměru 6 m. Těžba uhlí zde byla ukončena v r. 1932. Po postupné demolici a předávání objektů dolu jiným uživatelům byla jáma postupně zasypána. Těžní věž s jámovou budovou zůstala při likvidaci dolu zachována jako technická

památku. Do seznamu se dostala během 80. let minulého století. Věž s budovou stojí na velmi frekventovaném místě a její silueta tvoří nepřehlédnutelnou dominantu Nádražní třídy. Je jediným pozůstatkem po četných báňských provozech, které dříve existovaly přímo v centru Moravské Ostravy.

V místě, kde se nacházel areál šachty, je v současné době park.

Důl Odra

Důl Odra, původně František (Franzschacht), byl založen Těžířstvem bratří Kleinů v roce 1852. Důl 12. 7. 1855 odkoupila Severní dráha Ferdinandova.

Po 2. světové válce byl důl dne 30. 3. 1947 přejmenován na důl Generál Svoboda. K dalšímu přejmenování došlo r. 1953 na důl Vítězný únor. Dne 1. 4. 1990 se důl opět vrátil k původnímu jménu Odra.

Důl existoval v období 1852-1998, těžba uhlí probíhala od roku 1854 do 30. 6. 1994 s ročním objemem 90–140 tisíc tun uhlí. Dobývány byly sloje ve spodních hrušovských a petřkovických vrstvách. Důlní pole mělo rozlohu 811 ha, otevřeno bylo třemi jámami na 11. patro do hloubky 1099 m.

Dne 30. 6. 1994 byl na dole Odra vyvezen poslední vůz. 13. 8. 1998 byla zasypána jako poslední hlavní šachta a 6. 11. 1998 byla odstřelena i její těžní věž.

Těžní věž na Františku 1 byla postavena v r. 1915 v rámci komplexní rekonstrukce dolu s výškou 35,5 m. Vysoká věž nahradila dřívější nižší ocelovou věž z 90. let 19. stol. Dle evidence z r. 1884 stála předtím na jámě dřevěná trámová věž o výšce 9,6 m s těžními koly o průměru 2,8 m (zbudovaná v r. 1878).

Před zasypáním jámy došlo v červenci 1997 k mimořádně velké povodni na úrovni 110leté vody. Voda zaplavila celý povrchový areál dolu, provalila se jámou do dolu a v něm do značné míry zvýšila hladinu vody v podzemí bývalých dolů ostravské oblasti. Po odeznění povodně se pokračovalo v likvidaci jámy, která pak byla zaplněna popílko-cementovou směsí. Likvidace byla ukončena 13. 8. 1998. Těžní věž nad jámou byla zbourána 6. 11. 1998 odpalem trhaviny. Zmizela tak těžní věž, jejíž vysoká konstrukce po 32 let vévodila městské části Přívoz. Odstranění věže bylo poslední tečkou za existencí dolu Odra.

Důl Alexander

Jáma Alexander byla vybudována v letech 1896–1898 takřkajíc na zelené louce společností Severní dráhy Ferdinandovy. Stavební část dolu vznikla v letech 1896–1901 podle jednotného projektu, transformujícího barokní zámeckou kompozici čestného dvora do průmyslové architektury. Hlavní osou kompozice je komín a kotelna, po stranách obě věže důlních budov. Důl Alexander byl původně samostatný; od r. 1926 se spojil se závodem dolu Zárubek, od r. 1976 pak byl pomocným provozem pro důl Maršál Jeremenko. Těžba uhlí probíhala v letech 1898-1926. Důl měl 2 jámy s těžními věžemi a 10 pater, jeho konečná hloubka byla 1120 m.

Těžní věž Alexander č. 1 je ocelová a má vzpěrový tvar, výšku 30,3 m, v hlavě nese vedle sebe lanovnice o průměru 4 m.

Těžní věž nad větrní jámou Alexander č. 2 je rovněž ocelová se vzpěrovým tvarem. Postavena byla v r. 1901, výška 30 m, lanovnice o průměru 4 m.

Po zastavení těžby 31. 12. 1992 a proběhlé likvidaci důlních děl byla jáma odstavena z provozu a likvidována zasypáním. Těžní věže včetně jámových budov byly r. 1993 prohlášeny kulturními památkami a zachovány. Věže tvoří zdaleka viditelné dominanty při železniční trati a při velmi rušné ulici Rudná.

Seznam bibliografických odkazů

HEDBÁVNÝ, Bohumil a kol., eds., 2001. *Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku. Část 1.* Vyd. 1. Ostrava: Klub přátel Hornického muzea OKD. 116 s.

HETTENBERGER, Vítězslav, 2009. Fotografické pohledy na doly v Moravské Ostravě. In: *Sborník přednášek z pracovních seminářů Hornického muzea a Klubu přátel Hornického muzea v Ostravě "Hornické památky na Ostravsku" uskutečněných ve dnech 4. 12. 2003, 3. 12. 2004, 2. 12. 2005, 4. 12. 2006 a 4. 12. 2007.* Ostrava: Klub přátel Hornického muzea v Ostravě, s. 15-19. ISBN 978-80-254-6035-1.

JALŮVKA, Libor a Josef JAŠEK, 2009. Historie a současnost těžní jámy č. 2 Dolu Hlubina. In: *Sborník přednášek z pracovních seminářů Hornického muzea a Klubu přátel Hornického muzea v Ostravě "Hornické památky na Ostravsku" uskutečněných ve dnech 4. 12. 2003, 3. 12. 2004, 2. 12. 2005, 4. 12. 2006 a 4. 12. 2007.* Ostrava: Klub přátel Hornického muzea v Ostravě, s. 125-126. ISBN 978-80-254-6035-1.

KAMINSKÝ, Oldřich, 2003. Těžní věže. In: *O hornictví vesele i vážně*. Ostrava: Klub přátel Hornického muzea OKD. 247 s.

KLÁT, Jaroslav, 2004. *Ostravské těžní věže: symboly hornické historie*. Ostrava: J. Klát. 107 s.

Ostravské těžní věže – jak se leze na věže. In: *Ostravafoto.cz* [online]. Ostrava, © 2016 [cit. 15. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.ostravafoto.cz/ostravske-tezni-veze-jak-se-leze-na-veze>
Z historie Ostravy - Přehled dolů na území Ostravy. In: *Ostravaci.cz* [online]. 12. 5. 2007 [2016-09-12]. Dostupné z: <http://www.ostravaci.cz/?s=z-historie-ostravy&id=7>

KOVLAD, RUNA A PERMONÍCI – VLÁDCOVIA ZEMSKÝCH POKLADOV

Mgr. Tatiana Klimková

Knižnica pre mládež mesta Košice

Abstrakt

Východné Slovensko je okrem prírodných krás bohaté aj na kovové rudy. Baníctvo tu má dlhoročnú tradíciu. Mnohé, dnes už zatvorené bane, patria k najstarším nielen na Slovensku, ale aj v Európe. Dobývanie drahých kovov a život baníkov dali vznik mnohým poverám a povestiam, ktoré sa dodnes zachovali. V tomto príspevku sa snažíme priblížiť nielen miesta a mestá s baníckou tradíciou, ale aj povery a povesti, či už literárne spracované, alebo tradované.

Abstrakt

Eastern Slovakia is, in addition to its natural beauty, also rich in metal ores. Mining has a long tradition here. Many of the mines that are closed today are among the oldest not just in Slovakia but also in Europe. Mining of precious metals and the miner's life gave rise to many superstitions and legends which have been preserved till present day. In this article, we try to present not just the locations and towns with mining tradition but also the superstitions and rumours, whether captured in literature or handed down through oral tradition.

Rozprávky, legendy a povesti nás sprevádzajú už od útleho detstva a lákajú nás svojimi tajomnými a vzrušujúcimi príbehmi. Ich prostredníctvom si naši predkovia vysvetľovali všetko, čo ich obklopovalo – miesta, prírodné javy, rôzne výnimočné udalosti. Sú akýmsi oknom do minulosti našich predkov a hoci sú zväčša vymyslené alebo sa len čiastočne zakladajú na pravde, predsa sú súčasťou našej histórie.

Je len samozrejmé, že im neuniklo ani podzemie Slovenska, krásne tiesňavy a jaskyne, ako aj nerastné bohatstvo. Predovšetkým jaskynné priestory, ktoré pripomínajú rozľahlé paláce s nádhernou kvapľovou výzdobou evokujú predstavy o existencii bytostí, ktoré v nich prebývajú – permoníkov, škriatkov, či malých ľudkov. Niektoré predsa tieto podzemné siene

a dvorany musel vytesať do skaly, vyzdobiť ich a udržiavať. A po vzore ľudskej spoločnosti museli mať aj vládcu, ktorý sa staral o celý podzemný svet a jeho bohatstvo. Tým je v slovenskej mytológii Kovovlad (Kovlad). Predstava o ňom je hmlistá a sporadická, častejšie sa vyskytuje v banských oblastiach. Mal vzhľad urasteného mladého muža. Sídlil v podzemných palácoch a vládol nad baňami a zemskými pokladmi. Bol tiež pánom permoníkov, s ktorými strážil podzemné bohatstvo, trestal zlých a odmeňoval dobrých.

Za jeho ženský náprotivok sa v niektorých oblastiach Slovenska pokladala Runa (Zlatá Runa, Zemná pani), často označovaná aj ako manželka Kovovlada. Runa bola vládkyňou zlatých baní, preto bývala odetá v zlatom. Dotykom mohla pozlátiť akúkoľvek vec. Rada sa o svoje bohatstvo delila, kým neprišiel niekto, kto jej bohatstvo chcel zneužiť. Má veľa detí, ale nepozorným matkám ich kradne. Kto chce vedieť miesto výskytu zlata, musí dať Rune svoje dieťa.

Sluhami, pomocníkmi Kovovlada a Runy boli permoníci (trpaslíci, lútky, piadimužáci, birgeji). Meno permoník je pravdepodobne odvodené z nemeckého Bergmann, Bergmächen, Berggeist, ktoré k nám doniesli nemeckí osídlenci – baníci, podobne ako množstvo iných slov, ktoré zdomácnili a tvoria banícke názvy (hunt, štajger, šachtág a p.).

Žili vo väčších spoločenstvách v podzemných chodbách a banských štôľňach. Ovládali celé podzemie a vedeli, kde je možné ťažiť akú rudu. Odievali sa do pestrých, najmä červených šiat a podobne ako baníci nosili kožené zástery a banské pracovné nástroje. Pomáhali baníkom v práci a varovali ich pred nebezpečenstvom. Rovnako baníci pokladali za svoju povinnosť varovať permoníkov pred každým odstrelom, lebo inak by sami mohli prísť k úrazu. O ich priazeň sa uchádzali rôznymi obetinami i úzkostlivým dodržiavaním banských zvykov stanovených tradíciou. Za to im permoníci bývali priateľsky naklonení a neraz im sami ukázali, kde majú kopať, aby narazili na žilu. Nemilosrdne však trestali tých, ktorí pod zemou pískali, správali sa hlučne a nerešpektovali ich príkazy a zákazy. Svoju prítomnosť dávali v štôľňach najavo väčšinou iba klopaním; ak sa baníkom ukázali, znamenalo to nebezpečenstvo, respektíve zasypanie šachty. Zlým podzemným duchom bol Labus, ktorý lákal malé deti do podzemných chodieb, kde ich nechal zablúdiť.

Modlitba ku Kovovladovi:

Mocný Kovlad i ty krásna Runa,
Nehnevajte sa na nás,
Že hľadáme poklady vo vašom kráľovstve.

Chráňte nás

A nedajte nám v štôlnach zhynúť.

Dajte nám z vášho bohatstva okúsiť.

Baníctvo patrí k najstarším remeslám na Slovensku. Jeho začiatky patria už do praveku, keď sa na našom území ťažila meď. V období Veľkej Moravy sa rozvíjala banská výroba v oblasti Banskej Štiavnice, Banskej Bystrice, Slovenského Rudohoria. V riekach a potokoch sa ryžovalo zlato. V trinástom storočí sa baníctvo začalo rozvíjať pod vplyvom nemeckej kolonizácie. Na území stredného a východného Slovenska vznikali banské osady, ktoré sa menili na banské mestá. Baníctvo sa najviac rozvíjalo od dvadsiatych rokov osemnásteho do polovice devätnásteho storočia. Vtedy Slovensko patrilo k najvýznamnejším producentom drahých kovov, medi a železa v Európe. O rozvoji baníctva svedčia aj názvy miest a obcí – Banská Bystrica, Banská Štiavnica; na východnom Slovensku je to napr. Baňa, Bankov, Banské, alebo majú priamo v názve spomenutý kov, ktorý sa ťažil, najčastejšie zlato a železo (Zlatá Baňa, Zlatá Idka, Zlaté, Zlatník, Železník).

Na východnom Slovensku niet kopca, rieky, doliny alebo hradiska, ku ktorému by sa neviazal povest'ový, či iný umelecký záznam. Východné Slovensko bolo krajom rusaliiek, poletovali tu trblietavé svetlonoci i bludičky a všelijaké svetielka, čo sa museli ako duše niekdajších ľudí vracat' na tento svet a znova v ňom pobudnúť za trest. Poklady ukryté v zemi strážil Kovald a permoníci, ľudkovia a baniarici.

Najznámejšou slovenskou ľudovou rozprávkou o Kovovladovi je rozprávka zo zbierky Pavla Dobšinského Ľubka a Kovovlad, s ktorou sa stretávame aj v diele Boženy Němcovej (O Kovovladovi).

Stručne pripomeniem jej dej:

Chudobná vdova mala krásnu, ale veľmi pyšnú dcéru, ktorá odmietala všetkých pytačov. Prisnilo sa jej totiž, že ju prišiel popýtať za ženu pán na zlatom kočiari, ktorý jej priniesol prsteň s ligotavými kamienkami, zlatú partu a zlaté šaty. Matke sa ten sen nepozdával a dcéru napomínala, aby sa nerúhala, pretože zle pochodí.

V ten deň vtiahli do dvora tri vozy, medený, strieborný a zlatý. Zo zlatého voza vyskočil pán pekný, celý v zlatom odeve. Všetci šli prsto do izby a mladý pán pýtal od matky dcéru. „Ej, či by sme boli hodny takého šťastia,“ vyhovárala sa pokorná matka, ale dcéra, ako sa na pána

pozrela, hneď si pomyslela: „To je ten, čo sa mi o ňom snilo!“ a chytrou odskočila do komory pierko viť.

Keď pierko uvila a ženíchovi ako záručnú podala, dostala od neho prstienok, čo sa v ňom kamienky ligotali ako hviezdy na nebi, zlatú partu a svadobné rúcho zo samého zlata. Celá uradostená bežala do komory, aby sa obliekla. Ale matka celá ustarostená sa spytuje ženícha.

„Prosím o prepáčenie. Chcela by som však vedieť, ako je obyčaj medzi ľuďmi: na aký chlieb ráčite pýtať tú moju dievku?“

„Chlieb sem-tam,“ usmial sa mladý. „Aký si rozkáže, taký bude mať: či medený, či strieborný, či zlatý. Ja som Kovovlad, pán nad baňami. Komu ja dožičím, ten má, komu ja nedožičím, tomu kopáč nenakope.“

Rozprávky sa, ako vieme, šírili ústnym podaním, rozprávaním. A každý rozprávač v nej niečo pozmenil, pridal, skrátil, primyslel, skrátka pozmenil. Nuž skúsme to teraz aj my. Najprv si rozprávku situujeme v priestore a čase.

Vdova s dcérou nech býva v Košiciach, v štrnástom - pätnástom storočí. Prví pytači, ktorí prišli za jej dcérou, ju pýtali na „medený chlieb“. A vdovica, pretože je nebohý manžel bol kupec, hneď vedela, že pytači prišli z Gelnice alebo zo Spišskej Novej Vsi.

Slovenské Rudohorie má v spišskej časti bohaté ložiská rúd. Predovšetkým sa tu vyskytujú železné rudy a meď. Ich ťažba a spracovanie sa stali základom široko rozvinutého baníctva, ktoré patrí medzi najstaršie povolania. V historickej dobe nastáva rozvoj baníctva najmä s príchodom nemeckého obyvateľstva od polovice trinásteho storočia. Nemeckí kolonisti sa usídlili najmä v okolí Gelnice, v Smolníckej doline a v oblasti Novoveských vrchov. Slobody, ktoré získali prisťahovalci, vrátane práva ťažby a hospodárska prosperita plynúca z bankého podnikania podporili pretvorenie Gelnice a Smolníka na slobodné, od spišského župana nezávislé mestá.

Prvá písomná zmienka o meste Spišská Nová Ves je z roku 1268, kedy sa spomína ako Villa Nova. Vzniklo na území niekoľkých obcí, ktoré vyplienili Tatári splynutím starej slovenskej obce „Iglav“ a novej nemeckej obce „Nová Ves“. V roku 1380 získalo právo konať týždenné trhy. Na konci štrnásteho storočia malo mesto hradné opevnenie a štyri brány.

Spišská Nová Ves, v ktorej veľkom chotári bolo banké podnikanie rozšírené, patrila síce do Zväzku spišských miest, ale mala právo voľne obchodovať s vyťaženým striebrom,

meďou, olovom a železom. Spišská meď ovládla obchod a trhy najmä v severnej Európe. Ťažiť mohol každý slobodný občan, ktorý mal prostriedky na zakúpenie banského poľa. Z banského podnikania sa platila daň, ktorá bola zdrojom kráľovských príjmov.

V okolí Smolníka a Gelnice sa ťažilo zlato a medené rudy. Bohaté ložiská boli najmä v chotári Gelnice. Názov **Gelnica**, odvodený z mena rieky Gnilec (Hnilec), z čoho neskôr vznikol aj nemecký názov Gollnitz a z neho nový slovenský názov Gelnica, svedčí o slovanskom pôvode a o osídlení údolia Hnilca Slovanmi. Po vpáde Tatárov prichádza do Gelnice a okolia hlavné jadro nemeckej kolonizácie z Bavorska, Durínska a Porýnia, na rozdiel od skoršieho kolonizačného prúdu Sasov na Spiš. Vedľa spišskej, saskej provincie sa vytvorilo v doline Hnilca spoločenstvo baníckych obcí, centrom ktorých sa stala Gelnica. S príchodom Nemcov sa Gelnica rýchlo rozrastala v mestský organizmus a v roku 1264 dostala mestské práva od uhorského kráľa Bélu IV. Rýchly rozvoj kráľovského banského mesta potvrdzuje výstavba hradu v druhej polovici trinásteho storočia (1234) a založenie dominikánskeho kláštora v roku 1288. V štrnástom a pätnástom storočí prežívala Gelnica vrcholné obdobie rozkvetu.

Gelnica ako stredisko hornouhorského baníctva mala pôvodne svoje vlastné tzv. gelnické banské právo. V roku 1726 sa obnovil zväz siedmich banských miest v Hnileckej doline (Gelnica, Smolník, Štós, Švedlár, Mníšek, Medzev a Vondrišiel). Gelnica mala svoj banský komisariát.

Ale pyšnej dievke sa pytači nepáčili a odmietla ich. Onedlho prišli ďalší. Tentoraz ju pýtali na „strieborný chlieb“. Vdovica sa potešila, pretože to iste boli pytači z ned'alekého Jasova.

Prvé písomné zmienky o **Jasove** spomínajú obec ako "banské mesto", čo svedčí o existencii a ťažbe nerastov v Jasove a jeho okolí. Mesto dokonca vstúpilo 26. 12. 1487 do zväzku banských miest (Zväz hornouhorských banských miest), pričom poradie miest podľa starobylosti a dôležitosti bolo nasledovné: Gelnica, Smolník, Rudabánya, Jasov, Telkibánya, Rožnava a Spišská Nová Ves.

I keď o baníctve v Jasovskom chotári hovoria archeologické nálezy (odkrytý príbytok kováča a ohnisko s nájdenými železnými sekerami s tuľajkou a dvoma kusmi železoviny) z obdobia pred 2000 až 2400 rokov, najvýznamnejšou etapou v histórii Jasovského baníctva je obdobie panovania kráľa Ondreja III., ktorý 21. 12. 1290 vydal listinu, ktorou upevňuje banské práva

Jasovského prepošstva na ťažbu kovov s výnimkou striebra. Možnosť dolovať striebro umožnil listinou z roku 1358 kráľ Ľudovít I. a opätovne potvrdil kráľ Žigmund v roku 1430.

Jasovskí pytači však tiež nepochodili. Striebro sa pyšnej dievke mánilo, i keď Jasovské bane boli bohaté. Čakala ešte väčšie bohatstvo. Ved' na okolí Košíc ho bolo dost'. Ako sa hovorí, kto si počká, ten sa dočká. Dočkala sa aj vdovina dcéra. Prišli ju pýtať na „zlatý chlieb“. Prví pytači boli zblízka, zo Zlatej Idky, tí druhí prišli z väčšej diaľky, až z Rožňavy.

Zlatá Idka sa prvýkrát spomína v roku 1349 ako obec s richtárom, kráľovskou baňou na zlato a striebro, kedy jej bolo udelené banské právo. Obec aj s právom dolovať prešla v roku 1459 z kráľovského majetku do vlastníctva mesta Košice. Pôvodne pozostávala z menších osád, ktoré vznikli pri jednotlivých baniach a úpravníckych zariadeniach (Rieka, Koncu Vieska, Hutná, Brajnerka). V potoku Ida sa ryžovalo zlato. Ťažba zlata slúžila na razbu minci.

Podľa archívnych údajov sa v rokoch 1823–1867 vyrobilo 103 682,5kg (ročný priemer 2 304 kg) striebra a 184,5kg (ročný priemer 4,1kg) zlata.

Prvá písomná zmienka o **Rožňave** pochádza z roku 1294. Nachádza sa v darovacej listine vystavenej ostrihomskému arcibiskupovi Ladomérovovi kráľom Ondrejom III. Prvou známou stavbou Rožňavy je pôvodný farský kostol (v súčasnosti biskupská katedrála) z roku 1304. V blízkosti kostola vznikla osada, ktorá v roku 1382, ako predchodca dnešného mestského jadra, dostala mestské práva od kráľa Ľudovíta I. Z pôvodnej osady baníkov, ktorí sem prišli vyťažiť nerastné bohatstvo okolitých hôr vzniklo mesto, ktoré bolo pomenované Rožňava podľa názvu mimoriadne výnosnej bane Rosnoubana (Roznyóbánya, Rosenau). Celá jeho nasledujúca história je úzko spätá s výnosnou ťažbou zlata, striebra, medi a neskôr železnej rudy.

Čo myslíte, boli už títo pytači pyšnej dievke po vôli a vybrala si niektorého za muža? To už nechajme rozprávke a iným rozprávačom.

My sa vydáme trochu iným smerom. Pamätáte sa ešte, čo pyšná Eubka dostala od Kovovlada ako zásnubný dar? Prsteň s ligotavými kamienkami.

Aj ligotavé kamienky – drahokamy do prsteňov a iných drahých šperkov sa ťažili na východnom Slovensku. Konkrétne pri obci **Červenica**, na svahoch Libanky. Práve tu sa nachádzajú jediné euroázijské náleziská drahého opálu, nádherného kameňa, ktorý

vo svetle mení farby. Písomnú zmienku o dubníckych opáloch máme zo 14. mája 1597 v povolení, ktoré vydal cisár Rudolf II. pre Alberta Magnusa z Wroclavi. Povolenie ho zmocňuje hľadať opál na celom území Uhorska. Iným autentickým dokladom je cisársky reskript z 5. novembra 1603, vydaný tiež cisárom Rudolfom II. Štefanovi Kecerovi v Pekľanoch, aby dovolil obhospodarovať bane na rôzne kovy na svojom majetku, pričom sa spomína aj opál. Pretože opálov nebolo veľa, slovenský opál bol na trhu vzácny a mimoriadne hodnotený. No obdobím zintenzívneného dopytu po opále môžeme označiť až druhú polovicu 18. storočia, kedy práve náš, slovenský opál, podstatne ovplyvnil trh drahokamov. K najkrajším kusom drahého opálu patrí Harlekýn, ktorý bol nájdený na povrchu v roku 1775, má hmotnosť 607 g a je uložený v zbierkach mineralogického kabinetu Dvorskej komory vo Viedni. Má tvar klinu s rozmermi 12,5x5,7x1,1 cm a údajne ho ocenili na 700 000 zlatých. Opály Oči sveta a Žiara rosy boli nájdené v roku 1868 a mali po vybrúsení váhu 106 a 186 karátov. Národné múzeum v Budapešti vlastní náhrdelník so šiestimi perfektne brúsenými opálmi v rôznych veľkostiach. Údajne to bol svadobný dar kráľovnej Izabely, manželky Jána Zápoľského, ktorý možno datovať do roku 1540. K najznámejším opálovým šperkom patrí náhrdelník osadený drahým opálom v kombinácii s briliantmi, ktorý 10. 5. 1881 darovalo mesto Budapešť princeznej Štefánii Belgickej, manželke korunného princa Rudolfa, pri príležitosti jej slávnostnej korunovácie. Tento šperk je uložený v Schatz-Kammer vo Viedni. Od roku 1880 do roku 1896 boli nájomcami opálových baní bratia Eggerovci. V tomto období (1889) bolo na dobývke zvanej Malý hasplík odkryté najväčšie známe hniezdo drahého opálu o rozmeroch 75x50x3 cm, ktoré obsahovalo veľmi kvalitný drahý opál o celkovej hmotnosti viac ako 120 000 karátov. Miesto bolo nazvané podľa dcéry jedného z Eggerovcov Gizelina kaplnka.

Vrát'me sa však k rozprávkam. Viete, čo Ľubke v Kovovladovom panstve najviac chýbalo? Chlieb. Obyčajný chlieb, ktorý sa stal symbolom slovanskej pohostinnosti. A ku chlebu patrí jednoznačne nerast, ktorý sa aj v rozprávkach označuje, že je cennejší ako zlato. Samozrejme, je to soľ. A soli je na východnom Slovensku tiež dost'.

Do soľnej bane fárili baníci v **Solivare pri Prešove**. Furmani na vozoch rozvážali soľ až k Baltickému a Čiernemu moru. Povesti hovoria, že soľné klenby uniesli spoľahlivo ťarchu zeme. Za baníkmi zostávali siene, komnaty a komôrky, hotové soľné kráľovstvo. Predtým, ako baníci začali hľbiť novú štôľňu, chodievali sa modliť k patrónke baníkov, svätej Barbore. Traja baníci takúto kaplnku vyhlúbili priamo v soľnej bani. Oltár, sochy svätých i lavičky, všetko bolo vytesané zo soli. Do Solivaru vraj prichádzalo veľa návštevníkov, aby si soľné

bane a soľnú kaplnku pozrelo. 20. 2. 1752 fárali soľní baníci naposledy. V nasledujúcu noc sa do bane prevalil mocný prúd vody a soľnú baňu zatopil. Našťastie vtedy nebolo v bani živej duše. Soľná baňa však nezanikla. Namiesto kamennej soli sa začala ťažiť slaná voda – soľanka. Ťahala sa z bane v hrubých kožených mechoch pomocou gápl'a. Voda sa odparovala na kovových panviciach, pod ktorými horel oheň. Z panvíc sa zberala soľ a ďalej spracovávala.

Ťažba nerastných surovín a história baníctva na východnom Slovensku je zachytená v dobových dokumentoch a samozrejme v povestiach, ktoré sú zozbierané v dielach Antona Habovštiaka, Miloša Jesenského, či Rafaela Szabóa. Záslužnú zberateľskú prácu vykonávajú členovia Literárnej spoločnosti Pravé orechové. Táto literárna spoločnosť sa zaoberá tvorbou beletrie, ktorá nevzniká na základe vlastnej inšpirácie autorov, ale zbieraním reálnych a tradovaných príbehov. Ide o väčšinou terénne zbieranie povestí, povier, historických príhod, ako i príhod z nedávnej histórie - ako napr. II. svetová vojna, a taktiež zaujímavých reálnych námetov na poviedky zo súčasnosti.

Malé je naše Slovensko. Na tomto kúsku zeme stvorila príroda hýrivo veľa krás a bohatstiev. Krásy nenájdeme iba na povrchu – lesy, skalné mestá, široké doliny, tiesňavy a prielomy, priepasti, slaniská, močiare a lesostepi, alpské lúky i úrodné polia, ale aj v podzemí. Jaskyne, vyzdobené kvapľami, s nádhernými chodbami a sieňami, ktoré hrajú farbami. V útrobach zeme sa navrstvilo nerastné bohatstvo, vrátane zlata, striebra a ohnivých opálov. V pamäti ľudí sa zas navrstvila skúsenosť, ktorá sa odovzdávala z pokolenia na pokolenie v podobe legiend, piesní a povestí.

Povesti o banských mestách, baniach a ich okolí na východnom Slovensku:

ČERVENICA

FERKO, Vladimír. *Tisícásobný dukát*. – Bratislava : Mladé letá, 1989.

Dúhové vajíčko, s. 88.

DOBŠINÁ

JESENSKÝ, Miloš. *Krajina zázrakov*. – Košice : Agentúra K, 1998.

Tri zlaté tulipány, s. 105.

ZAŤOVIČ, Jiří. *Kontesina večná ruža* [online]. Dostupné z:

<http://www.praveorechove.com/newsread1.php?newsid=1342>

GELNICA

JESENSKÝ, Miloš. *Krajina zázrakov*. – Košice : Agentúra K, 1998.

Baniarikovia, s. 106.

Poklad utopený v studni, s. 106.

MAREC, Anton. *Spišské povesti*. – Martin : Matica slovenská, 2004.

Gelnický hrad, s. 57.

Prečo sa stratila gelnická meď, s. 61.

ANDRÁSIOVÁ, Ľubica. *Potok zo Zlatého stola* [online]. Dostupné z:

<http://www.praveorechove.com/newsread1.php?newsid=1239>

MARKUŠOVCE

HABOVŠTIAK, Anton. *Slovenské povesti II*. Martin : Matica slovenská, 2003.

Markušovský baník, s. 105-107.

MNÍŠEK NAD HNILCOM

Legenda o kloptani

Kedysi sa začiatok a koniec pracovnej šichty oznamoval baníkom, uhliarom a drevorubačom klopaním na klopačke. Klopačka bola dutá jedľa, na ktorú sa kloपालo a jej zvuk sa rozniesol po celom chotári. Raz žil v Mníšku nad Hnilcom nemotorný a nešikovný mládenec menom Dumkopf - Hlúpa hlava. Z každej roboty ho vyhodili, a tak mu miestni dali poslednú šancu a nakázali mu klopať. Celé roky mladík klopal tak podmaňujúco a čarovne, že ľudia sa tešili na ráno, aby mohli opäť počuť ten krásny zvuk. Raz zaklopal smutno a oznamoval tým koniec baníctva a uhliarstva v Mníšku. Baníctvo i uhliarstvo v obci zaniklo a po klopačke ostal názov vrchu - Kloptan.

Legenda o zlatej bani

V Mníšku nad Hnilcom bola vraj zlatá baňa, ktorú vlastnila márnomyseľná grófka. Jedného dňa zvolala: "Zlatá krava naraz, zatvor zadok zaraz." V ten deň sa stratila zlatá žila a zlato sa v bani nikdy viac nenašlo.

NIŽNÁ SLANÁ

HYBÁČKOVÁ, Beáta. Uhliar na jeden deň i na večnosť [online]. Dostupné z:

<http://www.praveorechove.com/newsread.php?newsid=1504>

ROŽŇAVA

HABOVŠTIAK, Anton. Skamenená dievka. – Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1977.

Tri zlaté ruže, s. 42-46.

HABOVŠTIAK, Anton. Slovenské povesti II. – Martin : Matica slovenská, 2003.

Tri zlaté ruže, s. 31-34.

SMOLNÍK

HABOVŠTIAK, Anton. Skamenená dievka. – Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1977.

Zlatý stôl, s. 123.

HABOVŠTIAK, Anton. Slovenské povesti II. - Martin : Matica slovenská, 2003.

Zlatý stôl, s. 50-52.

SZABÓ, Rafael. Záhrada domova. Košice : Dolinár, 1994.

Povešť o drakovi, s. 7.

Povešť o rozprávkovom poklade Keltov, s. 10.

Príchod Germánov, s. 10.

Povešť o zlatých zrnkách, s. 10.

Podivuhodná voda, s. 11.

Povešť o zámku, s. 14.

Zbojnická skala a biely mních, s. 21.

Legenda o Smolníku

Pred mnohými rokmi prišli do oblasti Smolníckych lesov pútnici hľadajúci svoju novú vlasť. Založili si tábor, uložili sa k spánku a ráno po prebudení zistili, že ich železné kopije, šípy a luky, ktoré boli večer čierne sa v rannom slnku trblietali sťa zlato. Nevedeli pochopiť túto premenu svojich zbraní a tento úkaz pripisovali permoníkom. Pri jedle však jednému z nich padol nôž do vody, ktorá vytekal z blízkeho prameňa. Keď ho vytiahol a osušil, zistil že sa trbliece rovnakým zlatým odleskom. Na základe toho pútnici usúdili, že príčinou je voda s obsahom drahého kovu, ktorá vyteká z prameňa. Medzi pútnikmi boli aj remeselníci, ktorí

v blízkosti prameňa postavili domy a začali ťažiť drahé kovy zo smolníckych lesov. Bohaté ložiská drahých kovov prilákali ďalších obyvateľov, ktorí uprostred vyklčovaných lesov našli svoj nový domov.

ZAŤOVÍČ, Jiří. *Posledný pohár* [online]. Dostupné z:

<http://www.praveorechove.com/newsread1.php?newsid=1016>

SIRK

HABOVŠTIAK, Anton. *Skamenená dievka*. – Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1977.

Ako sa našlo na vrchu železe, s. 130-132.

SOĽ

HABOVŠTIAK, Anton. *Skamenená dievka*. – Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1977.

Ako dvaja bratia našli soľ, s. 47-49.

HABOVŠTIAK, Anton. *Slovenské povesti II*. - Martin : Matica slovenská, 2003.

Ako dvaja bratia našli soľ, s. 47-49.

STRATENÁ

ZAŤOVÍČ, Jiří. *Sámel a Kovovlád* [online]. Dostupné z:

<http://www.praveorechove.com/newsread1.php?newsid=1245>

ZLATÁ IDKA

SZABÓ, Slavomír, Alena Štrompová a Beáta Tomašeková. *Prízraky na Zlatej ceste*. - Košice : Interart – Ing. V. Jalakša, 2004.

Slabá moc kúziel, s. 123 – 126.

Božia pomsta, s. 129 – 136.

Mamuna, s. 139 – 144.

Zoznam bibliografických odkazov

- BOĎOVÁ, Zuzana, 2015. *Štiavnickí permoníci*. [Bratislava]: Erad. ISBN 978-80-971495-6-7.
- BUTKOVIČ, Štefan, 1970. *História slovenského drahého opálu z Dubníka*. Košice: Slovenské technické múzeum.
- DOBŠINSKÝ, Pavol, 2000. *Slovenské rozprávky III*. Praha: Ottovo nakladateľství. ISBN 80-7171-394-X.
- ĎURČEK, Jozef, 1979. *Spiš: turistický sprievodca*. Bratislava: Šport.
- HERČKO, Ivan, 1984. *Minerály Slovenska*. Martin: Osveta.
- Encyklopédia Slovenska. III. zväzok*. 1979. Bratislava: Veda.
- Encyklopédia Slovenska. V. zväzok*. 1981. Bratislava: Veda.
- Encyklopédia Slovenska. VI. zväzok*. 1982. Bratislava: Veda.
- FERKO, Vladimír, 1978. *Kniha o Slovensku*. Bratislava: Mladé letá.
- FERKO, Vladimír, 1996. *Slovensko – moja vlasť*. Bratislava: Národné literárne centrum. ISBN 80-88878-04-7.
- HUDEC, Ivan, 1994. *Báje a mýty starých Slovanov*. Bratislava: Slovart. ISBN 80-88755-88-3.
- NĚMCOVÁ, Božena, 1974. *Kráľ času*. Bratislava: Mladé letá.
- SLIACKY, Ondrej. Slovenský národný kameň. In: *Slniečko*. 2015, roč. 69, č. 9, s. 12-16.
- SZABÓ, Ivan, 2003. *Slovenské strašidlá od „A“ po „Ž“*. Bratislava: Štúdio humoru a satiry. ISBN 80-85451-11-5.
- SZABÓ, Slavomír, Alena ŠTROMPOVÁ a Beáta TOMAŠEKOVÁ, 2004. *Prízraky na Zlatej ceste*. Košice: Interart – Ing. V. Jalakša. ISBN 80-969169-1-2.

II. TEMATICKÝ BLOK

RANĚ GOTICKÉ PAMÁTKY
REGIONŮ

OLOMOUCKÉ GOTICKÉ OZVĚNY

Mgr. Anna Vitásková

Vědecká knihovna v Olomouci

Abstrakt

Gotické památky Olomouce jsou jedinečnými připomínkami tohoto období. Mezi unikátní stavby, které si uchovaly gotické prvky, patří především chrám sv. Mořice. Kostel je považován za jeden z nejvýznamnějších dokladů pozdně gotické architektury na Moravě a také za jeden z největších moravských chrámových prostorů. Skutečným klenotem je pozdně gotické sousoší z poloviny 15. století Kristus na hoře Olivetské. Vedle těchto památek je Olomouc protkána dalšími důkazy gotické architektury. V příspěvku jsou zmíněny další gotické památky Olomouce a blízkého okolí.

Abstract

Gothic monuments in Olomouc are unique reminders of the era. Among the rare buildings that retain their specific gothic features is the Saint Maurice church. The church is considered to be one of the most important examples of Late Gothic architecture in Moravia as well as one of the largest Moravian temples. A real treasure is the mid 15th century late gothic sculpture Christ on the Mount of Olives. Olomouc is, in addition to these sights, filled with many more examples of Late Gothic architecture. Additional information, relating to the other Gothic monuments in Olomouc and the surrounding area, can be found in the article.

Gotika

Gotika je umělecký styl období vrcholného a pozdního středověku, který v životním stylu a umění plynule navázal na románský sloh. Gotika se objevila kolem poloviny 12. století ve střední Francii, odkud se rozšířila do ostatních zemí a trvala do první poloviny 16. století, kdy byla vystřídána renesancí. K rychlému vývoji a rozšíření přispěl hlavně cisterciácký řád. Název „gotika“ vznikl podle jména východogermánského kmene Gótů. Původně totiž šlo o hanlivé označení italskými humanisty, kteří gotiku považovali za neumětelský a barbarský sloh a mylně se domnívali, že pochází od Gótů.

Základní ideologií té doby je v Evropě křesťanství, které ovlivňuje víru, morálku, myšlení i názory na umění. Výhradní postavení ve všech oblastech lidského života měla církev. Církevní učení ovlivňovalo každodenní život, v neklidném období středověku nabízelo jistotu a víru v lepší budoucnost. Člověk byl ve středověku chápán jako součást vyššího řádu, do něhož nemá právo zasahovat. Měřítkem všeho byl Bůh. V životě lidí hrála velkou roli askeze na rozdíl od „uvolněné“ antiky.

Všechny tyto skutečnosti se odrážejí v gotice, a jelikož smysl všeho byl určován vztahem k Bohu, stala se gotika vrcholným vyjádřením křesťanství a jako jediný umělecký styl se přímo distancovala od antického umění. Hlavním cílem gotické architektury bylo najít stavby speciálně pro církev. Ústředním znakem gotiky je vertikální linie, vyjadřující touhu křesťana překonat pomíjivost a nedokonalost pozemského života a dosáhnout spasení a věčného života v nebeském království. Gotická architektura popírá základní vlastnosti hmoty a směřuje k celkovému dojmu odhmotnění stavby. Ruší racionalismus románské architektury a vše podřizuje iracionální představě. Odhmotnění je nejvíce patrné ve zrušení nosné funkce zdi, klenba a pilíře tvoří skelet, který je v rozích podepřený opěrným systémem, ale stojí naprosto nezávisle na zdech. Spiritualismus gotické architektury je umocněn dalšími znaky, jako je například lomený oblouk, symbolizující ruce sepnuté k Bohu.

Symbolem stavitelství tohoto období se stává katedrála; ve své strukturální a stavební ucelenosti symbolizuje dokonalost Božího království. Podzemní část stavby (krypty, hrobky) pak evokuje sféru zemřelých, přízemní část je sférou smrtelníků a horní vrstvy jsou sférou nebeskou. Tento hierarchický a teologický akcent lze pozorovat i na vnitřní výzdobě – okenní vitráže, výzdoba hlavic sloupů a portály se složitým sochařským vybavením.

Do českých zemí se prvky gotického slohu dostávají zejména s cisterciáckým řádem na počátku 13. století. V polovině téhož století gotika proniká nejen do stavebnictví, ale i jiných forem umění a uměleckých řemesel. V průběhu 14. století nastává za vlády Lucemburků největší rozmach – je budována řada gotických klášterních komplexů, městských i venkovských farních kostelů. Na konci 14. století začíná gotická výstavba městských domů, radnic a opevnění. Tento rozvoj byl zastaven husitskými válkami, v jejichž průběhu zaniklo mnoho gotických památek. Nicméně ve 2. polovině 15. století dochází ke zklidnění poměrů a obnově stavební činnosti. Toto období je označováno jako pozdní gotika a u nás se pro ni vžilo označení jako „vladislavská“ nebo také „jagellonská“ podle panovníků Vladislava II. a Ludvíka (Pojsl 1998).

Olomouc ve 13. – 15. století

Nejstarší veduta Olomouce ([obr. č. 1](#))

Život na Moravě se ve 13. a počátkem 14. století projevoval velkým hospodářským rozvojem, osídlováním nové půdy a rozvojem měst. V druhé polovině 14. století byly v rámci Evropy běžné roztržky šlechty, a to včetně moravských markrabat. Nicméně klíčovou změnou pro Olomouc jako takovou bylo rozhodnutí církve vybudovat si zde své sídlo, díky němuž se Olomouc později stala centrem vzdělanosti.

Olomouc v tomto období měla za sebou vládu Jana Jindřicha Lucemburského, který stál na počátku rozmachu vrcholně gotického města. Po něm převzal vládu jeho syn markrabě Jošt. Za svého vládnutí oba Lucemburkové, Jan Jindřich a Jošt, udělili městu mnoho výsad, čímž podpořili rozmach obchodního, obecního a řemeslného života ve městě. Velká část domů v Olomouci byla postavená ze dřeva, a tak mnoho staveb podlehl požárům. Ten nejničivější postihl Olomouc v červenci roku 1398. Lidé pohromu připisovali nedostačujícímu svěcení patrona města, sv. Prokopa (Hrabová 2002).

V roce 1411 po smrti Jošta si titul markraběte ponechal král Václav IV. Ten v srpnu 1419 zemřel a zákonným dědicem země se stal jeho bratr Zikmund, král uherský a římský.

Roku 1422 Zikmund svěřil Moravu do rukou vévody Albrechta V. Rakouského. Husitská vojska drancovala Moravu, ale Olomouc se jim dobýt nepodařilo. Albrecht se snažil ovládnout Moravu, ale husité mu v tom bránili. V únoru 1425 byl obsazen klášter kartuziánů v Dolanech u Olomouce hejtmany Dobeslavem Puchalem a Petrem Holým, kteří se hlásili k husitství. Tato událost znamenala pro město přímé ohrožení. Obzvláště poté, co Petr Holý získal hrad Hluboký a vytvořil tam husitskou základnu, bylo narušeno spojení Olomouce se Slezskem. Pro obnovení spojení vyrazili Olomoučané pod vedením hejtmana Jörge Töplera kartouzku dobýt, avšak bez úspěchu. Olomoučané později přešli z bojů na cestu diplomacie. Roku 1425 ujednali příměří s husitskými hejtmany na hradě Hluboký, avšak tím neskončilo nebezpečné sevření města. Další hrozbou pro Olomouc byl husitský hejtman Jan Tovačovský z Cimburka. Pro Olomouc nastalo těžké období na dalších několik let. Kriminalita na Moravě v té době byla vysoká a nejvyšší soudní představitel si dokonce bral část kořisti od lupičské bandy.

Na konci 15. století, v červenci 1492 postihl Olomouc obrovský požár, který zničil téměř třetinu města. Jelikož požár smetl olomoucké dřevěné domy, byla nová výstavba již z kamene a cihel. O tři roky později, v roce 1495 zažila Olomouc silné zemětřesení a objevila se první onemocnění „francouzskou nemocí“. Pokud šlo opravdu o syfilidu, pak měla Olomouc

nepříliš slavný primát ve výskytu této nemoci na českém území. Pro postižené byl vyhrazen špitál sv. Joba a Lazara, který byl také nazýván Francouzský (Fiala 1995).

Proboštský farní kostel sv. Mořice (obr. č. 2)

Svatomořický kostel se nachází stísněný mezi ulicemi města a okolní historickou zástavbou hanácké metropole, severně od Horního náměstí. Kostel prošel mnoha etapami stavebního vývoje, od pozdně románské panské svatyně přes raně gotickou přestavbu až po stavbu současného chrámu ukončenou na počátku 16. století.

V okolí dnešního kostela se již v 11. století rozkládala osada, která se stala ve 13. století součástí nově vznikajícího města. V bezprostřední blízkosti kostela byly nalezeny zbytky románské rotundy z 11. století a zbytky románského kamenného dvorce. Kostel sv. Mořice je poprvé zmiňován v Olomouci v roce 1257, jeho zakladatelem byl olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka. Tento kostel postihla řada požárů (např. v letech 1398, 1404, 1411), a proto bylo přistoupeno ve 14. století ke stavbě nového chrámu.

Ze starší fáze výstavby se zachovala větší jižní hranolovitá věž, vybudovaná z režných kamenných kvádrů jako přístavba předchozího kostela. V roce 1517 byla tato věž doplněna cihlovou nástavbou s cimbuřím. Stavba dnešního kostela byla započata v roce 1492 výstavbou severní věže, na niž navázaly obvodové zdi. V období 1435–1453 bylo vystavěno síňové trojlodí chrámu – šest pilířů s jednoduchou křížovou klenbou, zbývající část trojlodí – čtyři pilíře se síťovou klenbou a kněžiště – byly dokončeny v roce 1483. Do stejné doby spadá i dokončení hlavního západního portálu mezi oběma věžemi. Po celém obvodu pláště je kostel opatřen nepatrně odstoupenými opěrnými pilíři. Plochu mezi nimi zabírají vysoká okna s lomenými záklenky, vyplněnými různotvarými kružbami. Kostel je pozoruhodný také žebrovými klenbami. Střední loď má síťovou klenbu a paprscitý závěr. Žebra hruškovitého profilu se ve vrcholu klenby kříží ve svornících překrytých štíty se znaky. Boční lodě chórové části mají žebrovou klenbu, jejíž nepravidelný obrazec vychází z hvězdicovitého schématu. Žebra klínového profilu se ve vrcholu kříží v subtilních svornících s kruhovými talíři. Západní část trojlodí má prosté křížové klenby. Subtilní žebra hruškovitého profilu, klínová s jedním i dvojím vyžlabením se kříží v kamenných svornících. Západní pole střední lodi je zaklenuto křížově, jeho plochu však člení samostatná žebra klínového profilu s dvojím vyžlabením, tvořící obrazec, který je označován jako kroužená klenba. Kaple Nejsvětější trojice v severní věži je opatřena síťovou žebrovou klenbou nad ústředním polem.

Kostel je považován za jeden z nejvýznamnějších dokladů pozdně gotické architektury na Moravě a také za jeden z největších moravských chrámových prostorů. Uvádí se, že

k zaplnění vnitřního prostoru, který je dlouhý 54,72 m, široký 25 m a dosahuje výšky 22 m, je zapotřebí 4 000 lidí ([obr. č. 3](#))

Skutečným klenotem je pozdně gotické sousoší z poloviny 15. století Kristus na hoře Olivetské, které bylo umístěno v interiéru kostela, a gotický obraz Ecce homo. Jedná se o malbu na dřevě z roku 1523. Zobrazena je postava Krista s Pilátem a spojení s rodinou donátorů, kteří klečí ve spodní části obrazu a jsou doprovázeni svými křestními patrony sv. Bartolomějem, sv. Kateřinou a sv. Voršilou (Hlobil 1992).

Pozdně gotické sousoší Kristus na hoře Olivetské ([obr. č. 4](#))

Sousoší vzniklo kolem poloviny 15. století. Patří k nejvýznamnějším dílům středoevropské pozdní gotiky se silnou tendencí k realismu a individualizaci postav. Původně bylo situováno na jižní venkovní straně chrámu, v roce 1985 bylo z obavy před poškozením přeneseno do bývalé křestní kaple pod kruchtou kostela. Sousoší Olivetské hory v kostele svatého Mořice v Olomouci je jedna z nejvýznamnějších památek pozdně gotického sochařství v českých zemích. Sousoší tvoří čtyři samostatné sochy – sedících apoštolů Petra, Jana a Jakuba a modlícího se Krista – a bylo vytvořeno pravděpodobně ve 30. letech 15. století z mladějovského pískovce. Jeho autorem je neznámý středoevropský či přímo pražský sochař, tvořící nejspíše pod vlivem porýnského nebo jihonizozemského umění.

Jednotlivé sochy byly původně polychromované, byly zhotoveny v pestrých barvách – červené, modré, zelené a bílé. Právě objev zbytků polychromie při restaurování v 90. letech 20. století umožnil stanovit dobu vzniku sousoší do doby o mnoho let dřívější, než se všeobecně soudilo.

Sousoší, které je považováno za vůbec první evropské sochařské ztvárnění Krista na Olivetské hoře, bylo nejspíše původně umístěno na dnes již neexistující hřbitovní zdi kolem kostela svatého Mořice. Pravděpodobně koncem 19. století bylo sousoší umístěno na kamenný podstavec u jižní zdi svatomořického kostela. Dnes se originál nachází v kapli svatého Jana Křtitele ve Zdíkově paláci, který je součástí expozice Arcidiecézního muzea v Olomouci (Kruntorád 2012).

Radnice ([obr. č. 5](#))

Stavbu radnice s kupeckým domem povolil Olomouci roku 1378 moravský markrabě Jošt Lucemburský. Původně se jednalo o dřevěnou stavbu, která byla připravena k užívání v rozmezí let 1410–1411, ale vzápětí někdy kolem roku 1417 vyhořela. S novou stavbou

se začalo na začátku 20. let 15. století, tentokrát již z lomového kamene a na půdorysném rozvrhu, který zůstal zachován až do dnešní doby. Rozlehlá budova se třemi křídly kolem obdélného dvora v sobě tehdy zahrnovala obě základní funkce radnice a tržnice, předurčené lucemburským privilegiem. Přízemí honosnějšího východního křídla dominovala dvojpodlažní vstupní síň s křížovými klenbami (mázhaus), ke které v nitru stavby přiléhalo vřetenové schodiště do patra. Tato stavební etapa skončila kolem roku 1443 zastřešením radniční věže. Zásadní proměnou ve vznosné sídlo prošla radnice až během dvacetiletí, kdy Moravu ovládl uherský král Matyáš Korvín. Počínaje rokem 1474 se přestavba nejdříve dotkla obou křídel původního kupeckého domu. Podstatnou část prvního patra jižního křídla zaujal dvojpodlažní klenutý sál městského soudu. V patře severního křídla byl nově vybudován sál zvaný publikační. Na severní straně radnice v této době pozdně gotické přestavby vznikl v sousedství radniční věže monumentální zděný výklenek orloje, zaklenutý lomeným obloukem. První konkrétní zmínku o olomouckém orloji nalezneme v pramenech ovšem až později, v roce 1519. Na protilehlé straně východního radničního křídla byla soustředěna pozornost ke kapli sv. Jeronýma v prvním patře, dokončené roku 1488 a vysvěcené o tři léta později. Sít'ová klenba její lodi je rozložena na nepravidelně vyložených konzolách a presbytář je vysunut z těla stavby radnice v podobě trojbokého arkýře, zaklenutého ranou krouženou klenbou. Zvenčí spočívá tíha arkýře na figurální konzole – mužském poprsí, interpretovaném jako zpodobnění autora stavby. Podokenní parapety vertikálně člení vždy trojice přeložených prutů, které jako by prostupovaly bankály oken a pokračují vzhůru před okenními kružbami až ke korunní římsě. Dole pod římsou pod každým prutem je umístěn maskaron. Devět maskaronů představuje hlavy šklebících se šašků a morbidních příšer. Nad gotickými okny jsou obdélné plochy s bohatou spleť jemného a hustého kružboví. Pod korunní římsou na nárožích a při zdi jsou čtyři fantastičtí kozorožci. Olomoucký radniční arkýř patří úrovní kamenického provedení k vrcholným dílům pozdní gotiky u nás (Mlčák, Dolejší, Potůček 2011).

Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie ([obr. č. 6, 7](#))

Pozdně gotický kostel Neposkvrněného početí Panny Marie v dnešní Sokolské ulici byl původně vystavěn jako kostel kláštera františkánů-bosáků na tzv. Bělidlech. Klášter s kostelem byl vystavěn severně od městských hradeb v letech 1454–1468, a to z podnětu charismatického kazatele a generálního vikáře Jana Kapistrána. Kostel byl vysvěcen roku 1468 za přítomnosti uherského krále Matyáše Korvína. Jde o prostou stavbu, což je pro stavby františkánů příznačné. Je pravděpodobné, že klášter s kostelem stavěla městská stavební huť,

kteřá souběžně pracovala na farním kostele sv. Mořice. Navzdory tomu, že byl kostel Neposkvrněného početí Panny Marie postaven v druhé polovině 15. století, je trojlodí čtvercového centrálního půdorysu zaklenuto pouze jednoduchými křížovými klenbami. Zajímavá je ovšem jehlancovitá střecha chrámu stejně jako výzdoba interiéru s několika pozdně gotickými nástěnnými malbami (například Panna Maria Růžencová z roku 1500 v jižní lodi kostela či výjev s námětem bitvy u Bělehradu 22. 7. 1456, znázorněný na 46 m² severní stěny presbytáře). Po roce 1525 byl klášter i s kostelem a přílehlou předměstskou částí Bělidla přičleněn novou linií hradeb k vnitřnímu městu. V klášteře se z pozdně gotického období dochovala pouze část křížové chodby s původními klenbami, zbývající část ambitu byla nově překlenuta v renesanci. Celý klášter byl barokně přestavován v roce 1743 (Černušák, Pojsl 2005).

Kostel sv. Kateřiny (obr. č. 8)

Bývalý klášter voršilek, nacházející se v dnešní Kateřinské ulici, se dochoval zvláště ve vnitřní dispozici téměř bez pozdějších stavebních zásahů. Nejcennějším objektem v areálu kláštera je gotický kostel sv. Kateřiny, postavený před rokem 1287 spolu se zdejším původním klášterem dominikánek. Po roce 1362 byl kostel sv. Kateřiny přestavován, snad biskupskou stavební hutí, která předtím působila na stavbě kostela sv. Mořice v Kroměříži. Z této doby pochází zaklenutí pravoúhlého závěru chóru. Podle tvarů některých okenních kružeb ale úpravy probíhaly ještě na sklonku 14. a počátku 15. století. Nejpozoruhodnější je gotický portál kostela, který je datován do doby kolem roku 1400 a je nad ním druhotně umístěn barokní znak hraběte Alberta Bedřicha Vettera z Lilie. Také klášterního kostela se dotkl ničivý požár v roce 1709. Tehdy musela být loď zaklenuta novou lunetovou klenbou. Další požár roku 1800 si vyžádal nové zastřešení kostela.

V letech 1848–1884 pak byly stavební dějiny klášterního kostela završeny, když v této době prošel jeho interiér regotizací. V roce 1987 se uskutečnila obnova fasády, při níž byla znovu odkryta původní gotická okna s kamennými kružbami (Mlčák, Dolejší, Potůček 2011).

Ambit při katedrále sv. Václava

Křížová chodba – Zdikův palác (obr. č. 9)

Katedrála svatého Václava v Olomouci je sídelní sakrální stavba olomoucké arcidiecéze a hlavní metropolitní chrám římskokatolické církve na Moravě. Původně byla postavena v románském slohu na počátku 12. století. Její současná podoba je z konce 19. století.

Původní olomoucké biskupství bylo zřízeno českým knížetem Vratislavem II. roku 1063 při olomouckém kostele sv. Petra. Po vybudování vlastního knížecího sídla na protějším olomouckém kopci – dómské návrší – rozhodl olomoucký údělný kníže Svatopluk o výstavbě nového biskupského kostela, který zasvětil zemskému patronu sv. Václavovi. Jeho syn Václav, který se stal jeho údělným nástupcem, odevzdal kostel krátce před svou smrtí ještě nedokončený do rukou olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, který jej 30. června 1131 vysvětil. Roku 1141 začíná vznikat biskupský palác. Původní biskupský kostel měl podobu románské trojlodní baziliky zakončené na východě půlkruhovitou apsidou.

Společný život kanovníků byl nedlouho po smrti Jindřicha Zdíka narušen a jednotliví kanovníci si začali na přelomu 12. a 13. století stavět poblíž katedrály vlastní dvorce. V době episkopátu biskupa Roberta došlo k výrazným gotickým zásahům do románského komplexu biskupského kostela a paláce. Vznikl raně gotický portál s diamantováním, který byl na konci 20. století objeven v prostoru nad dnešními sakristiemi, a po požáru roku 1204 byla výrazně změněna podoba biskupského kostela do podoby gotické haly.

Gotické přestavby výrazně pokračovaly i za biskupů Jana VIII. Očka z Vlašimi a Jana IX. ze Středy. Během 2. poloviny 14. století byl zbořen biskupský palác, který od počátku 13. století plnil funkci scholasterie spolu s původním románským kapitulním ambitem. Při přestavbě bylo ponecháno pouze původní obvodové zdivo. K severní stěně ambitu byla v 2. polovině 15. století přistavěna obdélná budova zaklenutá čtyřmi poli křížové klenby, do které byl přístup z nového ambitu. Tato budova plnila funkci biskupské kapitulní knihovny, která přecházela ve svém nejvýchodnějším poli v kapli sv. Jana Křtitele a zemských patronů. Ambit o pěti a čtyřech klenebních a čtyřech rohových polích patří k vrcholným dílům gotické architektury v Olomouci. Jednotlivá pole ambitu jsou otevřena do rajského dvora 17 okny, u nichž se nepravidelně střídá několik typů okenních kružeb (Pojsl 2001).

Kostel sv. Michala ([obr. č. 10](#))

Gotická křížová chodba z přelomu 14. a 15. století kolem rajského dvora je jádrem bývalého dominikánského kláštera. Před rokem 1380 bylo u kostela vybudováno severní křídlo chodby a také křídlo východní. Budovala je dómská huť, založená za biskupa Jana Volka. Další dvě křídla vznikla v 80. a 90. letech 14. století a mají odlišný sloh, protože byla upravena po požárech v letech 1398 a 1404. V severozápadním koutě ve čtvercovém klenebním poli je neobvyklá konstrukce obkročné klenby. Roku 1723 nechal převor Bořivoj Majer upravit

gotická okna na barokní. Obrazy křížové cesty mezi okny jsou od malíře Antona Bergera z Nového Jičína.

Kaple svatého Alexeje (také sv. Alexia) je u východní křížové chodby. Původně byla na místě starší stavba ze 13. století. Na jejích základech založil údajně roku 1380 Václav z Doloplaz kapli Navštívení Panny Marie. Z ní se zachoval presbytář, gotická okna s kružbami, triumfální lomený oblouk a z venkovní strany opěráky.

V polovině 19. století se gotická klenba lodi zřítla. V letech 1845–1852 byla v lodi vybudována valená klenba, kazatelna a kaple byla celkově upravena (Bláha, Pojsl 1992).

Pozdně gotická kaple sv. Jiří v Litovli ([obr. č. 11](#))

Pozdně gotická kaple sv. Jiří v Litovli patří k nejstarším památkám tohoto historického města. Podle původních pramenů měla být postavena někdy mezi roky 1444 až 1520. Poslední studie uvádějí, že kaple pochází z roku 1484. Větší úpravy, např. vybudování kůru, zde proběhly v roce 1580. Kapli nechal postavit Jiří z Vlašimi pro zdejší česky mluvící obyvatelstvo, a proto také bývá někdy nazývána Česká kaple. Její unikátnost spočívá v tom, že se do současnosti zachovala v původní, tedy pozdně gotické podobě. Okna zdobí plaménková kružba, interiéry pak gotické a renesanční fresky a síťovou klenbu ve svornících znaky města a pánů z Vlašimi. U vstupního prostoru upoutá pozdně gotická freska zobrazující sv. Jiří, která pochází z roku 1485 (Šlězár 2008).

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Uničově ([obr. č. 12](#))

Kostel pochází z první poloviny 14. století; jde o významnou gotickou a pozdně renesanční architekturu. Od svého založení celkem osmkrát vyhořel. Obnovu kostela po velkém požáru v době třicetileté války připomíná pamětní deska. Nejvíce byl kostel poškozen požárem v roce 1779. Tehdy se zřítla křížová klenba chrámových lodí a byla pak nahrazena klenbou barokní. Požárem zničené věže byly dostavěny a zastřešeny v 17. a 19. století. V roce 1990 byla zahájena rekonstrukce fasády, při níž se objevilo originální gotické ostění. Původní výkružky gotických oken byly ponechány a byl obnoven – na Moravě ojedinělý – gotický portál. Nad portálem bylo znovuobjeveno zazděné gotické okno, které svým vzhledem i tvarem ukazuje na vysoké umění a kvalitní práci kamenických mistrů. Na osmiramenné věži, zvané též Psí věž, je zazděn chrlič vody v podobě psa (původně asi lva) a na boční straně věže je umístěna soška pravděpodobně sv. Prokopa, kterou si s sebou zřejmě přinesli noví kolonisté při založení města. Snad nejstarší památkou je basreliéf Ukřižování Páně s Pannou Marií a sv. Janem, který je umístěn na boční zdi kostela (Jakubec 2009).

Černá věž – Drahanovice

Černá věž je pozůstatkem gotické tvrze ze 13. až 14. století a je ojedinělou památkou stavební činnosti nižší šlechty na střední Moravě. V obci Drahanovice v Olomouckém kraji se nacházela tvrz, z níž se do dnešních dnů dochovala čtyřboká pětipatrová tzv. Černá věž, která je vysoká 24 metrů a do současné podoby byla upravena v roce 1850. Místo cimbuří a cibulovité helmice tehdy dostala hrotité romantické zastřešení. Zachovaly se také renesanční a barokní klenby.

Tvrz je zde doložena v roce 1351. Původně byla zřejmě dřevěná, ve 2. polovině 14. století pak vznikla její hlavní část, kamenná gotická věž. Za husitských válek tvrz zpustla. Koncem 15. století ji pozdně goticky obnovili Drahanovští z Pěňčina a ve 2. polovině 16. století byla za Drahanovských ze Stvolové renesančně upravena (Pojsl 1998).

Gotické památky v depozitářích Arcidiecézního muzea v Olomouci

Křivákova pieta ([obr. č. 13](#))

Křivákova pieta patří k významným gotickým sochám a je datována do 90. let 14. století. Od roku 2005 je součástí stálé expozice Arcidiecézního muzea v Olomouci. Z podnětu olomouckého Muzea umění ji Ministerstvo kultury ČR v roce 2007 zapsalo na seznam kulturních památek České republiky. Název socha získala po kanovníkovi P. Petru Křivákovi, který se v roce 1918 stal dómským vikářem u katedrály sv. Václava v Olomouci. O původním umístění olomoucké piety nejsou známy žádné doložitelné zprávy. Až od 20. století je socha spojována se jménem Petra Křiváka, jelikož patřila do jeho sbírky. Poté se nacházela v katedrále sv. Václava v Olomouci a od roku 1962 na zámku ve Šternberku (Pešina, Kavka 1970).

Mistr Toruňské madony

Šternberská madona ([obr. č. 14](#))

Sochu Šternberské madony vytvořil v 90. letech 14. století následovník Mistra Toruňské madony pro hradní kapli ve Šternberku, nebo snad pro tamní klášter augustiniánů-kanovníků. Patří k nejvýznamnějším dílům tzv. krásného slohu v českých zemích. Šternberská madona nese všechny rysy charakteristické pro tento sloh – ladné esovité prohnutí postavy a dekorativně řasené záhyby pláště. Madona je zahalena do málo obvyklého červeného pláště, jehož barva symbolizuje budoucí Kristovo utrpení a krev prolitou na kříži pro spásu lidstva. Z její hlavy, která byla původně ozdobena královskou korunou, splývá bílý závoj, odkazující na symbolické ztotožnění Panny Marie s církví. Prsty madony jsou zabořeny do nahého

dětského tělíčka malého Ježíše. Ježíšek drží v levé ruce jablko, které je symbolem prvotního hříchu. Na zádech plastiky se nachází rytá signatura, která vede k úvahám o jejím tvůrci, kterým snad mohl být Jindřich Parlér nebo jeho syn Jan (Hlobil 2007).

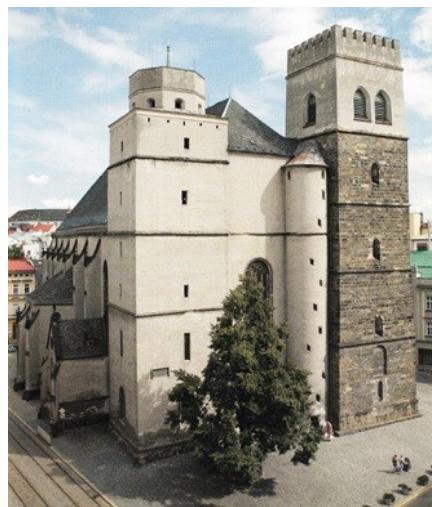
Kristus Spasitel (obr. č. 15)

Plastika byla vytvořena z měkkého vápence. Kristus sedí na královském trůně, ozdobeném gotickými kružbami, a jeho tělo nese stopy po ukřižování. Levou rukou Spasitel žehná věřícím, zatímco pravá ukazuje na ránu v boku. Kristův trůn je zdoben gotickými kružbami v podobě čtyřlísté rozety nad dvěma lomenými oblouky. Podobný architektonický motiv se v českých zemích objevuje nejdříve v polovině 13. století na hradě Zvíkově. Vznik vysokého reliéfu, který stylově vychází ze západoevropské klasické gotiky, zřejmě souvisel s přestavbou olomoucké katedrály po požáru v roce 1204 (Hrbáčová 2016).

Obrazová příloha

Obr. č. 1: Nejstarší veduta Olomouce 1590, dřevořez Johanna Willenbergera. In Paprocký Bartoloměj. Zrcadlo slavného markrabství moravského. Olomouc. 1593 (Mlčák, Dolejší, Potůček, 2011)

Obr. č. 2: Kostel sv. Mořice (Mlčák, Dolejší, Potůček, 2011)

Obr. č. 3: Kostel sv. Mořice interiér (Hlobil, 1992)

Obr. č. 4: Kristus na hoře Olivetské (Kruntorád, 2012)

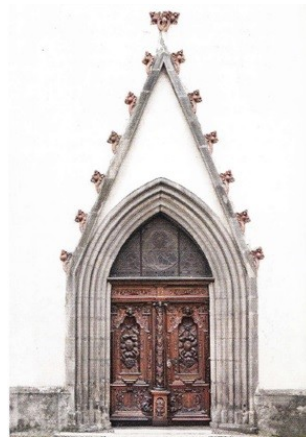
Obr. č. 5: Radnice – arkýř (Mlčák, Dolejší, Potůček, 2011)

Obr. č. 6: Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie – křížová chodba (Černušák, Pojsl, 2005)

Obr. č. 7: Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie – freska „Bitva u Bělehradu“ (Černušák, Pojsl, 2005)

Obr. č. 8: Kostel sv. Kateřiny - portál (Mlčák, Dolejší, Potůček, 2011)

Obr. č. 9: Ambit při katedrále sv. Václava – křížová chodba Zdikův palác (Mlčák, Dolejší, Potůček, 2011)

Obr. č. 10: Kostel sv. Michala (Bláha, Pojsl, 1992)

Obr. č. 11: Kaple sv. Jiří v Litovli (Šlézar, 2008)

Obr. č. 12: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Uničově (Jakubec, 2009)

Obr. č. 13: Křivákova pieta (Křivákova pieta, 2015)

Obr. č. 14: Šternberská Madona (Hlobil, 2007)

Obr. č. 15: Kristus Spasitel
(Hrbáčová, 2016)

Seznam bibliografických odkazů

BLÁHA, Josef a Miloslav POJSL, 1992. *Olomouc: Kostel sv. Michala*. Na Velehradě: Historická společnost Starý Velehrad. 32 s. Církevní památky; sv. 4.

ČERNUŠÁK, Tomáš a Miloslav POJSL, 2005. *Olomouc: Klášter dominikánů a kostel Neposkvrněného početí Panny Marie*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad se sídlem na Velehradě. 24 s., [12] s. Církevní památky; sv. 35. ISBN 80-86157-13-X.

FIALA, Jiří, 1995. *Dějiny města Olomouce v datech. 1, Do roku 1526*. Olomouc: Danal. 238 s. ISBN 80-901-485-6-5.

HLOBIL, Ivo, 1992. *Olomouc. Proboštský farní chrám sv. Mořice*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad. 32 s. Církevní památky; sv. 10.

HLOBIL, Ivo, 2007. *Šternberská madona: krásná socha krásného slohu*. Šternberk: Městská kulturní zařízení - Galerie Šternberk. 31 s. ISBN 978-80-254-1414-9.

HRBÁČOVÁ, Jana, 2016. Kristus Spasitel. *Muzeum umění Olomouc* [online]. Olomouc: Muzeum umění, 2016 [cit. 2016-09-25]. Dostupné z: <http://www.olmuart.cz/sbirky/sochy--45/kristus-spasitel--316/>

HRABOVÁ, Libuše, 2002. Myšlenkové proudy na střední Moravě 14.–16. století. In: HLOBIL Ivo a Marek PERŮTKA, eds. *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska. Sv. 1, Úvodní svazek*. Olomouc: Muzeum umění, s. 79-80. ISBN 80-7027-098-5.

JAKUBEC, Ondřej, 2009. Historie, architektura a umělecká výzdoba děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Uničově. In: *Uničovský kostel Nanebevzetí Panny Marie a Jan*

Sarkander. Uničov: Pro Římskokatolickou farnost vydalo Město Uničov, s. 21-32. ISBN 978-80-254-5399-5.

KRUNTORÁD, Matěj, 2012. Originál a faximile Olivetské hory v Olomouci. In: *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*. Č. 304, s. 18-27. ISSN 1212-1134.

Křivákova pieta: restaurování 2005/2013–2014, 2015. I. vydání. Olomouc: Muzeum umění Olomouc. 72 s. ISBN 978-80-87149-92-8.

MLČÁK, Leoš, Kateřina DOLEJŠÍ a Jakub POTŮČEK, 2011. *Průvodce Olomoucí: umělecké památky města*. 1. vyd. Olomouc: Statutární město Olomouc. 319 s. ISBN 978-80-87602-02-7.

PEŠINA, Jaroslav a František KAVKA, eds., 1970. *České umění gotické: 1350–1420*. Praha: Academia, 1970. 369 s.

POJSL, Miloslav, 1998. *Dvanáct století naší architektury*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. 203 s. ISBN 80-7182-060-1.

POJSL, Miloslav, 2001. Tzv. Přemyslovský palác. Románský biskupský palác na Olomouckém hradě. In: *Významné olomoucké památky. Sborník příspěvků ze semináře, Olomouc 6. - 8. 9. 2001*. Olomouc: Statutární město, s. 9-20. ISBN 80-238-8142-6.

ŠLÉZAR, Pavel, 2008. *Kostely a sakrální stavby v Litovli*. 1. vyd. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc. 75 s. Archeologické památky střední Moravy; sv. 17. ISBN 978-80-86989-12-9.

RANOGOTICKÉ SAKRÁLNE PAMIATKY V OKOLÍ BANSKEJ BYSTRICE

Mgr. Dana Chalupková

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici

Abstrakt

Mnohé obce nachádzajúce sa v blízkom okolí Banskej Bystrice boli v stredoveku úzko zviazané so samotným mestom Banská Bystrica (výroba medi – v niektorých sa ťažila ruda, v iných sa páliło drevené uhlie, alebo tam stáli hutnícke pece) alebo so zvolenským kráľovským panstvom vo Zvolenskej kotline. Od 13. storočia sa na Slovensku odráža stredoveká kultúra a teda aj umenie – gotika, ktorá na vidieku zanechala pomerne veľký počet kostolov. Nie všetky sa zachovali, ale veľa z nich si môžeme stále pozrieť na ich pôvodnom mieste. Príspevok zachytáva ranogotické sakrálne pamiatky v ôsmych obciach v blízkosti Banskej Bystrice: *Očová, Zolná, Poniky, Čerín, Horná Mičiná, Špania Dolina*, mestské časti Banskej Bystrice – *Jakub* a *Sásová*. Cieľom príspevku je tiež zmapovať, do akej miery sú tieto pamiatky propagované v tlači a ako ich propagácia prispieva k zlepšeniu povedomia obyvateľstva v súvislosti s ich ochranou.

Abstract

Many villages located in the vicinity of Banská Bystrica were closely tied to the town of Banská Bystrica (due to copper production – some mined copper ore while others burned charcoal or even maintained metallurgical furnaces) or to the Zvolen royal manor in the Zvolen basin during the medieval period. Since the 13th century, medieval culture started to leave its traces in Slovakia, including the artistic (Gothic) style, thanks to which there are a number of Gothic churches to be found in the countryside. Not all have survived, but many of them can still be found in their original locations. This article focuses on early Gothic sacral monuments located in eight villages near Banská Bystrica, i.e. *Očová, Zolná, Poniky, Čerín, Horná Mičiná, Špania Dolina*, and two of Banská Bystrica's suburbs – *Jakub* and *Sásová*. The article also intends to determine how these monuments are promoted in the media and if the media coverage helps improve the public's awareness regarding their preservation.

Gotické kostoly tvoria významnú súčasť kultúrneho dedičstva, ktoré treba chrániť, kultivovať, v súčasnosti najmä rekonštruovať a udržiavať. Práve ich propagácia môže prispieť k lepšiemu zdokumentovaniu ich stavu a priebehu ich obnovy a hlavne k zlepšeniu povedomia obyvateľstva v súvislosti s ich ochranou a rekonštrukciou.

V stredoveku boli mnohé obce nachádzajúce sa v blízkom okolí Banskej Bystrice úzko zviazané so samotným mestom Banská Bystrica (výroba medi – v niektorých sa ťažila ruda, v iných sa pálilo drevené uhlie, alebo tam stáli hutnícke pece) alebo so zvolenským kráľovským panstvom vo Zvolenskej kotline. Dnes tieto obce, umiestnené prevažne v prekrásnom horskom prostredí, tvoria rekreačné zázemie Banskej Bystrice, či vďaka svojim pamätihodnostiam prispievajú k rozvoju cestovného ruchu celého regiónu.

Banská Bystrica bola na mesto povýšená v roku 1255 kráľom Belom IV. V období 15.–16. storočia sa stala vďaka ťažbe a spracovaniu medi významnou metropolou Európy. Od 13. storočia sa na Slovensku odráža stredoveká kultúra, a teda aj umenie a hlavne z 2. polovice 15. storočia pochádza najväčšia časť gotických pamiatok. Nie všetky sa zachovali, ale veľa z nich si možno stále pozrieť na ich pôvodnom mieste.

Príspevok sa venuje gotickým pamiatkam v spomínaných obciach, konkrétne zachytáva ranogotické sakrálne pamiatky v ôsmich obciach v blízkosti Banskej Bystrice: *Očová, Zolná, Poniky, Čerín, Horná Mičiná, Špania Dolina*, mestské časti Banskej Bystrice – *Sásová* a *Jakub*. Cieľom príspevku je tiež zmapovať, do akej miery sú tieto pamiatky propagované v tlači a ako ich propagácia prispieva k zlepšeniu povedomia obyvateľstva v súvislosti s ich ochranou.

Nástup gotického umenia na Slovensku

V západnej Európe je za všeobecný nástup gotického umenia považované 13. storočie. Bol sprevádzaný rovnako radikálnou zmenou duchovnej kultúry, predovšetkým v teologickom a filozofickom myslení. Spoločným menovateľom týchto zmien bolo predovšetkým presadzovanie racionalizmu. Stredoveké Uhorsko, a v jeho rámci aj Slovensko, reagovalo na tieto zmeny oneskorene a jednotlivé zložky gotickej kultúry prijímalo spočiatku vo veľmi nerovnovážnej a nerovnakej miere. Relevantnejší nástup gotického umenia na Slovensku spadá do druhej polovice 13. storočia (Buran et al 2003, s. 14).

Obdobie nástupu gotiky na Slovensku sprevádzali rušné vojenské udalosti a politické zmeny. Predovšetkým to bol tatársky vpád v roku 1241 – po tom, ako Tatári porazili na rieke Slanej kráľa Bela IV, vpád rakúskeho vojvodu Fridricha Babenberského na juhozápadné Slovensko, následne hladomor a v 80. rokoch 13. storočia nový vpád Tatárov. Pri týchto udalostiach je možné predpokladať značnú devastáciu a úpadok krajiny, táto situácia sa však do istej miery paradoxne stala ideálnym východiskom zvýšenej stavebnej činnosti, ktorou sa na Slovensku začala udomáčať gotika. Spomenuté udalosti odkryli aj základnú slabosť Uhorska, a predovšetkým Slovenska: pomerne riedke osídlenie jeho značných, zvlášť severnejšie položených oblastí (Buran et al 2003, s. 14).

Z hľadiska rozvíjania gotického staviteľstva a kultúry mal prirodzene väčší a zásadnejší význam rozvoj miest. Mestotvorný proces nadviazal na skromné počiatky v období predtatárskom, z ktorého sú pozitívne doložené aglomerácie mestského typu v Banskej Štiavnici, Nitre, Trnave, Tekove, Krupine a Zvolene. Do konca 13. storočia sa právne konštituovalo približne ďalších 20 miest, tých, ktorých mestský charakter je doložený i privilegálnou listinou. Patrila sem aj Banská Bystrica (Buran et al 2003, s. 15).

Vidiecke sakrálne pamiatky na Slovensku

Spolu s rozvojom miest sa rozvíjali aj vidiecke sídla a gotika zanechala na vidieku pomerne veľký počet kostolov. Gotický sloh u nás trval takmer 300 rokov a spadajú sem objekty od ranej gotiky polovice 13. storočia až po neskorogotické stavby z prvej štvrtiny 16. storočia.

Gotiku na Slovensko priniesli francúzski majstri, ktorí sa podieľali na prestavbe hradného paláca a katedrály v Ostrihome. Typické prvky nového slohu, akými boli lomený oblúk okien a portálov, rebrová klenba, polygonálne zakončenia presbytérií, či rastlinný ornament, sa však presadzovali veľmi pomaly. Najprv ich využívali na významných objektoch, do výstavby ktorých bol zainteresovaný sám kráľ alebo členovia najbohatších šľachtických rodov. Išlo o náznaky gotiky, ktoré vtisli stavbám moderný vzhľad bez významnejších zásahov do konštrukcie a statiky. Na náročné stavebné riešenia, ktoré odlišujú gotický sloh od románskeho, ešte nemali u nás v polovici 13. storočia stavitelia dost' skúseností. A tak sa začína gotika uplatňovať spočiatku prostredníctvom menších a stavebne menej náročných vidieckych kostolíkov.

Rozvinul sa tu starší typ nevel'kého jednod'ového kostolíka, ktorého malá románska apsida bola nahradená väčším kvadratickým presbytériom zaklenutým jedným poľom rebrovej

krížovej klenby. Okná, zakončené lomeným oblúkom, boli spočiatku románsky úzke, až postupne sa zvýšili a rozšírili. Podobne vstupné portály boli len zakončené v podobe lomeného oblúka, či ornamentálnou výzdobou. V tomto prvom období dochádzalo k prelínaniu románskeho a gotického slohu.

Gotický sloh ako prvý u nás priniesol široké prepojenie rôznych druhov umenia v jednom priestore. Kým románsky sloh nájdeme predovšetkým v architektúre a výnimočne v kamenárstve, či nástennom umení, gotika sa vyznačuje pri sakrálnych stavbách komplexným zapojením všetkých umeleckých oblastí. Nájdeme ju v architektúre, sochárstve, rezbárstve, nástennom a tabuľovom maliarstve, či vo vitrážach. Osobitne fresková výzdoba niektorých kostolíkov dosahuje európsku úroveň (Podolinský 2008, s. 4-5).

Ranogotické kostoly v okolí Banskej Bystrice

Mnohé obce v blízkom okolí Banskej Bystrice boli v stredoveku predovšetkým vďaka banskej činnosti úzko zviazané s mestom Banská Bystrica alebo so zvolenským kráľovským panstvom vo Zvolenskej kotline. Banská Bystrica sa nachádza pri vtoku rieky Bystrice do Hrona, v kotline obklopenej tromi pohoriami – Nízke Tatry, Slovenské stredohorie a Veľká Fatra. Pri starej osade *Bystrica* založili saskí osadníci novú osadu, ktorú sami pomenovali *Novým Zvolenom (Neusohl)* (Kovačovičová 1955, s. 67). Táto osada získala už v roku 1255 od panovníka Bela IV. dôležité privilégia, ako slobodnú voľbu richtára, farára, oslobodenie od mýt, cla, oslobodenie spod právomoci župana. Okrem toho, obyvatelia „*de nova villa Bistriciensis*“ (z nového mesta Bystrice) dostali právo slobodne hľadať kovy, kútať a kopáť i mimo svojho chotára v celej Zvolenskej stolici (Ratkoš 1955, s. 29).

Dnes tieto obce, umiestnené prevažne v prekrásnom horskom prostredí, tvoria rekreačné zázemie Banskej Bystrice. V niektorých sa zachovali gotické kostolíky – svedkovia ranogotického umenia rôzneho druhu, miestami dosahujúceho európsky význam. Aj vďaka tomu prispievajú tieto obce k rozvoju cestovného ruchu celého regiónu ([obr. č. 1](#)).

Očová – Kostol Všetkých svätých ([obr. č. 2](#))

Obec sa v písomných prameňoch prvýkrát nepriamo spomína v roku 1263. Bola súčasťou Zvolenského panstva, v roku 1406 už patrila k Vígľašu. Nachádza sa tu kostolík, ktorého vznik sa datuje na začiatok 14. storočia. Dokazuje to pôvodná ranogotická dispozícia v podobe obdĺžnikovej lode a kvadratickeho presbytéria s krížovou rebrovou klenbou.

Nachádzajú sa tu nástenné maľby, ktoré vznikli okolo roku 1320 a predstavujú dielo vysokých kvalít. Zachovali sa tiež centrálne časti dvoch neskorogotických krídlových oltárov. Boli pripisované dielni Majstra Pavla z Levoče, dnes je ich pôvod pripisovaný dielni pôsobiacej v Banskej Bystrici a okolí (Podolinský 2008, s. 37–39).

Zolná – Kostol sv. Matúša (obr. č. 3)

V historických prameňoch sa obec objavuje v roku 1311 a to hneď v súvislosti s výstavbou kostolíka. Povolenie na výstavbu získali synovia zvolenského župana Tobiáša Bychor a Zubrata. Postavili ho v ranogotickom slohu na vyvýšenine nad cestou a neskôr opevnili, vznikol tak ucelený areál. Kostolík, pôvodne zasvätený sv. Štefanovi prvomučeníkovi, je však podľa výskumov starší, jeho architektonický štýl, kde sa prelínajú prvky gotiky a dožívajúci románsky štýl, ho datuje do obdobia okolo roku 1280. Polygonálny pôdorys presbytéria je však už typickým znakom gotického slohu. V 15. storočí kostol prestavali, presbytérium dostalo rebrovú klenbu a portály získali novú podobu.

V 14. storočí bol interiér vyzdobený freskami a za autora sa predpokladá nasledovník čerínskeho majstra. Na severnej stene lode sa tu nachádza zaujímavá freska sv. Juraja v boji s drakom. Ide o stvárnenie obľúbeného motívu v stredoveku, avšak maliar tu okrem draka či dračice namaloval aj jaskyňu, z ktorej vykúkajú dve dračie mláďatá. Nezvyčajné sú aj tvar a výzdoba svätcovho štítu. Má mandľovitý tvar, typický pre Normanov v 11. storočí, aký sa už v Európe v 14. storočí nepoužíval. Na štíte je tiež vyobrazený neobvyklý dvojkríž, ku ktorému mohol maliara inšpirovať erb neďalekého Zvolena. Súčasťou oltára mali byť aj štyri sošky z dielne Majstra Pavla z Levoče, ich osud ale nie je známy. V interiéri, vysoko v západnej stene, zaujme gotický portál (Podolinský 2008, s. 28-30).

Poniky – Kostol sv. Františka Assiského (obr. č. 4)

Obec sa objavuje v písomných prameňoch v roku 1282, v neskoršom období patrili Poniky medzi banské mestečká. K založeniu kostolíka sa viaže listina ostrihomského arcibiskupa Tomáša z 26. 8. 1310, ktorý povolil zriadiť faru v Ponikách. Povoleniu predchádzala žiadosť šľachticov Petra a Tomáša, synov Filipa zo Zvolena (Šotník 1999, s. 38). Ku kostolíku mali od začiatku blízko františkáni z kláštora v Slovenskej Lupči a františkánske motívy sa objavujú aj na freskách. Nimi bol kostolík vyzdobený začiatkom 15. storočia. Súbor nástenných malieb v Ponikách predstavuje asi najucelenejší zachovaný príklad výzdoby

stredovekých kostolíkov u nás. Okrem toho tu nájdeme viaceré originálne a na symboly bohaté výjavy, ktoré navrhli lupčianski františkáni. Typickým prvkom všetkých tunajších malieb sú doplnky v podobe pásov s nápismi (Podolinský 2008, s. 34-35).

Čerín – Kostol sv. Martina (obr. č. 5)

Čerín sa v písomných prameňoch prvýkrát spomína v roku 1300. Zakladateľom obce bol Pavol z Krtíša, ktorý dal na začiatku 14. storočia postaviť kostolík ako typickú ranogotickú stavbu. Má podobu obdĺžnikovej lode, kvadratického presbytéria a severnej sakristie. Kostolík je prístupný z juhu cez hodnotný gotický portál, na západnom priečelí stavby sú v štíte malé kruhové okná. Zachovaná je gotická kamenná krstiteľnica z konca 14. storočia. Nachádzajú sa tu tiež nástenné maľby zo štyroch období, z nich najvýznamnejšie je druhé, keď tu niekedy v poslednej tretine 14. storočia tvoril Majster z Čerína a jeho žiak či žiaci. U Majstra z Čerína nachádzame štýl škôl z oblasti severného Talianska, do ktorého vnášal už aj prvky zaalpskej gotiky, najmä s dôrazom na zachytenie emocionality v tvárach postáv. V roku 1483 bol pre kostolík vytvorený krídlový oltár, ktorého tabuľové obrazy namaloval maliar, ktorého volali Majster z Kremnice. Tohto významného predstaviteľa tabuľovej maľby, ktorý pôsobil na strednom Slovensku, maďarskí vedci identifikovali práve na základe analýz jeho obrazov z čerínskeho oltára. Od roku 1885 sa nachádza v Národnej galérii v Budapešti (Podolinský 2008, s. 31-33). V roku 2015 sa do kostola vrátila kópia tohto oltára, s myšlienkou jej vyhotovenia prišiel správca farnosti Čerín Mgr. Dušan Mesík (Fajčíková 2015, s. 4).

Horná Mičiná – Kostol sv. Michala archanjela (obr. č. 6)

Obec sa v historických záznamoch prvýkrát spomína v roku 1293 ako územie zemepána Mikeho, syna Radunovho, neskôr patrila zemepánom rodiny Benických (História 2016). Kostolík postavili okolo roku 1300, stavbu tvorí pozdĺžna loď, kvadratické presbytérium a severná sakristia. Freskami bol vyzdobený koncom 14. storočia. Podľa jedného odkrytého fragmentu ich maľoval ten istý umelec, ktorý je autorom obrazu sv. Juraja bojujúceho s drakom v Čeríne. Na južnej strane sa zachoval neskorogotický portál, jednoduchší portál je aj na západnom priečelí lode. Vnútrajšok osvetľujú vysoké a ešte veľmi úzke ranogotické okná. Nad západným vstupom sa nachádza jednoduché kruhové okno bez kružby (Horná Mičiná 2007–2016).

Špania Dolina – Kostol Premenenia Pána (obr. č. 7)

Obec v stredoveku preslávili bohaté náleziská medených rúd. Ich ťažbou a spracovaním sa stala známa nielen v Európe, ale aj v celom svete. Písomné zdroje kladú začiatky baníckej činnosti do roku 1006 do starohorskej oblasti Haliar. Oficiálna existencia obce Špania Dolina sa datuje na rok 1263, kedy je o nej zaznamenaná písomná zmienka (Špania dolina klenot Slovenska 2013, s. 3). Dominantou obce je kostolík, ktorého pôvod spadá do roku 1254, kedy bol vysvätený. Pôvodne išlo o románsku kaplnku, ktorú v roku 1593 rozšírili a prestavali v gotickom slohu. V južnej kaplnke je zachovaný portál s datovaním do roku 1593 (Špania dolina klenot Slovenska 2013, s. 9). Ku kostolu stojacemu na vršku vedie unikátne prekryté drevené schodisko so šindľovou striedkou a so 162 schodmi.

Jakub – Kostol sv. Jakuba (obr. č. 8)

Jakub bol založený na banskobystrickom mestskom území a patril medzi tzv. mestské osady. Prvá zmienka o ňom pochádza z 13. storočia. Obec nesie názov najstaršej stavby na jej území. Pôvodný kostolík bol postavený v roku 1318, dnes ho môžeme stotožniť so svätynou terajšieho chrámu sv. Jakuba. V roku 1516 bola k pôvodnej stavbe pristavaná loď s vežou, tak vznikol jednolodňový neskorogotický kostol s polygonálnym uzáverom. Celá stavba je zaklenutá hviezdicovito-sieťovou klenbou. Na klenbe sú kamenárske značky a erb rodu Fuggerovcov, ktorí sa spolu s banskobystrickým ťažiarom Michalom Königsbergom zaslúžili o výstavbu kostola. Na južnej strane kostola nájdeme okná s pôvodnými kružbami, na západnej strane neskorogotický portál. Súčasný oltár je replika z 19. storočia pôvodného neskorogotického krídlového oltára, z ktorého sa zachovalo osem obrazov s tabuľovými maľbami z čias okolo roku 1480. Zobrazujú výjavy zo života sv. Jakuba st., apoštola. V súčasnosti sa nachádza v Kresťanskom múzeu v Ostrihome. O starobylosti kostola svedčí zvon z roku 1486, ktorý je jeden z najstarších na Slovensku.¹

Sásová – Kostol sv. Antona a Pavla pustovníkov (obr. č. 9)

Stredoveká obec Sásová vznikla v druhej polovici 13. storočia. Patrocínium kostolíka je doložené z roku 1401, keď sa obec spomína pod názvom *Ide Anthonio*. Mala kontakt s vyspelými umeleckými dielňami, ktoré pôsobili v meste Banská Bystrica. Kostolík dal

¹ Informácie získané z informačnej tabule na bráne kostola v obci Jakub, kde autorom textu je Daniel Bédi.

postaviť okolo roku 1330 Mikuláš, syn magistra Donča, ako typickú vidiecku stavbu s obdĺžnikovou loďou, kvadratickým presbytériom a vstavanou západnou vežičkou. Rozsiahla prestavba sa realizovala na prelome 15. a 16. storočia a financoval ju bohatý banskobystrický mešťan a banský podnikateľ Michal Königsberger. V rámci nej bol kostolík zaklenutý neskorogotickými klenbami a dostal dva nové vyrezávané oltáre vysokej umeleckej hodnoty. Sú jedinečné v tom, že ich ústredná časť je stvárnená formou reliéfu, pretože zvyčajne majú gotické oltáre z nášho územia v skrini umiestnenú doskovú maľbu, alebo priamo plastiky patrónov. Oltár ako celok zhotovila banskobystrická dielňa. Presbytérium je zaklenuté unikátnou klenbou s pretínajúcimi sa rebrami, ktorú pravdepodobne navrhol známy staviteľ viedenského Dómu sv. Štefana Anton Pilgram. Dôkazom toho je aj jeho znak, vytesaný na jednom zo štítkov na klenbe. Na ďalších nájdeme znaky donátora prestavby Michala Königsbergera a pravdepodobne jeho manželky (Podolinský 2008, s. 26-27).

Dostupná literatúra a propagácia v tlači

Medzi odborné publikácie, kde je spracovaná téma gotiky na Slovensku a v rámci ktorej nájdeme spracované aj ranogotické sakrálne pamiatky na vidieku, patria:

Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia / Dušan Buran ... [et al.] – 1. vyd. – Bratislava : Slovenská národná galéria, 2003. – 879 s. : fotogr., reg. – ISBN 80-8059-080-X.

Středověká nástěnná malba na Slovensku / Vlasta Dvořáková, Josef Krása, Karel Stejskal ; fotogr. Alexander Paul. – 1. vyd. – Praha: Odeon ; Bratislava : Tatran, 1978. – 402 s. : fotogr. – Bibliogr. odkazy. Reg. Res. nem. a rus.

Zo starších výtvarných dejín Slovenska / zost. Marian Városov. – Bratislava : SAV, 1965. – 384 s. : faks., fotogr., ilustr. – Bibliogr. odkazy. Reg. Res. nem.

Za pozornosť v oblasti tejto tematiky stoja nasledujúce tri publikácie. Sú spracované odborne, pričom zachytávajú tie najpodstatnejšie informácie a dobre sa v nich orientuje aj laik. Autori pri zostavovaní zvolili systém, kde jednotlivé pamiatky v rámci Slovenska roztriedili podľa regiónov s vyznačením na mape, takže publikácie čitateľom poslúžia aj ako „sprievodcovia“ po týchto pamiatkach:

Kultúrne Krásy Slovenska. Gotické kostoly – vidiek / Štefan Podolinský ; zodp. red. Daniel Kollár. – 1. vyd. – Bratislava : DAJAMA, 2008. – 128 s. : fotogr., mapy. – Bibliogr. odkazy. Slovník. – ISBN 978-80-89226-91-7

Slovensko : ilustrovaná encyklopédia pamiatok : historická architektúra : pamiatky výtvarného umenia : pamätihodnosti / zost. Peter Kresánek ; fotogr. Peter Kresánek a Matej Longauer. – 1. vyd. – Bratislava : Simplicissimus, 2009. – 983 s. : fotogr, obr., mapy. – Reg. – ISBN 978-80-969839-0-2

55 najkrajších gotických pamiatok Slovenska / Stano Bellan ; zost. Magdaléna Belanová ; fotogr. Alexander Vojček. – 1. vyd. – Bratislava : Príroda, 2009. – 152 s. : fotogr., mapy. – ISBN 978-80-07-01641-5

Cieľom príspevku je, všimnúť si, do akej miery sú ranogotické kostolíky v okolí Banskej Bystrice propagované širokej verejnosti (mimo odborných publikácií) a ako sa tým prispieva k ich ochrane. Na základe excerptovania v regionálnej, ale aj v celoslovenskej tlači a na základe rešeršovania v databázach KIS3G, možno tlač, podľa najväčšieho výskytu článkov s danoutematikou rozdeliť nasledovne:

Printová

Regionálna tlač

Bystrický permon

Banskobystrické noviny My (ISSN 1335-8367)

Zvolensko – Podpolianske noviny My (ISSN 1338-1725)

Celoslovenská tlač

Katolícke noviny (ISSN 0139-8512)

Národná osveta (ISSN 1335-4515)

Slovensko (ISSN 0231-7303)

Slovenský denník : noviny Kresťansko-demokratického hnutia

Krásy Slovenska (ISSN 0323-0643)

Slovenka (ISSN 0231-6676)

Život (ISSN 0139-6323)

Vedecko-populárne časopisy

Pamiatky a múzeá (do roku 1991 Vlastivedný časopis) (ISSN 1335-4353)

Historická revue (ISSN 1335-6550)

Internetová

www.apsida.sk

www.pamiatkynaslovensku.sk

www.slovenskaroute66.sk

www.virtualtravel.sk

Vybrané príklady propagácie kostolíkov v printovej tlači:

Návrat kópie vzácneho oltára / Kveta Fajčíková. – Fotogr. – In: My Banskobystrické noviny. – ISSN 1335-8367. – Roč. 24, č. 15 (2015), s. 4.

Nález gotického dvojkríža v Zolnej / Radoslav Ragač. – Fotogr. – Bibliogr. odkazy. – In: Pamiatky a múzeá. – ISSN 1335-4353. – Roč. 53, č. 2 (2004), s. 22 – 23.

Tajomstvá kostola v Sásovej / Katarína Lichá. – Fotogr. – In: Historická revue. – ISSN 1335-6550. – Roč. 12, č. 1(2001), s. 12 – 13.

Tri gotické skvosty. – Fotogr. – In: Krásy Slovenska. – ISSN 0323-0643. – Roč. 92, č. 1 – 2 (2015).

Ako príklad, že propagácia pamiatok má dosah na ich ochranu, slúži kostolík v Čeríne. Zapojil sa do verejného hlasovania Nadácie VÚB o grant na reštaurovanie, v ktorom zvíťazil a v súčasnosti už v kostolíku prebieha reštaurácia fresiek:

Aj vy môžete podporiť obnovu vzácných fresiek v našom regióne – svojim hlasom [online] / ETA. – Fotogr. – In: našaBystrica.sk [cit. 2016-10-02]. – Petit Press, 1997 – 2016. – Dostupné z: <http://nasabystrica.sme.sk/c/20095699/aj-vy-mozete-podporit-obnovu-vzacnych-fresiek-v-nasom-regione-svojim-hlasom-foto.html>

Vzácné fresky z Čerína odkrývajú nové tajomstvá [online] / Kveta Fajčíková. – Fotogr. – In: našaBystrica.sk [cit. 2016-10-02]. – Petit Press, 1997 – 2016. – Dostupné z: <http://nasabystrica.sme.sk/c/20250321/vzacne-fresky-z-cerina-odkryvaju-nove-tajomstva-foto.html>

Podobným príkladom je aj kostolík v Zolnej, kedy sa po jeho návšteve princom Charlesom začalo o ňom viac písať a podarilo sa tak získať finančné prostriedky na jeho čiastočnú postupnú opravu:

Kostolík v Zolnej, ktorý navštívil aj princ Charles, potrebuje opravu [online] / TASR. – Fotogr. – In: Pluska [cit. 2016-10-02]. – News and Media Holding, 2016. – Dostupné z: <http://www.pluska.sk/regiony/stredne-slovensko/kostolik-zolnej-ktory-navstivil-aj-princ-charles-potrebuje-opravu.html>

Murivo kostola má za sebou reštaurátorský výskum [online] / TASR. – Fotogr. – In: nášZvolen.sk [cit. 2016-10-02]. – Petit Press, 1997 – 2016. – Dostupné z: <http://naszvolen.sme.sk/c/6231914/murivo-kostola-ma-za-sebou-restauratorsky-vyskum.html>

Spracované monografie či pamätnice dotknutých obcí, kde sa tiež nachádzajú zmienky o ich kostolíkoch, a tým rovnako prispievajú k ich propagácii a dostávajú tak do povedomia ich kultúrno-historickú hodnotu:

Čerín / Zita Janotková ; fotogr. Archív obce, Archív pamiatkového ústavu, Ján Kozelnický. – 1. vyd. – Banská Bystrica: SCM, 1994. – 57 s. : fotogr. – Bibliogr. odkazy. – ISBN 80-967205-1-1.

Čriepky z histórie Očovej a okolia / Zuzana Filová. – Očová: Obecný úrad, 2013. – 126 s. : faks., fotogr., ilustr. – Bibliogr. odkazy. – ISBN 978-80-971403-9-7.

Horná Mičiná : pamätnica k 700. výročiu založenia obce / Valéria Chromeková, Alexandra Bitušíková. – 1. vyd. – Banská Bystrica: DATEI, 1993. – 134 s. : fotogr. – Bibliogr. odkazy.

Očová – história a súčasnosť / Július Alberty ... [et al.] ; fotogr. Marián Šagát. – Žilina: Knižné centrum, 1999. – 151, [40] s. : fotogr., mapy. – Res. angl., nem., rus. – ISBN 80-8064-026-0 *Očová, Očová*. – 1. vyd. – Bratislava: Príroda, 1979. – 113 s. : fotogr. – Bibliogr. odkazy. Res. angl. a nem.

Sásová a Rudlová : monografia obcí / Marcel Pecník, Vladimír Sklenka ... [et al.] ; fotogr. Vladimír Sklenka ... [et al.] – Banská Bystrica : Centrum pre rozvoj cestovného ruchu, 2010. – 210 s. : faks., fotogr., grafy, kresby, mapy, tab. – Bibliogr. odkazy. Pozn. Res. angl., maď. a nem. – ISBN 978-80-970079-1-2

Špania dolina klenot Slovenska / kolektív autorov ; fotogr. Ivan Čillík ... [et al.] ; preklad Pavel Berec ... [et al.] – Žiar nad Hronom: Aprint, 2013. – 99 s. : fotogr., ilustr., mapy. – Bibliogr. odkazy. Súbež. text angl. a nem. – ISBN 978-80-89415-12-0

Napriek tomu, že na územie Slovenska prenikla gotika oproti západnej Európe s oneskorením, vďaka relatívne priaznivým podmienkam, ktoré súviseli s rozvojom miest na konci 13. storočia, zanechala u nás pomerne veľký počet gotických pamiatok. Spadajú sem hlavne gotické kostolíky na vidieku, čo súviselo s rozvojom vidieckych sídel spolu s mestskými, a s tým, že prostredníctvom týchto menších stavieb mohla začať gotika uplatňovať spočiatku menšie a menej náročné prvky.

V okolí Banskej Bystrice, významného stredovekého mestečka, ktorého činnosť a činnosť okolitých obcí súvisela hlavne s banskou činnosťou, sa nájdu kostolíky z tohto obdobia v obciach *Očová, Zolná, Poniky, Čerín, Horná Mičiná, Špania Dolina* a v mestských častiach Banskej Bystrice – *Jakub* a *Sásová*. Všetky sú datované do obdobia ranej gotiky a komplexným zapojením všetkých umeleckých oblastí gotiky, ktoré tu môžeme pozorovať, vynikajú vysokou kultúrno-historickou hodnotou. Osobitne fresková výzdoba niektorých z nich dosahuje európsku úroveň.

Spoločnosť si postupne začína uvedomovať kultúrno-historickú a duchovnú hodnotu týchto pamiatok, nášho hmotného kultúrneho dedičstva a s rozvíjajúcim sa cestovným ruchom podporuje ich obnovu. Svedčí o tom aj množstvo článkov mimo odborných publikácií a rovnako propagácia týchto pamiatok v rôznych bulletinoch, turistických sprievodcoch, či na internetových stránkach obcí, alebo internetových stránkach zameraných na rozvoj cestovného ruchu. Príkladom takejto pozitívnej propagácie sú napr. kostolík v Čeríne, či v obci Zolná, vďaka čomu sa podarilo získať finančné prostriedky na ich obnovu. Je to správny smer, ktorý vedie k zachovaniu tohto kultúrneho dedičstva pre ďalšie generácie.

Obrazová príloha

Obr. č. 1: Mapa regiónu Banskej Bystrice so zvýraznenými obcami, v ktorých sa nachádzajú ranogotické kostolíky.

HRAŠKO, Ondrej. *Banská Bystrica a okolie* [mapa]. [Banská Bystrica: CBS, 2013].

Obr. č. 2: Kostol Všetkých svätých v Očovej

Foto: Dana Chalupková

Obr. č. 3: Kostol sv. Matúša v Zolnej
Foto: Dana Chalupková

Obr. č. 4: Kostol sv. Františka Assiského
v Ponikách
Foto: Dana Chalupková

Obr. č. 5: Kostol sv. Martina v Čeríne
Foto: Dana Chalupková

Obr. č. 6: Kostol sv. Michala archanjela
v Hornej Mičinej
Foto: Dana Chalupková

Obr. č. 7: Kostol Premenenia Pána
v Španej Doline
Foto: Dana Chalupková

Obr. č. 8: Kostol sv. Jakuba
v Jakube
Foto: Dana Chalupková

Obr. č. 9 Kostol sv. Antona a Pavla pustovníkov v Sásovej
Foto: Dana Chalupeková

Zoznam bibliografických odkazov

BURAN, Dušan et al., 2003. *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava: Slovenská národná galéria. ISBN 80-8059-080-X.

FAJČÍKOVÁ, Kveta, 2015. Návrat kópie vzácneho oltára. In: *My Banskobystrické noviny*. Roč. 24, č. 15, s. 4. ISSN 1335-8367.

História: Horná Mičina, 2016 [online]. 2016 [cit. 2016-10-02]. Dostupné z: <http://www.hornamicina.eu/obec/historia>

Horná Mičina. 2007 – 2016, 2016 [online]. In: *apsida.sk* [cit. 2016-10-02]. Dostupné z: <http://www.apsida.sk/c/6362/horna-micina>

KOVAČOVIČOVÁ, Blanka, 1955. Stavebné pamiatky mesta. In: Ján KOVÁČ a Pavol SCHOLTZ, eds. *Banská Bystrica: sborník prác k 700. výročiu založenia mesta*. Martin: Osveta, s. 67 – 74.

PODOLINSKÝ, Štefan, 2008. *Kultúrne Krásky Slovenska. Gotické kostoly – vidiek*. Bratislava: DAJAMA. ISBN 978-80-89226-91-7.

RATKOŠ, Peter, 1955. Banskobystrické baníctvo za feudalizmu. In: Ján KOVÁČ a Pavol SCHOLTZ, eds. *Banská Bystrica: sborník prác k 700. výročiu založenia mesta*. Martin: Osveta, s. 29 – 45.

Špania dolina klenot Slovenska, 2013. Žiar nad Hronom: Aprint. ISBN 978-80-89415-12-0.

ŠOTNÍK, Stanislav, 1999. Zakladacia listina fary v Ponikách z roku 1310. In: *Slovenská archivistika*. Roč. 34, č. 1, s. 36 – 54. ISSN 0231-6722.

III. TEMATICKÝ BLOK

BANKOVNICTVÍ A JEHO VÝZNAMNÍ PŘEDSTAVITELÉ V ČECHÁCH A NA SLOVENSKU

„VKLADNÁ KNIŽKA HREJE LEPŠIE AKO KOŽUCH!“ ALEBO „KTO POČTUJE, TEN GAZDUJE!“

(Niekoľko poznámok o kalendároch vybraných slovenských peňažných inštitúcií)

Mgr. Katarína Pekařová, PhD.

Univerzitná knižnica v Bratislave

Abstrakt

Cieľom príspevku bolo podať (bez nároku na hlbšiu analýzu) základné obsahové i formálne vlastnosti kalendárov vybraných slovenských peňažných inštitúcií. Popri ich všeobecnej charakteristike sme sledovali len vybrané okruhy príspevkov, a to pramenný materiál k dejinám jednotlivých bankových ústavov a ďalej formy a metódy šírenia finančno-právnej gramotnosti, resp. osvety. Z tohto aspektu sme sledovali Kalendár Hospodárskej banky v Trnave (1909–1914), Kalendár Slovenskej banky v Bratislave (1924–1932, 1938) a Kalendár Národnej banky v Banskej Bystrici (1929–1933, 1938).

Abstract

This article aims to interpret (forgoing a deeper analysis) the basic content and formal attributes of calendars of selected Slovak financial institutions. We have monitored the general characteristics of the calendars and also studied a specific range of articles such as source materials pertaining to the history of individual banks or forms and methods of spreading financial and legal literacy (awareness rising). From this perspective, we have monitored the Calendar of Economic Bank in Trnava (1909-1914), the Calendar of Slovak Bank in Bratislava (1924-1932, 1938) and the Calendar of National Bank in Banská Bystrica (1929-1933, 1938).

Kabinet retrospektívnej bibliografie Univerzitetnej knižnice v Bratislave sa od 60. rokov minulého storočia podieľa na realizácii programu Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie výskumom a bibliografickým spracovávaním nepravých periodík, dnes

nazyvaných seriálmi.¹ Do tejto kategórie dokumentov patria aj kalendáre, ktoré sa na oddelení bibliograficky spracovali ako prvé, a ktorých výsledkom bola jedinečná bibliografia kalendárov.² V rámci výskumu dejín knižnej kultúry boli kalendáre z viacerých aspektov podrobené analýze,³ kalendárom peňažných inštitúcií sa však doteraz nevenovala pozornosť. Túto terra incognita by sme chceli zmapovať v nasledujúcom príspevku, ktorého cieľom je podať (bez nároku na hlbšiu analýzu) základné obsahové i formálne vlastnosti kalendárov vybraných slovenských peňažných inštitúcií.⁴ Popri všeobecnej charakteristike budeme sledovať len vybrané okruhy príspevkov, a to pramenný materiál k dejinám jednotlivých bankových ústavov a ďalej formy a metódy šírenia finančno-právnej gramotnosti, resp. osvety. Finančná gramotnosť patrí v súčasnosti k často pertraktovaným témam v médiách, formy jej šírenia v minulosti sa však sledujú len okrajovo.⁵

Všeobecná charakteristika kalendárov peňažných inštitúcií

„Majetok Tvoj je silou národa!“

Kalendáre bankových inštitúcií mali rovnakého adresáta, svojim obsahom oslovovali v prvom rade účastinárov banky, ale tiež klientov, resp. potenciálnych klientov banky. Boli teda adresované majetnejšej (a teda aj vzdelanejšej) vrstve slovenského obyvateľstva. Kalendár napĺňal dva približne rovnocenné zámery, na jednej strane mal propagovať jednotlivé banky a ich produkty a tiež slúžil na propagáciu rôznych podnikov vlastnených bankou či jednotlivými účastinármi poprípade klientmi banky. Na druhej strane kalendár predstavoval významnú platformu pre šírenie osvetových i národno-politických cieľov. Kalendáre slovenských peňažných inštitúcií po celý čas svojho trvania kládli dôraz na osvetu finančno-právneho charakteru, ktorá v iných dobových kalendároch nebola tak cieľavedomá.

Svojou štruktúrou sa nelíšili od ostatných dobových kalendárov, obsahovali rubriky pre zábavu i poučenie čitateľa.

Zostavovateľom kalendárnej časti vo všetkých sledovaných kalendároch bol známy popularizátor prírodných vied Ján Alojz Wagner (1864 – 1930), zakladateľ Prvej slovenskej

¹ Seriál je však širší pojem. Za nepravé periodiká sa považujú periodické publikácie vychádzajúce postupne (raz ročne) v samostatných, spoločným názvom, priebežným označením spojených častiach s úmyslom stáleho pokračovania.

² *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*. 1984.

³ Výsledky doterajších výskumov

PEKAŘOVÁ, Katarína a kol. *Fragmenty z kultúrnej histórie v kalendároch*. 2015.

⁴ Pri vypracovaní príspevku sme zohľadňovali ich zachovanosť vo fondoch UK Bratislava.

⁵ V historiografii sa venovala pozornosť skôr osvete hospodárenia obcí ako jednotlivca.

HOLEC, Roman. Ako Martin Rozumný zbohatol a s ním celá dedina, s. 39-49.

poisťovne v Bratislave. Po jeho smrti sme sa stretli s menami českých odborníkov, napr. v *Kalendári Národnej banky v Banskej Bystrici* hvezdársku časť zostavoval dr. Jaroslav Štěpánek a kalendárnu časť Jaroslav Velek.

Kalendáre každoročne prinášali adresár, ktorý do roku 1918 obsahoval „*rodoslovie najjasnejšieho rakúskeho cis. a uh. kráľovského domu*“ a po roku 1918 prinášal informácie o Ústredných úradoch Čs. republiky, Krajinskom úrade pre Slovensko, zastupiteľských úradoch cudzích štátov v Prahe alebo naše zastúpenia v druhých štátoch, a pod.

Zábavné rubriky kalendárov prinášali pôvodné i prekladové žánre literatúry. Spoločným znakom týchto kalendárov je, že na svojich stránkach prinášali mimoriadne veľa humoru. Anekdoty sú výborným historickým i literárnym prameňom, ktorý osvetľuje dobovú náladu i mentalitu ľudí (národa či niektorej spoločenskej vrstvy). Slovné a kreslené anekdoty tvorili nielen samostatné rubriky, ale slúžili aj ako predely medzi jednotlivými článkami či rubrikami a pod.

Náučné rubriky širili osvetu predovšetkým v oblasti vlastivedy, hospodárstva (zvlášť poľnohospodárstva) a tiež zdravotníctva. Špecifikum kalendárov bankových inštitúcií bolo šírenie úzko súvisiacej finančnej a právnej osvetly. Príspevky s touto tematikou možno rozdeliť do dvoch okruhov. Prvý z nich prinášal celý rad informácií praktického charakteru, ktoré mali napomôcť každodennému hospodáreniu jednotlivcov, či rodín alebo menších hospodárstiev počnúc násobilkou, cez rôzne prepočty úrokov po poštové tarify a kolkové poplatky, či tabuľky na vyrátanie dennej pláce a pod. Druhý okruh tvoria príspevky, ktoré prístupným spôsobom ozrejmujú jednotlivé finančné pojmy, prinášajú základné pravidlá hospodárenia domácností či menších podnikov, samozrejme propagujúc predovšetkým produkty jednotlivých bánk. Dôraz sa kládol na poctivú prácu a na sporenie, (na rozdiel odo dneška, keď sa ponúkajú najmä úvery a pôžičky).

Do roku 1918 sa aj kalendáre bankových inštitúcií usilovali podporovať a zvyšovať národné povedomie slovenského národa, a to prostredníctvom rôznych žánrov literatúry, informáciami o dianí v národnom živote v minulosti i v súčasnosti, spoznávaním národných dejateľov a pod. Po roku 1918 tento aspekt v kalendároch bankových inštitúcií nie je taký výrazný. Do popredia sa dostávajú myšlienky, ktoré kladú dôraz na prosperujúcu ekonomiku národa, v ktorej „*národné bohatstvo tvoria bohatí jednotlivci.*“ Práve tak sú kalendáre zaujímavé aj z hľadiska pramenného materiálu k dejinám jednotlivých bánk, ich osobností a k súdobej činnosti peňažných ústavov.

K ďalším pravidelným rubrikám patril zoznam trhov a jarmokov v Uhorsku, resp. po roku 1918 v ČSR. O vybraných kalendároch peňažných inštitúcií, môžeme povedať, že boli hojne

„Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje!“

ilustrované. V neposlednom rade treba upozorniť aj na ich bohaté inzertné prílohy, v ktorých propagovali nielen samotnú banku, jej produkty, podniky, ktoré vlastnili, ale inzerovali tu svoje firmy, či výrobky, popri klientoch banky aj ďalšie firmy pôsobiace v Uhorsku či Čechách.

Kalendár Hospodárskej banky v Trnave (1909 – 1912)⁶

„Ak Ti záleží na pokroku svojho národa, vzdelávaj sa, pracuj a spor!“

Hospodárska banka v Trnave vydávala svoj kalendár v rokoch 1909–1914 s podtitulom *„pre slovenských hospodárov“*⁷ (obr. č. 1). Na svojich stránkach pravidelne prinášal zoznam zakladateľov a členov správy Hospodárskej banky, ďalej menoslov dozorného výboru, ako aj úradníkov banky a jej expozitúr a tiež dôverníkov Hospodárskej banky v rôznych lokalitách. Pre zaujímavosť môžeme spomenúť, že v tom čase jednotlivé pobočky banky zamestnávali 6-7 úradníkov (mužov) spolu s domovníkom. Hneď v prvom ročníku účtovník Hospodárskej banky Pavel Pietor opísal okolnosti založenia banky, hodnotil jej prvé valné zhromaždenie a prvý obchodný rok, ako aj finančnú situáciu banky v treťom roku pôsobenia 1909.⁸ Každoročne uverejňovali neautorizované propagačné články adresované najmä roľníkom a vinohradníkom, v ktorých osvetľovali dôvody založenia a ciele banky, vyzývali k sporeniu a objasňovali výhody sporenia práve v Hospodárskej banke.⁹

K najproduktívnejším autorom príspevkov s tematikou finančno-právnej osvety patril martinský rodák, právnik Milan Ivanka (1879–1950), neskorší politik a publicista, ktorý pôsobil v rokoch 1904–1918 ako advokát v Trnave a bol tiež členom správy Hospodárskej banky v Trnave. Vo svojich príspevkoch nabádal čitateľov k sporeniu, v jednom z nich ponúkol návod, ako zbohatnúť. K dosiahnutiu tohto cieľa stanovil štyri základné pravidlá: započat' i skončiť každú prácu v mene Božom; usilovne pracovať; vzdelávať sa a učiť sa; a sporiť – samozrejme v Hospodárskej banke.¹⁰ Vo väčšine článkov poučoval slovenského

⁶ Hospodárska banka v Trnave vznikla v roku 1906. Poskytovala úvery statkárom a drobným roľníkom na nákup poľnohospodárskych strojov. Po vzniku Československej republiky preložila svoje sídlo do Bratislavy a stala sa jednou z najväčších slovenských bánk. Zdroj : <http://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/archivne-fondy/hospodarska-banka-bratislava>

⁷ Ročníky 1909 – 1913 tlačil Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Turčianskom Sv. Martine, posledný ročník vyšiel u J. Páričku v Ružomberku.

⁸ PIETOR, Pavel. Hospodárska banka v Trnave. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok 1909*, s. 136-142.

⁹ Takými sú napríklad: Pomáhajme si. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok 1910*, s. 76; Zakupujme istiny! In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok 1913*, s. 76-77; Ohlas k roľníkom a vinohradníkom trnavského a pezinského okolia. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok 1913*, s. 74-77.

¹⁰ IVANKA, Milan. Ako zbohatnúť. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok 1909*, s. 133-135.

„Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje!“

čitateľa, ako sa pripraviť na súdy – aké náležitosti bude potrebovať (písomné doklady, svedkovia)¹¹ atď., resp. ako sa vyhnúť súdom napr. pri del'be rodičovského majetku.¹² Ďalšie neautorizované články vysvetľovali význam niektorých náležitostí pri obchodovaní (napr. ako zostaviť kúpno-predajnú zmluvu¹³) alebo objasňovali niektoré právne pojmy.¹⁴

Kalendár Slovenskej banky v Bratislave¹⁵

„Prvým vkladom začína len pravá radosť zo života!“

Slovenská banka vydávala svoj kalendár v rokoch 1924–1938 s podtitulom *Kalendár pre účastinárov Slovenskej banky*.¹⁶ Zaujímavosťou kalendárnej časti dokumentu je, že jednotlivé mesiace boli ilustrované kresbami budov filiálok banky. Vnútorne a zadná strana obálky slúžili na kreslenú i slovnú reklamu produktov banky.

V kalendároch bankových inštitúcií po roku 1918 nachádzame oveľa viac údajov o činnosti banky. V tomto konkrétnom prípade môžeme hovoriť aj o „hybridnom“ type dokumentu, pretože v rámci kalendára sa uverejňovali každoročné výročné správy a záverečné účty Slovenskej banky v Bratislave. Aj tento kalendár pravidelne prinášal menoslov správy a riaditeľstva banky, funkcionárov banky, ale tiež životopisné medailóny, resp. nekrológy zakladateľov a činovníkov banky či akcionárov banky (Vladimír Makovický, Samuel Zoch, Matúš Dula, Vavro Šrobár) ilustrované fotografiami. Pri výročiach banky vyšli aj obsiahle články hodnotiace uplynulé obdobie.¹⁷

Materiál uverejnený v kalendári ponúkal možnosť všimnúť si, ako sa ženy umiestňovali vo vtedajšom bankovom sektore. Podľa kalendára na rok 1926 bolo v centrále banky zo 64 úradníkov 13 žien, ďalších 24 žien bolo zamestnaných v rôznych filiálkach. Z celkového počtu 293 zamestnancov tvorili ženy viac ako 12%. V roku 1938 (teda o niečo viac ako desaťrošie neskôr) mala banka spolu s filiálkami 289 úradníkov z toho 19 žien (6 žien pracovalo v centrále – z toho 1 telefonistka a 13 žien vo filiálkach), čo predstavuje už

¹¹ IVANKA, Milan. Niečo o súdoch. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok 1914*, 83-85.

¹² IVANKA, Milan. Opatera a úžitok. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok 1913*, s. 65-68.

¹³ A.R. Kúpno-odpredajná zmluva. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok, 1909*, 58-61.

¹⁴ -o-. Fideikomisný majetok. In: *Kalendár Hospodárskej banky na rok, 1914*, s. 78-79.

¹⁵ Banka vznikla v roku 1879 pod názvom Ružomberský účastinársky úverový spolok v Ružomberku, iniciátormi jej založenia boli bratia Peter a Daniel Makovickí. Koncom prvého desaťročia 20. stor. sa stala najväčším slovenským peňažným ústavom. Po vzniku Československa zmenila názov na Slovenská banka a presídlila do Bratislavy. Mala širokú sieť filiálok a pobočiek. V roku 1948 splynula s Tatrabankou. Dostupné z: <http://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/archivne-fondy/slovenska-banka-bratislava>

¹⁶ V rokoch 1933 – 1937 nevychádzal.

Bibliografia, ref. 2, s. 182.

¹⁷ Takými boli napr.: Slovenská banka 1879 – 1924. In: *Kalendár Slovenskej banky .1925*, s. 35-42; alebo Stručný prehľad činnosti banky 1879 – 1927. In: *Kalendár Slovenskej banky. 1929*, s. 37-43.

len 6,5%. Vystáva otázka, aké boli príčiny tohto klesajúceho trendu zamestnanosti žien v bankovníctve.¹⁸

Po roku 1918 sa na stránkach kalendárov bankových inštitúcií stretávame s oveľa širšou paletou tematiky z oblasti finančno-právnej osvety. V *Kalendári Slovenskej banky* ([obr. č. 2 a 3](#)) uverejnil viacero článkov už spomínaný Ján Alojz Wagner, ktorý písal najmä o poisťovníctve a o výhodách poistenia.¹⁹ Zaujímavý bol príspevok Gustáva Adolfa Koričanského (1886–1947) riaditeľa jednej z filiálok Slovenskej banky, ktorý je známy aj ako hudobný kritik, klavirista či organizátor hudobného života v Bratislave. V kalendári uverejnil úvahu o súvislostiach medzi obchodom a morálkou.²⁰

Na stránkach kalendára zostavovatelia priniesli výklady nových zákonov súvisiacich s peňažníctvom a obchodovaním, informovali o nových pomeroch v bankovníctve, o úlohách a štruktúre Národnej banky československej, o možnostiach hospodárenia v obciach apod. V spektre tém mala svoje zastúpenie aj história platidiel, či výstraha pred baktériami na bankovkách. Kľúčové príspevky osvetľovali ekonomické pojmy, napomáhali čitateľom orientovať sa v dobových finančných produktoch a učili správne hospodáriť s peniazmi. Tieto poučné príspevky nabádali čitateľa k poctivej práci a k hospodárnemu využívaniu času. Pre účelné zaobchádzanie s financiami odporúčali kontrolu výdavkov, informovali o základných pravidlách hospodárenia (v duchu hesla „*nevydávaj viac ako prijímaš*“) a zdôrazňovali dôležitosť šetrenia peňazí.²¹ Autori obyčajne v závere zdôvodňovali výhody sporenia – prirodzene v Slovenskej banke – aj s príkladmi prepočtov zisku pri sporení.²² Do popredia sa dostáva význam sporenia v rodine, s dôrazom na úlohu matky pri výchove detí k sporivosti.²³

V rámci praktických informácií potrebných ku každodennému hospodáreniu na stránkach *Kalendára Slovenskej banky* pribudla pravidelná rubrika *Kniha domáceho účtovníctva a dôležité zápisky hospodára*, v ktorej si čitatelia mohli viesť evidenciu príjmov a výdavkov po jednotlivých mesiacoch, svoje dlžoby i pôžičky, záznamy o poistení, inventár

¹⁸ Vývoj statusu bankového úradníka v konkrétnej banke sledujú vo viacerých kapitolách autori: HOLEC, Roman a Ľudovít HALLON. *Tatra banka v zrkadle dejín*. 2007, s. 94-110, 189-206, 240-254 a 292-304.

¹⁹ WAGNER, Ján A. Niekoľko slov o poisťovníctve. In: *Kalendár Slovenskej banky v Bratislave*. 1925, s. 43-45; *Základy poistenia*. 1926, s. 59-61.

²⁰ KORIČANSKÝ, G. Obchod a morálka : (malá psychologická úvaha). In: *Kalendár Slovenskej banky v Bratislave*, 1938, s. 66-68.

²¹ Napr.: (Fejfar). Nechcime zostať chudobnými! In: *Kalendár Slovenskej banky v Bratislave*. 1925, s. 46-49.

²² X.Y. O sporivosti nášho ľudu. In: *Kalendár Slovenskej banky v Bratislave*. 1927, s. 52-54.

²³ PROCHÁZKA, František a Jan Eugen SEQUARDT. Sporivosť a život rodinný. In: *Kalendár Slovenskej banky v Bratislave*. 1928, s. 47-52.

PROCHÁZKA, František a Jan Eugen SEQUARDT. *Spoření a život rodinný*. Praha: Jednota Českých Střádalů, 1927 (druhé vydanie).

„Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje!“

hospodárskeho či domáceho zariadenia, rôzne iné údaje súvisiace s hospodárením na poliach či pri chove dobytka. Súčasťou rubriky bola aj domáca matrika.

Kalendár Národnej banky v Banskej Bystrici²⁴ (obr. č. 4)

„Ulož prvú korunu a staneš sa kapitalistom!“

Národná banka v Banskej Bystrici vydávala svoj kalendár v rokoch 1929–1938. Zaujímavosťou kalendárnej časti je, že „motto“ jednotlivých mesiacov sa skladalo z dvoch častí, prvá bola národného charakteru alebo čerpala z ľudovej múdrosti, druhá časť vždy nabádala k sporeniu, resp. ponúkala produkty banky. Pre ilustráciu uvedieme motto na mesiac november:

„Tam kde niet milosti, ani jej nehľadaj
bez biedy, bez boja víťazstvo nečakaj!
Koniec roka sa blíži. Pamätuj na
svoju starobu, kedy obyčajne človeka
všetko opustí. Vkladná knižka Národ-
nej banky úč. spol. ťa však nikdy ne-
opustí!“

Aj na stránkach tohto kalendára nájdeme pramene k dejinám vydavateľskej inštitúcie, teda Národnej banky v Banskej Bystrici. Pri príležitosti 25. výročia založenia banky vyšiel obsiahly neautorizovaný článok, ktorý hodnotil retrospektívne činnosť banky.²⁵ Oveľa hodnotnejší je však početný biografický materiál o zakladateľoch banky, ktorý spolu s fotografiami dnes predstavuje vzácny prameň. Išlo nielen o známe osobnosti (napr. riaditelia banky Ján Vesel a Viliam Pauliny), ale viac ako desiatku dnes už menej známych osobností, akými boli členovia správy banky Ján Kmeť, či pokladník bývalej Zvolenskej banky Jozef Herman.²⁶

²⁴ Vznikla v roku 1902 pod názvom Zvolenská ľudová banka so sídlom vo Zvolene. Predsedom správy sa stal Ján Vesel, neskôr Viliam Pauliny. V roku 1921 sa zmenil jej názov na Národná banka so sídlom v Banskej Bystrici. Pod týmto názvom pôsobila až do roku 1940, kedy bola premenovaná na Stredoslovenskú banku. Zanikla v roku 1948 splynutím s Tatra bankou. Zdroj: <http://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/archivne-fondy/stredoslovenska-banka-banska-bystrica>

²⁵ 25 ročné jubileum Zvolenskej ľudovej banky. In: *Kalendár Národnej banky úč. spol. v Banskej Bystrici*. 1929, s. 58-64; do tohto radu môžeme zaradiť i príspevok: 26 ročná činnosť Národnej banky úč. spoločnosti. In: *Kalendár Národnej banky úč. spol. v Banskej Bystrici*. 1930, s. 135-137.

²⁶ Biografický materiál bol sústredený v ročníkoch 1930 a 1931, ale aj v ďalších nájdeme biografické príspevky.

Aj *Kalendár Národnej banky* priniesol celý praktických informácií čitateľom, ktoré prispeli k ich finančnej gramotnosti. Na jeho stránkach sme zaznamenali väčší počet autorizovaných článkov. Viacero príspevkov tu publikoval hlavný riaditeľ banky Viliam Pauliny, z nášho hľadiska je najzaujímavejší obsahly príspevok, v ktorom hodnotil situáciu v slovenskom peňažníctve a jeho vývoj v rámci Československa.²⁷ Nájde tu aj prevzatý a preložený článok Viliama Pospíšila, vtedajšieho guvernéra Národnej banky Československej o zlatej mene v Československu.²⁸ Spomedzi ďalších prispievateľov k najaktívnejším patrili Eugen Bukový a Matej Kachnič, ktorých však neevidujú ani celoslovenské ani regionálne biografické slovníky.²⁹ Bukový vo viacerých svojich didakticko-osvetových príspevkoch venoval pozornosť deťom a mladšej generácii. Mladým začínajúcim obchodníkom a živnostníkom objasňoval hlavné činitele hospodárskeho života, za ktoré označil „*prácu, šetrenie, sporivosť a podnikanie*“, ktoré považoval za rovnako významné pre jednotlivca i pre celý národ slovenský. V závere príspevku rozoberal možnosti sporenia, za najvýhodnejšiu formu považoval – ako inak – ukladanie úspor v peňažných ústavoch.³⁰ V inom príspevku sa zaoberal významom sporenia školskej mládeže a ich výchovou k správnym zásadám sporenia. Banky v snahe podporiť deti v sporení dali vyrobiť kovové pokladničky, ktoré si mohli deti zapožičať. Vyzdvihol i konkrétny príklad učiteľa Nezbedu z obce Bukovec, ktorý pre svoju triedu na ľudovej škole zapožičal 18 pokladničiek.³¹ Bukový aj v ďalších svojich príspevkoch objasňoval výhody sporenia v peňažných inštitúciách.³²

Výchove k sporeniu dospelých mali napomôcť didaktické texty vo forme vtipných humorných dialógov medzi povedzme Ďurom a Janom, ktoré sa odohrávali na trhu, či v krčme.³³ Na stránkach *Kalendára Národnej banky* sme sa stretli aj s recenziou (či autorecenziou), keď vydavateľ viacerých odborných časopisov pre živnostníkov

²⁷ PAULINY, Viliam. O slovenskom peňažníctve. In: *Kalendár Národnej banky, účastinnej spoločnosti v Banskej Bystrici*. 1929, s. 101-104.

²⁸ POSPÍŠIL, Viliam. Zlatá mena v Československu. In: *Kalendár Národnej banky, účastinnej spoločnosti v Banskej Bystrici*. 1931, s. 120-124.

²⁹ *Slovenský biografický slovník*. 1-6 zv. Martin: Matica slovenská, 1986 – 1994 alebo *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2002.

³⁰ BUKOVÝ, Eugen. Pracuj, šetri a podnikaj! (niekoľko slov venovaných slovenskému obchodnému a živnostenskému dorastu). In: *Kalendár Národnej banky, účastinnej spoločnosti v Banskej Bystrici*. 1929, s. 79-83.

³¹ BUKOVÝ Eugen. O sporivosti detí a školskej mládeže. In: *Kalendár Národnej banky, účastinnej spoločnosti v Banskej Bystrici*. 1930, s. 76-79.

³² BUKOVÝ, Eugen. Neuschovávajme svoje úspory doma. In: *Kalendár Národnej banky, účastinnej spoločnosti v Banskej Bystrici*. 1931, s. 86-89.

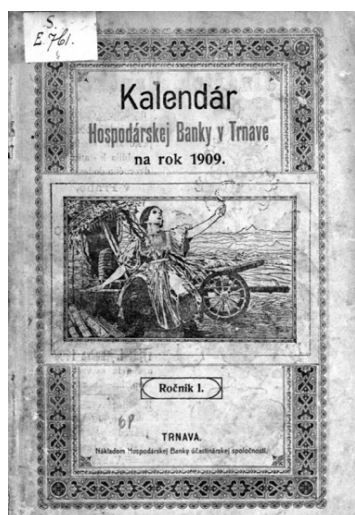
³³ Napr. Jano, chcel by si byť miliónárom? : Ďuro a Jano v krčme. In: *Kalendár Národnej banky, účastinnej spoločnosti v Banskej Bystrici*. 1932, s. 136 -137.

„Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje!“

Bartolomej Albert Klein tu v rozsiahlom príspevku formuloval požiadavky na moderného remeselníka a obchodníka.³⁴ Zároveň ponúkal do pozornosti svoju knihu, ktorú vydal pod názvom *Jak zvýšiť obrat*.³⁵

Pokúsili sme sa všeobecne charakterizovať obsahovú i formálnu stránku kalendárov bankových inštitúcií v prvej polovici 20. storočia. Zástoj kalendárov na šírení finančnej osvety sme demonštrovali na prehľade príspevkov s tematikou finančnej osvety v kalendároch troch slovenských bánk. Kalendáre priniesli tiež cenné pramenné materiály k dejinám jednotlivých bankových inštitúcií. Veríme, že naša sonda umožňuje vytvoriť si predstavu, akou mierou prispeli kalendáre k zvýšeniu finančnej gramotnosti slovenského obyvateľstva v minulosti.

Obrazová príloha

Obr. č. 1: Obálka Kalendára Hospodárskej banky v Trnave na rok 1909 (z fondov UK Bratislava)

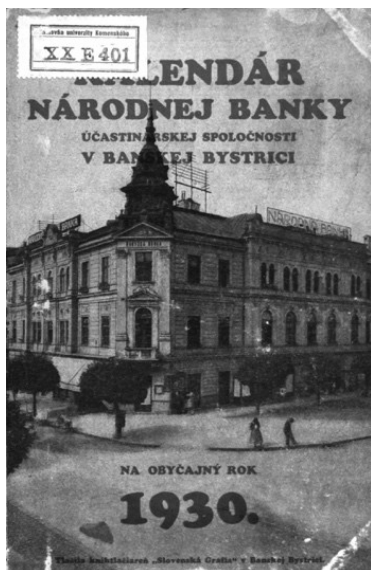

Obr. č. 2 a 3: Predná a zadná strana obálky Kalendára Slovenskej banky na rok 1925 (z fondov UK Bratislava)

³⁴ KLEIN, B.A. Akým má byť v dnešnej dobe remeselník a obchodník. In: *Kalendár Národnej banky, účastinnej spoločnosti v Banskej Bystrici*. 1932, s. 116-120.

³⁵ KLEIN, Bartolomej Albert. *Jak zvýšiť obrat*. So zvláštnou pozornosťou na maloobchod, mäsiarstvo, údenárstvo, vinárne a kaviarne. Bratislava: administrácia časopisu *Obchodník*, 1930. 89 s.

„Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje!“

Obr. č. 4: Obálka Kalendára Národnej banky účastinárskej spoločnosti v Banskej Bystrici na rok 1930 (z fondov UK Bratislava)

Zoznam bibliografických odkazov

HOLEC, Roman. Ako Martin Rozumný zbohatol a s ním celá dedina : (poľnohospodárska didakticko-osvetová literatúra na Slovensku v rokoch 1948–1914 a jej zdroje). In: Blanka RAŠTICOVÁ, ed. *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnovaný památce Samuela Cambela*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 2004, s. 39-49. ISBN 80-86185-38-9.

HOLEC, Roman a Ľudovít HALLON. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava: AEPres, 2007. 325 s. ISBN 978-80-88880-77-6.

Hospodárska banka, Bratislava [online]. 2016 [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <http://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/archivne-fondy/hospodarska-banka-bratislava>

Kalendár Hospodárskej banky v Trnave na rok 1909 – 1914. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909–1914.

Kalendár Národnej banky, Rok 1929–1933, 1938. Banská Bystrica: Kníhtlačiareň Slovenská Grafia, 1929 – 1938.

Kalendár Slovenskej banky, Rok 192 –1932, 1938. Bratislava: Universum, úč. tlač., 1924–1938.

KIPSOVÁ, Mária, Tatiana VANČOVÁ a Želmíra GEŠKOVÁ. *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701–1965*. Martin: Matica slovenská, 1984. 822 s.

„Vkladná knižka hreje lepšie ako kožuch!“ alebo „Kto počtuje, ten gazduje!“

PEKAŘOVÁ, Katarína a kol. *Fragmenty z kultúrnej histórie v kalendároch*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2015. 178 s. ISBN 978-80-89303-43-4.

Slovenská banka, Bratislava [online]. 2016 [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <http://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/archivne-fondy/slovenska-banka-bratislava>

Stredoslovenská banka, Banská Bystrica [online]. 2016 [cit. 2016-01-10]. Dostupné z:

<http://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/archivne-fondy/stredoslovenska-banka-banska-bystrica>

VPLYV MATICE SLOVENSKEJ (JEJ ČLENOV) NA VZNIK TATRABANKY V MARTINE (130. VÝROČIE ZALOŽENIA) A JEJ FILIÁLOK PO CELOM SLOVENSKU

Ing. Ivana Poláková

Žilinská univerzita v Žiline

Abstrakt

Martin bol na začiatku 20. st. centrom slov. finančnictva. Prvé zasadnutie zakladateľov Tatra banky sa konalo 8. 10. 1884 v Turčianskom svätom Martine, na ktorom sa zúčastnilo 190 budúcich akcionárov banky. Po zdĺhavých rokovaníach začala Tatrabanka peňažnícku činnosť 21. 6. 1886. Ideovými tvorcami a zároveň poprednými protagonistami projektu založenia tohto kapitálovo najsilnejšieho slovenského peňažného ústavu boli Turčania - Rudolf Krupec a Ján Milec. Problematikou slov. bankovníctva, peňažníctva a finančnictva sa dlhé roky venuje Marián Tkáč – predseda MS, ktorému autorka príspevku zostavila v r. 2014 personálnu bibliografiu, pri príležitosti jeho životného jubilea.

Abstract

The town of Martin was, at the beginning of the 20th century, a Slovak financial centre. Founders of Tatra bank held a meeting with 190 future shareholders in Martin on October 8, 1884. After long negotiations, Tatra bank started with banking activities on June 21, 1886. The ideologists and leading figures of the establishment of this strongest Slovak financial institution were 2 natives of Turiec region, Rudolf Krupec and Ján Milec. The chairman of Matica Slovenská, Marián Tkáč, has been dealing with issues of Slovak banking and finance for many years. On the occasion of his jubilee, the author of article compiled his personal bibliography in the year 2014.

Turčianska župa nepatrila medzi tú časť Slovenska, v ktorej by sa bolo výrazne a dosť zavčasu uplatnilo priemyselné podnikanie. Bolo tu len niekoľko podnikov v oblasti malovýroby. Postupne však vznikali podniky malovýrobného charakteru, ktoré mali charakter kapitalistického podnikania. Boli to: Kníhtlačiarsky účastinný spolok v Martine, ďalej malé tlačiarne – Františka Moškóciho a Jozefa Gašparíka apod.

Prvým skutočným podnikom priemyselného charakteru bola továreň na nábytok (1889), potom Pivovar (1893), Celulóžka (1902), Rafinéria minerálnych olejov (1893) a niekoľko tehelní. *Predstavitelia Matice slovenskej* Viliam Paulíny-Tóth, Ján Francisci, Štefan Marko Daxner a ďalší sa usilovali na podporu rozvoja priemyslu zakladať finančné ústavy.

Takto vznikla **Sporiteľňa** – *prvý slovenský peňažný ústav v Martine*. Táto akciová spoločnosť bola založená ešte 7. apríla 1868 (predseda Jozef Jušt, podpredseda V. P. Tóth, zapisovateľ Pavol Mudroň). Správnu radu tvorilo 24 členov. Základný kapitál spoločnosti bol 15 tis. zlatých. (Čistý zisk v prvých povojnových rokoch predstavoval viac ako stotisíc korún a akciový kapitál niekoľko miliónov.)

Maďarský peňažný kapitál bol však oveľa silnejší, a preto sa slovenská elita rozhodla založiť vlastnú banku, s pôsobnosťou na celom Slovensku. Už len samotná myšlienka založiť slovenské banky sa stretla s nepochopením uhorskej vrchnosti. Pri zakladaní prvých skutočne slovenských bánk boli kupci, ktorí mali dostatok peňazí, aby mohli položiť účastiným bankám pevné základy a umožnili im aktívne sa podieľať na rozvoji hospodárstva. Dnes už len veľmi ťažko vieme doceniť, čo znamenalo v Hornom Uhorsku založiť banku, získať peniaze a prekonať nespočetné prekážky.

Prvé zasadnutie zakladateľov Tatra banky sa konalo 8. 10. 1884 v Turčianskom svätom Martine, na ktorom sa zúčastnilo 190 budúcich akcionárov banky. Prítomní boli : Štefan Marko Daxner, Ján Kohút, Jozef Fábry, Matúš Dula, Janko Francisci, Pavel Mudroň, Gustáv Izák, Ambro Pivko, Ján Rehák, Pavel Valášek, Ľudovít Turzo, Ľudovít Dohnány, Peter Makovický, Anton Nádassy, František Veselovský, Peter Pálka a ďalší známi národní pracovníci a advokáti, peňažníci, kupci, evanjelickí i katolícki farári.

Prípravy vyvrcholili voľbou vedenia i schválením stanov na zakladajúcom valnom zhromaždení 2. 2. 1885, keď do direktoriátu banky zvolili národných protagonistov Štefana M. Daxnera, J. Francisciho, Matúša Dulu. Poprednými akcionármi boli Rudolf Krupec (200 účastín), Ján Milec (150), Peter Makovický (150) a Ľudovít Thurzo (150). Slávnostné otvorenie bankového domu s názvom **Tatra hornouhorská banka, účastinársky spolok** sa plánovalo na 20. 4. 1886, no po úradných obštrukciách sa termín posúval. Po zdĺhavých rokovaniach začala Tatrabanka peňažnícku činnosť 21. 6. 1886.

Jej prvým riaditeľom bol **Rudolf Krupec** (1885–1890). Od novembra 1884 sídlila v tzv. Paulinyovskom dome, od apríla 1886 v tzv. Kunajovskom dome (stál v blízkosti Neografie). V rokoch 1885 - 1919 teda mala názov **Tatra hornouhorská banka** alebo **Hornouhorská banka Tatra**.

Ideovými tvorcami a zároveň poprednými protagonistami projektu založenia tohto kapitálovo najsilnejšieho slovenského peňažného ústavu boli Turčania – **Rudolf Krupec** a **Ján Milec**. Boli to oni, ktorí mali v sebe neuveriteľne veľké zapálenie za dobrú vec a mali aj odvahu! To sú vždy dôležité vlastnosti a ak tie sú, okolnosti sa im napokon prispôbia, akosi sa im podajú...To je jediná cesta k úspechu. Toto dobre vedel Rudolf Krupec, ktorému išlo o záujem národa, o banku, ktorá by slúžila na povznesenie ubiedeného slovenského národa po každej stránke.

Rudolf Krupec - podnikateľ, bankár, národno-kultúrny pracovník, statkár.

Narodil sa 10. apríla 1840 v Bystričke (okr. Martin). R. 1846–52 navštevoval ľudovú školu v Bystričke. Potom sa s rodičmi vysťahoval do Ruska, kde študoval na gymnáziu. V r. 1861 získal titul inžiniera na technike v Petrohrade. V r. 1861–80 pracoval ako stavebný odborník na výstavbu železničných tratí v Rusku (napr. železnica Kutaisi-Baku, Zakaspická železnica). V r. 1880 si kúpil statok vo Višňovom pri Žiline. R. 1883 založil na báze účastinnej spoločnosti Účastinársku banku v Žiline, od r. 1884 vykonával funkciu podpredsedu žilinskej filiálky Hospodárskeho spolku Trenčianskej župy. R. 1885 bol spoluzakladateľom Kníhkupecko-nakladateľského spolku a podporoval výstavbu Národného domu v Martine. Začal spolupracovať s advokátom Jánom Milcom, s ktorým založili v roku 1886 Tatra, hornouhorskú banku v Martine. Rudolf Krupec sa stal jej prvým riaditeľom. Pod jeho vedením sa banka sľubne rozvíjala, vykazovala úspešné výsledky, rozširovala sieť svojich filiálok a najmä zvyšovala svoju účasť na zakladaní priemyselných podnikov. Usilovala sa byť „našskou“ bankou. Tatra banka pracovala pre ľudí spod Tatier, organizovala aj spoločenský, kultúrny a politický život v časoch, keď po zatvorení Matice slovenskej nebolo na Slovensku potrebných inštitúcií, čo sa nepáčilo pánom v Pešti a ich domácim prisluhovačom. Rudolf Krupec sa angažoval aj ako člen výkonného výboru Slovenskej národnej strany. R. 1887 bol spoluorganizátorom výstavy slovenských výšiviek a výstavy diel J. Věšína. Jeho ideou bolo pretvoriť Turčianske kasíno na veľký sociálno-kultúrny spolok pre celé Slovensko, čo sa mu však nepodarilo.

Autor národohospodárskych článkov v Národných novinách a v Obzore. (Bohužiaľ v Archíve MS v Martine sa žiadne články nezachovali. Celý uložený fond pod sign. M60 Rodina Krupcovcov sa nachádza v Literárnom archíve SNK.)

Rudolf Krupec odišiel na večnosť 18. 3. 1913 v Žiline. Svetozár Hurban Vajanský, ktorého sté výročie smrti si tento rok pripomíname, napísal: „*Rudolf Krupec mal mnoho osobných predností: imponujúci zjav, príjemnosť spoločenský, široký rozhľad v duchovnej ríši, znalosť*

ruskej literatúry, znalosť širšieho sveta, čistotu rúk a šľachetnosť zámerov a plánov. Že sa mu všetko nepodarilo – nebolo na jeho vôli a schopnosti: pomery naše ťažké, hrozné pomery zožierajú ľudí a ich diela a hádžu na suchý piesok celé vrstvy nášho národa. Ťažko je u nás, čo bys ruky zodral po lakte a nohy po kolená, zanechať po sebe hlbokú brázdú činnosti, blahé následky čestného snaženia: Krupec v prvé roky svojho slovenského účinkovania také brázdny zanechal a bolo by vecou impiety a nevďaku mu to nepripomenúť, keď už leží v Žiline, ktorá mu vôbec akosi nešla k duhu. Keby bol mohol ostať v Turci, iste cele ináč by sa bol utvoril jeho život osobný, spoločenský i rodinný. On vôbec visel celou dušou na Turci, na rodnom hniezde Bystričke, ktorú často navštevoval.“

Dom, v ktorom žil, sa nachádza do dnešných dní na ulici Jána Kalinčiaka č. 18 v Žiline, odkaz: <http://zilina-gallery.sk/picture.php?/47673/category/3418>.

Ján Milec – narodil sa 9. mája 1847 v Necpaloch (okr. Martin). Vyštudoval právo a pôsobil ako advokát v Žiline. Bol predsedom [Vzájomnej pokladnice v Žiline](#). Usiloval sa oživiť a zveľadiť hospodárstvo a finančný život na „Hornom vidieku“. Patril k zakladateľom a akcionárom [Ružomerského úverového účastinárskeho spolku](#). Na poli bankovníctva jeho aktivita vyvrcholila v rokoch 1884–1886, keď sa spolu s [Rudolfom Krupcom](#) aktívne angažoval pri zakladaní [Tatry, hornouhorskej banky](#). J. Milec bol členom správnej rady a direktória. Až do svojej smrti bol vplyvným členom týchto orgánov. Stál pri zrode viacerých žilinských priemyselných podnikov, najmä Žilinskej cementárne v Lietavskej Lúčke. Zomrel 28. augusta 1901 v Žiline.

Vedenie Hornouhorskej banky Tatra si za hlavný cieľ stanovilo prijímať vklady a poskytovať úvery za výhodnejších podmienok ako iné peňažné ústavy. V duchu pôvodných koncepcií zasiahla banka výrazne i do vývinu slovenského peňažníctva a stala sa hybnou silou pri rozvoji slovenského účastinárskeho priemyslu. Za jej finančnej účasti bolo do začiatku prvej svetovej vojny založených 22 peňažných ústavov.

Tatra banka mala rozsiahly diapazón činností: ako poisťovníctvo, sporiace vklady, poskytovanie pôžičiek, úverov, financovanie spoločností aj valutové hospodárstvo.

V snahe prekročiť lokálny význam a v čo najväčšej miere podchytiť slovenský kapitál, začala v pomerne krátkom čase budovať filiálkovú sieť. Prvú založila v Dolnom Kubíne v roku 1887 prevzatím tamojšej sporiteľne. Jej direktorom bol P. O. Hviezdoslav. (Tatra banka financovala Tlačiarenský účastinársky spolok v Martine a tam sa tlačili Hviezdoslavove diela. Teda Tatra banka pomáhala, aby sa Hviezdoslavova tvorba dostávala na knižný trh.) Uhorská

vláda vedela, že nebyť bánk, nebolo by slovenskej tlače, ani slovenskej literatúry). Napriek tomu všetkému, že Hviezdoslav dostával mesačne riaditeľský plat, v banke sa dlho nezdržal. Svoj odchod z banky zdôvodnil: *„Úloha, ktorú ste mi prideliťi d'aleko presahuje moje sily. Dvom pánom, t.j. literatúre a mamone slúžiť nemožno, teraz, od počiatku januára dal som jej výhosť, chodiac do kancelárie i poobede, lebo nahliadol som, že je potrebné... Nech by mi k literárnej práci i zvyšoval nejaký čas, človek večite rozčúlený a ustarostený pre záležitosti ústavu, pokojne, s potrebnou oddanosťou pracovať nemôže. Z toho všetkého nasleduje: prepustia ma v pokoji.“*

V ďalších rokoch nasledovali filiálky:

- v Senici (1888)
- vo Veľkej Bytči (1889)
- v Prešove (1910), pod vedením Jozefa Gregora Tajovského
- v Rimavskej Sobote a v Rožňave (1918) pod vedením Mikuláša Polónyho

Už od začiatku, zakladaním filiálok v rokoch 1887–1889 smerovala Tatrabanka ku koncentrácií. Martin sa dostával do silných ekonomických a personálnych väzieb s českým bankovým kapitálom. Ešte 1. apríla 1881 tu zriadila poisťovacia banka Slávia z Prahy generálne zastupiteľstvo, pričom ju právne zastupoval JUDr. Michal Mudroň.

Slávia ako panslávsky podnik bola donútená po roku 1883 opustiť Uhorsko. Martinská Tatrabanka sa však v roku 1888 stala prvým uhorským klientom pražskej Živnobanky a v máji 1899 dostala od Českej průmyslovej banky úver vo výške 50 tisíc zlatých. Bol to jej prvý zmenkový úver mimo českého územia. Tatrabanka bola personálne prepojená s martinskou centrálou Slovenskej národnej strany.

Tatrabanku v roku 1911 postihol úpadok v súvislosti s americko-slovenskou bankou Petra Vít'azoslava Rovnianka, kde mala Tatra banka pohľadávky vo výške 1 574 530 korún, pričom doma vykázala stratu 398 533 korún. Postupne sa však jej finančná situácia zlepšovala správnym hospodárskym postupom a po skončení vojny sa zvýšením účastinných listín dostala medzi popredné peňažné ústavy na Slovensku. Zvyšovala základný kapitál i zisky a v roku 1920 nastala fúzia Tatra banky s martinskou Sporiteľňou. Ako sa zväčšovala pôsobnosť Tatra banky a rástla jej účasť na mnohých podnikoch na Slovensku, vytrácala sa z nej príslovečná martinská účasť, hlavne vo vedení a v správnej rade, čo kritizovali vtedajší poprední účastinári. Napríklad Ján Hlavaj za nedemokratický postup pri voľbe správnej rady,

Matúš Duchaj, pretože sa do správnej rady dostali politici, ktorí mali už iné záujmy. Do zápasu o podiel Martinčanov v správnej rade zapojili sa i Národné noviny, ktoré uverejnili viac článkov z pera redaktora Ivana Thurzu i Dr. Matúša Duchaja, Dr. Miloša Vanča i Jána Hlavaja.

Tatra banka mala svoj kapitál investovaný vo všetkých martinských podnikoch, ako aj v iných podnikoch a akciových spoločnostiach mimo Martina na území celého Slovenska a prostredníctvom investovaného kapitálu mala i dohľad a kontrolu nad týmito podnikmi. V 30. rokoch bol vplyv Martinčanov v politike Tatra banky už minimálny. Za predsedu banky bol zvolený Dr. Ing. Milan Žuffa, predseda Ústredného združenia slovenského priemyslu z Liptovského Mikuláša a v správnej rade z Martinčanov zostal iba ev. a v. senior Oto Škrovina.

Treba pripomenúť, že Tatrabanka si postavila vlastnú budovu v rokoch 1912–1913 podľa plánov **Michala Milana Harminca** v bloku medzi hlavnou ulicou a bývalou ulicou Národného domu. (Harmincovo - Slovenské národné múzeum s 37 miestnosťami je dodnes najväčšia muzeálna budova postavená na Slovensku.) Vo veľkej dvorane tejto budovy vyhlásili 30. 10. 1918 deklaráciu Slovenského národa.

Na valnom zhromaždení 12. júla 1919 došlo k zmene názvu na Tatra banka Martin. V roku 1948 splynula so Slovenskou bankou do jedného právneho subjektu nazvaného Slovenská Tatra banka so sídlom v Bratislave. Budovu Tatra banky v Martine (teraz Slovenskej sporiteľne) v rokoch 1998–1999 renovovali podľa projektu Ing. arch. Jána Gustiňáka. Pred budovou na nachádza súsošie s názvom Turčianski dobrovoľníci. Táto štvorfigurálna plastika bola na tomto mieste v realistickom štýle osadená v roku 1945. Vytvoril ju v rokoch 1935–1938 Fraňo Štefunko. V r. 1963 bola vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku.

Pri životopisoch Rudolfa Krupca a Jána Milca som využila aj personálnu bibliografiu **Marián Tkáč**, ktorú som zostavila a vydala knižne v r. 2014 pri príležitosti 65. výročí narodenia predsedu MS. Nachádza sa tu aj výber významných osobností peňažníctva na Slovensku od polovice 19. storočia po vznik Národnej banky Slovenska v roku 1993. Bol vytvorený na základe článkov pracovníkov Archívu NBS (zväčša M. Tkáča), ktoré boli publikované v rokoch 1997–2003 v časopise Biatec a vyšli aj doplnené knižne pod názvom Mali sme bankárov – po stopách osobností.

Marián Tkáč – personálna bibliografia je spracovaná v knižnično-informačnom systéme pre malé a stredné knižnice (KIS MaSK) a obsahuje 1068 bibliografických záznamov. Nachádza sa na webovej adrese: <http://proxy.ceit.sk/webisnt/kniznicams.htm>. Je súčasťou On-line katalógu Knižnice slovenskej štátnosti, ktorá vznikla 19. septembra 2016 na pôde

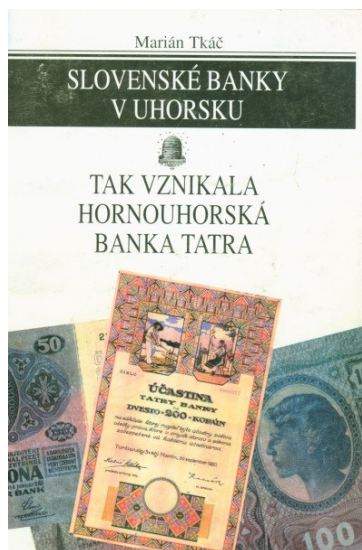
Matice slovenskej, Slovenského historického ústavu na Grösslingovej ulici v Bratislave. Knižnica slovenskej štátnosti predstavuje špecializované bádateľské pracovisko určené pre výskum slovenských dejín v období národnej emancipácie a úsilia o dosiahnutie národnej a politickej suverenity Slovákov. Budem vďačná za akékoľvek doplnenie a podnety, ktoré prispievajú ku kvalite a hlavne ku aktuálnosti a úplnosti publikácie.

Peter Cabadaj - vedecký tajomník MS v Martine, v úvodnej štúdií v personálnej bibliografii Marián Tkáč napísal nasledujúce slová: *„Tkáčova výrazná angažovanosť v prospech obhajoby a programového naplnenia myšlienky slovenskej štátnej samostatnosti je všeobecne známa. Dňa 20. decembra 1989 stál pri vzniku Nezávislého združenia ekonómov Slovenska (NEZES), podieľal sa na príprave Ústavy Slovenskej republiky, vzniku Národnej banky Slovenska, tvorbe viacerých strategických materiálov ekonomickej, finančnej, majetkovej a prognostickej povahy...Do širšieho kultúrneho povedomia sa Tkáč zapísal najmä ako fundovaný popularizátor a propagátor histórie slovenského bankovníctva, peňažníctva a finančníctva. Túto tematiku reflektujú viaceré jeho publikácie (Národ bez peňazí, S vlastnou peňaženkou, 1992; Národ e peniaze, 1994; Mali sme bankárov? Po stopách osobností, 1996; Slovenské banky v Uhorsku, 1997; Mali sme bankárov? Synovia a otcovia, 2000 – spolu s R. Návratom; Stále o tom istom, 2002; Bratislavské banky, 2006 a i.), televízne (sedemdielny dokumentárny film Navždy a večne, 2010 a i.) a rozhlasové programy (desaťdielny dokumentárny seriál Za peniazmi a bankami po Slovensku, 2002; štvordielna hra Podpis na dolári, 2005 a i.).*

Na stránkach svojich kníh, ale aj v početných esejistických a publicistických textoch a rozhovoroch sa zamýšľal nad historickými, ekonomickými, sociologickými a v neposlednom rade i mravnými aspektmi a súvislosťami peňazí. Z doposiaľ uvedeného je viac ako zrejmé, že Tkáča, ktorý vyniká silným vnútorným pozorovacím talentom a zmyslom pre dramatické stupňovanie deja, lákali a lákajú výrazné osobnosti našich národných dejín. Prostredníctvom svojich historických próz sa mu podarilo vysloviť o našej realite nemenej pravdy ako v knihách zo súčasnosti. Platí ale, že jeho romány nie sú koncipované ako nejaké veľké podobenstvá k problémom dneška. Súčasne však ponad čas platí aj to, že činy protagonistov autorových diel majú v univerzálnom ponímaní veľa spoločného s výraznými osobnosťami modernej éry. A všetko odnepamäti spája a prepája poznanie, že kým budú ľudia ľuďmi, bude bujnieť láska, žiarlivosť, závisť, pomstychtivosť, zrada, pochovávanie ideálov... Mení sa len životná úroveň, kulisa a reálie.“

Vplyv Matice slovenskej (jej členov) na vznik Tatrabanky v Martině (130. výročie založenia) a jej filiálok po celom Slovensku

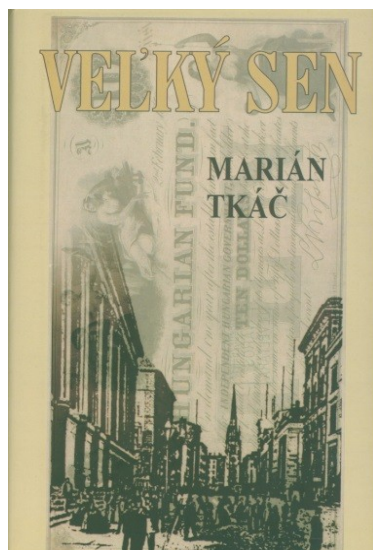
Obrazová príloha

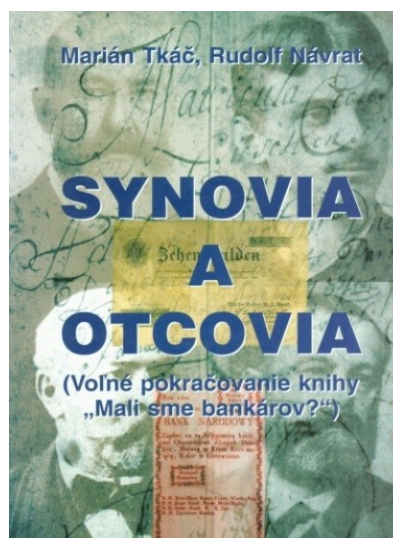
Obr. č. 1: Slovenské banky v Uhorsku

Obr. č. 2: Stále o tom istom

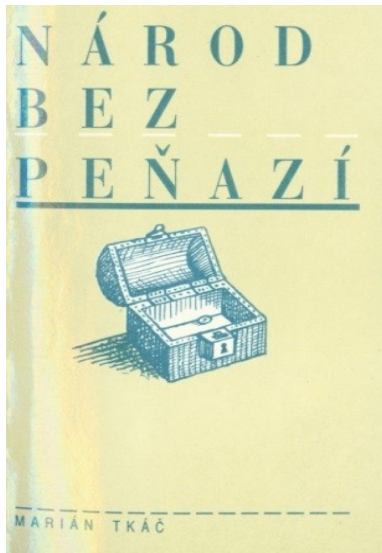

Obr. č. 3: Velký sen

Obr. č. 4: Synovia a otcovia

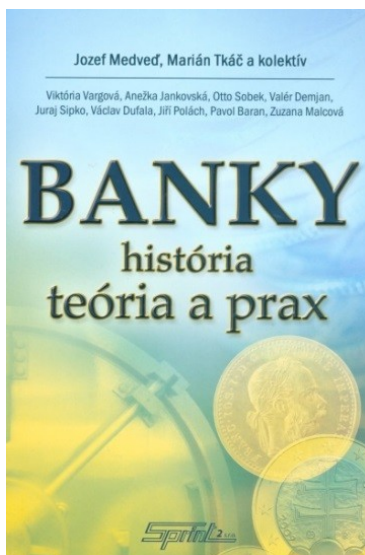
Vplyv Matice slovenskej (jej členov) na vznik Tatrabanky v Martině (130. výročie založenia) a jej filiállok po celom Slovensku

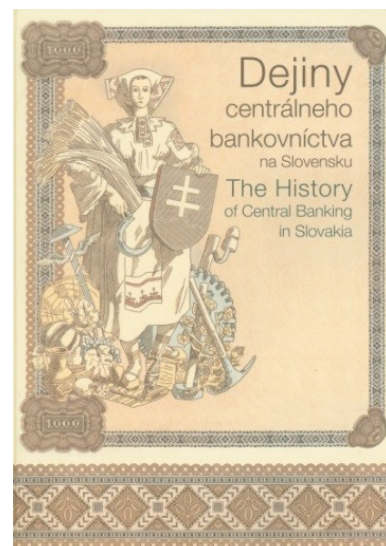
Obr. č. 5: Národ bez peňazí

Obr. č. 6: S vlastnou peňaženkou

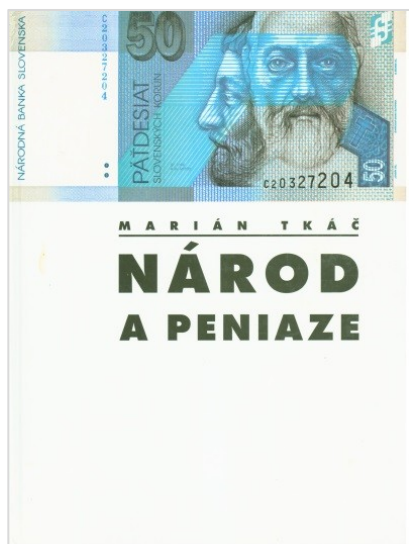

Obr. č. 7: Banky - história, teória a prax

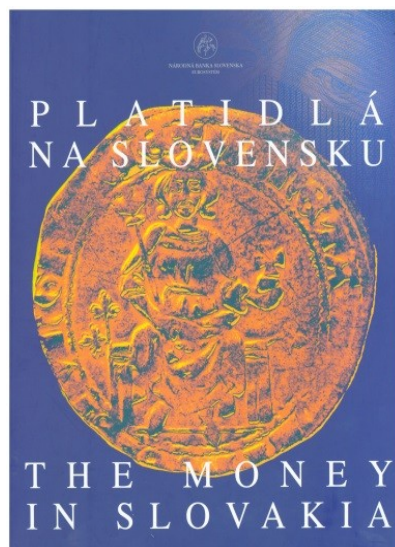

Obr. č. 8: Dejiny centrálného bankovníctva na Slovensku

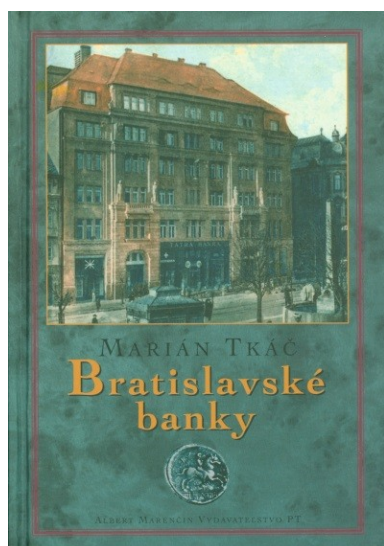
Vplyv Matice slovenskej (jej členov) na vznik Tatrabanky v Martině (130. výročie založenia) a jej filiálok po celom Slovensku

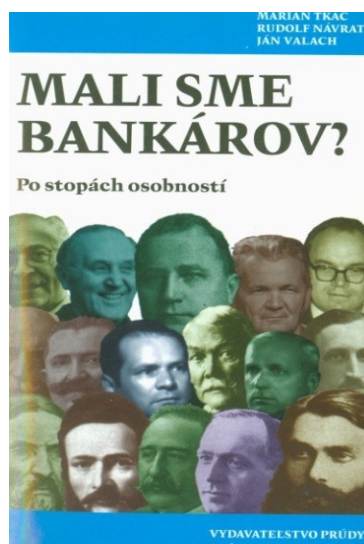
Obr. č. 9: Národ a peniaze

Obr. č. 10: Platidlá na Slovensku

Obr. č. 11: Bratislavské banky

Obr. č. 12: Mali sme bankárov?

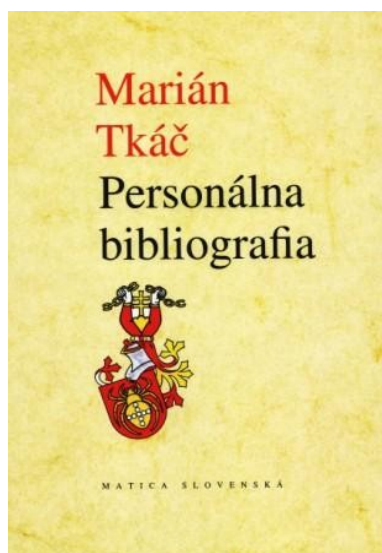
Vplyv Matice slovenskej (jej členov) na vznik Tatrabanky v Martině (130. výročie založenia) a jej filiálok po celom Slovensku

Obr. č. 13: Rudolf Krupec

Obr. č. 14: Ján Milec

Obr. č. 15: Personálna bibliografia

Obr. č. 16: Tatra banka - pôvodná

Obr. č. 17: Tatra banka - súčasná

Obr. č. 18: Tatra banka Martin - akcia z roku 1920

Zoznam bibliografických odkazov

BEŇADIK, Michal a kol., 2000. *Martin z dejín mesta*. Martin: Neografia. ISBN 80-88892-34-1.

HORVÁTH, Štefan a J. VALACH, 1975. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Alfa.

KUČMA, Ivan, 2014. *Politické dejiny Martina – príbeh centra*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej. ISBN 978-80-8115-189-7.

MAŤOVČÍK, Augustín a P. PARENIČKA, 2013. *Biografický lexikón Slovenska*. Zv. V, Km-L. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav. ISBN 978-80-8149-011-8.

MAŤOVČÍK, Augustín, P. PARENIČKA a Z. ĎURIŠKA, 2006. *Lexikón osobností mesta Martin*. Martin: Vydavateľstvo Osveta. ISBN 80-8063-223-5.

Osobnosti peňažníctva na Slovensku, 2016 [online]. [cit. 2016-10-04] Dostupné z: <http://www.nbs.sk/sk/publikacie/archiv-nbs/osobnosti-penaznictva-na-slovensku>

PARENIČKA, Pavol, I. POLÁKOVÁ a P. CABADAJ, 2015. *Marián Tkáč – personálna bibliografia*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej. ISBN 978-80-8128-128-0.

THURZO, Igor a kol., 2013. *Martin a jeho genius loci*. Martin: Vydavateľstvo Osveta. ISBN 987-80-8063-409-4.

Vplyv Matice slovenskej (jej členov) na vznik Tatrabanky v Martině (130. výročie založenia)
a jej filiálok po celom Slovensku

TKÁČ, Marián, 1997. *Slovenské banky v Uhorsku. Tak vznikala Hornouhorská banka Tatra*.
Bratislava: Kubko Goral. ISBN 80-88858-20-8.

TUMA, Miroslav, 2004. Vznik a rozvoj priemyslu v Martine. In: *Acta Universitatis Matthiae
Belli. Séria Dejiny vied a techniky 2, 2004*. Banská Bystrica: Ústav teórie a dejín vied,
Univerzita Mateja Bela. ISBN 80-8083-105-X, s. 163-195.

Z BANÍKA BANKÁROM – AMERICKÝ SEN MICHALA BOSÁKA

Mgr. Andrea Sivaničová

Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove

Abstrakt

Príspevok je venovaný životným míľnikom Michala Bosáka, slovensko-amerického bankára, filantropa, účastníka krajanského hnutia a signatára Pittsburskej dohody, s dôrazom na jeho finančné aktivity v medzivojnovom Československu. Ozrejme aj Bosákovo založenie Americko-slovenskej banky s pobočkami v celej vtedajšej republike, vrátane Užhorodu a Prahy, pričom v Prešove nechal pre potreby banky postaviť tzv. Bosákov dom, dnes dôstojné sídlo Knižnice P. O. Hviezdoslava.

Abstract

This paper presents the milestones in the life of Michal Bosák, a Slovak-American banker, philanthropist, participant in compatriot movement and a signatory to the Pittsburgh Treaty, with focus on his financial activities in Czechoslovakia during the interwar period. It also explains the founding of Bosak's American-Slovak Bank with affiliated branches in the whole republic including Uzhgorod and Prague. In Prešov, he built the so-called Bosak's house for the needs of the bank - nowadays a stately residence of P. O. Hviezdoslav's Library.

Michal Bosák ([obr. č. 1](#))

Dnes už asi každý vie, že Michal Bosák, jeden z najznámejších amerických Slovákov, bol bankár a zároveň jediný Slovak, ktorého podpis je na amerických bankovkách. V Amerike začínal, ako väčšina jeho krajanov, triedením uhlia v bani za 75 centov na deň, no v čase najväčšieho rozmachu jeho podnikov sa ich hodnota odhadovala na 15 miliónov dolárov. Detaily o tom, ako sa z baníka stal bankár sú však menej známe a sú predmetom tohto príspevku.

S dolárom vo vrecku

Bosákov otec Michal, brat Jozef, sestra Mária a matka Anna ([obr. č. 2](#))

Koncom 19. storočia nebolo nič neobvyklé, že Slováci videli východisko z ťažkej životnej situácie v odchode do Ameriky¹. Jedným z nich bol aj Michal Bosák. Pochádzal z Okrúhleho, dediny medzi Giraltovcami a Svidníkom, kde sa narodil 10. decembra 1869 roľníkom Michalovi a Anne. Ako najstarší musel už od malička pomáhať na gazdovstve, no v zime chodil do školy, do 3 km vzdialenej Radomy. Neskôr vravieval, že to bola jeho „Radomská univerzita“, kde sedával na zemi, lebo ani lavice tam nemali. A hoci vychodil len štyri triedy ľudovej školy, naučil sa čítať, písať aj počítať. A vždy keď prišiel na návštevu strýko Štefan, musel mu prečítať stránku z katechizmu. V šestnástich rokoch sa rozhodol, že sa vydá do sveta, kam ho mama s otcom vyprevádzali radou: „*Nikdy sa neopi, syn môj, staršiemu úctu daj a Boha sa drž.*“² A strýko Štefan mu do vrecka vložil jeden dolár so slovami: „*Možno sa tí zide, až ti bude veľká núdza.*“³ Z rodnej dediny prišiel do Prešova, na železničnej stanici nasadol spolu s partiou ďalších mladých ľudí do vlaku a cez Poľsko sa dostal až do Hamburgu, kde nastúpil na loď do Ameriky. Amerika ho však neprivítala s otvorenou náručou. Hneď prvú noc mu v New Yorku v nocľahárni Castle Garden ukradli dolár od strýka. Našťastie mu vo vrecku ostal lístok do Hazeltonu v Pensylvánii, kde sa doslova z nuly a holými rukami vypracoval na jedného z najbohatších Slovákov prvej polovice 20. storočia. Ako sa mu to podarilo? Nebolo to len drinou v bani. Vedel čítať, písať a počítať, mal však chuť poznať viac, a tak po večeroch doháňal zameškané a usilovne sa učil angličtinu. V živote to už tak chodí, že okrem vedomostí človek potrebuje aj povestnú štipku šťastia a tú Bosákovi údajne priniesol kôň. Počas tvrdej driny v podzemí si vraj jeho šéf všimol, že kôň, s ktorým Bosák pracuje vydrží viac ako ostatné kone a vrtalo mu v hlave, ako je to možné. Preto za ním zašiel a priamo sa ho na to opýtal. Bosák mu vysvetlil, že v kraji odkiaľ pochádza zvykli kone po ťažkej práci kúpať v rieke, a preto aj on umýva koňa v bani, z jedálne berie zvyšky, ktorými ho prikrmuje a v ostrých zákрутách mu pomáha, aby sa neporanil pri ťahaní vagónov. Šéfovi sa zapáčila nielen odpoveď, ale i jeho postoj k práci, starostlivosť o zverenieho koňa, no najmä fakt, že chlapec rozumel a hovoril po anglicky, preto ho presunul z podzemia medzi úradníkov. A tak vraj kôň odštartoval jeho kariéru.⁴

¹ Podľa dostupných údajov sa ich do roku 1900 prisťahovalo do USA až 170 000.

² BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK. *Michal Bosák – americký bankár zo Šariša*, s. 16.

³ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 2, s. 16.

⁴ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, s. 17.

Cesta na vrchol

V dvadsiatich rokoch sa Bosák presťahoval do neďalekého Freelandu a zamestnal sa ako roznášač objednaného tovaru, najprv v Čajkovom obchode a neskôr u Michala Zemányho. Chodieval po meste a okolí najmä s pivom a rýchlo sa spoznal takmer so všetkými tunajšími krajanmi. Na rozdiel od neho, mnohí z nich nevedeli po anglicky, preto im pomáhal vybavovať rôzne veci na úradoch. Obchod sa rozmáhal, zhovorčivého a dôveryhodného mládenca chválili i Zemány oceňoval jeho obchodnícky talent, ktorý prinášal čoraz viac zisku. Lenže aj Bosák ho vnímal. Ambícia byť ešte lepší a vrodená podnikavosť ho ťahali osamostatniť sa. Navyše, bol tu ešte jeden silný motív. Pri roznášaní tovaru sa zoznámil so Zuzanou Hudákovou, ktorá sa v roku 1891 stala jeho ženou.⁵ Manželstvo len umocnilo plán postaviť sa na vlastné nohy. So skromnými spoločnými úsporami sa presťahovali do Olyphantu, kde kúpili malú krčmu a tá zásadne zmenila ich život. Zuzana bola dušou ich rodinného podniku, starala sa o krajanov, varila a podávala im slovenské jedlá. V tom čase bola v Amerike obmedzená výroba a predaj alkoholu. Bosák si však spomenul na domáci spôsob pálenia a čoskoro mal aj veľkoobchod s liehovinami, kde predával Bosákovo horké víno ako liek s veľkým obsahom železa.⁶ V Olyphante vtedy žilo veľa Slovákov, často sa stretávali v jeho podniku a zanedlho sa z neho vytvorilo akési krajské stredisko pre Slovákov z celej oblasti. Obracali sa naňho s prosbou o radu a pomoc, často mu zverovali peniaze na zabezpečenie lodných lístkov pre seba, či svojich príbuzných doma. Z krčmy a obchodu s nápojmi sa postupne stávala lodná agentúra. Slováci si časom zvykli u Bosáka svoje peniaze uschovávať a on ich nedržal doma, ale ukladal do bánk na výhodné úvery. Predstavitelia bánk zbadali, že Bosák má vplyv na svojich rodákov vo finančných záležitostiach a začali sa uchádzať o jeho priazeň. Chceli, aby sa stal účastníkom ich bánk a ponúkli mu aj miesto v správnej rade. Tak sa pred ním začal otvárať svet bankovníctva, v ktorom začal zbierať skúsenosti. Popri lodnej agentúre si Bosák v roku 1897 otvoril aj súkromnú banku – Bosak Private Bank a tunajší Slováci, ak chceli poslať domov peniaze zašli do banky, ak chceli zaslať niekomu z rodiny lodný lístok, zašli do banky, ak mali majetkové spory či prevody, zašli do banky.⁷

⁵ Zuzana pochádzala z Harhaja, dediny asi 20 km od Okružleho, rodiska Michala. Bosákovci mali štyri deti: Mary, Michaela, Josephinu a Francisa.

BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 2, s. 16.

⁶ TKÁČ, Marián. *Michal Bosák – štedrý bankár a národovec*, s. 26-27.

⁷ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 2, s. 22.

Bosákova prvá banka v Olyphante (obr. č. 3)

Pritom je potrebné pripomenúť, že v Amerike bolo v tej dobe veľa verejných bankárov a Bosák nebol jediný, kto sa zaoberal správou peňazí. Navyše, nie všetci boli poctiví a mali dobré úmysly. Mnohí za rok, dva zozbierali peniaze, a keď ich už mali niekoľko tisíc, potichu sa vyparili z mesta, odcestovali do iného štátu a tam pod novým menom pokračovali v starých podvodoch. Nečudo teda, že krajanovia boli nedôverčiví. Spočiatku sa často stávalo, že prišli, svoje peniaze vybrali, prepočítali a vzápätí ich vložili späť. Vraj boli len zvedaví, či sú ešte tam. Najťažšie teda nebolo založiť si banku, ale získať si dôveru ľudí. A to Bosák vedel veľmi dobre. Tých, čo sa vracali domov, nechal odvieť až na stanicu a zabezpečil im taký servis, že aj keby nerozumeli ani slovo, dostali sa tam, kam chceli.⁸

Jeho spočiatku skromný podnik rástol a on sa v pomerne krátkom čase stal známou a váženou osobnosťou. Po pätnástich rokoch od založenia súkromnej banky sa v roku 1902 stal riaditeľom novozaloženej Citizens Bank of Olyphant, neskôr známej ako First National Bank of Olyphant. Časom ho akcionári zvolili za člena predstavenstva banky. Sám Bosák na to rád spomínal:

„Čo som je vedel o bankovom obchode? Na prvej schôdzi som takmer ničomu nerozumel. Myslel som si, že sa to nikdy nenaučím. Konečne aj moja angličtina bola obmedzená. Tým menej som rozumel technickým výrazom bankovníckeho obchodu. Ale chodieval som na každú schôdzu, počúval a zapisoval som si, aby som si to lepšie zapamätal. Na druhý rok som bol opäť zvolený. Potom som sa tu a tam aj ozval. Ale vždy s obozretnosťou, aby som nenarobil nejaký omyl, aby ma tí druhí členovia nevysmiali. Konečne som veci ovládal práve tak, ako iní členovia správy. Mojou túžbou teraz už bolo, aby som sa stal prezidentom tejto banky.“⁹

A jeho túžba sa splnila. Začal postupne skupovať akcie, až jedného dňa prišiel na výročnú schôdzu ako majiteľ rozhodujúceho balíka a bol zvolený za prezidenta First National Bank, ktorá mala štatút národnej banky a od americkej vlády dostala povolenie vydávať doláre. A tak sa podpis kedysi chudobného chlapca z východného Slovenska ocitol 25. júna 1907 na emisii 5, 10 a 20 dolárových bankoviek¹⁰(obr. č. 4).

⁸ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK. *História Bosákovej banky*, s. 10.

⁹ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 8, s. 17.

¹⁰ V roku 1999 originál tejto bankovky s číslom 5 052 série D z roku 1907 priniesol na Slovensko jeho vnuk Barry Bosak a daroval ju Národnej banke Slovenska.

Finančnícky Olymp

V roku 1908 sa s rodinou presťahoval do Scrantonu, kde tiež otvoril súkromnú banku a cestovnú agentúru. O štyri roky neskôr dozrel smelý plán. Takmer výlučne so Slovákami založil vo Wilkes Barre so základným kapitálom sto tisíc dolárov štátnu banku Slavonic Deposit Bank, kde si ukladali peniaze najmä krajanovia. 1. novembra 1915 mohol v Scrantone so stotisícovou istinou otvoriť Bosak State Bank a v Pittsburgu s dvestotisícovým kapitálom American State Bank. Jeho priatelia vtedy hovorili, že sa pustil do prismeľého plánu. Nik neveril, že dokáže získať dôveru ľudí podlomenú Rovniankovým bankrotom¹¹, no Bosákovi sa darilo. V prvom roku mala banka milión, o šesť rokov štyri milióny vkladov a zo zisku vyplácala akcionárom dividendy 10%. Bol zainteresovaný aj v iných peňažných domoch v Pensylvánii.

Rozvoj a rozmach Bosákových bánk zastavila až hospodárska kríza a krach americkej burzy v roku 1929, ktorá neušetrila ani jeho. Finančná hodnota Bosákových podnikov sa v tej dobe odhadovala na pätnásť miliónov dolárov. Dopadol ako mnohí iní a 5. septembra 1931 bola Bosákova štátna banka v Scrantone zatvorená. Na Bosáka, ako na cudzinca, úrady vždy pozerali s nedôverou a k jeho banke boli nekompromisní. Nedali jej možnosť, aby sa dostala z krízy, hoci jej situácia nebola až tak zlá, o čom svedčí aj fakt, že vyplatila asi 75 % vkladov, pričom iné banky vyplácali omnoho menej.¹² Pre Bosáka nastalo ťažké obdobie. Jedni ho zatracovali, lebo v jeho bankách prišli o svoje vklady, iní chápali jeho situáciu a ako skutoční priatelia mu chceli pomôcť. V kostoloch sa na tento úmysel prednášali modlitby, v ktorých sa spomínalo, že: *„Všetko bude stratené, ale kostoly, ktoré pomáhal budovať, školy, ktoré pomáhal zriaďovať a zveľad'ovať, tie zostanú, ako večne pretrvávajúce pamätníky na veľkosť jeho charity.“*¹³ Definitívne bol v roku 1933 oslobodený spod žalôb veriteľov a súd mu vrátil aj občiansku česť.

V roku 1935 zomrela Bosákovi manželka Zuzana, a to ho celkom zlomilo. Posledným známym verejným vystúpením Michala Bosáka bola jeho účasť 3. februára 1937 v delegácii piatich amerických Slovákov u prezidenta Franklina Delana Roosevelta, ktorému daroval preklad našej hymnickej piesne Kto za pravdu horí. Krátko nato, 18. februára 1937 zomrel ako šesťdesiatšedemročný v čakárni zubného lekára na zlyhanie srdca. Pochovaný je na cintoríne sv. Kataríny v mestečku Moscow, v štáte Pensylvánia. V roku 1976 pri príležitosti

¹¹ Peter Víťazoslav Rovnianek bol Slovákom, ktorého bankový dom v roku 1910 skrachoval, čo postihlo tisíce krajanov.

¹² BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 2, s. 38.

¹³ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 2, s. 137.

dvojstého výročia vzniku USA zaradili Michala Bosáka medzi štrnásť najvýznamnejších Slovákov v amerických dejinách.¹⁴ Bosák s manželkou a synom Francisom v roku 1925 ([obr. č. 5](#)).

Bosákové aktivity v Československu

Už počas prvej svetovej vojny inicioval na podnet generála Milana Rastislava Štefánika milión dolárovú zbierku na agitáciu za samostatnosť Slovenska. Výnos zbierky odovzdal budúcemu prezidentovi T. G. Masarykovi reverend Jozef Murgaš vo Wilkes-Barre. Bosák podpísal i na známej Pittsburgskej dohode, ktorá bola základom pre vznik Československa. V lete roku 1920, pri prvej ceste na Slovensko od jeho odchodu do Ameriky, zorganizoval Bosák v Bardejovských kúpeľoch slávnostnú recepciu, na ktorej bol hosťom aj minister Hodža. Na Slovensku sa často zdržiaval v Prešove, kde mal svoj vlastný byt. Už vtedy sa o jeho návštevu zaujímali finančné kruhy. Vyvíjal mnohé aktivity a od 10. augusta 1920 bola v Slovenskom peňažníku uverejňovaná reklama: *„Ak máte akúkoľvek záležitosť na vybavenie v Amerike, obráťte sa s dôverou na najväčšiu a najznámejšiu banku amerických Slovákov a Slavianov Bosákovu štátnu Banku v Scrantone, Pensylvánia, U.S. of America. Základný kapitál: 200 000 dolárov, rezervy 300 000 dolárov, vklady vyše 5 mil. dolárov. Všetka činnosť tejto banky podrobená je štátnemu dozoru. Ústav stojí v styku s prvotriednymi americkými a československými bankami a vybavuje všetky finančné transakcie medzi Európou a Amerikou. Má dobre zavedené oddelenia lodných lístkov a verejnonotárske.“*¹⁵ Zároveň sa Bosák rozhodol, že založí Americko-slovenskú banku. Vznikla 31. augusta 1920 v Bratislave na Dunajskej ulici so základným kapitálom päť miliónov korún ako nástupkyňa *Roľníckej a priemyselnej banky*, založenej Pavlom Blahom. Po jej transformácii na Americko-slovenskú banku sa zvýšil kapitál na dvadsaťpäť miliónov, pričom rozhodujúcu úlohu v nej mal kapitál amerických Slovákov. Len samotný Bosák prispel pätnástimi miliónmi. V predstavenstve banky boli známe slovenské osobnosti: Pavol Blaho - predseda, Michal Bosák a Jozef Maděrič – podpredsedovia, Vavro Šrobár, Milan Hodža, Ľudovít Okánik, Jozef Branecký - členovia správnej rady. Banka mala okrem sídla v Bratislave aj 2 expozitúry v Šaštíne a Veľkých Levároch a 9 filiálok v Bardejove, Malackách, Nitre, Nových Zámkoch, Uhorskej Skalici, Užhorode, Veľkých Topoľčanoch, Prahe a samozrejme v Prešove.¹⁶

¹⁴ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 2, s. 41-81.

¹⁵ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 8, s. 73.

¹⁶ TKÁČ, Marián. Michal Bosák – štedrý bankár a národovec, s. 26-27.

Bratislavská centrála mala aj tzv. americké oddelenie, vybavené najmodernejším zariadením bankovej techniky. Umožňovalo rýchle a spoľahlivé spojenie s početnými bankami v USA a zabezpečovalo finančné transakcie medzi Amerikou a Slovenskom. Za necelý rok bolo na účtoch banky vyše päťdesiat miliónov korún a peňažný obrat bol úctyhodných päť miliárd. To ale nevyhovovalo politike centralistickej Prahy, najmä keď si Bosák v snahe pozdvihnúť slovenské bankovníctvo začal budovať väzby s Ľudovou bankou v Ružomberku a odkúpil v nej päť tisíc účastín za milión korún. Obávali sa spojenia týchto bánk. Istý čas sa dokonca hovorilo o fúzii s Tatrabankou, preto úrady kládli Bosákovi rôzne administratívne prekážky. V dôsledku povojnovej krízy, ale i veľkého sklamaní a nespokojnosti s postojom Prahy a politickým dianím v republike, začal Bosák po roku 1924 sťahovať svoj kapitál zo Slovenska. Väčšinu akcií Americko-slovenskej banky získala v roku 1928 Banka československých légii v Prahe, ktorá neskôr splynula so Slovenskou všeobecnou úvernou bankou.¹⁷ Časom predal aj novú budovu banky v Prešove, kde mal byt.

Budovu banky dal Bosák postaviť v Prešove v roku 1923 na mieste niekoľkých menších remeselníckych domčekov. Stavebné práce riadil jeho spolupracovník Karol Straka.¹⁸ Stavbu realizovala firma Pazelt z Prešova a architekt Viliam Glasz ju postavil v modifikovanom secesnom slohu a dodnes je to jedna z najkrajších budov mesta, známa ako Bosákova banka či skôr Bosákov dom, podľa nápisu na jej fasáde¹⁹ ([obr. č. 6](#)).

Staviteľ Glasz vytvoril výnimočnú dvojposchodovú budovu na uzavretom pôdoryse písmena D s átriom, výraznými kupolami na nárožiacich a s bohatou sochárskou i reliéfnou výzdobou vytvárajúcou punc dôstojnosti a bohatosti. V severovýchodnej časti nad hlavným vstupom do budovy sú štyri sochy ženských postáv symbolizujúce štyri piliere Bosákovej osobnosti. Sú označené názvami na podstavcoch pod nimi, no aj bez nadpisov sú ľahko identifikovateľné vďaka sprievodným znakom:

1. *Pokoj a láska* je spodobená atribútmi kríža, listu palmy a dvoch holúbkov
2. *Hojnosť* reprezentuje girlanda z ovocia a kvetov
3. *Sporivosť* symbolizuje včelí úl
4. *Veda* je stvárnená s knihou a vtákom múdrosti – sovou

¹⁷ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 8, s. 73-80.

¹⁸ Straka pochádzal z Prešova a po odchode do Ameriky pracoval pre Bosáka.

¹⁹ Tento nápis dali úrady počas minulého režimu odstrániť, aby nepripomínal kapitalistického vykorisťovateľa, no v súčasnosti je už po rekonštrukcii znovu na svojom mieste.

Ich protipólom v severozápadnej časti sú sochy štyri ročných období:

1. *Jar* s kyticou a reliéfom plným domcov a vtáčikov
2. *Leto* s odhalenou postavou a dovolenkovými atribútmi - slnkom, morom a loďkou
3. *Jeseň* reprezentuje plastika s ovocnými plodmi a píniovou šuškou
4. *Zima* má zahalenú postavu so zasneženými stromami v pozadí

Výzdobu v tejto časti dopĺňajú reliéfy so symbolmi moderných dopravných prostriedkov, ako výrazu spojenia dvoch vzdialených krajín Ameriky a Slovenska, ale aj ako symbol vystažovalectva. Sú to transoceánska loď so sochou slobody, parná lokomotíva a lietadlo. Nad bočným vchodom je nápis BOSÁKOV DOM s vročením pod strechou ANNO – MCMXXIII – MCMXXIII.

Dominantným priestorom interiéru je hala, kde bolo všetko premyslene navrhnuté s dôrazom na funkčnosť a noblesnosť. Oproti impozantnému vchodu je umiestnená galéria s fontánkou a bustou Merkúra, boha obchodu a zisku, symbolizujúcou pevnosť a istotu bankového domu. V pracovni riaditeľa, ktorá susedí s halou, sú steny a strop obložené intarzovaným drevom a mramorový krb s ozdobným bronzovým krytom²⁰ ([obr. č. 7](#)).

Po zániku Americko-slovenskej banky bola budova v tridsiatych rokoch 20. storočia predaná elektrárenskej spoločnosti a tej patrila až do roku 1991, kedy ju získala Investičná a rozvojová banka. Budova bola úspešne zrekonštruovaná zásluhou architektov Rudolfa Biceka, Vladimíra Kačalu, Martina Oravca a Milana Rešovského z ateliéru A-typ s.r.o. Prešov a získala v roku 2002 prestížne ocenenie Europa Nostra Awards v kategórii architektonické pamiatky. Investičná a rozvojová banka prevádzkovala priestory v časti budovy s pôvodnou bankovou halou. Obdobná hala vznikla aj v spodnej časti, kde bola zriadená pobočka Národnej banky Slovenska.²¹ Toto obdobie však netrvalo dlho, najprv budovu opustila Národná banka Slovenska, neskôr aj Investičná a rozvojová banka, ktorá zanikla v roku 2002. Následne budovu odkúpila OTP banka, ale ani ona tu dlho nevydržala. V roku 2009 bola budova Bosákovej banky zase prázdna. V súčasnej dobe využíva pôvodnú bankovú halu a k nej prináležiace priestory Komunálna poisťovňa a priestory po Národnej banke Slovenska, vrátane poschodia, slúžia od roku 2013 Knižnici P. O. Hviezdoslava v Prešove.

²⁰ PETRANSKÁ, Darina. Objavovanie Prešova II: najznámejší bankári, s. 52 – 59.

²¹ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 8, s. 106-107.

Bosák nebol iba finančník. Bol človek s ušľachtilými ideálmi, editor nezávislého slovenského časopisu Slovenská obrana, dlhoročný pokladník a neskôr predseda finančnej komisie Prvej slovenskej katolíckej jednoty. V Danville založil v roku 1927 Slovenskú katolícku Maticu školskú a stal sa jej predsedom. Právom je označovaný ako filantrop, lebo zarobené peniaze si nenechával iba pre seba, ale podporoval ušľachtilé projekty súvisiace s rozvojom vzdelania a záchranou kultúrnych pamiatok doma i v Amerike. Sám, takmer samouk, pochopil dôležitú úlohu vzdelávania pri odstraňovaní biedy a chudoby, najmä v jeho rodnom kraji, preto počas návštevy rodiska dal v Okružlom postaviť na mieste krčmy školu²² s podmienkou, aby v dedine viac krčma nebola. Na území mladej republiky to bola v tých časoch prvá novostavba štátnej ľudovej školy. Štátu ju daroval za symbolickú korunu.²³ Od roku 1926 bol čestným členom Matice Slovenskej v Prešove, kde okrem výstavby banky investoval aj do obnovy Kostola sv. Mikuláša a malého organu v ňom sumou 155 tisíc korún. Zároveň v tom istom kostole založil zbierku na obnovu veľkého organu. Dal zrenovovať aj kostol v Radome a nad oltár sa tak dostal latinský text: *Renovata expensis Michaelis Bosak et uxoris ejus anno 1921* (Obnovené vďaka Michalovi Bosákovi a jeho manželke v roku 1921). Prispel však aj na opravu radomskej školy, do ktorej ako malý chlapec chodil, prikúpil im aj kachle, lavice a školskú tabuľu. Rovnako dotoval aj opravu kostola v rodnom Okružlom a kúpil doň harmónium.²⁴ Na opravu ďalšieho kostola, poškodeného počas 1. svetovej vojny prispel v Stropkove sumou takmer pol milióna korún.²⁵

Vo svojej dobe bol Bosák najbohatším Slovákom v Spojených štátoch amerických. No bol aj mužom dobrého srdca. Nikdy nezabudol na časy, kedy nemal nič a po celý život štedro podporoval krajanov v Amerike i na rodnom Slovensku. Veľkú lásku prechovával ku slovenským knihám a preto vždy, keď prišiel na Slovensko nakúpil za obrovské sumy knihy, ktoré potom v Amerike rozdal. Dnes je v banke, ktorú dal v Prešove postaviť sídlo Knižnice P. O. Hviezdoslava a Michal Bosák by sa určite tešil z toho, že budova konečne dostala takéto ušľachtilé poslanie a stala sa bankou kníh a vzdelania.

²² Školu stavala stavebná firma Jozefa Patzelta z Prešova a celkový finančný náklad na ňu bol 170 000 korún. Prvým učiteľom v novej škole sa stal Július Ciulis z Radomy, lebo Bosák si to tak prial.

²³ V r. 1999 vznikla v budove školy Pamätná izba Michala Bosáka. Je snaha vyhlásiť školu za národnú kultúrnu pamiatku.

²⁴ BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK, ref. 2, s. 105-107.

²⁵ LYSÁK, Ladislav. Michal Bosák, s. 35 - 38.

Obrazová príloha

Obr. č. 1: Michal Bosák

Obr. č. 2: Bosákov otec Michal, brat Jozef, sestra

Obr. č. 3: Bosákova prvá banka v Olyphante

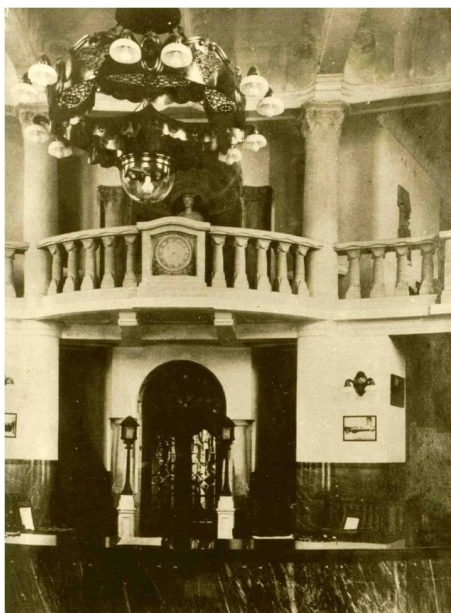
Obr. č. 4: 10 dolárova bankovka s podpisom Michala Bosáka

Obr. č. 5: Bosák s manželkou a synom Francismom v roku 1925

Obr. č. 6: Budova banky v Prešove

Obr. č. 7: Interiér banky v Prešove

Zoznam bibliografických odkazov

BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK. *Michal Bosák – americký bankár zo Šariša*. Prešov: Ibis Publishing, 2001. 205 s. ISBN 80-968607-9-8.

BOSÁK, Martin a Rudolf BOSÁK. *História Bosákovej banky*. Prešov: Spoločnosť Michala Bosáka, 2007. 140 s. ISBN 978-80-8073-810-5.

HRABKOVÁ, Tamara. *Pokoj, hojnosť, sporivosť ... : Bosák aj napriek sláve za veľkou mláskou nezabudol na Prešov*. In: *Prešovský večerník*. 9. 2. 2007, roč. XVIII, č. 4141, s. 15. ISSN 1336 – 4030.

LYSÁK, Ladislav. Michal Bosák. In: Marcela DOMENOVÁ, ed. *Osobnosti Šariša I*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 35 - 38. ISBN 978-80-555-0131-4.

PETRANSKÁ, Darina. *Objavovanie Prešova II: najznámejší bankári*. Prešov: 4U Media, 2013, s. 52 – 59. ISBN 978-80-967145-4-4.

PETRUŠ, Andrej. Dolárové autogramy: Michal Bosák zo šarišskej obce Okrúhle je jediným Slovákom, ktorého meno je na amerických bankovkách. In: *Prešovský večerník*. 10. 1. 2008, roč. XIX, č. 4359, s. 8-9. ISSN 1336 – 4030.

TKÁČ, Marián. *Michal Bosák – štedrý bankár a národovec*. In: *Historická revue*. 1997, roč. VIII, č. 1, s. 26-27.

IV. TEMATICKÝ BLOK

ZIMNÍ SPORTY A CENTRA ZIMNÍCH SPORTŮ

KRUŠNOHORSKÉ ZIMNÍ RADOSTI

Gerda Lorenzová

Krajská knihovna Karlovy Vary

Abstrakt

Krušnohorská zimní rekreační střediska. Z dějin Karlova běhu, druhého nejstaršího závodu v běhu na lyžích v Čechách. Dvě významné osobnosti českého, respektive československého lyžování z karlovarského regionu – skokan Rudolf Höhnle a běžec na lyžích Lukáš Bauer.

Abstract

Ski holiday resorts in the Ore Mountains. History of Karlův běh, the second oldest cross-country skiing race in Bohemia. Two prominent Czech or, more precisely, Czechoslovak skiers from Karlovy Vary Region – ski jumper Rudolf Höhnle and ski runner Lukáš Bauer.

V tomto příspěvku chci představit Krušné hory jako lokalitu, kde se pro veřejnost organizují různé volnočasové aktivity. Bude se jednat hlavně o rekreační příležitosti v zimním období.

Krušné hory jsou vyhlášené kvalitními skiareály a rozsáhlou sítí upravovaných běžeckých tras. Vedle lyžování si však můžete vyzkoušet i sáňkování, snowboarding, chůzi na sněžnicích a další zimní zábavy.

Představím vám střediska, která patří pod Karlovarský kraj. Nejčastějším cílem lyžařů jsou samozřejmě nejvýše položená místa – Klínovec a Boží Dar.

Skiareál Klínovec je největší lyžařské středisko Krušných hor a zároveň patří k nejkvalitnějším a nejmodernějším lyžařským areálům v České republice. Má za sebou dlouholetou historii. Začátky sportovního využití můžeme najít již v počátku 20. století.

Materiály z meziválečného období dokazují, že vše začalo úpravou přírodních skokanských můstků, z nichž zbytky toho největšího jsou stále viditelné v tzv. **Fuchslochu (Liščí díře)**. Můstky byly využívány českými skokany i skokany ze sousedního Německa. Pořádali tu vzájemné souboje obou států. Důležitou roli měl i historický hotel na vrcholku Klínovce,

kteřý sportovcům dodal potřebný komfort. (V současnosti bohužel chátrá. Veřejnost však doufá, že bude znovu vzkříšen.)

O pár let později se začalo rozvíjet i sjezdové lyžování, a to díky vykácení části lesa, na jehož místě vznikly první sjezdovky s názvy Dámská a U Zabitýho. Proč tratě dostaly tato jména, dnes už není jasné, nicméně traduje se několik historek. Jednou z nich je nález člověka, který zemřel násilnou smrtí, další, že se tu smrtelně zranil jeden ze závodníků. Sjezdovky se využívaly nejen pro rekreační ježdění, ale pořádaly se také závody ve sjezdovém lyžování. Bohužel po 2. světové válce se celá oblast stala nepřístupnou kvůli novému režimu, který z ní udělal příhraniční pásmo. Tato omezení naštěstí byla v 60. letech zrušena a klínovecký rozvoj mohl zase začít. Byly postaveny vleky, vznikaly nové sjezdovky, některé byly osvětlené.

Velká změna nastala v roce 1991 díky privatizaci. Areál byl koupen soukromou společností, která jej vlastní dodnes a která jej neustále modernizuje. V roce 1998 začala výstavba zasněžovacího systému, který pokrývá dnes již 80 % areálu. Bylo zakoupeno několik strojů na úpravu tratí. Tyto rolby jsou spolu s dostatečným množstvím technického a přírodního sněhu zárukou kvalitního lyžování po celou zimu. V roce 2003 se výrazně zlepšily podmínky pro snowboardisty. Byl vystavěn zcela nový snowpark, jehož dominantou je U-rampa Superpipe třídy FIS, kde probíhají i mezinárodní soutěže. Zvyšuje se úroveň vybavenosti, podporuje se výstavba nových ubytovacích zařízení, restaurací a občerstvení, lyžařských škol či půjčoven veškerého vybavení. Od roku 2005 do současnosti je areál ratingovou agenturou pro česká zimní střediska hodnocen nejvyšší známkou 5*. Do snažení spadá i propojení se sousedním Fichtelbergem a nabídky pobytových balíčků podniku Léčebné lázně Jáchymov, které po sportovním vyžití nabízejí ubytování v lázeňských hotelech či penzionech se stravováním, relaxačními procedurami, radovánkami v aquacentru Agricola i kulturními večery.

Velmi těsnou návaznost na Klínovec mají i oba další areály. **Skiareál Boží Dar – Neklid** najdete na hřebeni Krušných hor v těsné blízkosti Božího Daru. Jedná se o klidný, příjemný skiareál, orientovaný především na rodiny s dětmi. Skiareál Boží Dar – Neklid nabízí přes 6 km perfektně upravených prostorných, až 1,2 km dlouhých sjezdovek. Přepravu zajišťuje centrální tříseďáková lanovka, 4 kotvy a 2 pomy. Areál tak nabízí velmi kvalitní lyžování bez front, za přijatelné ceny. Součástí areálu je komplexní nabídka služeb (gastro, školy, půjčovny), babypark a samozřejmě také snowpark.

Lyžařský areál Novako je ideální pro rodiny s dětmi a lyžařské začátečníky. Najdete tu dětské hřiště, půjčovnu lyžařského a snowboardového vybavení, občerstvení, lyžařskou školu i školičku (pro děti od 2 let) a snowtubingovou dráhu. Skiareál Novako najdete v centru Božího Daru. Zalyžovat si tu můžete i za tmy na večerním lyžování.

Vaši návštěvu zaslouží rovněž **skiareál Plešivec**. Najdete zde rychlé a komfortní lanovky, přes 10 km sjezdovek se 100% umělým zasněžováním, skiservis, půjčovny a testcentrum světových značek Atomic a Salomon, lyžařskou školu a dobré občerstvení po celém areálu. Přimo na vrcholu Plešivce naleznete restauraci a hotel stejného jména včetně rozhledny.

Skiareál Náprava se rozprostírá na svazích Krušných hor v bezprostřední blízkosti lázní Jáchymov. Lyžařské středisko má pro své návštěvníky připraveny sjezdové tratě všech obtížností. Sjezdovky jsou pravidelně upravovány a část tratí je také uměle zasněžována, čímž je zajištěna maximální kvalita sněhu i během období, kdy není sníh přírodní. Areál poskytuje i standardní služby, jako je lyžařská škola, večerní lyžování, technické zasněžování, půjčovna lyží, skiservis či parkoviště zcela zdarma. Pro chvíle odpočinku poslouží místní restaurace a také se zde můžete ubytovat. Skiareál je vhodným zázemím jak pro začínající, tak i pokročilé lyžaře, kteří hledají poklidné lyžování.

Pro všechny milovníky zimních sportů, kteří dávají přednost spíše menším lyžařským areálům, jsou připraveny sjezdovky například v Perninku, Nových Hamrech, v Aši nebo na Bublavě. Kompletní seznam najdete na turistickém portálu Karlovarského kraje www.zivykraj.cz v sekci Zimní hory.

Opomenout byste neměli ani lyžařské možnosti v Mariánských Lázních. Ačkoliv to nejsou Krušné hory, nabízí místní **skiareál Mariánky** každoročně skvělé podmínky, které lze rovněž kombinovat s léčením nebo relaxací v lázeňských domech a penzionech. Doplňkovými aktivitami mohou být návštěvy Chebu, Lokte či penzionu Statek Bernard.

Krušné hory mají i rozsáhlou síť **lyžařských stop**. Strojová úprava a údržba lyžařských běžeckých tras je velice nákladná. Velkou měrou se na financování podílí Karlovarský kraj, jehož příspěvek pokrývá až 50 % nákladů. Díky jeho podpoře byly zpracovány i mapové podklady a trasy osazeny plánky. Také většina podkrušnohorských měst a obcí finančně podporuje údržbu běžeckých stop. Rovněž jednotlivci se mohou podílet na údržbě buď zasláním peněz na účet, nebo zakoupením sběratelských placek s jedním z úspěšných

krušnohorských lyžařů, v hodnotě 100 a 300 korun. Tvářemi letošních placek jsou Ivana Rádlová a Martin Petrásek, bývalí výborní čeští i českoslovenští reprezentanti v běhu na lyžích, účastníci olympijských her a odchovanci trenéra Honzy Nováka.

Ke konci 60. let minulého století došlo k politickému uvolnění a byla to i doba, kdy v řadě evropských zemí vznikaly **dálkové lyžařské běhy**. K nejslavnějším patřil Vasův běh ve Švédsku. Jako reakce na účast našich lyžařů ve Švédsku se v roce 1969 rodí Jizerská 50 a hned rok poté **Karlův běh**. A proč Karlův? Většina pořadatelů byla z Karlových Varů a podařilo se jim prosadit nepolitické pojmenování po Karlu IV.

Existuje však legenda, proč toto jméno:

Karel IV. – Otec vlasti, mezi lyžaři familiárně zvaný šusař, se vydal na západ od Prahy, kde měl položit základní kámen k jakémusi termálnímu koupališti. Tehdy leželo na území koruny České převeliké množství ještě bílého sněhu. Volil proto cestu přes Slaný, Chomutov na Horu Sv. Šebestiána. Na vrcholcích hor Krušných narazil na překrásné stopy zdejších lyžníků a rozhodl se sledovat jejich směr. Putoval přes Měděnec, vyhnul se Klínovci a sjel šusem do Božího Daru. Toho večera konala se v místní kapli mše na počest krále a do farní pokladny putovala tučná částka grošů, určená k opravě kaple. Podobnou částku potom utratil král se svojí družinou ve všech 18 krčmách, tehdy ještě malé vesničky Božího Daru (brzy po svém návratu do Prahy vydal dekret, kterým povýšil Boží Dar na město). Pokud se dochovaly zápisy v domovních knihách, nocoval tehdy král v selské usedlosti č. p. 8 a 9 (dnešní objekt chaty Slovanka). Druhého dne vyrazili královští šlapači směrem na Špičák a Pernink a Otec vlasti je následoval přesně o 10. hodině na lyžích od stavení č. p. 31. Svě šlapače dojel právě na již zmíněném Perninku, což mu udělalo očividnou radost. Kázal tedy učinit přestávku na občerstvení. Místní občané mu krom jiného nabídli i jednu z místních specialit – lahodný žaludeční likér dodávaný z osady u soutoku Ohře a Teplé. Ten králi tak zachutnal, že okamžitě zvolal: „Na vlky nasedat!“ (Lyže zn. Völkl, ale král jim říkal vlci.) Družina se vydala zpět do Božího Daru, odkud sjela údolím sv. Jáchyma šusem do údolí (jedině král sjel bez tygra) a dále do osady, kde se vařil onen lahodný likér.

Logem závodu se stal sněhulák s královskou korunkou na lyžích. Na startu prvního ročníku stálo cca 35 odvážlivců, kteří absolvovali proslápnutou trasu 25 km na Plešivec a zpět do Božího Daru. Ženy otáčely svou trasu v průseku nad Barborou a měřila 15 km. Podle dobového svědectví vyhrála první žena (dorostenka Jitka Konatová) štangli salámu a první

muž (Egon Hofmann) láhev věhlasného bylinného likéru. Vítězové prvního ročníku si tak mohli o dnešních vzorně upravených stopách a finančních odměnách jen nechat zdát. Trať závodu se postupně vyvíjela. Od 4. ročníku byla trať prodloužena na 30 km až na Pernink a zpět na Boží Dar. Start a cíl závodu býval na pláni před Božím Darem. Po roce 1989 se z důvodu větší atraktivity závodu začalo jezdit na okruzích s divácky vděčným průjezdem obcí. Od 28. ročníku (1999) se závod koná ve dvou dnech – sobota a neděle. První den se jedou závody volnou technikou a druhý den klasicky. Hlavní závod celého víkendu je nedělní běh na dlouhé tratě klasicky. Stopy byly v prvních ročnících závodu prošlapávány, později měli organizátoři ze Slovanu Karlovy Vary k dispozici jeden z prvních sněžných skútrů v Čechách. Dnes jsou tratě vzorně upravovány špičkovými stroji Prinot, tak jak je to standardem i jinde ve světě.

Stejně jak se měnily tratě závodu, tak se měnily a narůstaly i počty startujících. První ročníky absolvovalo okolo 150 startujících. Počty postupně narůstaly. 1979 – 399 startujících, 1984 – 1183 a absolutního rekordu dosáhl Karlův běh v roce 1987 počtem 1464 účastníků. Po revoluci došlo k určitému snížení celkového počtu startujících na cca 700 lyžařů. Porevoluční rekord tak drží rok 2006 s celkem 794 závodníky.

Populární Karlův běh, který je druhým nejstarším lyžařským závodem jednotlivců v Čechách, musel své pětáctýřicáté jubileum z původního únorového termínu kvůli nedostatku sněhu přeložit na druhý březnový víkend, 12. a 13. březen 2016.

Pořadatelé (LK Slovan Karlovy Vary a Petr Čech Sport, s. r. o., ve spolupráci s městy Boží Dar a Abertamy) tratě i místo startu trochu poupravili, ale nakonec se sobotní memoriál Jana Pravečka volně a nedělní memoriál Jiřího Čáslavského klasicky uskutečnil. Součástí sobotního závodu byly závody dětí na tratích 0,5 km, 1,5 km, 5 km a 13 km. Poté následoval závod na 22 km (2 okruhy) volnou technikou a závod fatbiků také na 22 km (2 okruhy). Vrcholem byly nedělní závody klasickou technikou na 22 km (2 okruhy) a 31 km (3 okruhy).

Významní účastníci závodu: Za dobu existence závodu jsme mohli vidět na startu celou plejádu československých i českých reprezentantů, ať už bývalých, či současných. Hned druhý ročník vyhrál Jirka Beran z Dukly Liberec, mnohonásobný účastník MS i OH. Ve výsledkové listině figuruje i celá řada reprezentantů - odchovanců Slovanu Karlovy Vary. Namátkou – Iveta Knížková, Ivana Rádlová, Eva Kulová, Miroslav Petrásek (současný trenér národního týmu mužů)... A pochopitelně v současnosti neslavnější vítěz Karlova běhu, kterým je karlovarský odchovanec, medailista z OH a vítěz Tour de Ski Lukáš Bauer. Ten vyhrál dva jubilejní ročníky: 25. v roce 1996 ještě jako junior a 30. v roce 2001.

Perličky závodu

- Startovní signál v podobě výstřelu byl a je výsadou ředitele závodu
- Komentář hromadného startu v předrevoluční době umožňoval radiovůz Bouře zapůjčený karlovarskou vojenskou posádkou
- I za bývalého režimu se pořadatelům vždy podařilo zajistit vitamíny a cukr v podobě pomerančů a oblíbené Kávenky
- Závod se od svého vzniku nejel z důvodu špatných sněhových podmínek celkem šestkrát, v letech 1972, 1975, 1977, 1990, 1998 a 2014. Zrušené ročníky se však započítaly do celkového počtu
- V roce 2013 se 42. ročník Karlova běhu konal v Abertamech
- Nejstarším účastníkem závodu byl pan Jan Kolář (*1922) z Karlových Varů v roce 1999
- Nejstarší účastnicí závodu byla paní Jitka Žahourková (*1927) z Božího Daru v roce 2006
- Účastníkem pocházejícím z nejbližšího místa byl v r. 2007 Luciano Rocha pocházející z Brazílie

Dámská jízda: Po vzoru švýcarského Engadinu iniciovaly lyžařky v roce 2004 vznik ryze dámské odnože Karlova běhu – Dámské jízdy. Na trať se tehdy po startovním povelu „Huš, huš!“ vydaly závodnice v kategoriích slečny, ženy a seniorky, oděné v historických kostýmech, a některé dokonce na dřevěných běžeckých lyžích. Jak říká jedna z iniciátorek Jitka Peřina: *„Chtěli jsme, aby se společně trochu provětraly ,ženy od plotny‘, mámy od rodin, bývalé závodnice, prostě všechny, které běžkování baví.“* Dámská jízda se jezdí na kratší trati a na regulérnost závodu dohlíží organizační výbor složený pouze z mužů v čele s předsedou LK Slovan Karlovy Vary.

Skoky na lyžích a běh na lyžích jsou dvě disciplíny zimních sportů, které mají v Krušných horách své velké vyznavače. Chtěla bych vás seznámit se dvěma osobnostmi, které náš region reprezentovaly v těch nejvyšších soutěžích.

V první řadě je to skokan na lyžích Rudolf Höhnle a pak Lukáš Bauer.

Rudolf Höhnle se narodil 21. 4. 1946 v Lomaznicích u Kadaně. Když mu byly dva roky, rodina byla odsunuta na umístěnku do Perninku, kde pan Höhnle bydlí dodnes. Od osmi let navštěvoval sportovní středisko mládeže, které vedl pan Koubek. Hráli fotbal, baseball,

chodili na běžky atd. Pan Koubek zastával názor, že dobrý sportovec musí umět od všeho trochu. V té době skákali na lyžích téměř všichni kluci z Perninku a malý Rudolf se na ně tajně chodil dívat. Byl to také velmi nadějný běžkař, jeho fotografie byla na obálce časopisu Lyžařství (1956). V deseti letech se byl podívat na skoky v Horní Blatné, kde mu řekli, že pokud sjede hornoblatenský můstek, vezmou ho na závody do Kraslic. Můstek sjel a závod v Kraslicích vyhrál. Díky tomuto úspěchu mu tehdejší reprezentant republiky Dalibor Motejlek poslal první skokanské lyže. V roce 1965 se účastnil závodů ve Francii a byl první v kategorii junioři. V letech 1965–1978 byl Rudolf Höhnل reprezentantem Československa ve skocích na lyžích v kategorii muži, stal se pětkrát mistrem republiky, z toho dvakrát na velkém a třikrát na malém můstku. Desetkrát se zúčastnil nejprestižnějších skokanských závodů Turné čtyř můstků a umístil se osmkrát v první desítce, v roce 1973 byl v Bischofshofenu dokonce první. Třikrát se zúčastnil olympijských her – v roce 1968 v Grenoblu (Francie), v roce 1972 v Sapporu (Japonsko) a v roce 1976 v Innsbrucku (Rakousko). Třikrát byl také na mistrovství světa – v roce 1966 v Oslu (Norsko), v roce 1970 ve Vysokých Tatrách (tehdejší Československo – 4. místo na středním můstku) a v roce 1974 ve Falunu (Švédsko – 3. místo na velkém můstku). V roce 1973 se stal vítězem první ankety o Krále bílé stopy. S mezinárodní elitou se rozloučil 6. ledna 1976 devátým místem v Bischofshofenu. Naposledy skákal v Liberci v roce 1978. Po odchodu z reprezentace absolvoval trenérskou školu a pedagogické minimum a v roce 1978 se stal trenérem střediska mládeže při Dukle Liberec. V letech 1978–1989 byl trenérem československé juniorské reprezentace. Mezi juniory, které trénoval, patřili i Pavel Ploc a Jiří Parma. V roce 1982 byl Rudolf Höhnل zvolen zástupcem Československa pro skoky na lyžích v Mezinárodní lyžařské federaci (FIS). Pracoval v komisi pro materiál a rozvoj disciplíny. Stal se také mezinárodním rozhodčím. V sezoně 1989/90 byl požádán, aby převzal trénink mužské reprezentace z důvodu v té době špatných výsledků. Po ročním úspěšném trenérském působení v seniorské republikové reprezentaci přijal nabídku ze Švýcarska. Začal trénovat švýcarskou B-representaci, následně A-representaci a svoji trenérskou misi zakončil v roce 2002 se švýcarskými juniory. Jeho nejnámějšími švýcarskými svěřenci byli Simon Ammann (*1981), který získal individuální zlaté medaile za skoky na středním a velkém můstku na ZOH v Turíně 2006, což si zopakoval na ZOH ve Vancouveru 2010, a Andreas Küttel (*1979), jehož největším úspěchem bylo vítězství na mistrovství světa na velkém můstku v Liberci 2009. Po skončení trenérské práce ale Rudolf Höhnل z můstků nezmizel. Dále objížděl závody jako stylový rozhodčí. Tak se vrátil i na Turné čtyř můstků 2006, kde byl

svědkem vítězství Jakuba Jandy. Pro Höhnl to byla zřejmě poslední pracovní účast na Turné, jelikož rozhodcovství je omezeno věkem šedesáti let.

V roce 2000 byla Rudolfu Höhnlvi udělena Cena pro nejlepšího lyžaře Karlovarského kraje dvacátého století.

Lukáš Bauer je českým reprezentantem v běhu na lyžích. Narodil se 18. 8. 1977 v Ostrově nad Ohří.

Sportovní činnost: Lyžařské začátky spadají do roku 1986, kdy začal v oddíle TJ Škoda Ostrov pod trenéry V. Palivcem a A. Hluškem. V roce 1991 přestupuje do oddílu LK Mattoni Karlovy Vary k trenéru Miroslavu Petráskovi. Jako reprezentant je členem Dukly Liberec. První vítězství na republikových závodech ve Žďáru nad Sázavou (1995). Začal úspěšnou závodnickou kariéru, kterou ještě neukončil. V současné době se chce věnovat dálkovým běhům a svému týmu Pioneer Investments.

Úspěchy: V sezoně 2007–2008 suverénně vyhrál Tour de Ski a Světový pohár v běhu na lyžích. Tour de Ski vyhrál ještě v sezoně 2009–2010 a třetí byl v sezoně 2010–2011. Na ZOH v Turíně 2006 a na MS v Liberci 2009 získal v závodě na 15 km klasicky stříbrnou medaili. Na ZOH ve Vancouveru získal bronz na 15 km volnou technikou a ve štafetě 4x 10 km. Na MS ve Falunu 2015 byl na 50 km klasicky s hromadným startem na 2. místě. Je mistrem České republiky v závodě na 10 km klasicky (2003, 2004) a skiatlonu (2004).

Rodina: Manželka Kateřina je bývalá reprezentační lyžařka, mají spolu syna Matyáše a dceru Anetu. Společně žijí v Božím Daru. Bauer je zetěm bývalé běžkařky Heleny Balatkové Šikolové (*1949), která získala roku 1972 na ZOH v Sapporu bronzovou medaili. Sestra jeho manželky Helena Erbenová (*1979) rovněž závodila v běhu na lyžích a reprezentovala. V roce 2011 se z ní stala triatlonistka. V roce 2012 se stala mistryní Evropy v terénním a zimním triatlonu, o rok později mistryní světa a vítězkou Světového poháru v terénním triatlonu (1 km plavání, 26 km horské kolo, 9 km běh v terénu).

Seznam bibliografických odkazů:

Časopis měsíčník Krušné hory – západ, roky 2012–2016

Webové stránky Lukáše Bauera <http://www.lukas-bauer.cz/>

Webové stránky Karlova běhu <http://www.karluvbeh.cz/>

„KANADANÉ“ ZE ZLÍNA

Mgr. Eva Filípková

Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

Abstrakt

Historie ledního hokeje se začíná psát již v 19. století. V první polovině 20. století byl hokej v českých zemích nazýván podle země jeho vzniku – kanada. A první zápasy kanady byly ve Zlíně sehrány již ve 20. letech 20. století. Až do konce 50. let však byli „kanad'ané“ limitováni přírodními podmínkami. I přesto byl lední hokej již od počátku ve Zlíně oblíbeným sportem a jeho historie se píše od roku 1929 dodnes.

Abstract

The history of ice hockey began in the 19th century. In Czech lands, hockey was, in the first half of the 20th century, called by its country of origin - Canada and the first matches of Canada in Zlín were played in the 1920s. The "Canadians" were however limited by natural conditions until the late 50s. Regardless of that, ice hockey has been a popular sport in Zlín from the onset and its history has been ongoing from 1929 till today

Sport byl ve Zlíně od baťovských dob vždy důležitou součástí života jeho obyvatel. Různorodá sportovní nabídka od lehkootletických disciplín, jako běhy od krátkých po dlouhé, přes těžkoatletický box až po kolektivní sporty jako fotbal či volejbal se postupně rozšiřovala a dávala Zlíňanům širokou škálu možností pro aktivní i pasivní sportovní vybití.

Protože pracovní doba přes týden mnoho možností pro tyto koníčky nedávala, bylo sportu vyhrazeno sobotní odpoledne, a zejména pak neděle. Výsledky všech závodů a zápasů, domácích i těch, při nichž zlíňští sportovci hostovali, pak přinášel pondělní *Zlín*.

Ve druhé polovině 20. let 20. století přibyl Zlíňanům do široké nabídky nový sport. V zimním období se k lyžování přidal poměrně nový sport. Hokej. V tomto příspěvku se zaměřím zejména na počátek zlínského hokeje od prvních zápasů v roce 1929 do jeho zásadní proměny v roce 1957.

Hokej vznikl v 60. letech 19. století v kanadské provincii Ontario v městečku Kingstone. Vojáci místního pluku dostali za úkol vyčistit zamrzlou plochu přístavu; opatřili

si jednoduché brusle a metlami zametali odpadky na ledu. Pro zábavu si je začali posouvat a přihrávat a netrvalo dlouho, začali hrát na branky. Zpočátku byl nazýván „kanadský hokej“ nebo „kanada“ a jeho hráči „kanad'ané“.

Hokej se stal důležitým, oblíbeným a hojně pěstovaným zimním sportem, jak ho svým čtenářům líčil sportovní redaktor *Sdělení* v polovině 20. let. Popisoval ho jako mužský sport, ačkoliv ho hrají i ženy a existují i ženské hokejové týmy, které již v té době dosahovaly výborné technické úrovně. Redaktor poukazuje, že není radno se jako hráč ledního hokeje příliš oblékat, protože je to velmi pohyblivý sport. Další poučka však vzbuzuje úsměv: „*Ostatně můžete hrátí hockey, aniž byste byl bruslařem.*“¹

Do českých zemí se hokej dostal s počátkem nového století. První zápas byl sehrán v roce 1901, kdy proti sobě stanuly dva pražské týmy – Slavia a Bruslařský závodní klub. Téhož roku Slavia sehrála i první mezinárodní zápas s vídeňským klubem. V roce 1909 se čeští hráči poprvé zúčastnili mezinárodního turnaje a v témže roce se konalo i první mistrovství Čech v kanadském hokeji. O rok později se konalo i první mistrovství Evropy, čeští reprezentanti se však zúčastnili až o rok později. Třetí evropský šampionát v roce 1912 se už konal v Praze. Ve Zlíně byl první hokejový zápas vybojován až v roce 1929, kluziště pro zájemce o bruslení však existovala již několik let. 12. prosince 1925 vyšlo v týdeníku *Sdělení zaměstnanců fy T. & A. Baťa* oznámení o vybudování kluziště: „*Dovídáme se, že se konečně jedna dobrá duše ujala zřízení kluziště...*“ Tak jako ve většině ostatních měst mohly být i ve Zlíně ledové plochy budovány pouze díky zimním mrazům. Uzavřené haly, které by dopřály těmto sportům provozování po delší čas, byly zatím pouze hudbou budoucnosti. Počátky ledního hokeje tak byly závislé na rozmarech počasí.

Délka bruslařské sezony tedy byla nejistá. I přesto se dala koupit sezonní vstupenka na kluziště: pro členy klubu byla zvýhodněná cena 30 Kč, pro nečleny pak 50 Kč. Kdo nechtěl riskovat zaplacení takové sumy při nejistotě, zda se nebude bruslit například jen dva týdny, mohl si pořídit obyčejné denní vstupenky. Ve všední dny stála vstupenka pro členy 1 Kč a 2 Kč pro nečleny, v neděli se pak ceny lišily podle denní doby; dopoledne platily ceny jako ve všední dny, od jedné hodiny pak členové za vstup dali 2 Kč a nečlenové 3 Kč. Až do roku 1925 byla kluziště zřizována na městském koupališti.

Za prvním, pro pracovníky v továrně přístupným, kluzištěm ve Zlíně stál přednosta Rudolf Asmus. Byla připravena hned dvě kluziště. Jedno na tenisovém hřišti, které bylo vyhrazeno

¹ Zimní sporty. *Sdělení zaměstnanců fy T. & A. Baťa*. 1924, 7(50), 7-8.

pro krasobruslení, a druhé na házenkářském hřišti. Dohromady měla obě kluziště 600 m². Bruslení bylo oficiálně zahájeno 16. prosince během polední přestávky, kdy se po kluzišti projeli první bruslaři za zvuků hudby. Bruslilo se vždy o polední přestávce, a dokonce i večer při umělém osvětlení. Jak informovalo *Sdělení*, v případě mrazivého počasí se následující neděli na kluzišti konal koncert, přičemž návštěvníci si mohli dopřát koupi horkého čaje a zákusků.

Počátkem zlínského hokeje se tedy stala sezona 1928/29. V lednu 1929 se SK Baťa pokusil ustavit odbor ledního hokeje. To se však nepodařilo, protože na ustavující schůzi se dostavili pouze tři lidé. I přesto bylo ve Zlíně dost zájemců a také aktivních hráčů tohoto sportu, takže se v neděli 13. ledna měl konat tréninkový zápas, na který byli zváni všichni hokejisté i bruslaři. A první hokejový zápas opravdu zlínský „kanad'ané“ sehráli 13. ledna. Nastoupili proti SK Kroměříž a toto utkání prohráli 7:2. Jejich zásadní problém se odvíjel od toho, že šlo o nový tým, který tedy dosud nebyl sehraný, a také ztížená úloha brankáře, který neměl dostatečnou výstroj, a nemohl tak řádně zasahovat do střel. Na druhou stranu však kroměřížský tým dokázal využít šanci a dobře je proměňoval.

Následující neděli se hokejisté postavili přerovskému mužstvu a i s ním prohráli. I tentokrát vstřelili pouze dvě branky, přerovští jich pak dokázali proměnit více než Kroměříž předchozí týden a síť se ve zlínské brance zatřepala hned jedenáctkrát. Už ve třetím zápase se projevila lepší souhra mužstva a před domácím publikem remizovali s týmem Olomouce 2:2. Jako nejlepší hráč zlínského družstva byl označen brankář Čermák.

I když příroda v roce 1929 zimním sportům přála, mohlo se stát, že úspěšnému hokejovému souboji se do cesty postavila technika. V zápase s Přerovem byly odehrány pouze dvě třetiny, protože hostující mužstvo přijelo vinou nepravdělného vlakového spojení o hodinu později, a ještě museli odejít z hřiště dřív, aby stihli zpáteční vlak.

Ve stejném zápase spravedlivému výsledku podle komentáře novinářů nepřál ani rozhodčí. Sudí Mičínek neuznal zlínskému mužstvu gól na základě neoprávněného protestu soupeřícího družstva. Rozhodčí ostatně hru ovlivňovali častěji. V zápase v Kroměříži byl sudí vystřídán a nahrazen domácím hráčem Moricem, který odstoupil kvůli zranění. Nový rozhodčí „... řídil zápas k úplné spokojenosti obou stran, až na branku domácích, kterou uznal, a vlastně docílena nebyla, neboť puk letěl mimo.“² Při hodnocení hráčů v tomto zápase konstatovali novináři, že hráči zlínského týmu podali vyrovnané výkony, v mužstvu Kroměříže pak

² S. K. Baťa, – S. K. Kroměříž 2:1: (1:0, 0:0, 1:1). Sdělení zaměstnanců firmy T. & A. Baťa. 1929, 12(8), s. 12.

vypíchlí jednoho hráče: „*U domácích vynikal Moric, pokud hrál.*“³ Rok 1929 hokeji přál a zápasy bylo možné hrát ještě v březnu.

V prvních měsících roku 1930 vyšla ročenka SK Baťa, kde byly uvedeny počty sportovců. V roce 1929 se počet sportovců Sportovního klubu Baťa rozrostl o 194 nových členů a dosáhl tak počtu 967. Uvedeny byly i počty členů věnujících se jednotlivým sportům: hokejistů bylo v roce 1929 registrováno 11. V listopadu 1930 pak byli hráči ledního hokeje vyzváni ve *Sdělení*, aby se přihlásili v redakci a přinesli s sebou svou fotografii (pokud již tak neučinili v uplynulém roce).

I přesto, že některé zdroje uvádějí, že v sezoně 1930/31 počasí zlínskému hokeji nepřálo a hokejový odbor SK Baťa sehrál jen 6 zápasů, z toho pět v lednu a jeden v prosinci, pět jich bylo na domácím ledě a jeden v Kroměříži, podle dobového tisku mužstvo čekala už 4. ledna 1931 cesta do Přerova, kde měly být sehrány první dva mistrovské zápasy s týmy SK Přerov a SK Viktoria. O čtrnáct dní později ho pak čekal zápas na domácím ledě. Soupeř však byl ještě dva dny předem nejistý. Ve hře byly dva týmy – Viktoria Přerov, nebo Haná Kroměříž. Soupeři zlínskému mužstvu nebyly jen týmy sportovních klubů, ale 10. února sehráli utkání například i s hokejovým týmem vojinů 53. dělostřeleckého pluku Lipník. Zápas, který byl sehrán v úterý večer, měl velkou diváckou odezvu.

Na druhou stranu můžeme nalézt v periodiku Zlín, že hráči SK Baťa sehráli ve čtvrtek 12. února teprve druhý zápas sezony. A protože bylo nezbytné využít mrazivého počasí, následovaly další zápasy v rychlém sledu – v pátek 13. února a v neděli 15. února hned dva zápasy.

V následujících sezonách bojovalo mužstvo ve vyšší soutěži a také se účastnilo prestižních hokejových turnajů. Mužstvo se připravovalo na nadcházející zápasy opravdu pečlivě. S vědomím, že přízeň přírody nemusí trvat dlouho, byly tréninky každý den vždy mezi 18:00 a 19:00. Jak svědomitě tréninky navštěvovali, však bylo již jen na jednotlivých hráčích.

Již v sezoně 1931/32 se rozvinul nápad, aby bylo založeno družstvo mládeže a aby byl celkově tento sport více rozšířen mezi mladšími Zlíňany.

V sezoně 1932/33 ve Zlíně vznikl další klub „kanad'anů“ při SK Prštné. Nábor do tohoto mužstva byl proveden nečekaným způsobem. Byl uspořádán lov na hokejisty. Na Zboženských rybnících hrávala mládež pro zábavu hokej a zde si ji také zástupci Prštného vyhlédli a poslíze i získali do svého mužstva. Prštnenský tým ledního hokeje měl už od svého počátku dostatek fanoušků a byl poměrně úspěšný.

³ S. K. Baťa, – S. K. Kroměříž 2:1: (1:0, 0:0, 1:1). Sdělení zaměstnanců firmy T. & A. Baťa. 1929, 12(8), s. 12.

Již od 30. let 20. století byly tedy položeny základy toho, čím je zlínský hokej proslulý – práci s dětmi a mládeží a výchovou vlastních hokejistů. Od roku 1936 probíhala soutěž, při níž mezi sebou soupeřily jednotlivé tábory Baťových mladých mužů. Byla tak vytvořena široká základna pro výběr do hokejového dorostu SK Baťa.

V následujících letech si příroda s hráči i fanoušky „kanady“ pohrávala. Střídavě jejich zálibě přála, a tak například v roce 1937 jim dovolila sehrát dvanáct zápasů, a pak naopak nebyla vstřícná, a tak například v roce 1936 led bez přestávky vydržel pouhý týden a tým SK Baťa nastoupil jen do pěti zápasů, z toho čtyři byly mistrovské, v roce 1938 jich bylo také pět, mistrovské však byly jen pouhé dva zápasy.

Už od roku 1934 se SK Baťa snažil „kanad'anům“ zlepšit podmínky alespoň tím, že pro ně bylo budováno vlastní kluziště předepsaných rozměrů v blízkosti kluziště pro bruslící veřejnost na tenisových dvorcích. Tak tomu bylo i v sezoně 1940/41, kdy se zlínské mužstvo postavilo soupeři z české ligy, ne z moravské, jak tomu bylo doposud. Na zlínský led vyjel tým AC Sparta Praha, který Zlín deklasoval 7:1. Až do roku 1957 ale byl zlínský hokej nucen spoléhat se na přírodní led a byl tak znevýhodněn např. proti týmům Ostravy, Olomouce, Brna nebo Jihlavy. V roce 1957 byla konečně vybudována umělá ledová plocha, která se stala základem zlínského zimního stadionu.

Zimní stadion se stavěl po částech. Nejprve byla vytvořena ledová plocha, která umožnila hráčům pravidelné tréninky a tím i zlepšení formy a následně dosažených výsledků. Posléze ke kluzišti přibýly betonové tribuny, které ukrývaly zázemí pro hráče. Jako poslední přišlo na řadu zastřešení, na které se však muselo počkat až do roku 1962. A právě svým zastřešením je zlínský zimní stadion unikátní. Hlavní nosný systém tvoří dvojice oblouků, které se spojují a vystupují nad střechu, čímž vytvářejí obrovský světlík.

Stadion od roku 1990 nese jméno hráče Lud'ka Čajky, který zemřel na následky zranění utrpěného během zápasu v Košicích.

Zlínský hokejový klub za dobu svého působení nesl mnoho různých jmen, která se měnila podle doby i sponzorů. Po založení hokejového mužstva nastupovali zlínské „kanad'ané“ pod názvem SK Baťa až do roku 1948, kdy v důsledku poválečné přeměny byl název oddílu změněn na Sokol Botostroj Zlín. Toto jméno mu však vydrželo jen do roku 1949, kdy se název opět změnil, tentokrát na Sokol Svit Gottwaldov. Tento název si nesl až do roku 1952. V letech 1952–58 ve Zlíně hrály dva oddíly ledního hokeje, TJ Spartak a TJ Jiskra, které byly posléze sloučeny do jednoho TJ Gottwaldov. Toto jméno si klub nesl až do roku 1990.

S rokem 1990 však zlínský hokej neskončil. Ještě několikrát změnil název, např. SK Zlín, AC ZPS Zlín, HC ZPS Barum Zlín, HC Barum Continental, HC Continental Zlín, HC Hamé Zlín a HC PSG Zlín.

S umělou lední plochou se postupně začaly dostavovat i úspěchy. Už v sezoně 1958/59 postoupilo zlínské mužstvo do druhé ligy. Zlíňští hokejisté nasadili fenomenální tempo a už v sezoně 1959/60 vybojovali postup do nejvyšší ligy. V nejvyšší soutěži sice skončili na posledním místě a propadli se zpátky do 2. ligy, ale už o dva roky později si opět vybojovali postup do 1. ligy. Až do sezony 1980/81 byla však jejich pozice v 1. lize nestabilní, až natrvalo zakotvili v nejvyšší hokejové soutěži, ať již v 1. lize v době existence Československa, nebo v extralize, která vznikla po rozdělení ČSFR.

V sezoně 1984/1985 a 2001/2002 vybojovali bronzové medaile, stříbrné v letech 1994/1995, 1998/1999, 2004/2005 a 2012/2013, extraligovými mistry se stali v letech 2003/2004 a 2013/2014.

Seznam bibliografických odkazů

35 let ledního hokeje v Gottwaldově-Zlíně. Gottwaldov: TJ Gottwaldov, 1963. 21 s.

60 let zlínského hokeje. Zlín: Oddíl ledního hokeje SK Zlín, 1990. 95 s.

ČINČOVÁ, Yvona. *Sláva zlínského sportu.* Vyd. 1. Ve Zlíně: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2011. 243 s. ISBN 978-80-87130-18-6.

ORDELT, Aleš. *Zlatá cesta aneb 75 kroků na vrchol: Historie ledního hokeje ve Zlíně (1929–2004).* Zlín: HC Hamé Zlín, 2004. 128 s.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1924, **7**(50). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1925, **8**(51). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1929, **11**(2). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1929, **11**(3). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1929, **11**(4). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1929, **11**(5). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1929, **11**(7). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1929, **11**(8). ISSN 1801-2949.

Sdělení zaměstnanců fy. T. & A. Baťa. Ve Zlíně, 1929, **11**(10). ISSN 1801-2949.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1930, **13**(8). ISSN 1801-2965.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1930, **13**(46). ISSN 1801-2965.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1931, **14**(1). ISSN 1801-2965.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1931, 14(3). ISSN 1801-2965.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1931, 14(4). ISSN 1801-2965.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1931, 14(7). ISSN 1801-2965.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1931, 14(8). ISSN 1801-2965.

Zlín: Sdělení zaměstnanců fy. Baťa. 1931, 14(9). ISSN 1801-2965.

Zlín: Pondělní vydání. 1931, 14(52a). ISSN 1801-2965.

JOSEF HORÁK (1932–2011), PARDUBICKÝ HOKEJISTA A MECENÁŠ

Martina Zlatohlávková

Krajská knihovna v Pardubicích

Abstrakt

Josef Horák (1932–2011) se v osmnácti letech (v sezoně 1950/51) podílel na postupu do I. ligy ledního hokeje pro hokejový tým Pardubic. Během své služby v armádě hrál za Duklu Olomouc. Poté se vrátil zpět do pardubického týmu. Jeho hokejová kariéra byla ukončena v hokejovém dresu Havlíčkova Brodu. Již během své vojenské služby se začal zajímat o výtvarné umění a sbírat obrazy. Působil v kultuře jako kulturní pracovník, spolupracoval s herci, poznával nové umělce. V malém bytě tak až do roku 2002 vznikala sbírka umění. Tato kolekce se stala jednou z nejcennějších ve východních Čechách. Tuto celoživotní sbírku v hodnotě desítek milionů korun věnoval galerii Cyrany v Heřmanově Městci. Josef Horák rovněž podpořil obnovu dalších památek, například opravy kaple v Deštném v Orlických horách nebo nákup nových zvonů v kostele svatého Bartoloměje v Pardubicích. Ve svém příspěvku bych chtěla připomenout význam hokejové kariéry a mecenášské činnosti Josefa Horáka.

Abstract

Josef Horák (1932-2011) at the age of eighteen (in season 1950/51) participated in Pardubice's hockey team's advancement into the Czechoslovak First Ice Hockey League. He played for Dukla Olomouc during his military service and returned to Pardubice's team afterwards. Horák ended his hockey career playing for Havlíčkův Brod. During his military service, he became interested in art and collecting paintings. He worked in culture, collaborated with actors and got acquainted with new artists, which helped him start an art collection in his small apartment, one that kept growing until 2002. This collection became one of the most valuable in Eastern Bohemia. He donated said lifelong collection, worth tens of millions of crowns, to Gallery Cyrany in Heřmanův Městec. Josef Horák also sponsored restoration of historic monuments, for example: the reconstruction of the chapel in Deštné v Orlických horách or the purchase of new bells for St. Bartholomew's church in Pardubice. In this article I would like to commemorate the importance Josef Horák's hockey career and philanthropic activities for Pardubice.

Stručná historie pardubického hokeje

Lední hokej se začal v Pardubicích hrát již před první světovou válkou z iniciativy vysokoškoláků sdružených ve sportovním odboru Akademického spolku. Tehdy se ale hrál tzv. bandy hokej (bylo to okolo roku 1909). Hrál se na Matičním jezeře, lidově zvaném Maťák. Jedná se vlastně o slepé rameno řeky Chrudimky, nazvané podle Matice školské. Členové její místní pobočky se o tuto vodní plochu starali a v zimě ji upravovali jako kluziště. První zápasy v „kanadském“ hokeji pak měli obyvatelé Pardubic možnost vidět v roce 1913, opět na „Maťáku“.

Roku 1925 byl založen při pardubickém tenisovém klubu hokejový odbor, jehož družstvo patřilo před druhou světovou válkou ke špičce východních Čech a získalo třikrát titul mistra východočeské župy. Roku 1933 vznikl další oddíl Rapid Pardubice. Tyto oddíly získaly po svém sloučení roku 1950 prvoligovou příslušnost, tehdy pod názvem Sokol Pardubice. Později se klub jmenoval Slávie, pak Dynamo (1953–1959) a poté Tesla (1960–1990). Po roce 1990 se název často měnil. Od roku 2015 se pardubický hokejový klub jmenuje opět Dynamo. První umělá ledová plocha v Pardubicích byla otevřena 20. prosince 1947. Roku 1958 byla zahájena stavba zastřešení zimního stadionu podle projektu Ing. arch. Miloše Návesníka. Zastřešení bylo dokončeno 26. října 1964.

Pardubický hokej a jména

Fanouškům ledního hokeje „naskočí“ v souvislosti s Pardubicemi jména: Jiří Crha, Otakar Janecký, Vladimír Martinec, Evžen Musil, Bohuslav Šťastný a samozřejmě Dominik Hašek. Už méně lidí si vzpomene například na Vladimíra Kobranova, který byl v roce 1950 spolu s dalšími českými hokejisty po vykonstruovaném soudním procesu vězněn. Do Pardubic přišel po svém návratu z vězení po amnestii v roce 1955. Už téměř v zapomenutí pak upadlo jméno Josefa Horáka.

Hokejová kariéra Josefa Horáka (pardubickými fanoušky přezdíváného „Papunda“)

Josef Horák se narodil v Pardubicích 3. ledna 1932. V osmnácti letech se podílel na postupu pardubického hokejového týmu do první ligy. Hrál v prvním útoku s budoucím reprezentantem Bronislavem Dandou a s Jiřím Pletichou. Za dva roky ho čekala vojna. Nastoupil do olomouckého vojenského týmu Křídla vlasti. Po vojně se opět vrátil do Pardubic. „Papunda na led, aby s nima zamet,“ skandovali tehdy pardubičtí fanoušci přezdívku průbojného střelce. Hokejovou kariéru pak ukončil v dresu Havlíčkova Brodu.

Josef Horák a umění

O výtvarné umění se Josef Horák začal zajímat již na vojně. *„Bydleli jsme s pětápáky, to byli samí vzdělaní lidé, mezi nimi třeba kněz a historik, a ti mi otevřeli oči. Přihlásil jsem se na studium historie a pak získal první obrázky,“* vzpomínal. Po ukončení aktivní hráčské činnosti se již věnoval umění naplno. Začal pracovat v kultuře, poznával významné umělce a výtvarníky a podle vlastních slov se právě od nich o umění naučil nejvíce. S mnohými z nich pak zůstali po celý život přáteli. Začal sbírat obrazy. Obcházel antikvariáty, hledal u známých, všímal si obrazů na stěnách, doslova kde se dalo. Třeba i v hospodách a kavárnách, jak dokládá další vzpomínka: *„S Honzou Odvárkou jsme byli na kafi v restauraci Mánes ve Svatce a já tam najednou vidím na stěně viset zaprášené dílo Aloise Fišárka. Když jsme odcházeli, už bylo moje. Za pět set korun.“* Pro některé obrazy Josef Horák často obětoval své osobní pohodlí – se dvěma obrazy od malíře Zbyška Siona například cestoval vagonem poštovního vlaku, který nesměl stavět na nádraží. Zastavil mu proto až v prázdné krajině, odkud se Josef Horák musel brodit sněhem se vzácnými plátny v náručí. Další historka je spjata se sochařem Stanislavem Malým. Ten svou pískovcovou plastiku Dívka vonící k růži daroval Josefu Horákovi pod podmínkou, že ji z jeho bytu odnese pěšky až k sobě domů. *„Nebyla nikterak lehká, ale zvládl jsem to. Jemu to ale nedalo a celou cestu mě sledoval na kole,“* vzpomínal Josef Horák. Sbíráni obrazů bylo krásnou, ale nákladnou vášní. Josef Horák utratil za obrazy veškeré své příjmy, a tak rodina žila z manželčina platu zdravotní sestry. V nevelkém bytě v pardubické Pernerově ulici tak dlouhá léta vznikala sbírka, která je dnes považována za jednu z nejhodnotnějších ve východních Čechách a čítá celkem 327 děl od 123 výtvarníků. Sbírkou oceňují znalci na několik desítek milionů korun.

Většina sběratelů umění se soustřeďuje na slavná jména, nezajímá je konkrétní obraz. Josef Horák byl pravým opakem – často jej z celé umělcovy tvorby jeden obraz zaujal natolik, že se odmítl spokojit s jiným. Nechal se vést svou vlastní intuicí. Sám k tomu dodával: *„Sběratel musí mít cit. Když přijde do ateliéru, pozná mezi všemi obrazy ten nejlepší. To se nedá naučit.“*

Výtvarní umělci o Josefu Horákovi

Akademický malíř a grafik Josef Saska: *„Sám jsem mu věnoval během dvaceti let deset svých obrazů. Byl zvláštní, vycítil jsem, že do umění vidí, měl pro to buňky, tím si mě získal.“* Saska vzpomíná na Josefa Horáka jako na velkého organizátora a dobrou duši východočeských výtvarníků.

Spisovatel a výtvarník Václav Vokolek: *„Prožili jsme spolu tolik let, že je neumím spočítat. Všechna naše setkání byla spojena s uměním. Miloval jsem jeho historky, skoro každý obraz měl nějakou. Někdy byly zcela fantastické, neuvěřitelné. Škoda, že je někdy nese-psal, nyní se budou jen zapomínat. Také mi uspořádal výstavu v pardubickém divadle a viděl jsem, jakou z ní měl radost. Snad větší než já.“*

Gallery Cyrany

Josef Horák sbíral obrazy až do roku 2002, kdy se s manželkou Emou rozhodli věnovat je jako památku na svého jediného syna Iva, který ve třiceti letech tragicky zemřel. Věnovali ji Heřmanovu Městci. Proč Heřmanův Městec a proč ne rodné Pardubice? Pardubicím svou sbírku manželé Horákovi samozřejmě nabídli nejdříve. Jenže, podle vlastních slov Josefa Horáka, jim bylo na radnici sděleno, že by si museli vybudovat svou vlastní galerii. Na to však manželé Horákovi přece jen neměli dostatek prostředků. Volba tedy padla na Heřmanův Městec. Město nabídlo k tomuto účelu nově rekonstruovanou židovskou školu vedle synagogy. Tak vznikla Gallery Cyrany. Svůj název získala podle rodu Cyrany von Bolleshaus, jehož členové působili například ve službách Thunů v Cholticích a František Tadeáš Cyrany byl od poloviny 18. století chrudimským konšelem a později i královským rychtářem. Jan Cyrany, který žil v letech 1874 až 1939, byl dědečkem Josefa Horáka. Gallery Cyrany byla slavnostně otevřena 13. dubna 2002. Město Heřmanův Městec si činu manželů Horákových velmi vážilo a dodnes váží a koncem roku 2010 jim udělilo čestné občanství. Manželé Horákovi byli první, kterým se v Heřmanově Městci takové pocty dostalo.

Zvony pro Pardubice

Gallery Cyrany nezůstala jediným významným činem manželů Horákových. V roce 2003 zaplatili opravu kapličky v Deštném v Orlických horách. Nechali opravit kamennou sochu na průčelí pardubického kostela svatého Jana Křtitele, přispěli i na obnovu kostelního interiéru. Sérii patnácti grafických obrazů pardubického malíře a svého dlouholetého přítele Františka Zálabského věnoval Josef Horák pardubické věznicí. Vězňům mají pomoci najít sama sebe a zároveň zdobit doposud bílé zdi věznice. Jejich nejvýznamnější dar rodným Pardubicím se datuje rokem 2008. Tehdy se díky jejich finanční pomoci rozezněly zvony v kostele svatého Bartoloměje. Stalo se tak po 75 letech. Zvony nesou jména Vilém a Arnošt a na jejich plášti je prostý nápis: Věnovali Ema a Josef Horákovi z Pardubic.

Seznam bibliografických odkazů

BIBEN, Martin. Mohli mít desítky milionů. Věnovali je. *Mladá fronta Dnes. Pardubické vydání*, 2009, **20**(201), s. B1a2. ISSN 1210-1168.

BIBEN, Martin. Hokejista, který založil ojedinělou galerii, zemřel: Josef Horák proslul jako výborný hokejista a zároveň jako mecenáš, který věnoval Heřmanovu Městci cennou sbírku obrazů. *Mladá fronta Dnes. Pardubické vydání*, 2011, **22**(147), s. B1 a 2. ISSN 1210-1168.

ČERNICKÝ, Milan. *Encyklopedie pardubického hokeje: aby se na ně nezapomnělo--*. 1. vyd. Pardubice: Helios, 2007. 141 s. ISBN 978-80-85211-20-7.

Horák byl legendou, říká Vokolek. *Mladá fronta Dnes. Pardubické vydání*, 2011, **22**(148), s. B 5. ISSN 1210-1168.

KMOŠEK, Petr. *Gallery Cyrany: východočeští malíři a sochaři 20. století*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2007. 271 s. ISBN 978-80-86845-68-5.

KRÁLOVÁ, Stanislava. Dali městu obrazy za 80 milionů: dostali občanství: manželé Josef a Ema Horákovi patří k největším mecenášům v kraji. *Mladá fronta Dnes. Pardubické vydání*, 2010, **21**(270), s. B1. ISSN 1210-1168.

V. TEMATICKÝ BLOK

ČESKO - SLOVENSKÉ VZTAHY A VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI ČECH A SLOVENSKA

PRIEREZ ČESKO-SLOVENSKÝMI PARTNERSTVAMI VYBRANÝCH MIEST A OBCÍ REGIÓNU NOVÉ ZÁMKY

Mária Feldinszká

Knižnica A. Bernoláka v Nových Zámkoch

Abstrakt

Cieľom príspevku bolo zdokumentovať existujúce Česko-slovenské družobné vzťahy, uzatvorené orgánmi jednotlivých miestnych samospráv v regióne Nové Zámky. Príspevok priniesol históriu vzniku a trvania týchto partnerstiev, krátko predstavil región, dotknuté obce a mestá. Bolo zistené, že Česko-slovenské partnerstvo uzavreli dve mestá regiónu: Nové Zámky, Štúrovo a päť obcí: Bánov, Nová Vieska, Palárikovo, Semerovo a Svodín. Zo zdokumentovaného vyplynulo, že partnerstvá miest a obcí sú veľmi dôležité, lebo sú príležitosťou na širokospektrálnu spoluprácu, vzájomne obohacujú a preto sú i potrebné.

Abstract

This article aimed to document the existing Czech-Slovak twinning relationships made by local authorities in Nové Zámky region. The article presented how these partnerships started and developed, briefly introduced the region and the municipalities and towns in question. It was revealed that Czech-Slovak partnerships were formed by two towns (Nové Zámky, Štúrovo) and five municipalities (Bánov, Nová Vieska, Palárikovo, Semerovo and Svodín) in the region. It also became apparent from the source materials, that these partnerships are very important, since they provide an opportunity for a wide-ranging, mutually beneficial cooperation, and are therefore necessary.

Príspevok dokumentuje existujúce česko-slovenské partnerstvá dvoch miest regiónu Nové Zámky: Nové Zámky, Štúrovo a piatich obcí: Bánov, Nová Vieska, Palárikovo, Semerovo, Svodín. Región tvoria 3 mestá a 59 obcí, je súčasťou Nitrianskeho kraja, leží v juhozápadnej časti Slovenska v Podunajskej nížine. Má 1 347 km² a v súčasnosti ho obýva 141 574 obyvateľov. Územie je z 2/3 slovensko-maďarské, čo sa odzrkadľuje aj na uzavretých cezhraničných partnerstvách. Prevládajú slovensko-maďarské.

Ak nazrieme do histórie začiatky česko-slovenskej družobnej spolupráce siahajú do roku 1945 a viažu sa k povojnovému obdobiu, v rámci regiónu Nové Zámky boli zaznamenané od 60. rokov 20. storočia a pretrvali až do roku 1988. Ich obnova nastala po roku 1989, v rámci regiónu od roku 1993.

Zdokumentované partnerstvá

Nové Zámky (Slovensko) – Znojmo (Česko)

Partnerstvo miest Nové Zámky – Znojmo je založené na tradícii družobných okresov, ktorá trvala od roku 1963 až po rok 1988. Obe mestá prejavili záujem o obnovu vzťahov a v roku 1993 nadviazali spoluprácu. K podpísaniu zmluvy došlo 18. 11. 1993 v Znojme. Partneri sa dohodli, že spoluprácu zamerajú na mladých ľudí a oblasti, v ktorých sa najviac pohybujú: šport, školstvo a kultúra. V súčasnosti môžeme hovoriť o širokospektrálnej spolupráci. Dôležitá je vzájomná výmena skúseností v oblasti riadenia verejnej správy, sociálnej, podnikateľskej... Mestá majú dohodnuté hlavné podujatia, na ktorých sa aktívne zúčastňujú: *Svetový deň združených miest/apríl, Májové slávnosti, Znojmo máj, Znojenské historické vinobranie/september, Porciunkula, Nové Zámky/júl, Novozámocké hradné hry, Nové Zámky/október.*

Základné informácie o partnerských mestách vzdialených od seba 275 km:

Nové Zámky – okresné mesto, Nitriansky kraj, ležia v južnej časti západného Slovenska v Podunajskej nížine v poriečnom vale rieky Nitra, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1558, počet obyvateľov 38 721, rozloha 7 256 ha

Znojmo – okresné mesto, Juhomoravský kraj, leží na výbežku Českomoravskej vrchoviny v Dyjsko-Svrateckom úvale nad riekou Dyje, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1226, počet obyvateľov 33 787, rozloha 6 589 ha.

Nové Zámky (Slovensko) – Tábor (Česko)

Partnerstvo miest Nové Zámky – Tábor začalo v roku 2009 nadviazaním spolupráce. K podpisu zmluvy došlo 10. 10. 2011 v Táboře, počas osláv 20. výročia Táboorských stretnutí. Mestá sa dohodli na vzájomnej spolupráci v rôznych odvetviach, ich snahou je dať priestor svojim občanom, organizáciám a ich aktivitám. Majú dohodnuté hlavné podujatia: *Svetový deň združených miest/apríl, Táboorské stretnutia, Tábor/september, Porciunkula, Nové Zámky/júl.* Partnerské mestá sú ich neoddeliteľnou súčasťou a majú príležitosť

pred množstvom návštevníkov predstaviť svoje mesto, jeho prírodné, kultúrne zaujímavosti, prezentovať gastro špeciality regiónu, zvyky, remeslá, folklór...

Základné informácie o partnerských mestách vzdialených od seba 402 km:

Nové Zámky – okresné mesto, Nitriansky kraj, ležia v južnej časti západného Slovenska v Podunajskej nížine v poriečnom vale rieky Nitra, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1558, počet obyvateľov 38 721, rozloha 7 256 ha.

Tábor – okresné mesto, Juhočeský kraj, leží na severnom okraji južných Čiech v Táboarskej pahorkatine, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1268, počet obyvateľov 34 641, rozloha 6 221 ha.

Štúrovo (Slovensko) – Bruntál (Česko)

Partnerstvo miest Štúrovo – Bruntál spadá do roku 2002. K podpísaniu *Dohody o partnerskej spolupráci oboch miest* došlo 28. 9. 2002 v Štúrove pri 1. výročí znovu otvorenia Mostu Márie Valérie a v Bruntále 5. 10. 2002 pri XXX. ročníku Večerného behu Bruntálom a behu Terryho Foxa. Hlavné podujatia: *Svetový deň združených miest/apríl*, *Dni Bruntálu/jún*, *Dni mesta Štúrovo/jún* sú príležitosťou na prezentáciu umeleckých telies, osobností miest a pestovanie nadviazaného priateľstva. Na Dňoch Bruntálu je tradíciou zalievanie „stromov priateľstva“, ktoré svojim rastom symbolizujú vzájomne rozvíjajúcu sa spoluprácu.

Základné informácie o partnerských mestách vzdialených od seba 426,11 km:

Štúrovo – mesto v okrese Nové Zámky, Nitriansky kraj, leží v juhovýchodnom cípe Podunajskej nížiny, hraničí s maďarským mestom Ostrihom, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1075, počet obyvateľov 10 524, rozloha 3 130 ha.

Bruntál – okresné mesto, Moravsko-sliezsky kraj, leží v Nízkych Jeseníkoch, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1213, počet obyvateľov 16 654, rozloha 2 934 ha.

Bánov (Slovensko) – Bánov (Česko)

Partnerstvo obcí Bánov – Bánov začalo v roku 1976 a trvá jubilejných 40 rokov, aj vďaka vzniknutým priateľstvám, manželstvám, spoločným zážitkom a spomienkam. Majú dohodnuté podujatia: *Svetový deň združených miest/apríl*, *partnerské družobné návštevy pri rôznych oslavných príležitostiach*. Uskutočnenie futbalového zápasu je neodmysliteľnou súčasťou stretnutí, nakoľko futbalisti stáli na začiatku vzniku spolupráce oboch obcí.

Základné informácie o partnerských obciach vzdialených od seba 163,6 km:

Bánov – obec v okrese Nové Zámky, Nitriansky kraj, leží na starodávnej ceste z Moravy cez Šaštín, Bratislavu, Hlohovec do Ostrihomu, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1113, počet obyvateľov 3 726, rozloha 1 976 ha.

Bánov – obec v okrese Uherské Hradiště, Zlínsky kraj, leží v kotline pohoria Biele Karpaty, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1294, počet obyvateľov 2 078, rozloha 1 617 ha.

Nová Vieska (Slovensko) – Vísky (Česko)

Vzájomná spolupráca obcí Nová Vieska – Vísky začala v roku 2011. Obe Viesky sú členmi *Združenia Viesok na Slovensku založeného v roku 2007*. V roku 2008 sa pripojili dve české Viesky. V súčasnosti združuje 14 Viesok. Hlavné podujatia: *Stretnutia Viesok na Slovensku*/každoročne. Stretnutia sa nesú v duchu priateľstva a spolupatričnosti obyvateľov a priateľov obcí, ktoré nesú v sebe názov Vieska – Víska.

Základné informácie o spolupracujúcich obciach vzdialených od seba 321,43 km:

Nová Vieska – obec v okrese Nové Zámky, Nitriansky kraj, leží v južnej časti Pohronskej pahorkatiny, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1233, počet obyvateľov 710, rozloha 1 761 ha.

Vísky – obec v okrese Blansko, Juhomoravský kraj, ležia v úbočí Boskovickej brázdy, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1450, počet obyvateľov 247, rozloha 379 ha.

Palárikovo (Slovensko) – Zubří (Česko)

Partnerstvo obce Palárikovo s mestom Zubří je založené na tradícii, ktorú založili záhradkári v 70. rokoch 20. storočia. Podľa overených historických prameňov do spustošeného Palárikova po roku 1690 prišli moravskí kolonisti, medzi nimi i prisťahovalci z okolia Zubří. Predstavitelia oboch miestnych samospráv sa rozhodli rozšíriť spoluprácu. K podpísaniu partnerskej zmluvy došlo 17. 12. 2000 v Palárikove. V nej sa obe strany zaviazali k spolupráci medzi: orgánmi miestnej samosprávy a obecnými úradmi, záujmovými a občianskymi združeniami a organizáciami, folklórnymi súbormi. Stretávajú sa na podujatiach: *Svetový deň združených miest/apríl, partnerské družobné návštevy pri rôznych oslavných príležitostiach*. V obci Palárikovo umiestnená cestná tabuľa informuje o partnerskom meste.

Základné informácie o partnerských obciach vzdialených od seba 247,25 km:

Palárikovo – obec v okrese Nové Zámky, Nitriansky kraj, leží v Podunajskej nížine, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1248, počet obyvateľov 4 278, rozloha 5 129 ha.

Zubří – mesto v okrese Vsetín, Zlínsky kraj, leží v západnej časti Moravsko-sliezskych Beskýd, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1710, počet obyvateľov 5 579, rozloha 2 838 ha.

Semerovo (Slovensko) – Šatov (Česko)

Partnerstvo obce Semerovo s mestom Šatov má dlhoročnú tradíciu. Založili ju TJ podpisom priateľstva 16. 7. 1977 v Šatove. V roku 2007 pri príležitosti 30. výročia priateľstva bol vydaný Bulletin, ktorý obsahuje výber článkov zo vzájomných stretnutí zaznamenaných v regionálnej tlači a v kronike obce Semerovo. V *Deklarácii priateľstva z 23. 6. 2007* sa uvádza „...priateľské kontakty boli vždy naplnené ľudským teplom a srdečnosťou, priateľstvom medzi Českým a Slovenským národom, blízkym jazykom, kultúrou a slovanstvom...“ Stretávajú sa na podujatiach: *partnerské družobné návštevy pri rôznych oslavných príležitostiach, Medzinárodnom festivale vín v Šatove.*

Základné informácie o partnerských obciach vzdialených od seba 292,91 km:

Semerovo – obec v okrese Nové Zámky, Nitriansky kraj, leží v Podunajskej nížine v Pohronskej pahorkatine, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1210, počet obyvateľov 1 411, rozloha 2 341 ha.

Šatov – vinárska obec so štatútom mesta v okrese Znojmo, Juhomoravský kraj, leží pozdĺž toku rieky Daníž, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1201, počet obyvateľov 1 136, rozloha 1 343 ha.

Svodín (Slovensko) – Bystřice (Česko)

Partnerstvo obcí Svodín – Bystřice je založené na platforme dlhodobej spolupráce krajín V4. V roku 2005 uzavreli zmluvu o vzájomnej spolupráci obce Svodín (SK), obec Bystřice (CZ), obec Pińczow (PL) a obec Tata (HU), ktorú pri príležitosti 10. výročia uzavretia potvrdili dňa 3. 7. 2015 v poľskom Pińczowe v nasledujúcom znení: „*My starostovia Taty, Bystřice, Svodína a Pińczowa, uvedomujúc si skutočnosť, že partnerstvo miest našich štátov je projektom smerujúcim k vytvoreniu moderného, jednotného a zmysluplného európskeho spoločenstva, k dnešnému dňu obnovujeme dohodu o partnerskej spolupráci uzavretú pred 10 rokmi, svojim podpisom potvrdzujeme vôľu v pokračovaní vzájomnej spolupráci.*“ Stretávajú sa na podujatiach: *partnerské návštevy pri rôznych oslavných príležitostiach.* Základné informácie o partnerských obciach vzdialených od seba 455,22 km:

Svodín – obec v okrese Nové Zámky, Nitriansky kraj, leží v južnej časti západného Slovenska, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1156, počet obyvateľov 2 522, rozloha 5 348 ha.

Bystřice – obec v okrese Frýdek-Místek, Moravsko-sliezsky kraj, je obkolesená beskydskými vrchmi, prvá písomná zmienka pochádza z roku 1523, počet obyvateľov 5 266, rozloha 1 609 ha.

Cezhraničné partnerstvo založené na vzájomnom porozumení, spoznávaní a obohacovaní sa, výmene skúseností, podpore a pomoci v krízových situáciách sa stáva inšpiratívne, inovačné a jeho výsledkom je efektívna spolupráca v prospech spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

Brožúry

HRABOVSKÝ, Imrich. *Bulletin: 1977-2007: 30. výročie priateľstva medzi Obcou SEMEROVO z okresu Nové Zámky v Nitrianskom kraji SR a Obcou Šatov z okresu Znojmo v Juhomoravskom kraji ČR*. Semerovo: Obec Semerovo, [2007]. 17 s. : fareb. fotogr.

Články

Upevňujú sa družobné vzťahy: vedúci funkcionári družobného okresu Znojmo u nás / [autor] -birč-. In: *Naše novosti*. 29.11.1977, roč. XVII, č. 48, s. 1. Partnerstvá: Nové Zámky (Slovensko : okres) - Znojmo (Morava, Čechy).

MACZKOVÁ, Alena. Nadväzovanie na tradíciu. In: *Castrum Novum : dvojtýždenník občanov mesta Nové Zámky*. 1993, roč. III, č. 22, s. 2. Obnova priateľských vzťahov medzi Novými Zámkami a Znojmom a návrh na uzatvorenie zmluvy o spolupráci miest.

V meste na Dyji / [autor] – ama -. In: *Castrum Novum*. 1993, roč. III, č. 24, s. 6. Podpísanie vzájomnej dohody o družobnej spolupráci medzi mestami Nové Zámky-Znojmo.

ČERHÁKOVÁ, Dáša. Tradícia priateľských stretnutí. In: *Castrum Novum: týždenník občanov mesta Nové Zámky*. 2010, roč. XX, č. 38, s. 1-2. Obsahuje informácie o návšteve delegácie mesta Nové Zámky v Táboře (Česko) a začiatku vzniku cezhraničného partnerstva medzi Novými Zámkami a Táborom.

ČERHÁKOVÁ, Dáša. Dôležitý krok k poznávaniu kultúr. In: *Castrum Novum: týždenník občanov mesta Nové Zámky*. 2011, roč. XXI, č. 37, s. 1-2. Slávnostné podpísanie Dohody o družobnom vzťahu medzi samosprávami miest Nové Zámky, Slovensko a Tábor, Česko.

NAGY, P. Nové Zámky sa predstavili v dvoch partnerských mestách. In: *Castrum Novum: týždenník občanov mesta Nové Zámky*. 2012, roč. XXII, č. 21, s. 2. Partnerstvá - organizácia vzťahov medzi rôznymi krajinami: Nové Zámky (Slovensko) - Tábor (Česko) - Znojmo (Morava, Čechy).

Navštívili Bruntál / [autor] (sturovo.sk; vb). In: *MY = Nitrianske noviny (Nové Zámky-Šurany-Komárno-Štúrovo): naše novosti*. 2016, roč. 54[56]/23[24], č. 26, s. 22. Partnerstvá: Štúrovo (Slovensko) - Bruntál (Česko).

ČELKOVÁ, Danka. Družobné stretnutie malo priateľskú atmosféru. In: *Bánov: oficiálna stránka obce : obecný úrad : kultúra : podujatia* [online] 2016. [cit. 2016-09-08]. Dostupné z: <http://www.banov.sk/obecny-urad/kultura/podujatia/?pageshowing=3&more=283#news283>

Partnerstvo: Bánov (Slovensko) – Bánov (Česko).

SZÁZ, Ildikó. Kisújfalu partnertelepülési szerződést kötött Viskyvel és Mezőfalvával : a baráti találkozon a Vieska nevet viselő települések lakosai és a község határon túli testvértelepülései vettek részt. In: *Új szó*. 22.6.2011, évf. 64, sz. 144, o. 12. Preklad názvu: Nová Vieska uzavrela partnerskú územnú zmluvu s Visky a Mezőfalva

DERŇÁR, Jozef. 10. výročie podpísania partnerskej zmluvy Zubří – Palárikovo. In: *Naše noviny : dvojmesačník obce Palárikovo*. 2010, roč. XII, č. 6, s. 14. Partnerstvá: Zubří (Česko) - Palárikovo (Slovensko).

HUSKOVÁ, Alžbeta. Týždeň slovenskej kultúry v Zubří. In: *Naše noviny : dvojmesačník obce Palárikovo*. 2004, roč. 6, č. 2, s. 7.

Dve desaťročia priateľstva. In: *Hlas ľudu*. 18.6.1997, roč. 43, č. 139, s. 8. Obsahuje o partnerstve Semerovo-Šatov.

BOKOR, Klára. Találkozzunk!: találjuk ki!: működjünk együtt! [Stretnime sa! : vymyslime! : spolupracujme!]. In: *Szabad Újság: Szlovákiai Magyar hetilap*. 2006, roč. 14, č. 42, s. 9. ISSN 1335-6631. Partnerstvá: Svodín (SK) - Bystřice (CS) - Pinczów (PL) – Tata (HU).

Internetové zdroje

Štatistický úrad Slovenskej republiky: databázy: *DATAcube* [online]. [cit. 2016-09-01]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/TM1WebSK/TM1WebLogin.aspx>.

Český statistický úřad (CZ): databáze, registry: *veřejná databáze: vše o území* [online]. [cit. 2016-09-01]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=profil-uzemi>.

Vzdialenosť medzi miestami, plánovanie trasy, viac [online]. [cit. 2016-09-01]. Dostupné z:
<http://www.vzdialenost.sk>

JAROSLAV ROZSÍVAL (14. 10. 1924 – 13. 1. 1996)

20. výročie úmrtia

PhDr. Anna Kucianová, PhD.

Slovenská národná knižnica v Martine

Abstrakt

V príspevku pri príležitosti 20. výročia úmrtia je predstavený život a pôsobenie významného českého herca a operného, operetného a muzikálového speváka Jaroslava Rozsívala, ktorého pôsobenie je spojené predovšetkým so Slovenskom, keďže od roku 1950 pôsobil na Novej scéne v Bratislave. Účinkoval v mnohých českých a slovenských dielach, filmoch, seriáloch, televízií. Jeho filmografia je priložená na záver príspevku.

Abstract

The life and influence of an eminent Czech actor and opera, operetta and musical singer Jaroslav Rozsival was presented on the occasion of his twentieth death anniversary. His career is primarily connected with Slovakia where he performed in the Nová scéna theatre in Bratislava. He acted in many Czech and Slovak plays, movies and TV series. His filmography is attached at the end of this article

Jaroslav Rozsival, český herec a spevák, sa narodil v Olomouci 14. októbra 1924, detstvo strávil na Orave v Dolnom Kubíne. Jeho otec František Rozsival (1884–1956) prijal po prvej svetovej vojne ponuku vtedajšieho Ministerstva školstva a národnej osvety a odišiel z rodnej Moravy na Slovensko, ako mnohí ďalší českí učitelia a profesori. Najprv pôsobil ako profesor na Vyššej obchodnej škole v Kežmarku. Od roku 1921 bol menovaný riaditeľom Vyššej obchodnej školy v Dolnom Kubíne, čo bola trojročná škola s maturitou podľa maďarského vzoru. Tu pôsobil jeho otec až do roku 1928, kedy túto školu zrušili a preniesli do Martina. Roky mladosti poznačili Jardu Rozsívala na celý život. Ostával verným Orave, v súvislosti s ktorou sa mu dostalo základného žriedla prijímania a chápania kultúry a svojím spôsobom aj osvety. Veď jeho otec, odborný učiteľ, bol znamenitým organizátorom kultúrneho diania na Dolnej Orave, pripravoval s manželkou divadlá, organizoval akadémiu, besedy a najmä sa zaslúžil o to, že na Orave trávievali prázdniny špičkové osobnosti českej kultúry. Priviedol

sem bratov Čapkovcov, Otakara Ostrčila, Václava Talicha, Máriu Majerovú a mnoho ďalších, ktorí natrvalo získali vzťah k Slovensku, čo sa odzrkadlilo aj v ich tvorbe. Nuž takáto spoločnosť nemohla nezanechať stopy aj v duši mladého Jaroslava. Dospievanie strávil Jaroslav Rozsival v Brne, kde začal hrať aj ochotnícke divadlo a v Brne absolvoval aj Státní konzervatoř v roku 1948. Jaroslav Rozsival bol hercom a spevákom, u ktorého sa vzťah k divadlu vytváral predovšetkým radostným prostredím ochotníckej práce. Čitateľsko-spevácky a divadelný spolok Haná v moravskom meste Vyškove (založený v roku 1864) bol výbornou prípravou pre toho, kto chcel urobiť z umenia svoje životné povolanie a vyznanie. Hral sa Tyl, Jirásek, Dyk, Šrámek, Čapek, Langer, Drda, vybrali sa prístupnejšie hry zo svetového repertoáru, usporadúvali sa recitačné večierky a mladí ctitelia Tália mali možnosť sa aj pri pohostinnom vystupovaní popredných členov brnenského divadla a Národného divadla v Prahe. Štúdiom na Dramatickom oddelení Štátneho konzervatória v Brne a na Filozofickej fakulte brnenskej univerzity upevnilo jeho teoretické základy pre úspešnú divadelnú činnosť. V tomto období už hrával v brnenskom Svobodném divadle (1945–1948). Upozornil na seba výrazným stvárnením niekoľkých postáv – nádvorníka Petra v socialistickej dráme Martina Andersona *Nexø Ludia na Dangaarde*, lekára Ondru v Čapkovej hre *Matka* a robotníckeho predáka Kámena v Klímovej hre *Na dosah ruky*. Oravské obdobie rozhodlo o tom, že odišiel z brnenského Svobodného divadla do Bratislavy, kde v roku 1950 prijal angažmá v činohre Novej scény v Bratislave. Angažoval ho vtedajší šéf Novej scény Národného divadla v Bratislave Drahoš Želenský do činoherného súboru Novej scény. Po krátkom pôsobení v činohre, z väčších rol možno spomenúť kresťanského kňaza Gorazda v pôvodnej hre Ľ. Smrčička *Knieža Rastislav a sedliaka Šimku* v Smrčičkovej dramatinizácii *Záborského Chujavy*, prešiel do súboru hudobnej komédie, neskoršie operety Novej scény. Na základe svojich znamenitých hlasových schopností sa vypracoval v pomerne krátkom čase medzi popredných sólistov operetného súboru. Istý čas zastával aj funkciu umeleckého vedúceho operety. Najvýznačnejšie postavy, ktoré v operete vytvoril v úvodnom období bol starý herec Cézár Gall v sovietskej operete *Voľný vietor*, plukovník Ollendorf v Žobravom študentovi, záporožský kozák Ivan Karas v ukrajinskej národnej spevohre *Záporožec za Dunajom* a šofér jakov Burmak v Miljutinovej *Piesni Tajgy*, ktoré nesú znaky živelnnej a premyslenej hereckej práce, ako aj zdravej prirodzenej muzikálnosti. So svojim mužným zjavom a barytónovou polohou hlasu našiel bohaté uplatnenie vo výrazných postavách svetových operiet a muzikálov. Vysoká postava s asociáciou sily a mužnosti ho predurčili pre postavy vojenských hodnostárov i veteránov, meštiakov, guvernérov a riaditeľov, podnikateľov, farmárov, statkárov, advokátov, profesorov apod. Veľké herecké

príležitosti mu na javisku poskytli predovšetkým zahraničné muzikály, kde v náročných postavách uplatnil nielen svoje fyzické prednosti (titulné postavy muzikálov Don Quijote, Zorba, Keď je v Ríme nedeľa, Hello Dolly, Sľuby sa sľubujú, Pobožkaj ma, Katarína, Giuditta, Hrnčiarsky bál, To by bola láska, Kankán), ale predovšetkým vyspelé charakterové herectvo (postava profesora Higginsa v *My Fair Lady*). Hral v klasickom operetnom repertoári (v operetách *Poľská krv*, *Žobrácka opera*, *Netopier*, *Cigánsky barón*, *Mam'zelle Nitouche*, *Pánska volenka*, *Ohňostroj*, *revízor*, *Staré domy*, *Pes*, ktorého volali pán Bozzi). Kultivovaný hlasový prejav, u spevoherca až nevídaný, typovú vhodnosť s herecké schopnosti využil v hojnej miere aj film a televízia. Rozsivalov český pôvod a zároveň dlhoročné angažmá v Bratislave mu umožnili hrať v českých i slovenských filmoch, kde hral v chlapeckých postavách, často autoritatívne typy s, vo väčšine prípadov, kladným vzťahom ku okoliu. Na filmovom plátne sa prvý raz objavil ako správca horskej chaty na Lomnickom štíte, kde uviazne skupina rekreatantov kvôli zlému počasiu, v Zemanovej odborárskej komédii *Anděl na horách* (1955).

V nasledujúcich asi päťdesiatich českých a slovenských filmoch, príbehoch zo súčasnosti, historických drámach, veselohrách, realistických a utopistických príbehoch, vytvoril menšie roly chlapeckých vitálnych typov, ale s láskyplným vzťahom k ľuďom. K najlepším patrili postavy nabité dramatismom, akčnosťou a aktívnym pomerom k životu. Vo viacerých prípadoch šlo o strážcov zákona a príslušníkov bezpečnostných zložiek – *Tam na konečné* (1957), *Tři přání* (1958), *Páté oddělení* (1960), *Hriech Kataríny Padychovej* (1973), vojakov a dôstojníkov rôznych armád – *Pieseň o sivom holubovi* (1961), *Transport z ráje* (1962), *Mrtví nespívají* (1965), *Oáza* (1972), *Sokolovo* (1974), *Rozdelení* (1976), *Vítězný lid* (1977), *Vojáci svobody I., II.* (1975, 1978), *Chod' a neluč sa* (1979), *Drsná Planina* (1979), robotníkov a remeselníkov – *Neschovávejte se, když prší* (1962), *Lidé z maringotek* (1966), *Nebeští jezdcí* (1968), *Zločin v Modré hvězdě* (1973), *Dni zrady I., II.* (1973), *lekára – Ikarie XB I* (1963), *Červené víno* (1976), *vysokých funkcionárov – Bludička* (1977), *Zrcadlení* (1977), *Blízke diaľavy* (1979), *Děti zítřků* (1980). Hral viacerých prísnych otcov dospievajúcich a dospelých detí, prevažne ústredných hrdinov a hrdiniek, ktorých predstaviteľmi boli *František Kuchta – Jánošík I., II.* (1962, 1963), *Petr Kostka – Bubny* (1964), *Jaromír Hanzlík – Romance pro křídlovku* (1966), *Jaroslava Obermaierová – Jakou barvu má láska* (1973), *Štefan Kvietik – Deň, ktorý neumrie* (1974), *Vítězslav Jandák, Jiří Krampol – Dni zrady I., II.* (1973), *Osvobození Prahy* (1976) a *Juraj Kukura – Postavení mimo hru* (1979). Hral aj v ďalších rôznych filmoch – *Synové hor* (1956), *První parta* (1959),

v komédii Pán si neželal nič (1970), v rozprávke Sol' nad zlato (1982). Jedinú hlavnú rolu predstavovala postava tunelára Vojtu Balvína v úderníckej dráme Tažní ptáci (1961). Charakterové príbuzné roly stvárňoval tiež v televízii, a to predovšetkým na slovenskej obrazovke, českí diváci ho mohli vidieť napr. v seriáloch Duhový luk (1971), 30 prípadů majora Zemana (1974–1979), Návštevníci (1983), Alžbetin dvor (1986), Roky přelomu (1989), ale na slovenskej obrazovke sa uplatňoval až do polovice 90. rokov. Pred filmovou kamerou stál Rozsival naposledy v slovenskej kriminálke Úsmev diabla (1987), potom sa pripomenul ešte niekoľkými menšími rolami v televízii.

Okrem hereckých aktivít sa Rozsival venoval vlastnej tvorbe, publikoval články k divadelnej práci, písal o kolegoch a spevohernom divadle.

Málokto pozná jeho prekladateľské ambície, zo slovenčiny do češtiny prekladal diela Júliusa Barča-Ivana, ktoré ho veľmi zaujali. Čapkovsky čudné, prekvapujúce bolo toto neveľmi známe priateľstvo herca s dramatikom. Jaroslav Rozsival preložil do češtiny Barčove hry Neznámy a Veža, žiaľ málokto pozná informácie aj o týchto jeho aktivitách a hry sa v Čechách nehrali. Obaja si písali v období, keď Rozsival pôsobil ešte v Brne, čo dokladujú listy, ktoré objavil znalec Barčovho diela Július Vanovič.

Jaroslav Rozsival napísal libreto k slovenskej operete Pánska volenka. Bola to spevohra v 3 dejstvách, ku ktorej hudbu zložil Tibor Andrašovan, texty piesní napísal Ľubomír Feldek a libreto podľa motívov poviedok národného umelca Janka Jesenského napísal Jaroslav Rozsival. Vyšlo v roku 1966 v Bratislave vo vydavateľstve DILIZA. Právo hrať toto dielo mohlo udeliť len Slovenské divadelné a literárne zastupiteľstvo v Bratislave.

Ako člen spoločnosti Bratov Čapkovcov sa pričínil o to, že v Oravskom Podzámku je na dome, v ktorom Čapkovci bývali, dnes osadená pamätná tabuľa. Jardo Rozsival nechodieval k moru, ale chodieval každé leto, ba každú voľnú chvíľu na svoju milovanú Oravu, a preto bude veľmi chýbať aj mnohým Oravcom, ktorí ho roky veľmi dobre poznali.

Zoznam bibliografických odkazov

- (ab), 1974. Uprostred tvorivej práce: Jaroslav Rozsival 50-ročný. In: *Práca*. Roč. 29, č. 241 (11.10.1974), s. 6.
- ALBERTA, 2011. *Jaroslav Rozsival – životopis* [online]. 2011 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <https://www.osobnosti.cz/jaroslav-rozsival.php>
- ANDRAŠOVAN, Tibor a Jaroslav ROZSÍVAL, 1966. *Pánska volenka: spevohra v troch dejstvách*. Bratislava: DILIZA.
- Anonym, 1996. Odišiel Higgins z My Fair Lady – Jaroslav Rozsival. In: *Národná obroda*. Roč. 7, č. 12, s. 4.
- Anonym, 1996. Zomrel sólista Novej scény Jaroslav Rozsival. In: *Slovenská republika*. Roč. 3, č. 11, s. 2.
- Anonym, 1996. Zomrel herec Jaroslav Rozsival. In: *Národná obroda*. Roč. 7, č. 11, s. 2.
- Anonym, 1996. Zomrel herec Jaroslav Rozsival. In: *Hudobný život*. Roč. 28, č. 3, s. 2.
- Anonym, 2009. *Jaroslav Rozsival* [online]. 2009 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <https://sledujuto.cz/herec/18706>
- Anonym, 2010. *Jaroslav Rozsival* [online]. 2010 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=11443
- Anonym, 2011. *Jaroslav Rozsival* [online]. 2011 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/tvurce/31131-jaroslav-rozsival/>
- ARGENSON, 2011. *Jaroslav Rozsival: životopis (biografie) / Informace* [online]. 2011 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <https://www.fdb.cz/lidi/26185-jaroslav-rozsival.html>
- ČAVOJSKÝ, Ladislav, 1996. Čudné priateľstvo herca J. Rozsívala. In: *Javisko*. Roč. 28, č. 3, s. 31.
- FIKEJZ, Miloš, 2011. *Rozsival, Jaroslav* [online]. 2011 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <http://libri.cz/databaze/film/heslo/4104>
- GIM, 1974. Zdravica Jaroslavovi Rozsívalovi. In: *Film a divadlo*. Roč. 18, č. 23, s. 14.
- HEGER, Dalibor, 1996. Za Jaroslavom Rozsívalom. In: *Práca*. Roč., 51, č. 15 (19. 1. 1996). *Príl. Recenzia*. S. 20.
- (is), 1996. Herec mužnej všestrannosti: Jaroslav Rozsival, 14.10.1924-13.1.1996. In: *Filmová revue*. Roč. 4, č.1, s. 50.
- NEMSILOVÁ, E. a Jaroslav ROZSÍVAL, 1974. Bez čistého srdca nemožno robiť divadlo. In: *Večerník*. Roč. 19, č. 201 (11.10.1974), s. 7.

PODMAKOVÁ, Dagmar, 1996. Zostali spomienky, fotografie, filmové pásy. In: *Pravda*. Roč. 6, č. 17 (22.1.1996), s. 11.

Pohľad do minulosti, 2009 [online]. 2009 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <https://oadk.edupage.org/text2/>

(rb), 1974. Herec plných tónov. In: *Smena*. Roč. 27, č. 250 (11.10.1974), s. 6.

ROBINSONOVÁ, Magdaléna, 1955. *Hercova tvár*. Úvod nap. Ivan TEREŇ. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

ROZSÍVAL, Jaroslav, 1970. *Oravské vzpomínky*. Úvod Theo H. FLORIN. Kresby Karel ČAPEK. Bratislava: Osvetový ústav. (Bibliofilie Hviezdoslavovho Kubína ; zv. 24)

URSÍNYOVÁ, Terézia, 1996. Odišiel mužný elegán spevohry. In: *Hudobný život*. Roč. 28, č. 3, s. 6.

Herecká filmografia

1994 Dvadsaťštyri hodín zo života istej ženy (TV film)	Hrnčiarsky bál (TV film)
Macoška (TV film)	Krkavci (TV film)
1990 Čarovné kresadlo (TV film)	Soľ nad zlato
Sila lásky (TV film)	1981 Crainquebille (TV film)
1989 Roky prelomu (TV seriál)	Desiaty chlap (TV film)
Škola detektívky (TV seriál)	Macbeth (TV film)
1988 Mercadet (TV film)	Mizantrop (TV film)
Segment (TV film)	Ostrov (TV film)
Ten tretí (TV film)	Stena (TV film)
1987 Matej Bel z Očovej (TV film)	Syn človeka (TV film)
Úsmev diabla	1980 Děti zítřků
1986 Alžbetin dvor (TV seriál)	Druhoria (TV film)
Eygletiérovci (TV film)	Najatý klaun (TV film)
Neobyčajné všedné dni (TV film)	Posledný súd Michelangela Buonarrotiho (TV film)
Sen o kováčovi (TV film)	1979 Blízke diaľavy
Viktória (TV film)	Drsná Planina
1985 Sršne v úli (TV seriál)	Hra bezohľadných (TV film)
1984 Heloisa a Abelard (TV film)	Chod' a nelúč sa
Profesor na bielom koni (TV film)	Paragraf 224
Vzbúrené mesto (TV film)	Postavení mimo hru
1983 Anička Jurkovičová (TV film)	Rosnička
Návštevníci (TV seriál)	Ruy Blas (TV film)
Princezná a mesiac (TV film)	Smrť šitá na mieru
Šanca (TV film)	1978 Článok na prvú stranu (TV film)
1982 Čudák Zerbino (TV film)	Hrozba

- Sesternica Beta (TV film)
Zbojnícky tanec (TV film)
- 1977** Bludička
Dvere dokorán
Fatinica (TV film)
Louis Pasteur (TV film)
Vítězný lid
Vojaci Slobody I. - IV.
Zreadlení
- 1976** Červené víno (TV film)
Desať percent nádeje
Mário a kúzelník (TV film)
Rozdelení
- 1975** Osvobození Prahy
30 prípadov majora Zemana (TV seriál)
Vrah se skrývá v poli (S01E10)
- 1974** Buddenbrookovci (TV film)
Deň, ktorý neumrie
Netrpezlivosť srdca (TV film)
Sokolovo
30 prípadov majora Zemana (TV seriál)
Smrt u jezera (S01E01)
- 1973** Dny zrady I.
Dny zrady II.
Hriech Kataríny Padychovej
Jakou barvu má láska
Jaltská konferencia 1945 (TV film)
Kronika žhavého léta
Ťululum (divadelní záznam)
Zločin v Modré hvězdě
- 1972** Červené víno (TV film)
Duhový luk (TV seriál)
Javor a Juliana
Oáza
- 1971** V tieni vlkov (TV seriál)
- 1970** A. C. Dupin zasahuje (TV seriál)
Pán si neželal nič
- Rekviem za rytierov
Zločin slečny Bacilpýšky
- 1969** Smutný Lord (TV film)
- 1968** Dialóg 20-40-60
Koniec a začiatok (TV film)
Nebeští jezdcí
- 1967** Cézar a detektívi
- 1966** Fantom Morrisvillu
Lidé z maringotek
Romance pro křídlovku
- 1965** Mŕtvi nespievajú (TV film)
Oko za oko (TV film)
- 1964** Bubny
Prípad Barnabáš Kos
Zlatokopovia z Arkansasu
- 1963** Ikarie XB 1
- 1962** Jánošík I., II.
Neschovávejte se, když přijí
Transport z ráje
- 1961** Pieseň o sivom holubovi
Tažní ptáci
- 1960** Páté oddělení
- 1959** První parta
Život pro Jana Kašpara
- 1958** Tři přání
- 1957** Tam na konečné
- 1956** Synové hor
- 1955** Anděl na horách
- Dokumentární**
- 1976** Komunisté (TV seriál)
- 1967** Profily (TV seriál)
- TV pořady**
- 1973** Árie z operiet (TV pořad)

PETR JILEMNICKÝ DO OTIŠTĚNÍ *PÁDU V KLN*

Mgr. Martina Smolová

Moravská zemská knihovna v Brně

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na osobu Petra Jilemnického a jeho práci až do otištění jeho románu *Vítězný pád* v edici *Knihovna Lidových novin*. Jilemnického rané práce navazují na českou lyrickou poezii. Tento směr však autor záhy opustil a přiklonil se k realismu v próze, ovšem stále s lyrickými prvky. Jilemnického práce již od těch nejranějších se zaměřovaly na soudobá témata, jako např. tuberkulóza, smrt, chudoba a ustanovení první republiky. Petr Jilemnický pracoval jako učitel na Slovensku, postupem času přijal slovenštinu a Slovensko za svůj domov. A právě díky této změně můžeme sledovat přerod českého lyrického básníka v představitele slovenského realismu. Jilemnického práce jsou pro třicátá a čtyřicátá léta dvacátého století stejně výjimečná jako samotná edice *Knihovna Lidových novin*, v níž roku 1937 vyšel rovněž *Vítězný pád*

Abstract

This article focuses on Petr Jilemnický and his work until the novel *Vítězný pád*, which was published in *Knihovna Lidových novin*. Jilemnický's early works are connected with Czech lyric poetry. He wrote about current topics such as tuberculosis, death, poverty, and establishment of the Czechoslovak republic. Tuberculosis and poverty are prevailing themes of his entire work. Jilemnický worked as a teacher in Slovakia, he accepted Slovak as his language, and Slovakia as his homeland. In his work, he went from lyric poetry to epic prose; he also started using Slovak instead of Czech. His works are exceptional, as is the whole project of *Knihovna Lidových novin*.

Knihovna Lidových novin (KLN) navazuje na bohatou literární tradici *Lidových novin* (LN), které v Brně roku 1893 založil doktor práv Adolf Stránský. Český a rakouský novinář a politik se několikrát pokoušel vydávat různá periodika, ale až v případě *Lidových novin*

se jeho podnikatelský záměr setkal s úspěchem.¹ Již v prvním vydání „Lidovek“ ze dne 16. prosince 1893 se na druhé straně objevil na pokračování vydávaný román *Tajemný únos*² od britské spisovatelky Anne Katharine Green a na straně deváté Budíčkův *Venkovský feuilleton* s podtitulem *Od uherských hranic. Tajemný únos* v českém překladu Richarda Jiříka odstartoval pravidelné vydávání zahraničních románových příběhů na pokračování, mezi nimiž byly jako první otištěny romány Danilowského *Ruský Robinson*³ v překladu J. Wagnera a Bazinův *Jihoafriický román*⁴ v překladu V. Mezera.

Vydávání literárních děl na pokračování vedlo k výjimečnému rozšíření vánočního vydání v roce 1896⁵ a k pravidelnému nedělnímu čtení na straně devět od 6. ledna 1900.⁶ Velký přelom ve vývoji *Lidových novin* nastal roku 1903, kdy A. Stránský získal knihtiskařskou koncesi a Lidovou tiskárnu.⁷ LN nikdy nezůstávaly dlouho stejné formátem ani svou obsahovou náplní, neustále se vyvíjely a proměňovaly, a to zejména díky vynikajícím spolupracovníkům Adolfa a později i Jaroslava Stránského. *Lidové noviny* se staly jedním z nejvýznamnějších periodik monarchie a následně „jedním z nejvýznamnějších nástrojů politické kultury první republiky a nemalou měrou obohatily i duchovní svět českého národa.“⁸ Jednou z mnoha zavedených a čtenářsky velmi úspěšných inovací bylo zavedení nových rubrik zaměřených na fejeton a satiru. Z nepřeberného množství uveřejněných humoristických prací vynikla na pokračování vydávaná satira Hugo Vavrečky, kterou pod názvem *Lelíček ve službách Sherlocka Holmese* proslavil Karel Lamač.⁹

Dvacátá a třicátá léta minulého století se stala vzhledem k vývoji *Lidových novin* převratnými, a to zejména díky zapojení Jaroslava Stránského do vedení periodika a realizování jeho podnikatelských záměrů, včetně pronajmutí dálnopisu k rychlejšímu a přesnějšímu přenosu informací určených redakci. Syn zakladatele LN se rovněž zaměřil na rozšíření prodeje a distribuci periodika v hlavním městě a rozšíření rodinného podnikání i jiným směrem. Po delších jednáních se mu roku 1924 podařilo získat velmi uznávané nakladatelství Fr. Borový a o dvanáct let později odkoupil Topičův dům na Národní třídě. Téhož roku

¹ PERNES, Jiří. *Svět Lidových novin 1893–1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993, s. 10. ISBN 80-7106-056-9.

² Detektivní příběh vyšel poprvé roku 1880 pod názvem *A Strange Disappearance*. V LN vycházel několik měsíců až do 3. března 1894, kdy byla otištěna poslední, padesátá čtvrtá část románu. In: *Lidové noviny*. 16.12.1893, roč. 1, č. 1 – LN 3.3. 1894, roč. 2, č. 50.

³ LN 7.3. 1894, roč. 2, č. 56 – LN 1.7. 1894, roč. 2, č. 147.

⁴ LN 4.7. 1894, roč. 2, č. 149 – LN 2.8. 1894, roč. 2, č. 173.

⁵ LN 25.12.1896, roč. 4, č. 297.

⁶ LN 6.1. 1900, roč.8, č. 4.

⁷ PERNES, Jiří. *Svět Lidových novin 1893–1993*, s. 19, sl. 2.

⁸ PERNES, Jiří. *Svět Lidových novin 1893–1993*, s. 5, sl. 2.

⁹ Satira byla vydávána pravidelně každé úterý od 3.12.1907. LN 3.12. 1907, roč. 15, č. 334.

na radu Václava Poláčka, který navrhoval zainteresovat LN do vydávání knih, zahájil Jaroslav Stránský projekt literární řady *Knihovna Lidových novin*, jež předplatitelům LN přinášela převážně původní českou prózu.¹⁰ Spojení Stránského podniků umožnilo finanční zázemí projektu KLN a vyšší konkurenceschopnost vůči projektům soudobých nakladatelství, jako byly podniky B. Jandy Sfinx, ELK, ale i mnohé další, a to zejména ve výši autorských honorářů za díla, která byla vydávána takřka současně pod Lidovými novinami v KLN a v Žatvě nakladatelství Fr. Borový.

Od prvního ročníku KLN navrhoval grafickou úpravu svazků, přebalů, obálek, ale i inzerce „dvorní“ grafik *Lidových novin* Eduard Milén. KLN vycházela na pokračování v sešitech vždy od podzimu do jara v počtu šesti a výjimečně sedmi titulů ročně. Šestým svazkem prvního ročníku KLN byl slovensky psaný *Vítězný pád*, který již dříve vyšel v Praze v *Mazáčově slovenské knižnici* roku 1929.¹¹

Vítězný pád, nebo spíše jen *Pád*, jak byl román věnovaný autorově manželce Růže a kysuckým kopaničářům původně nazván, sepsal novinář, spisovatel, učitel a později také politik a kulturní atašé v Moskvě Petr Jilemnický.

Petr, známý také jako Peter, neboť během svého působení na Slovensku přijal nejen tuto zemi za svůj domov, ale i slovenštinu za svůj jazyk, se narodil 18. března 1901 v Kyšperku, dnešním Letohradě. Do širšího povědomí se Jilemnického osobnost dostala v padesátých letech minulého století v souvislosti s utvářením tzv. kultu osobnosti, na kterém se výrazně podílela jeho druhá manželka Olga Petřková Jilemnická, rozená Pivková. O dvě desetiletí později se setkáváme s obnovenou vlnou zájmu o spisovatelův život a dílo, a sice při odkrývání kultu osobnosti. Olga Jilemnická pracovala jako sekretářka klubu poslanců Komunistické strany Československa Národního shromáždění a také ve Slovenském spisovateli. Velmi výrazně se podílela rovněž na založení Muzea Petra Jilemnického ve Svätém Juru, které bylo slavnostně otevřeno roku 1954 na pětileté výročí úmrtí spisovatele a politika.¹²

Vítězný pád představuje po novele *Devadesát devět koní bílých* první prozaické dílo většího rozsahu, a zejména první psané slovensky, neboť literární začátky Petra Jilemnického jsou spjaty s česky psanou lyrickou poezií reagující zejména na aktuální témata doby. Vrátime-li se zpět k jeho dětství a dospívání, nalézáme díky kultu osobnosti a literatuře psané v padesátých

¹⁰ PERNES, Jiří, *Svět Lidových novin*, s. 57, sl. 1 až s. 60, s.1.

¹¹ JILEMnický, Peter. *Vítězný pád: román Kysúc*. V Praze: L. Mazáč, 1929. Mazáčova slovenská knižnica; sv. 11.

¹² *Múzeum Petra Jilemnického v Jure pri Bratislave*. Bratislava: Obzor, 1966. s. 10-11.

letech minulého století mnoho informací o literárních počátcích autora, včetně často uveřejňované a ve formě fotografické přílohy otiskované slohové práce *Chytrá myš* ze školního roku 1910/11.¹³

Petr Jilemnický pocházel ze železničářské rodiny. Narodil se jako třetí ze čtyř dětí.¹⁴ Na základní nebo lépe řečeno měšťanskou školu chodil v Kyšperku, ale třetí ročník si ve školním roce 1915/1916 zopakoval v německém prostředí Červené Vody, aby se v tomto jazyce zdokonalil. Právě rok 1916 dospívajícího Jilemnického velmi ovlivnil. V červnu zemřela Anna Jilemnická, matka spisovatele, téhož roku narukoval spisovatelův bratr Jindřich a v září na otcovo přání Petr nastoupil na hospodářskou školu v Chrudimi. První velká prázdninová praxe na velkostatku Mikuláše Bubny z Lític v Doudlebách však jasně ukázala, že hospodářská škola nebyla vhodnou volbou, a proto se Jilemnický po složení maturitní zkoušky rozhodl pro učitelskou dráhu. Na své první působiště nastoupil 6. října 1919 ve Verměřovicích.¹⁵ Do stejného roku spadají také Jilemnického literární prvotiny, otiskované zejména v *Mladých proudech*. Jeho rané básnické práce reagovaly na aktuální témata doby, jakými byly chudoba, tuberkulóza a jiné nemoci, smrt spojená nejen s válkou, ale i nadšení nad vznikem státu.¹⁶ Tato tematika se prolíná celým Jilemnického dílem, ovšem s odklonem k socialistickému realismu.

Jilemnického ranou tvorbu reprezentují zejména básně *Tuberkule* a *Žebravé dítě*, inspirované Wolkerem a Bezručem, ale v jeho díle se setkáváme také s obkročným veršem, a to v případě sonetů v souboru *Rok*, který obsahuje čtyři básně z roku 1917 pojmenované dle ročních období.¹⁷ O prvních prázdninách v učitelské profesi pravděpodobně složil dosud neuveřejněnou básnickou sbírku *Pěšinky*, rozdělenou na *Pěšinky blízké* a *Pěšinky vzdálené*.¹⁸ Následujícího roku 1921 vychází Jilemnického první prozaické dílo *Devadesát devět koní bílých*, pojednávající o mladém učiteli, který kvůli nešťastné lásce onemocní tuberkulózou a spáchá sebevraždu utopením.¹⁹

¹³ HOREČNÝ, Laurent. *Petr Jilemnický v obrazoch: učebná pomôcka pre vyučovanie literatúry na školách I. a 2. cyklu*. 3. vyd. Bratislava: Učebné pomôcky, 1978. Obrazové súbory, príl. 2.

¹⁴ Bratr Jindřich (* 11. 7. 1899 ve Vídni, † 11. 11. 1941 v Praze) pracoval u železnice a byl za druhé světové války za spolupráci s odbojem popraven. Sestra Marie (* 1899, † 15. 1. 1922) zemřela na TBC a nejmladší Anna žila pravděpodobně jen necelý rok (* 1903, † 1904).

¹⁵ Podrobnou chronologii Jilemnického života nalézáme např. v: *Múzeum Petra Jilemnického v Jure pri Bratislave*, s. 23-27.

¹⁶ Např. *Kde domov můj*, Mladé proudy. 16.1.1919, roč. 14, č. 5 (16), s. 4.; *Žebravé dítě*, Mp. 13.3.1919, roč. 14, č. 9 (20), s. 4.; *Havíři*, Mp. 5.9.1919, roč. 14, č. 24 (33), s. 3; *Tuberkule*, Mp. 15.9.1920, roč. 15, č. 35, s. 2.

¹⁷ Vyšlo v edici Jilemnického děl společně s do té doby nevydanými díly menšího rozsahu. JILEMnickÝ, Peter. *Prieavan: menšie literárne práce*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1953. Spisy.

¹⁸ Literární archiv Praha, Fond Petr Jilemnický, Pozůstalost Petr Jilemnický, „Pěšinky“ básně, sig.77M58, f.1-65.

¹⁹ JILEMnickÝ, Peter. *Devadesátdevět koní bílých*. V Praze: J.A. Štyrský, 1921. Edice mladých autorů; sv. 1.

Další zvrat v Jilemnického životě nastává v souvislosti s povinnou vojenskou službou, kterou nastoupil roku 1921. Spisovatel byl převelen na Slovensko, k němuž měl hlubší citové vazby již z dětství. Kvůli kultu osobnosti byla otázka Jilemnického vztahu ke Slovensku již mnohokrát diskutována a ovlivnění v raném věku se připisuje zejména Kálalově knize *Na krásném Slovensku*, vánočnímu dárku z roku 1912.²⁰ V prvním roce vojenské služby prošel Jilemnický hned několika posádkami, např. v Rimavské Sobotě, Fiľakově, Zvolenu a krátce působil také v Tatranských Matliarech a Ružomberku, kde však dostal zápal plic.²¹ V nemocnici strávil několik týdnů a následně byl přeložen do Banské Bystrice, kde vstoupil do strany a kde se také s největší pravděpodobností dozvěděl o úmrtí sestry Marie na tuberkulózu. Ani během vojenské služby Jilemnický nepřestal psát, a protože jako voják publikovat nesměl, používal pseudonym Al. Arm.²²

Po návratu do civilu působil jako redaktor *Proletárky* v Ostravě. V redakci časopisu s podtitulem *Orgán slovenských komunistických žien* se velmi záhy seznámil s Růženou Hudcovou,²³ s níž se o pět let později oženil. Krátce nato redaktor a spisovatel nastupuje učitelské místo na Slovensku v jednotřídce U Deja ve Svrčinovci.

Jilemnický byl velmi plodným spisovatelem a současně aktivním žurnalistou.²⁴ Během svého učitelského působení publikoval v mnoha periodikách a rovněž pracoval na prozaických dílech většího rozsahu. Předpokládá se, že se od roku 1924 věnoval svému románu *Pád*, jehož první dvě části vycházely postupně formou ukázek, a to převážně v *Pravdě chudoby*.²⁵ Kolem poloviny dvacátých let minulého století se Jilemnického tvorba přiblížila skupině DAV, ale velmi brzy se odklonila jiným směrem.

²⁰ První vydání 1903, druhé 1912. KÁLAL, Karel. *Na krásném Slovensku*. Praha: Vilímek, 1903.

²¹ TRUHLÁŘ, Břetislav. *Peter Jilemnický spisovateľ-bojovník. 1. diel (roky 1901–1934)*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1955. Umenie a život; zv. 40, s. 35.

²² SOKOLÍK, Viliam. *Peter Jilemnický, novinár a redaktor komunistických novín a časopisov*. Bratislava: Obzor, 1971, s. 19. Téměř kompletní seznam Jilemnického pseudonymů nalézáme v téže publikaci na straně 77.

²³ Růžena Hudcová (* 15. 2. 1897, † 19. 8. 1947 na tuberkulózu) pocházela z Brna, kde vystudovala učitelské lyceum. V letech 1923 až 1925 učila v Brezně.

²⁴ KATUŠČÁK, Dušan. *Peter Jilemnický: 1901–1949 : registrujúca anotovaná personálna bibliografia, reprezentujúca fakty diela, fakty autorovej biografie a literárneho života do roku 1976*. 1. vyd. Martin: Matica slovenská, 1979. Špeciálna bibliografia.

²⁵ Kapitoly vycházely v několika časopisech jako ukázky z připravovaného románu: *Hviezda v blate*, Južné Slovensko. 20.3.1926, roč. 1, č. 12, s. 1/1-2.; *O prázdnom žarnove*. DAV. 1926, roč. 2, č. 1, s. 12-16.; „Úvod to nie je začiatok románu.“, *Pravda chudoby*. 1.1.1926, roč. 7, č. 1, s. 5.; *O prázdnom žarnove*. Pravda. 14.3.1926, roč. 7, č. 61, s. 3-4.; *Svatba na Kysuciach*. Pravda, 8.4.1926, roč. 7, č. 81, s. 4.; *Maťo sa poznáva so slimákmi*. Pravda. 6.5.1926, roč. 7, č. 103.; *Interhelpo*, Pravda. 1.5.1926, roč. 7, č. 100, s. 5.

Ve stejném období Jilemnický pracoval také na kinematografických povídkách, z nichž poslední vyšla tiskem až roku 1926, a dále na souboru *Červená sedma*. Jednotlivé povídky *Sedmy* vycházely v *DAVu*, *Pravdě chudoby* a také v *Proletářské neděli*.²⁶

V polovině dvacátých let začal Jilemnický uvažovat o emigraci do Spojených států amerických. Dostal totiž pracovní nabídku ke spolupráci s časopisem *Rovnost ľudu* (*Equality of People*) vydávaným v Chicagu a se Slovenským ústředním knihkupectvem rovněž v Chicagu. Dendúrovu nabídku, obsahující pro potřeby vystěhovalců velmi důležitý zvací dopis, však odmítl s ohledem na předpokládané průtahy s vystavením vystěhovaleckého pasu ve Státech.²⁷ Jilemnického rozhodnutí bylo ovlivněno materiálními důvody. Konečně se mu podařilo získat vytoužené přeložení do Čadce a obával se, že kdyby strávil rok v USA, o učitelské místo by přišel a musel by se vracet zpět jako nezaměstnaný. Svých cestovatelských snah se však nevzdal a o rok později se vydal na cestu do SSSR.

Jilemnický žádal o dvouletou dovolenou, aby mohl odcestovat s výpravou Druhé internacionály do Frunze (Pišpeku), ale jeho žádost byla zamítnuta. Tentokrát se však nenechal ničím odradit a na učitelské místo rezignoval. Není však jasné, zda v případě cesty do USA o jednorozční uvolnění ze služby vůbec požádal. Jilemnický odchází do Gruzie jako učitel a kronikář výpravy.²⁸ Několik měsíců před příchodem druhé výpravy bohužel velká část budov vyhořela a chyběly prostory k ubytování. Přednost při udělování ubytování dostaly rodiny s dětmi a svobodní měli ubikace v hospodářských budovách a v technickém zázemí. Nevhodné životní podmínky přispěly k dalšímu onemocnění Petra Jilemnického zápalom plic. Nedostatek ubytovacích prostor však nebyl jediným problémem spisovatelova působení v internacionále. Národnostní složení bylo velmi různorodé a nejdůležitějším jazykem byla ruština, kterou náš autor bohužel v té době příliš dobře neovládal. Rada lékařů týkající se přenesení působiště do vhodnějších klimatických podmínek přišla tedy Jilemnickému vhod i z tohoto důvodu. Jako nové působiště si Jilemnický zvolil pobřeží Černého moře. V Pavlovce navázal spolupráci s komunitou Čechů a Slováků, která se v této oblasti nacházela již přes 70 let. V tomto působišti však jako učitel setrval pouze jeden školní rok a již 15. října 1926 se objevuje jako student Státního žurnalistického ústavu v Moskvě (Gosudarstvennyj institut žurnalistiki). Původně dvouleté studium se budoucí žurnalista rozhodl zkrátit na minimum, a to přestože byl jako student institutu hmotně zabezpečen včetně příspěvku

²⁶ Souhrnně a kompletně vyšly až roku 1977. JILEMNICKÝ, Peter. *Červená 7: kinematografické povídky ; Návrat*. Bratislava: Pravda, 1977. Spisy.

²⁷ SOKOLÍK, Viliam. *Peter Jilemnický*, s. 31-32.

²⁸ SOKOLÍK, Viliam. *Peter Jilemnický*, s. 31-36.

na cigarety a bydlení. I během tohoto zahraničního pobytu se věnoval literární činnosti a i nadále publikoval v českých periodikách a pracoval na knize *Dva roky v krajine Sovietov*.²⁹ Po návratu ze SSSR se Jilemnický roku 1928 oženil a poté se po kratší epizodě v redakci *Pravdy chudoby* od září roku 1929 vrátil k učitelské profesi, tentokrát na chlapecké škole v Trnavě.³⁰ Téhož roku vyšel Jilemnického *Pád*, kterému byl v průběhu tisku změněn titul dle přání autora na *Vítězný pád*, a rovněž vyšlo dílo *Dva roky v krajine Sovietov*,³¹ avšak tuto knihu vydává Slovenské ústředné kníhkupectvo v Chicagu a jen o rok později vychází další román *Zuniaci krok*.³²

Následujícího roku 1930 se Petr Jilemnický účastnil volební schůze v Hlohovci a za své výroky si vysloužil obvinění dle paragrafu 15/3 zákona na ochranu republiky. Podle obžaloby mu v případě uznání viny hrozilo šest měsíců odnětí svobody a v tom případě také konec v učitelské profesi. Události nabyly rychlý spád. Díky výzvě v soudobém tisku se o svém obvinění dozvěděl, krátce nato byl pozván do Bratislavy k vrchnímu radovi. Zde 15. listopadu roku 1930 dobrovolně rezignoval na učitelské místo. První soud v Nitě 27. prosince Jilemnického osvobodil, avšak po odvolání státního zástupce se musel podrobit obnovenému řízení, ale i soud v Bratislavě nad ním v květnu 1931 vynesl osvobozující rozsudek. Vrchní rada Jelínek dodržel své slovo a Jilemnický byl záhy poslán do obce Šajdíkové Humence, a to přestože byl již červen a školní rok téměř u konce. Tím se však Jilemnického pověstné štěstí zdánlivě vyčerpalo.³³

Následujícího roku se u Růženy Jilemnické projevila závažná choroba, která jí nadále znemožňovala učit, a musela povinně nastoupit zdravotní dovolenou. Z téhož důvodu Petr Jilemnický zažádal o přeložení do vhodnějšího klimatu a hned příštího roku se dočkal nového působiště v obci Kostolec Záskanie. Ani v tomto období se nepřestává věnovat psaní a jeho zájem o literaturu a SSSR neutichá. V roce 1932 vychází další z jeho děl, román *Pole neorané*³⁴ a o dva roky později *Kus cukru*.³⁵ Roku 1934 se také vydává na Sjezd

²⁹ SOKOLÍK, Viliam, ref. 28, s.31-39; DOČKALOVÁ, Vlasta. *Jilemnický učitel' ľudu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963, s. 25.

³⁰ SOKOLÍK, Viliam, ref. 28, s. 27-28.

³¹ JILEMnickÝ, Peter. *Dva roky v krajine Sovietov*. Chicago (Illinois) : Slovenské ústředné kníhkupectvo, 1929.

³² TRUHLÁŘ, Břetislav. *Peter Jilemnický - spisovateľ bojovník: léta 1901-1934*. Praha: [Filosofická fakulta University Karlovy, 1950], s. 113.; První vydání *Dunického kroku*: JILEMnickÝ, Peter. *Zuniaci krok*. Ilustroval Václav Sivko. Bratislava: Slovenský spisovateľ ; Brno, 1961.

³³ TRUHLÁŘ, Břetislav. *Peter Jilemnický*, s. 126.

³⁴ JILEMnickÝ, Peter. *Pole neorané*. V Praze: Družstevní práce, 1932. Živé knihy. A; sv. 88, roč. 10. sv. 6.

³⁵ JILEMnickÝ, Peter. *Kus cukru*. V Praze: Družstevní práce, 1934. Živé knihy. A; sv. 119, roč. 12, sv. 13.

socialistických spisovatelů do Moskvy, a protože by aktivní účast mohla ohrozit jeho zaměstnání a způsobit další problémy s úřady, vzdává se příspěvku.

Následující léto se o prázdninách vydává na rodinnou dovolenou do Litvy. Původní plán vydat se přes tuto pobaltskou zemi do SSSR nevyšel a Jilemničtí se vracejí zpět na Slovensko. Téhož roku 1935 dochází k penzionování Růženy Jilemnické v důsledku jejího závažného zdravotního stavu – onemocnění tuberkulózou.

V září roku 1936 Jilemnický nastupuje do nového působiště v obci Svätý Jur, kde působí i v době otištění *Vítězného pádu* v KLN³⁶, ale i *Kompasu v nás*.³⁷

V době příprav prvního ročníku *Knihovny Lidových novin* byl Petr Jilemnický již velmi dobře známým levicovým autorem, a to zejména ze strany úřadů, které ho již několik let bedlivě sledovaly. Otištění *Vítězného pádu* společně s díly bratří Čapků, Karla Poláčka a Marie Pujmanové jen odráží jedinečnost a výjimečnost celého projektu KLN; stejná jedinečnost a výjimečnost se obdobným způsobem projevovala v redakci *Lidových novin* po celou dobu jejich existence.

Seznam bibliografických odkazů

Použitá literatura:

DOČKALOVÁ, Vlasta. *Jilemnický učitel' ľudu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963.

HOREČNÝ, Laurent. *Peter Jilemnický v obrazoch: učebná pomôcka pre vyučovanie literatúry na školách 1. a 2. cyklu*. 3. vyd. Bratislava: Učebné pomôcky, 1978.

Múzeum Petra Jilemnického v Jure pri Bratislave. Bratislava: Obzor, 1966.

KÁLAL, Karel. *Na krásném Slovensku*. Praha: Vilímek, 1903.

KATUŠČÁK, Dušan. *Peter Jilemnický: 1901–1949 : registrujúca anotovaná personálna bibliografia, reprezentujúca fakty diela, fakty autorovej biografie a literárneho života do roku 1976*. Martin: Matica slovenská, 1979. Špeciálna bibliografia.

PERNES, Jiří. *Svět Lidových novin 1893–1993: stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993. ISBN 80-7106-056-9.

³⁶ JILEMNICKEÝ, Peter. *Vítězný pád: román Kysúc*. V Brně: Lidové noviny, 1937. Knihovna Lidových novin, roč. 1, sv. 6.

³⁷ JILEMNICKEÝ, Peter. *Kompas v nás*. V Praze: Družstevní práce, 1937. Živé knihy. A; sv. 156, roč. 15, sv. 14.

SOKOLÍK, Viliam. *Peter Jilemnický, novinár a redaktor komunistických novín a časopisov*. Bratislava: Obzor, 1971.

TRUHLÁŘ, Břetislav. *Peter Jilemnický spisovateľ-bojovník. 1. diel (roky 1901–1934)*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1955. Umenie a život; zv. 40.

TRUHLÁŘ, Břetislav. *Peter Jilemnický – spisovateľ bojovník: léta 1901–1934*. Praha: [Filosofická fakulta University Karlovy, 1950].

První vydání *Dunického kroku*: JILEMNICKÝ, Peter. *Zuniaci krok*. Ilustroval Václav Sivko. Bratislava: Slovenský spisovateľ; Brno, 1961.

Výběrová bibliografie Petra Jilemnického (dle data vydání):

Kde domov můj, Mladé proudy. 16. 1. 1919, roč. 14, č. 5 (16), s. 4.

Žebravé dítě, Mp. 13. 3. 1919, roč. 14, č. 9 (20), s. 4.

Havíři, Mp. 5. 9. 1919, roč. 14, č. 24 (33), s. 3.

Tuberkule, Mp. 15. 9. 1920, roč. 15, č. 35, s. 2.

O prázdnom žarnove. DAV. 1926, roč. 2, č. 1, s. 12-16.

„Úvod to nie je začiatok románu.“, Pravda chudoby. 1. 1. 1926, roč. 7, č. 1, s. 5.

O prázdnom žarnove. Pravda. 14. 3. 1926, roč. 7, č. 61, s. 3-4.

Hviezda v blate, Južné Slovensko. 20. 3. 1926, roč. 1, č. 12, s. /1/-2.

Svatba na Kysuciach. Pravda. 8. 4. 1926, roč. 7, č. 81, s. 4.

Interhelpo, Pravda. 1. 5. 1926, roč. 7, č. 100, s. 5.

Maťo sa poznáva so slimákmi. Pravda. 6. 5. 1926, roč. 7, č. 103.

Devadesátdevět koní bílých. V Praze: J. A. Štyrský, 1921. Edice mladých autorů; sv. 1.

Vítězný pád: román Kysúc. V Praze: L. Mazáč, 1929. Mazáčova slovenská knižnica; sv. 11.

Dva roky v kraji Sovietov. Chicago (Illinois): Slovenské ústredné kníhkupectvo, 1929.

Pole neorané. V Praze: Družstevní práce, 1932. Živé knihy. A; sv. 88, roč. 10, sv. 6.

Kus cukru. V Praze: Družstevní práce, 1934. Živé knihy. A; sv. 119, roč. 12, sv. 13.

Vítězný pád: román Kysúc. V Brně: Lidové noviny, 1937. Knihovna Lidových Novin, roč. 1, sv. 6.

Kompas v nás. V Praze: Družstevní práce, 1937. Živé knihy. A; sv. 156, roč. 15, sv. 14.

Prievan: menšie literárne práce. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1953. Spisy.

Červená 7: kinematografické poviedky; Návrat. Bratislava: Pravda, 1977. Spisy.

Prameny:

Lidové noviny 16. 12. 1893, roč. 1, č. 1 – LN 3. 3. 1894, roč. 2, č. 50.

LN 7. 3. 1894, roč. 2, č. 56 – LN 1. 7. 1894, roč. 2, č. 147.

LN 4. 7. 1894, roč. 2, č. 149 – LN 2. 8. 1894, roč. 2, č. 173.

LN 25. 12. 1896, roč. 4, č. 297.

LN 6. 1. 1900, roč. 8, č. 4.

LN 3. 12. 1907, roč. 15, č. 334.

Literární archiv Praha, Fond Petr Jilemnický, Pozůstalost Petr Jilemnický, „Pěšinky“ básně, sig.77M58, f.1-65.

Citační záznam této knihy:

SVOBODOVÁ, Eva, ed. *XIX. kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů: 9. – 11. 10. 2016 Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici* [online]. V SVK HK 1. vydání. Hradec Králové: Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, 2017 [cit. 2017-08-21]. ISBN 978-80-7052-125-0. Dostupné z: <http://www.svkhk.cz/>

XIX. kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů

Sestavila: Mgr. Eva Svobodová

Redakce: Jiří Ptáček, Mgr. Zdeňka Mikulecká

Jazyková korektura českých textů: PhDr. Božena Klabalová

Jazyková korektura slovenských textů: PhDr. Anna Kucianová, PhD.

Jazyková korektura anglických abstraktů: Jiří Ptáček

Textová úprava: Jaroslava Štěpánová

Grafická úprava: Markéta Špásová

Fotografie na obálce: René Hladík

Edice: E-knihy SVK HK

Vydala Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové,

Hradecká 1250, 50003 Hradec Králové jako svou 1. e-publikaci

V SVK HK 1. vydání

Verze 1. z 2017-09-15

ISBN 978-80-7052-125-0 (pdf)